

NAGY-KÖRÖSI
EV. REF. FÖGYMNASIUM
TÖRTÉNETE.

A NAGY-KÖRÖSI EV. REF. EGYHÁZTANÁCS MEGBIZÁSÁBÓL

ÍR T Á K:

ADÁM GERZSON

IGAZGATÓ ÉS

DR. JOÓ IMRE

TANÁR.

KIADTA AZ EV. REF. EGYHÁZTANÁCS.

NAGY-KÖRÖSÖN, 1896.
NYOMATTA OTTINGER EDE.

TARTALOM:

Lap:

Nyílt levél Ádám Gerzsonhoz. Szilágyi Sándortól	V—VIII.
Bevezetés.	1—8.

Első rész.

Az iskola fentartása	9—59.
1. A város	11.
2. Az egyház	25.
3. Az egyesek adományai, alapítványai	30.
4. Az egyházkerület	53.
5. Az állam	54.

Második rész.

Az iskola törvényei	60—118.
I. Extractus Legum Illustris Scholae Debreczinæ	62.
II. Leges Scholae Körösiensis renovatæ Anno 1693	67.
III. Leges Scholae Körösinæ Anno 1701	78.
IV. Leges Scholae Körösiensis Anno 1725	79.
A Nagy-Körösi Reformatum Gymnasiumnak 1803-ik Eszt. Febr. 11-iki napján szer-	
zett Törvényei	93.
„Közönséges Régulák” 1828	108.
„Rendelkezés”	110.
Az 1846 évben hozott iskolai törvények	112.
Iskolai törvény a nagykörösi fel- és algymnasium számára 1852	117.

Harmadik rész.

Az iskola hatóságai	119—139.
A) Az egyház	119.
B) Az egyházmegye	125.
C) A város	126.
D) Az egyházkerület	131.
E) Az egyetemes convent	135.
F) Az állam kormány	135.

Negyedik rész.

Az oktatásügy története	140—177.
-------------------------	----------

Ötödik rész.

A főgymnasium tanárai.	178—234.
------------------------	----------

Hatodik rész.

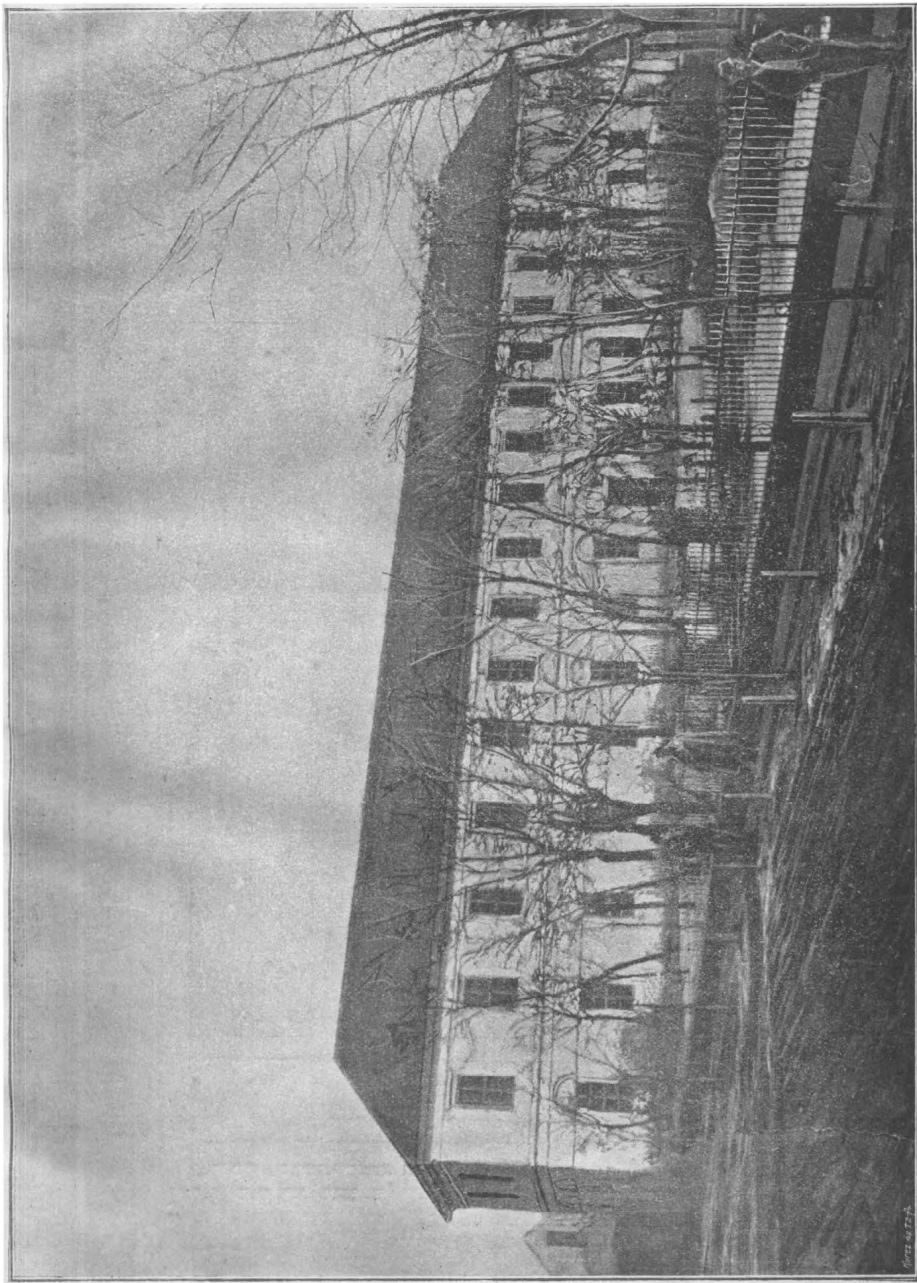
A tanulók	235—292.
1. A tanulók tiszttségei	238—261.
2. A tanulói élet	261—275.
3. A tanulók segélyezése	275—292.

Hetedik rész.

Az iskola gyűjteményes tárai	293—308.
1. A könyvtár	293—300.
2. A természettani szertár	300—303.
3. A természetrajzi szertár	303—305.
4. Az érem- és régiséggyűjtemény	305—306.
5. A rajz szertár	306—307.
6. A philologiai, történelem-földrajzi szertár	307.
7. A torna szertár	307—308.
8. A meteorologiai észlelő	308.

Függelék.

I. Az önképző társulat	309—310.
II. A latin osztályok tanítói	311—312.
III. Graphikai táblázatok a tanulók létszámáról	313—318.
IV. Statisticai kimutatás a folyó 1895/6-ik iskolai évben beirt tanulókról	319.
V. A főgymnasium költségvetése az 1895-ik évben	320.

1911-12-17

Nyílt levél Ádám Gerzsonhoz.

Kedves Barátom !

«Előszó» írásával bízta meg, s én «Nyílt levél»-el válaszolok. Bizonyynyal az együtt töltött régi idők emléke vezetett arra a gondolatra, hogy e nagybecsű cultur-történeti munkában még egyet megszólaltass azok közül, kik az újon átalakított intézet kezdeténél, annak felvirágoztatására közreműködtünk. Ezt a gyöngéd figyelmet köszönettel és hálával fogadom. De a közönség s régi tanítványaink türelmével visszaélnék, vagy semmit mondó általánosságokban vesznek el, ha szavadat szószerént venném : mert e derék munkában s kivált a bevezetésben annyira ki van merítve s annyi alapos tudással elmondva mind az, mi egy előszó tárgyát tehetné, hogy el nem kerülhetném, hogy ismétlésekbe ne essem.

Nyugodj hát abba belé, hogy levél alakjában számoljak be azokról az impressiókról, melyeket ez érdekes és alapos munka olvasása rám tett s fog tenni mindazokra, kik a körösi alma matertől nyerték ismereteik első zsengeit.

Lapis refugii ! az első tatárdúlás után sziklavárákat emeltek őseink, menedékhelyül a tatárok ellen. De a protestantismus megteremtette a nemzeti szellemet s attól fogva a «lapis refugii»-kat az iskolák helyettesítették. Az az iskola, melynek ma Te állasz az élén, kétszer volt menedékköve a magyarság nemzeti szellemének : a mohácsi vész s a világosi fegyverletétel után — és mind két esetben nagyon válságos időben, midőn nemzeti létünk állott kockán.

Az első nagyon sokáig tartott, — másfél századnál tovább. És a török a foglalás utolsó évében is ott állott, ahol annak kezdetén: egy lépést sem tett előre. Pedig a népet, ezt a jó, becsületes alföldi népet ott hagyták főpapjai, földesurai: nem volt kitől kérjen tanácsot, csak a maga józan esztől és hazaszeretetétől. Alig három tized telt el a pórlázadás s az azt követő rettenetes retorsió után és ez az örökös jobbágyságra kárhoztatott földnépe ott a hódoltság területén minden külső kényszer nélkül önkénytesen, szabad akaratból, megőrizte hűségét régi földesura iránt. Kialudt szívéből a keserűség és boszú érzete, mert ő tagja akart maradni annak a magyar nemzetnek, melytől elszakasztották. Hát lehet-e ennek a világtörténetben is páratlan jelenetnek másban magyarázatát találni, mint abban, hogy a nemzeti szellem érzete már akkor fel volt ébresztve Alföldünk magyar népében?

De ha élt ez a nemzeti érzés, mi ébresztette fel, mi táplálta és tartotta fenn azt azután is másfélszázadon át, ha nem az a iskola, mely képezte és nevelte a hódoltság fiait? kik olyan egyszerűek és értelmesek, becsületesek és vallásosak voltak?! Egyik régi collegánk és barátunk a magyar történetírás egyik büszkesége, *Salamon Ferencz* a «Törökhódításról» írt örökbecsű munkájában, melyhez az inspiratiót Kőrösön laktában nyerte, írja: «maga a városi község és az egyházi község Kőrösön egy volt» s hogy a községi élet ott oly nagy arányban, alkotmányos szervezetté fejlődött ki, azt protestáns egyházának köszönheté, mely a «legliberálisabb s legkevesebb önkénynek kitett intézmény». «Az egyháznak pedig az iskola volt nevelő dajkája», mint ezt mondani szokták.

Sokkal rövidebb ideig tartott a második megpróbáltatás: de azért épen olyan súlyos s talán még válságosabb volt, mint az első. A nagy vihart teljes, tikkasztó szélséend követte, — a kifáradt küzdelem elfásulása, a mindenét elvesztett ember resignációja. Hogy mit kell tenni, arra csak egy ember gondolt, s az ő «szava» is pusztában elhangzó szó volt. Mindenki a csodától várta a megváltást: hátha Csaba királyfi még egyszer megteszi légi-útját? — Ki tudja?

Hogy a *jelenért* semmit sem lehetett tenni, az bizonyos volt.

Megpróbálták a conservatívek; minden kísérletük meddő maradt. De legalább a jövőt kell megmenteni; azt a fiatal nemzedéket, mely az iskolákat járta, úgy nevelni, hogy a jövő eseményei készen találják. Ennek meg volt a lehetősége.

Az «Entwurf» kiadása 1850-ben ezt a lehetőséget tette kétségesse, legalább a protestáns iskolákra nézve. Még az a körülmény, hogy az intézetek átalakítása rengeteg költséget rótt volna a protestáns világra, nem képezte az akadály legnagyobb részét: hiszen ez, a hol az iskolákért áldozni kellett, kész volt arra a legnagyobb erőfeszítéssel is; nagyobb baj volt, hogy az ország közvéleménye foglalt el azzal szemben ellenséges álláspontot. «Miért neveljük mi Beamtereket a németeknek?» ez volt az ellenvetés, mely minden oldalról hangzott.

Hogy mekkora veszedelmet rejt magában ez az álláspont a magyar culturára nézve, arra a harag és elkeseredés eme perczében gondolni sem akartak — s hogy a nagykörösi egyház még jókorán, azonnal az Entwurf kiadása után ezt megértette, azzal tette a legnagyobb szolgálatot a magyar közügynek. Pedig nem minden ellentmondás nélkül. Az a kis fractió, mely otthonn, saját tűzhelyénél ellenezte azt, nem jött számba. Künn az országban volt nagy felzúdulás e törekvés miatt: a protestáns egyház ellen elkövetett árulásnak vették azt, mert abban a solidaritásnak megtagadását látták.

Pedig az nem volt más, mint okos előrelátás. Feladni azt az intézetet, mely a mohácsi vész óta a magyar culturának annyi szolgálatot tett, megszakasztani annak több mint háromezred év óta tartó folytonosságát s megengedni, hogy kis partikulává süllyedjen, az sokkal nagyobb bűn lett volna. Alig zajlott le a forradalom, már két súlyosan kompromittált bújdosó, két kitűnő tanférfi menedéket és alkalmazást talált itt — ezzel vetve meg a jövő rekonstrukciónak alapját. Te, tisztelt barátom, pontosan, historiai hűséggel összeállítottad, érdemes segítőtársaddal együtt, ennek a rekonstrukciónak adatait: de a mit Neked állásodnál fogva el kellett hallgatnod, arra akartam én rámutatni, azoknak a derék férfiaknak:

Báthorynak, Magyar Pálnak, Tanárkynak öntudatos, férfias elhatározottságára, kik a közvéleménnyel szemben haladtak azon az úton, melyre léptek. Hogy igazok volt, a jövő megmutatta: mert ha Körös volt is az első, mely megszerezte a nyilvánosságot, de példáját azután a legtöbb iskola követte.

Azt az utat, melyet a tanárikar kiegészítésénél a fenntartótestület 1850 elején megjelölt, követte azután is. Így jött össze ezután Körösön az az irodalmi kör, mely működésének hírével betölté az országot. *Arany és Szász, Salamon és Szabó Károly* fényt kölcsönöztek magának az intézetnek, sőt magának a városnak is — és mint tanárok nagy hatással voltak magára az ifjúságra is. Ha az idő és viszonyok magyarázzák is meg azt, hogy ezek egyszerre lehettek Körösön, — de viszont magától a várostól és az iskolát fenntartótestülettől sem lehet megtagadni az elismerést azért, hogy ezeket így egyszerre össze tudta hozni.

Nekünk valóban jó menedékhely volt ez a zordon időkben: az együttlét és összetartás elviselhetőbbé tette azt, a mi mindnyájunknak fájt. Isten áldása legyen ezután is az idők végtelenségéig ezen a derék magyar városon és intézetén!

Te pedig, tisztelt barátom, fogadd hálás köszönetemet ezért a derék munkáért, melylyel, jeles segítőtársaddal együtt, a hazai iskolák történetének hosszú sorozatában előkelő helyet vívtál ki magadnak!

Budapest, 1896 márczius 16-án.

Szilágyi Sándor.

BEVEZETÉS.

Történelmi kutatások alkalmával a buvárkodó igen gyakran nagy hasonlóságot talál az egyes népek és egyes régi intézmények bölcső kora között. A minő eljárást kénytelen követni a kutató az egyes népek őskorára vonatkozólag, ugyanazt kell tennie sokszor az egyes intézmények irójának is: beérni tudnillik a valószínűség alapján megállapítható következtetésekkel. Ezek aztán, természetesen, annál nagyobb igényt tarthatnak a komoly számbavehetőségre, mennél megbízhatóbb igazolást találnak akár azon régebbi kor másnemű viszonyaiban, akár pedig a későbbi tényleges állapotokban.

Ez a mi helyzetünk tanintézetünk alakulása korát illetőleg. Sőt ilyen helyzetben vagyunk azon fontos kérdéssel szemben is, hogy mikor fogadta el városunk lakossága a reformált hit tanait. Ha erről biztos adataink volnának, meglehetősen szilárd alappal rendelkeznenk egyuttal s épen ennél fogva arra is, hogy megállapíthassuk iskolánk keletkezésének valószínű időpontját.

Csak őszintén sajnálhatjuk, hogy e kérdésekre határozott feleletet nem vagyunk képesek adni. Nem vagyunk képesek pedig azért, mert egyházunkra és iskolánkra vonatkozólag a XVI-dik századból — egészen annak utolsó évéig — olyan egykorú adatokkal, melyekre megnyugvással támaszkodhatnánk s melyek a történelmi kritika tűzpróbáját megingathatlanul kiállanák, teljességgel nem rendelkezünk. Mi is elmondhatjuk körösi jó eleinkről, a mit Tormássy püspök mintegy neheztelőleg jegyez meg a régiekről e szavaiban: «Távol legyen tőlünk, hogy elnyugodott jó eleink árnyékát feketítsük; de csakugyan lehet-e tagadni az igazság megsértése nélkül, hogy nem jól tették, hogy istentől az ő pásztori gondjaikra biztatott nyáj állapotjáról s viszontagságairól úgy fel nem jegyzettek semmit, mintha ő velek és az ő hozzátartozóikkal együtt elmúlt volna a világ.»¹⁾

¹⁾ „Kiskunhalasi könyvtár.” Irta néhai Tormássy János halasi ref. lelkész és püspök. Kecskemét, 1875. I. füzet, 35. lap.

Minthogy meggyőződésünk szerint Kőrösre vonatkozólag is áll az, hogy a «reformatió hívei eszméik terjesztésére és biztosítására, a hol csak tehették, iskolákat létesítettek»¹⁾ kétségtelennek tartjuk, hogy — miként az hazaszerte szokásban volt — a reformatió elfogadásával egyidejűleg Kőrös is sietett csarnokot emelni a tudományoknak, hol a tanulók a megtisztított hit elvei alapján buzgó vallásos és erkölcsös nevelésben részesültek. De ez másként alig is történhetett. A reformatió ugyanis ma alig elképzelhető gyorsasággal oly hatalmas iskolai életet teremtett hazánkban, hogy Frankl Vilmos kimutatása szerint a XVI. században 166 protestans középiskola volt. Nincs okunk feltenni, hogy ez általános szokás alól éppen városunk lett volna kivétel, s hogy itt a reformatió elfogadásával egyidejűleg ne állították volna fel eleink az iskolát is!

Ennélfogva elsőben azon kérdést kell tisztáznunk, — bár ez egyháztörténelmi kérdés megoldása tüzetesen nem tartozik munkakörünkbe, — hogy mely időpontra tehető a reformatiónak városunkban elterjedése? Polgár Mihály azon állítását, mely szerint városunkban a protestans egyház alakulása a mohácsi vész előtt kezdődött,²⁾ a körülmények igen elfogadható világításba helyezik. — Luther 1517. october 31-én szegezi ki világtörténelmi fontosságú tételeit a wittembergi vártemplom ajtajára s ime «a reformatió már 1518-ban nem csak iratokban terjesztetett hazánkban, — a mint Szerémy György, II. Lajos udvari káplánja állítja «Emlékiratai»-ban, — de különösen Budán az udvari, emberek vagy mesteremberek által már nyíltan hirdettetett.»³⁾ Ha Ember Pál szerint⁴⁾ Ujhelyt, északkeleti Magyarország e városát már 1522-ben kezdi reformálni Siklói Mihály, s ha «Mária királyné udvari papja Henkel János 1522 óta hajlott a reformatió felé, Grynaeus Simon budai egyetemi tanár pedig az új eszmék pártolása miatt fogságba került s 1523-ban száműzetett»⁵⁾ s ha végre, hogy közelebbről említsünk adatot, a reformatiónak a szomszédos Cegléden elterjedé-

¹⁾ Molnár Aladár: „A közoktatás története Magyarországon a XVIII-dik században.“ Budapest, 1881. I. kötet. 4. lap.

²⁾ „Egyházi Almanach 1842 évről.“ Kecskemét, 48. l.

³⁾ Idézi Révész Imre: „Dévai Biró Mátyás első magyar reformátor életrajza.“ Debreczen, 1863. 19. lap.

⁴⁾ Lampe: „Historia Ecclesiae reform. in Hungaria et Transylvania.“ Trajecti ad Rhenum. 1728. 54. l.

⁵⁾ Balogh Ferencz: „Keresztyén egyháztörténelem.“ Debreczen, 1882. IV. füzet. 254. lap.

sét ez egyház történetének írója¹⁾ az 1526—30-ik évek valamelyikére teszi: igen valószínűnek tarthatjuk, hogy az oly erősen föllendült hitéleti mozgalmak, melyek a szomszédos Czepléden is éreztették hullámcsapásaikat, ez időben már e mi városunkat sem hagyták érintetlenül, — s hogy az ekként s ekkor kezdődött hiterjesztési mozgalmak eredménye a század közepére bizvást a protestáns egyház-község rendszeres megalakulásában nyilvánult.

E vélekedésünkben támaszkodhatunk Balla Gergely nagykőrösi krónikájának egy adatára. E szerint «Kálmántzi (Kálmáncsehi Sánta) Márton Pest vármegyében is tanított; nevezeseten Nagy-Kőrös város lakosai alkalmasint bevették az evangyeliumi tudományt, egy része pedig pápistaságban maradt. A templomban teendő isteni szolgálat iránt egymással vetekedvén, a pápisták nem akartak engedni; a reformátusok azt kívánták, hogy az övék is ott legyen; szórul-szóra, beszédtrül-beszédre mindaddig mentenek, míg nem a templomot két fele osztották és két fele rekesztették; ez meg lévén a prédikátor a maga prédikálló székéből tanította hathatósan a reformata vallást». ²⁾ — Minthogy pedig Kálmáncsehi 1525-ben visel a krakkói egyetemen seniori hivatalt, ³⁾ s mint-hogy későbbi működése hazánk más vidékére terjedett ki: megyénkben s épen városunkban szereplését okvetetlenül a század első felére kell tennünk.

Van erre azonban nyomósabb bizonyítékunk is. 1531-ben ugyanis a krakkói egyetem tanulói között találkozzunk Nagy-kőrösi Csuda Demeter névvel. ⁴⁾ Minthogy pedig a krakkói egyetemen az őt megelőzőleg s vele egyidejűleg tanult Kálmáncsehi Sánta Márton, Dévai Biró Mátyás, Erdősi János, Gálszécsi István, Székely István, Ozorai Imre és Túri Lukács haza tértük után mindannyian a reformatio bajnokaiként jeleskedtek, ⁵⁾ alig hihető, hogy elődeinek s kortársainak példája e hazánkfát is a protestáns hit követői sorába ne vonzotta volna. Abból pedig, hogy ugyanez a nagy-kőrösi Csuda Demeter az 1531-ik év egy részét a wittenbergi

¹⁾ Takács József: „A czeplédi ev. reform. egyház története dióhéjban.“ Czepléd, 1892. 12. lap.

²⁾ „Nagykőrösi krónika.“ Irta Balla Gergely. Jegyzetekkel s oklevél-tárral ellátva kiadták Szabó Károly és Szilágyi Sándor. Kecskeméten, 1856. 12. lap.

³⁾ Révész Imre: „Erdősi János magyar protestáns reformátor.“ Debrecen, 1859. 8. lap.

⁴⁾ Frankl Vilmos: „A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században.“ Budapest, 1873. 265. lap.

⁵⁾ Révész Imre: „Erdősi János“ 8. lap.

egyetemen tölti¹⁾ a bártfai Stöckel Lénárttal, Ozorai Imrével és Túri Lukácsossal, mást nem is lehet következtetnünk, mint azt, hogy városunk e fia kétségen kívül protestáns volt, minthogy a wittenbergi egyetemet akkor csak protestáns ifjak látogatták.

Ez a körülmény azért fontos, mert azon kor szokása szerint az egyes városok és egyházközségek küldöttek ki kiváló tanulókat a külföldi egyetemekre, hogy tanulmányukat végezve, értékesítsék azt a tanítató város vagy egyház javára annak iskolájában is.

Alig hihető, hogy nagykőrösi Csuda Demeter éppen Wittenbergget kereste volna fel, s éppen oda küldötte volna, — a mit később is megtett,²⁾ — egyházunk akkori patronusa a város, ha itt ez időre már meg nem alakult volna a protestáns egyházközség.

Egyébiránt arra nézve, hogy városunkban korán, — mint állítjuk, a század közepére, — el volt terjedve a reformatió, igen kedvezőek voltak a politikai viszonyok s hazánk akkori helyzete.

Ugyanis: «míg egyfelől a Duna-Tisza köziről a protestáns vallás hatalmas ellenségei s terjedésének gátjai a kalocsai érsek s a váci püspök biztos helyre huzódtak a török hódolttól: addig ez teljesen szabad tért engedett a reformatió terjesztőinek s szabad vallás-gyakorlatot annak híveinek. A török, ha dult és rabolt is, de erővel nem térített vallás üldöző még sem volt, sőt a vallás dolgába nem is avatkozott. E tapasztalat iratá Gyalui Torda Zsigmonddal 1546 december 25-én Eperjesről Melanchtonhoz intézett levelének ezen sorait: «A török igazgatás alatt szabadon hirdettetik az evangyeliom, elanyyira, hogy az Isten különös gondviselésének lehet tartani ennek a résznek a barbarusok általi elfoglaltatását; mert jóllehet az erre való lakosok testiképen szolgálnak, de bizony nekik nagy mértékben tündöklök az evangyeliom és teljes szabadságban él az ő lelkük».³⁾

Ha ez általánosságban tett megjegyzés a török hódoltság alatt lévő vidékekre vonatkozólag, városunk ezen kori viszonyaira is érdekes adatot találunk Balla Gergely krónikájában, mely szerint, valahányszor a török császár megtudta, hogy városunk sanyargatást kénytelen szenvedni, azonnal protectionalist küldött, melyben megparancsolta, hogy «semmi egyebet ne munkálkodjanak,

¹⁾ Frankl id. műve 295. lap.

²⁾ „Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon.“ Összegyűjtötték Szilády Áron és Szilágyi Sándor. Pest, 1863. II. köt. 78, 79, 243, 244 lap.

³⁾ Földváry László értekezése a „Protestáns Szemle“ VI-ik évfolyama, 7-ik füzetében, 483. lap.

hanem a hatalmas császár számára salétrommal éjjel-nappal munkálkodjanak. A megszállott jobbágyokat ki se bántsa. A vallás dolgát a mi illeti, azt soha a török nem háborgatta, abbul a dologbul a város népének minden szemre való hányás nélkül szabad gyakorlást engedett. Predikátorát, mesterét, oskoláját megtartani kész volt.»¹⁾

Városunk oly biztonságnak örvend vala, hogy a «császári magas jegy» (elamet) értelmében messze vidékek ide menekült lakosai is óltalmat találtak annak falai között.²⁾ Ennek tulajdoníthatjuk, hogy a vácsi iskola tanárai s tanulói is ide jöttek, mint biztos menedékhelyre háborgattatásuk idején.³⁾

De összeköttetésbe hozhatjuk városunk lakosságának a református hitre térését, így az egyházközség megalakítását Szegedi Kis István czeglédi működésével is.

Ha Szegedi Kis Istvánnak, — ki az 1545-ik évben »transductus est ad Ecclesiam Cegladiensium publicaue ibi stipe conductus non solum in templo docere coepit, sed in scholis quoque pace et prece ludirectoris locos communes Philippi Melanchtonis enarrare«,⁴⁾ — czeglédi papsága idejéig érintetlen hagyták volna városunkat a reformált hit terjesztésének hullámcsapásai: ismerve e lánglelkű férfi térítői buzgalmát, teljes lehetetlenség föltennünk, hogy arról tudomással ne bírt, következésképp fáradságot ne vett volna magának arra, hogy ide átjőve annak lakosságát a reformationnak megnyerje! Ha tudjuk, hogy reformátori működése körének »kiindulási pontja a szülötte föld Szeged, s a kör vonalait jelző további pontok: Lippa, Gyula, Temesvár, Túr, Békés és Cegléd«⁵⁾ — joggal mondhatjuk, hogy szükség esetén városunkra is kiterjesztette volna térítői munkásságát.

Hogy ennek semmi nyomára nem akadhatunk, az csak a mellett bizonyít, hogy ekkorra városunkban a református egyházközség már szervezve volt!

Ha pedig az egyházközség szervezését a század közepére befejezett ténynek tekinthetjük, a hazaszerte divatozó szokásból következtetve egész meggyőződéssel állíthatjuk, hogy akkor már

1) Balla Gergely „Nagykőrösi krónikája“. 34. lap.

2) Főgymnasiumunk tudósítványa az 1858/9-ik évről. A városi levéltár török leveleit Repiczki János fordításában közli Szilágyi Sándor.

3) Galgóczy Károly: „Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája.“ Budapest, 1877. 110. lap.

4) Skaritzza Máté: „Vita Szegedini“ 1545-ről. Basileae. Editio quarta 1599.

5) Földváry László: „Protestáns Szemle“ VI. évfolyam, 7. füz. 482. lap.

iskolája is volt egyházunknak és városunknak, minthogy — ismételten kifejezzük, — nem hihető, hogy éppen városunk lett volna kivétel az általános szokás alól s főleg abban az időben, a mikor a protestánsok Ipolyi szavaiként: »vallási életük egyik fösúlyát éppen a tanításra, az iskolára helyezték.«¹⁾

Azon körülményből, hogy a bécsi egyetem magyar tanulói között már 1520-ból találkozunk Nagykőrösi Péter »Petrus de Nagchorus«²⁾ nevével, s 1531-ben az említett Csuda Demeter hazánkfia tanul a krakkói és wittenbergi egyetemen,³⁾ annyit mindenesetre szabad következtetnünk, hogy ez időben fel volt keltve városunkban a felsőbb iskoláztatás iránti hajlam, a tudományok utáni érdeklődés. Hogy ez helyben létező iskola nélkül alig volt lehetséges, egészen természetesnek tarthatjuk, — azt pedig valószínűnek gondoljuk, hogy ha nem is »Petrus de Nagchorus«, de már Csuda Demeter is egyike volt azon tanulóknak, a kik, mint Ipolyi helyesen jegyzi meg, »már tanpályájuk alatt segédtanítók lévén, a községekől előre meghívást nyertek az iskola mestersegre. Sokszor éppen ezek költségén is neveltettek e czélra.«⁴⁾

Mivel iskolánk tanárainak névsora 1630-tól, tanítványainké 1632-től fogva maradt fenn, nem tüntethetjük fel »ad oculos«, hogy e most említettek külföldön egyetemi tanulmányaikat végezve, tényleg tanítóskodtak-e iskolánkban. De ha tudjuk, hogy városunk a későbbi időben is segítette iskolánk tanítványait a külföldön tanulásban, még pedig azzal a czélzattal, hogy azok később itt foglaljanak el lelkészi, vagy tanári állást, teljességgel nem tartjuk lehetetlennek, hogy ez volt az esete »Demetrius Cyda de Kewres« hazánkfiának is a XVI. század első felében.

Ha azonban ez a föltevés nem állaná ki a komoly kritika tűzpróbáját, Szilvás Ujfalvi Imre nevének — bár évszám kitétele nélkül — azon jegyzőkönyvünkben olvasható beírása, mely iskolánk növendékeinek legelső névsorát foglalja magában, tájékoztat bennünket azon időpontra vonatkozólag, melyben iskolánk már egész bizonyossággal fennállott. E bejegyzés ekként szól: »In Rectoratu H. D. Sz. Ujfalvi Emerici Studiosor Scholae Kőrösiens...«

Szilvás Ujfalvi Imréről tudjuk, hogy Baranyából indult ki tul

¹⁾ Ipolyi Arnold: „Veresmarti Mihály XVII. századi magyar író élete és munkái.“ Budapest, 1875. 37. lap.

²⁾ Frankl i. m. 227. lap.

³⁾ Frankl i. m. 265. és 295. lap.

⁴⁾ Ipolyi idézett munkája 37. lap.

a Tiszára; kedvelte a változatosságot, állandóan nem szeretett egy helyen működni; megfordult az ország különböző vidékein működve tanítóként és lelképásztorként. Nagyon érdekes volna, ha neve után iskolánkban töltött rectorása ideje is fel volna jegyezve, de ha ezt pontosan nem tudjuk is, ám azért következtetjük, hogy csakis a XVI. században működhetett iskolánkban. Ő ugyanis 1589-ben Nagy-Bányán oskolamester, majd Hodászi Lukácsnak «sok bajoskodást szerző» debreczeni s nagyváradí pap lett. A XVI-ik század utolsó évtizedében tehát már nem e vidéken, hanem az országnak tőlünk távol eső részében lakik — s 1610-ben mondhatja le a váradí papságról az ott tartott zsinat.¹⁾ Ez időpont után ő már nem lehetett rectora iskolánkban, hanem bizonyosan az előtt, mikor még e vidéken élt — vagyis mindenesetre még a XVI. században

Egészen hiteles, mert egykorú adat már iskolánkban a XVI. században létezésére Veresmarti Mihály itt működése. Életrójának neve és hitelre méltósága feljogosít bennünket arra, hogy állításait kétségtelen bizonyosságúnak fogadjuk el.

«Veresmarti Mihály ugyanis — írja Ipolyi,²⁾ amint Debreczenben 1596 körül tanuló pályáját bevégezte, előbb Czepléden, majd Kecskeméten és Kőrösön iskolamesterré s az utóbbi helyen valószínűleg már 1599 előtt predikátorrá is lett.» De ezen állásában sem maradhatott sokáig. «Rövid időn — mint ő maga írja — a hadak miatt Kőrösről mind városostul ide felfutánk és én Mátyus földében egy mezővárosocskában telepedém meg Irmelt, Nyitrán egy mértfölddel alul.»³⁾

Ha Veresmarti kész a czeplédi és a kecskeméti iskolamesterséget a kőrösivel fölcserélni, bizonyos, hogy e mi iskolánk akkor legalább is állott azon a színvonalon, sőt jobb javadalmazást biztosíthatott rectorának, mint azon iskolák fentartói, melyeket ott hagyott, — különben alig képzelhető, hogy ez állomást fogadta volna el.

Frankl Vilmos a XVI. századból 166 iskolát sorol fel, de a miénkről említést sem tesz. Nagy tévedés volna azonban elindulni az ő tévedésén. Mert ha városunk említett fiainak külföldön tanu-

¹⁾ Lampe id. m. 337. l. „... odio abreptus, Disciplinam Ecclesiasticam... receptam... vellicare praesumens miras in Ecclesiis excitavit turbas“... s Bod Péter: „Magyar Athenas“ 328. lap.

²⁾ Ipolyi Arnold i. m. 36. lap.

³⁾ Ipolyi Arnold i. m. 38. lap.

lásából szemmel láthatólag nem mutathatjuk is ki iskolánknak azon korban fennállását, Szilvás Ujfalvi és még inkább Veresmarti itt működése döntő erejű bizonyíték a mellett, hogy az kétségtelenül szervezve volt már a XVI-ik században — még pedig, a mint mi hiszszük, már annak közepén.

Felhozhatjuk e vélekedésünk támogatására azt is, hogy a midőn 1766 martius 11 én a nagykőrösi iskola egyházi és világi gondviselőit a Helytartótanács felhívta, hogy adjanak nyilatkozatot az iskola alapítási idejére vonatkozólag, azok e feleletet adják: «Scholae hujus in oppido hocce Nagy-Kőrös existentia est ab immemorabili tempore.¹⁾»

Lehetetlen föltennünk, hogy ez időbeli lelkészeink: Mocsi István és Szalai György, valamint a «Hármas kis Tükör» írója, Losonczy István akkori rector ne ismerték volna a tanárok 1630-tól kezdődő névsorának bejegyzési könyvét. Ha pedig erről tudomással bírtak, a minthogy birhattak, viszont el sem tudjuk gondolni, hogy ők az 1630-ik évet jelezték volna immemorabile tempus-nak, a meddig írott forrás állt előttük és vezetett vissza iskolánk történetében.

Azt kell épen ez okból hinnünk, hogy ezen egyházi és iskolai férfiak nagyon valószínűleg ismerhettek másfélszázaddal ezelőtt még oly adatokat, melyekről tudomással bírva válaszolták a helytartótanácsnak, hogy iskolánk emlékezetet meghaladó, réges-régi keletkezésű, de a mely akkor még meglévő adatokat az idő vihara a mi korunkra már elpusztította, megsemmisítette.

A mikor pedig iskolánk történetének ma meglévő kutforrásai előttünk feltárulnak, azok az adatok egész gazdag tárházát nyújtják elénk. Már pedig a mely iskola, mint épen a miénk, 1630-tól fogva tanárainak csaknem megszakítás és hézag nélküli névsorát, 1632 óta pedig a tanulók rendszeres beírási anyakönyvét képes felmutatni: az bizvást túl, de jóval túl volt akkor az alakulás, a közeli szervezkedés kezdetleges korán.

¹⁾ Pestmegye levéltárában, kívül e czimzéssel: „Ad inelytam comitatum Pest Pilis et Solt art. unit. universitatem, Dominos, Dominos gratiosissimos humillima responsoria declaratio Infrascriptorum.“

Az iskola fentartása.

 azon alapot, mely ref. iskolánk létrejöttét és fennállását lehetővé tette, a város vetette meg. — Hazaszerte divatozó szokás volt a reformatió elterjedése korában, hogy az iskolákat egyes városok s az egyházközségek létesítették. Annak, hogy nálunk más patronusa lett volna az iskolának s hogy például bőkezű főurak működtek volna közre az alapítás munkájában, semmi nyomára nem akadtunk.

Mivel a protestantismusnak az volt alapelve, hogy az evangéliumi tiszta hitet ne csak templomai szószerűkéről, hanem iskolák alapítása által is terjeszsze, ezen alapelvből kifolyó kötelességének igyekezett megalakult protestáns egyházközségünk eleget tenni, a midőn azon buzgólkodott, hogy kebelében is legyen iskola.

Az egyháznak ezt e szempont mellett közvetlenebb érdeke is javasolta, minthogy az iskola növendékei századokon át kisegítői voltak az egyházi szolgálatok végzése által az egyház belső hivatalnokainak. — Az iskola tógatus diákjai végezték a lelkészekkel együtt a canonica órákon a predikálást, a biblia olvasást; ezek teljesítettek szolgálatot az úr asztala körül; végezték az egyház kántora mellett s önállóan is a temetéseket, olvasták ez alkamakkor a busúztatókat s végül fontos szerepük volt a közisteni-tiszteletnél az éneklő és éneket diktáló diákoknak. Látni való, hogy a diákság e nemű functiói által elsőrangú egyházi érdekek nyertek kielégítést épen úgy, mint az által, hogy az egyház alsóbb iskoláiban a gyermekek tanítását, a mi szintén az egyház hivatás-szerű kötelessége volt, sőt akkor még inkább, mint ma, hasonlóképen diákok teljesítették.

Az egyházközségnek, mind ezen okokból érthető buzgólkodásában a város jött támogatására anyagi segítséggel — minthogy az

egyház alakulása első korszakában anyagi erőforrásokkal nem rendelkezett, másfelől mivel a város közönsége alkotta egyúttal a református hitközséget is, azaz a város lakossága református volt.

Város és egyház — írott emlékeink adatai szerint — századokon át kölcsönös jó viszonyban voltak egymással s ez ma is oly szépen jellemzi e két erkölcsi testületet. A városnak az egyházhoz és az iskolához való viszonyát — találókban alig fejezhetnők ki, mint ha azt mondjuk, hogy a város szerető gonddal ápolt és a gyermekeinek tekinté az egyházat és az iskolát. Egész 1770-ig ugyanaz a város főbírája, a ki az egyház főkurátora; az iskola kormányzó tanácsában is azok ültek, kikre a közönség bizalma a község ügyeinek intézését bízta. «Az ecclesiának tagjai, — olvassuk az 1758-ik évi városi jegyzőkönyvben, — ugyanazok, a kik a tanácsbeli személyek, mindnyájan a ref. religiónn lévők.» Így volt ez a korábbi időkben is.

Azonban itt mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy a hitbuzgó lakosság már eleitől fogva nem elégedett meg azzal az áldozattal, a melyet a város, mint hatóság hozott az iskola érdekében, hanem rájuk, mint városi polgárookra kirótt köteles részen felül a maguk önkéntes, jó indulatú adományaival is könnyítették azt a terhet, a mely a városra az iskola fentartásából nehezült.

Később a XVIII. században már az egyházközség is rendelkezik olyan anyagi erőforrásokkal, melyeknek jövedelméből fedezheti az iskola szükségleteit, sőt gyümölcsöző tőkéből magánál a városnál is ezeket helyez el kölcsönképen: és a város még ekkor sem vonja meg patronusi áldozatkészségét az iskolától.

Ha, — mint különösen e században több alkalommal — előfordult az az eset, hogy a kor kívánta áldozatok meghozatalára az egyház jövedelme, illetőleg az iskola alapja nem volt elégséges, mindig ott volt segítő támogatásával a legujabb időkig a város és soha nem maradt el e tekintetben az áldozatkész lakosság!

Igaz ugyan, hogy mint a városnak, úgy a lakoságnak ön-maga iránti erkölcsi kötelessége és anyagi érdeke javasolta, hogy áldozatok árán is fentartsa az iskolát. De ez szemünk előtt teljességgel nem csökkentheti e két tényező áldozatainak erkölcsi értékét.

Érdekében állt a városnak, illetőleg a lakoságnak az iskola fentartása, minthogy fiai itt nyertek tudományos kiképztetést és jövőendő életpályájukra előkészítést; s míg az iskola helyben létele megkímélte a lakosságot azon kiadások terhétől, melyet fiaiknak más városban taníttatása hárított volna rájuk: anyagi jövedelem kutterforrásává lett másfelől az idegenből ide sereglő tanulók ellátása,

városunkban lakása igen sokakra a lakosság köréből — még ha azt a kiválóan fontos körülményt nem említjük is, hogy a város jó hírét, nevét, országszerte ismeretes voltát aligha köszönheti oly mértékben más intézményének, mint épen iskolájának.

Csak sajnálhatjuk, hogy ref. iskolánk életének első századából, — a mi pedig igen érdekes volna, — nem találtunk oly kutforrásra, melyből kideríthetnők, hogy annak azon időben való fenn tartásában mi része volt a városnak, minő az egyháznak s végrezetre mely mértékben járult ahhoz az áldozatkész lakosság?

A mikor 1630-tól kezdve a városra, 1736-tól fogva pedig az egyházra vonatkozólag oszladozni kezd e tekintetben a bizonytalanság homálya, adataink világánál három tényező tűnik elénk az iskola fentartója gyanánt, u. m.: 1-ször a város, 2-szor az egyház és 3-szor egyes városi lakosok.

Már a mult század vége felé e fentartókhoz csatlakozik 4-szer a dunamelléki egyházkerület, melynek tractusait eleinte az iskola supplicans diákjai keresték fel adomány gyűjtés végett, később az egyházmegyék a superintendentia elnökségéhez juttatják el iskolánk fentartására gyűjtött adományait, melyeket «charitativum» czim alatt majdnem egy félszázadon át küld meg évente az egyházkerület vezető hatósága iskolánk egyházi kormányzó testületének, míg az 50-es évek eleje óta a superintendentia előbb két, 1860-tól fogva pedig egy rendes tanári tanszék fentartása által tanúsítja jóságos indulatát iskolánk iránt. Végre 5-ször az állam kormányt sorozhatjuk az iskola fentartói közé, mely néhány év óta nyújtott és a törvényhozó testületek által évenként megszavazott segélye által járul annak fenntartásához, míg az állandó államsegély tárgyában megkötött szerződésnek a legközelebbi jövőben várható teljes érvényre jutása után az állam kormány joggal foglalhatja el az iskola fentartói sorában az egyik főhelyet.

Lássuk most részletesen, hogy e tényezők mivel járultak iskolánk fentartásához.

1. A város.

A fentartó testületek közt első helyen tárgyaljuk a várost, mert fenmaradt legrégibb kutforrásaink, t. i.: a Sziládi-Szilágyi «Okmánytár»-ában közölt «Regestrum revonatum»-ok 1630-tól, a városi jegyzőkönyvek pedig 1636-tól, vagyis a legkorábbi időtől fogva szolgáltatnak ide vonatkozólag adatokat.

Tárgyunkat érdeklőleg 1630-ból találjuk először feljegyezve, hogy a város egy szegény sebes deáknak gyógyításáért fizet Borbély Balázsnak 4 forintot. (Okmánytár I. k. 15. lap.)

Hogy a városi hatóság a város közjövedelméből a tanuló ifjúságot minő pénzsegedelemben s egyéb javadalmazásban részesítette, azt munkánk azon részében tárgyaljuk, a mely a tanulók segélyezéséről és jótéteményeiről szól. Épen ez okból e helyen a városnak ref. iskolánk fentartása céljából adott másnemű segélyeit fogjuk felsorolni.

A városi segély legjelentékenyebb és leggyakoribb tételei az iskola építésre, jókarban tartására adott pénz és materialékról, ezek fuvaráról szólnak. De e sokszor igen jelentékeny összegeket igénylő fentartási segélyen kívül, melyet 1737-től kezdve nagyobbára az egyház vesz át a várostól, állandó rendes tételül találjuk azon költségeket is, melyeket a város a professorok (mesterek) fizetésére, továbbá azoknak Debreczenből vagy Patakról elhozatására ad ki. Innen küld értük kocsit, fizetvén annak 6 forinttól egész 25 forintig terjedő bérét.

Ennek első adatára 1630-ból találunk. «Hogy praedikator ur mester uramat Döbröczönből hozta, költség költ el 9 frt 33 denár.» (Okmánytár I. k. 21. l.) Ettől kezdve nagyon sűrűen találunk ily cím alatt kiadásokat.

Sőt azt is olvassuk, hogy a város úgy Debreczenbe, mint Patakra még ajándékokat is küld a mesterekért menők által. — »Hogy Döbröczönbe az mestörért küldöttünk (1636-ban) attunk oda Fekete Andrásnak költséget 8 frt. Ugyanoda egy rókabőrt ajándékba 1 frt 15 d.» 1639-ben hasonló alkalommal ismét küld a város ajándékba rókabőrt, a melyet 1 ft. 60 denáron vesz. (Okmánytár I. 88. l.) 1645-ben «Gyüge István és Pál Mihálynak, hogy mestör uramért Patakra kültük, költségük volt 12 ft. 93 d. Ugyanakkor vittének el ü kigyelmök egy róka bőrt 1 frt 25 d.» (Okmánytár I. k. 123. l.) 1647-ben pedig «Fekete Márton uramat, hogy Döbröczönbe schola mesterért, kültünk a döbröczöni mesternek egy pár papucsot kapczástul 1 frt 50 d.» (Okmánytár I. k. 142. l.)

A város fizeti a mester utiköltségét gyűlésre menetelekor (Okmánytár I. k. 32. l.). Hogy azonban a városi hatóság mily minden apró részletre kiterjedő figyelmet tanusít az iskola mestere iránt, jellemzően bizonyítják a következő adatok: «Mestör uramnak dolmánya foldozni Budáról hozott bíró uram posztót 35 d.» (I. 41 l.) «Uj schola mesternek való pereczet vettem — olvassuk az 1658

évi számadásokban (I. 245.) 5 d.»; 1661-ben pedig «schola mester számára vettünk egy oka riskását 25 den.» (Okmánytár I. 278.)

Egyébaránt a papok iránt is igen messze menő előzékenységet árulnak el a városi hatóság azon intézkedései, melyeket az 1631-ik évi birói számadásokban olvashatunk: «Sört hozattunk az praedikator uramnak, hogy beteg volt, Berlinből 50 d. Gösztönyét az praedikator uramnak 10 d. Az orvosasszonynak (a város conventiós kuruzsolója) az praedikator uram gyógyításátul 7 frt 60 kr. Azután az Csuda Balai embörnek attunk az praedikator uram gyógyításátul 3 frt.» (Okmánytár I. 21. l.)

Az iskola mestereinek conventióját eleitől fogva rendszeresen a városi főbiró fizette a közpénztárból. 1630-tól fogva minden jegyzőkönyvben be van igtatva a papnak, iskola mesternek, szakácsnak vagy szakácsasszonynak, a tanács jegyzőjének, a juhászoknak, tizedeseknek stb. évi conventiója.

Az 1661-ik évről az összegyűjtők részletesen közlik a város mind ama kiadásait, melyeket a szegődségesek fizetése fejében teljesít a főbiró. Megtaláljuk a sajtos, csapláros, főzők, szakácsasszony, béres, fejős, juhász-bujtár conventióinak elsorolása után az Ungvári Gergely lelkipásztor salariumát s a «Conventio Ludi Magistri»-t vagyis az iskola mester évi illetőségét, a mely is a következő volt: «In paratis no 50. Modii frumentr. 5. Porcus saginatus nr 1. Sal itidem no 1. Casei majoris formae 3. Vini adusti pintae 4.» azaz: készpénz 50 frt, 5 mérő buza, 1 hizott sertés, 1 mázsa só, 3 nagy sajt s 4 pint égett bor vagy pálinka. (Okmánytár I. 293.)

Ezen számadás végén olvasható összegezés szerint «szolgák számára kiment költség in summa 469 frt 13 d.», s mivel ebben van a pap s a mester készpénz fizetése is, kitűnik, hogy úgy az egyház papját, valamint az iskola professorát a város fizette, épen úgy, mint többi alkalmazottjait.

A mult évszázadban már egyfelől az egyház tesz szert a saját segély forrásaiból tekintélyes jövedelemre, másfelől maga az iskola is oly helyzetbe jutott egyesek jótékony hagyományai következtében, hogy, mint később az egyházi segélynél látni fogjuk, a városnak kevesebbet kellett áldoznia az iskola fentartására, amennyiben a professort 1759 óta rendszeresen az egyház fizeti. De azért a város, ha rendkívüli szükség kívánta, áldozott mindenkor és szíves készséggel.

Igy olvassuk az 1808 augusztus 13-iki tanácsgyűlés végzésében, hogy a városi patronatus magára vállalta az encyclopaedicus cursus

felállítása által szükségessé vált új tanári állás költségeit, kiadásait, sőt a maga részéről is buzditólag hívta fel a lakosságot, «hogy az iskolai fundus öregbítésére tetszések szerint concurráljanak.» (Városi jegyzőkönyv.)

1810 május 14-én Gubody János kurator jelentése, illetőleg előadott kérelme folytán: «a helybeli iskolában teendő szükséges Építtetésre megkívántató Materialék fuvaroztatásában kívánván a Nemes Tanács az Ecclesiát segíteni mind az, mind penigh a szükséges napszamosok a Város részéről megajánltattak.» (Városi jegyzőkönyv.)

Ugyancsak e tárgyra vonatkozólag olvassuk az 1827 évi decz. 12-iki consistorialis jegyzőkönyvben, hogy a város 50,000 darab téglá ajánlása iránt tett ígérletét teljesíti.

1828 máj. 14-én pedig «a városi Tanács azon tekintetből, hogy a helybeli Iskola s Ekklesia eránt való Patrociniumának megfelelően, a Gymnasium részére tizenötezer égetett téglákat assignál». (Egyházi levéltár A. csomó 8. sz.)

Mindezen eddig elősorolt adományoknál nagyobb és az iskola sorsára fontosabb hatása van a **közbirtokosság (compossessoratus)** azon bőkezű adományának, melyet a ref. iskola felépítésére, új tanári állások szervezésére e század harminczas éveiben tett. — Fontosságuknál fogva nagyon méltóknak tartjuk, hogy az «Erdő-Gyűlés» czímet viselő birtokossági hatóság ide vonatkozó intézkedéseit részletesen közöljük azon rendszeres pontossággal vezetett «Erdő-gyűlési jegyzőkönyvek» alapján, melyek egyházi levéltárunk őrizete alatt vannak.

1828. decz. 2 án javasolja mind a közbirtokosság, mind a városi tanács, hogy, mivel az 1826. évi nagy tűzvész által az egyház tetemes kárt vallott és az iskola megkezdett építését nem folytathatja, úgy hogy ezek félben lévén csak pusztulnak, — «jó volna közös edgyet értéssel olyan Fundust találni, a melyből az említett Ekklesiát fel lehetne segíteni. Közmeg edgyezéssel meg határozottatott, — olvassuk a végzésben, — hogy az említett Ekklesia és Iskola fel segéllésére Jövedelmet kell tsínálni.»

E czélból elhatározták 1-ör: hogy a közbirtokosság egy bizonyos területű földet fog fel s ad ki megszabott időre haszonbérbe, a mely haszonbér az egyházá lesz; 2-or hogy az 1829-ik évben vágás alá jövő pascualis erdőrészt árverésen eladja s az ebből bejövő pénzt is átadja az egyháznak; 3-or hogy a Csemön tuli homokos buczkás plágát részekre osztva eladja a helybeli lakosoknak s az eként begyűlendő pénzzel is az egyházat segíti.

Pesti András ref. egyházi kurátor az 1830. február 14-iki erdőgyűlésen már jelenti is, hogy a pascualis erdő eladásából 7911 frt 06 kr jött be, a mire vonatkozólag azt határozza a gyűlés, hogy «az említett summa mint Capitalis az Erdő-Gyűlés által... helybeli Lakosoknak 500 ftonként törvényes interesre ki fog adatatni s az abból bejövő Interes az oskola építésére fordítódik.»

Még tovább megy nemes áldozatkészségében az 1830. febr. 21-iki gyűlés. Megszavazza ref. iskolánk céljaira azt az adományt, mely azóta is egyik tekintélyes jövedelmének szolgál alapjául.

Elhatározza ugyanis, hogy 1 ör a Földvár melletti takarmányos kertet tíz évre haszonbérbe kiadja s «az abból bejövő pénz is az oskola épületjeinek conservatiójára fordittasson,» s 2-or hogy a többi *rakodó kertekben* termő s ezután rendszerént eladandó széna ára is «az oskola Épületjeinek reparatiójára s megtartására fordittasson.»

A szükséges építkezés ügyében ki is küldi az erdőgyűlés a bizottságot, mely 1830. márt. 28-án jelenti, hogy a különben is rossz épületet reparálni nem érdemes; javasolja a déli résznek emeletre húzását, a nyugotinak pedig újra építését, a minek következtében lesz az épületben 19 szoba. A gyűlés az előterjesztett javaslatot és építési tervet elfogadja, de octóber 31-én azt is jelenti az építettő bizottság, hogy a meglévő pénz nem elég, tehát »az elkezdett épületnek folytatására szükséges fundusról jó előre kellene gondoskodni.»

Ekkor a közbirtokosság elhatározta, hogy «az egész idei sectionális Erdőből minden egy compossessori Quottából 15 □ ölek oly módon ajánltatnak fundusul, hogy ezen Erdő rész eladódjon s a be jöendő summa a kívánt végre fordittasson.» Sőt 1831. márt. 20-án újabb bizottságot küld ki az erdőgyűlés, hogy vizsgálja meg az építkezés költségeit s azt, vajjon elegendő-e a begyűlt pénz, egyébaránt «a még megkívántató költségek megszerzésére, leg főkképen pedig az Oskolának célzott tőkélletesítésére s ahhoz kívántató Tanitói székek fundálására jó előre tennének javallatot.»

A bizottság eljárván küldetésében, jelenti, hogy még nem kész a számadás, különben azt sem tudja, hogy tulajdonképen hány tanitói széket céloz fundálni az erdőgyűlés! Örömmel jelenti azonban, hogy «az együtt munkálkodó Főbiró Tettes Ns. Patay Sámuel ur Hítvесе Tettes Beretvás Éva Nagy Asszony őseitől reá örökségképpen szállott s az Oskolai Intézeteket gyámolító nemes indulattól vezéreltetvén az ujonnan állítandó Tanitói székek fundálására 500 Rhftkt vez. ajánlott».

E jelentés következtében elhatározza a gyűlés, hogy «az újonnan épült oskolában a Rhetoricán fellyül négy *Tanítói széket* fog felállítani». — Egyébaránt . . . «nagyszivü ajánlása a Tisztelt Nagy Asszonyságnak háládatos köszönettel fogadtatván e jelen való jegyzőkönyvbe beiratni . . . elrendeltetett».

Azon év augusztus 7-én fizeti ki Pesti András egyházi kurátor Kovács János építő mesteit. — Az alku ugyan 11,000 frtra szólt, de a tulköltéssel 14,536 frt 39 krba került az építkezés.

Ha ehhez hozzáveszszük, hogy az iskola telke mellett lévő Tóth Sándor-féle házat is megvette az erdőgyűlés küldöttsége 1,300 frtért, valamint a Záborszky örökösök szomszédos telkét is 366 forintért, látjuk, hogy *16 ezer forintot meghaladó adománynyal járult a közbirtokosság a tudomány csarnokának használható állapotba hozatalához.* — Joggal is mondhatta az erdőgyűlés 1833 april 15-iki jegyzőkönyvében, hogy ref. iskolánk számára épületet «a Helybeli Patronatus egy e végre közös egyetértéssel kijelelt Fundusból úgy építettett, hogy arra az Ekklesiának és Oskolának addig meg volt pénzéből egy krajczár sem fordittatott».

De ezzel még korántsem fejezte be adományai sorozatát a közbirtokosság.

A kiküldött bizottság ugyanis jelentvén, hogy az iskola teljes felszerelése, azonkívül a professori tanszékek felállítása tetemes költséget igényelnek, — javaslatot tesz ennek mi módon leendő előteremtésére.

Emlékezetes nap az iskola történetében az 1831-ik évi october másodika, mert ekkor hozta azon határozatát az erdő gyűlés, mely szerint: «a kívánt költségeknek megszerzésére *a közlegelőből 1 ezer = 1000 holdak 1600 □ ölével fogattassanak fel,* . . . melly felfogandó plágák osztán a Lakosok között 3 Esztendőkre licitatio mellett árendába kiosztassanak».

E határozat egyfelől bőségesen fedezte az iskola szükséges kiadásait, tette lehetővé másfelől, a mint később látni fogjuk, — az iskola 1850/1-ik évi ujjá szervezésének igen nagy költséget igénylő keresztülvitelét.

A közlegelőből — vagyis az ugynevezett kölesföldekből egyelőre 501 holdat ad haszonbérbe az erdőgyűlés, mivel többnek kiadására égető szükség nem volt. Jövedelmezett pedig ez — az iskola céljaira, — mint Beretvás Albert másodbíró az 1832 nov. 22-iki gyűlésen jelentette, 4727 frt évi összeget.

Ha tudjuk, hogy a közbirtokosság ezen — eredetileg három évi haszonbérletre kijelölt — köles földeket a három éves cyklus le-

jártakor ujabban és ujabban szíves készséggel bocsátja haszonbérbe az iskola javára, tisztelettel adózhatunk emelkedett gondolkozásának. 1848 szept. 18-án jelenti Szabó József gondnok az egyháztanácsnak, hogy a köles-földeket a közgyűlés az iskola két katedrája alaptökéjének gyarapítása tekintetéből ismét 6 évre engedte által. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv).

Mielőtt azonban e hat évi bérleti időszak letelt, a város közönsége, — mint az alább fejtegetendők során látni fogjuk — e földeket örök tulajdonjoggal az iskola céljaira adta át.

Nem volna azonban teljes és kimerítő a közbirtokosságnak az iskola érdekében tett adományairól szóló ismertetésünk, ha elhallgatnók, hogy, a midőn a superintendentia főiskolájának elhelyezése kérdése forgott szőnyegen, az erdőgyűlés 1833 ápril 15-én tartott gyűlésében «a Tudományok virágoztatása — s az Erkölciségnak a Tanítás által leendő tökéletesítése és pallérozása tekintetéből» a következő ajánlatokat terjeszti az egyházkerületi gyűlés elé: 1-szor átadja az iskola meglévő 41 öles épületét oly kötelezéssel, hogy «annak conservatiójáról ugyanazon Patronatus fog jöendőben gondoskodni és ezen Épületet ahhozképpent, a mint az iskola fog nevekedni, tehetsége szerint fogja folytatni. 2-szor: A felsőbb tudományok tanítására 4 professori cathedrárt állít s a Professor Urakat Esztendei 400 frt conv. pénz fizetéssel, 5 öl fával és szabad Quartélylyal fogja dotálni. A Humanitásban és az alsóbb Classisokban lévő Tanítók fizetését, mint eddig, ezután is elvállalja.» 3-or: Harmincz deák tisztességes tartásáról gondoskodik.

Az ajánlatnak — az egyházkerület határozata következtében nem lett ugyan fogamatja, de az ajánlat ténye mindenesetre szép bizonyítéka a közbirtokosság áldozatkészségének. Jelét adta ennek egyébiránt azzal is, hogy, a midőn az egyházkerület a helyi egyháztanácsnak a főiskola itt leendő elhelyezése iránti folyamodására «kedvetlen végzést» hozott, megbízta 1833 junius 23-án Bakos Ambrus főbíró, hogy «a Hazai Törvények értelméhez képest ez eránt Leg Felsőbb Helyre» intézzon folyamodást, de a melynek, — mint tudjuk, szintén nem lett meg a kellő eredménye.

De hogy e folyamodás sikertelensége sem kedvetlenítette el a közbirtokosságot s áldozatkészségét nem csökkentette, bizonyítja azon határozat, melyet az erdőgyűlés Szilassy László superintendentális főkurator felhívására 1834 decz. 16-án hozott. Készséggel hajlandó az erdőgyűlés az iskola «virágzóbb állapotba leendő helyheztetése tekintetéből» a már felfogott 501 holdhoz a még

fel nem fogott 499 holdat is (a megajánlott 1000 hold kiegészítésére) haszonbérbe adni.» Hogy e határozatot akkor nem fogantatosították, nem a közbirtokosságon mult; ez fényes bizonyítékát adta áldozatkészségének, de mind az hiábavaló volt az egyházkerület azon határozatával szemben, melyet a főiskola elhelyezése kérdésében hozott s mely küzdelmet Kecskeméttel szemben az «Oktatásügy története» cz. rovatban bővebben tárgyaljuk.

Ezekben ismertettük a városi közbirtokosság nagyszertű adományait, a melyeket az iskola javára tett. Biztosította ezek által annak fenmaradását, előmozdította virágzását épen olyan válságos időben, a mikor annak természetes tulajdonosa, az egyház nehéz viszonyai miatt arra teljesen erőtlén volt.

Csak nagyobb erkölcsi értéke lehet előttünk e segedelmezésnek, ha tudjuk, hogy az erdőgyűlés önzetlen és lelkes buzgóságtól áthatva egyhangúlag hozta meg e tárgyban határozatait. Oly férfiak vitték ekkor községi életünk vezérszerepét, kik teljes tudatával birtak annak, hogy az iskola ügye eminenter községi fontos ügy is. a melynek érdekében az áldozatoktól sem szabad visszarettenni. E férfiak voltak különösen: Patay Sámuel, Patay Pál, Bakos Ambrús, Beretvás János, Beretvás Albert, Vaikó Ferencz és Keszey István, kiknek nevei méltóan díszes helyet foglalhatnak el az iskola jóltevői sorában.

A városi hatóságnak az iskola iránti nemes gondolkozása kitűnik továbbá az 1833-ik évi december 3-án tartott tanácsgyűlés határozatából. »Főbíró Bakos Ambrusnak, mint a helybeli Iskola Inspectorának — olvassuk a városi tanács jegyzőkönyvében — tett javallata helyes voltáról . . . a közjó s a Tudományok éránt viseltető buzgóságánál fogva meg lévén győztetve a Tanács, annál fogva . . . a Közönség részéről egy, a második Birói Cassából fizetendő 400 forintos alapítvány felállítása elrendeltetett, oly formán, hogy ezen 400 forint esztendőnként a Tanács által kijelölendő tíz bennlakó Tanuló Ifjak között egynek-egynek 40 vforintot számítván, félesztendőnként osztassék ki.» (Városi jegyzőkönyv.)

E stipendiumokra egészen 1851-ig nevezi ki a városi tanács az érdemes tanulókat az iskola inspectorának, illetőleg a tanári testületnek ajánlatára.

A városi stipendiumok kiosztásáról a tanács 1851. augusztus 5-iki gyűlése jegyzőkönyvében olvassuk a legutolsó adatot, a mely szerint: «az iskola tanács által ajánlott tanuló ifjakban a városi tanács megnyugodván a 80 forint utalványoztatik.» (Városi jegyzőkönyv.)

A mikor a tanács ez ösztöndíjat alapítja, kimondja határozatában azt is, hogy: «ha az Oskola Fundusa jövőre olyan summára nevedkedne, hogy a Tanuló Ifjak tartása annak esztendei hasznából most tett posztó nélkül is kitelne, azon esetben ennek megszüntetését . . . a Tanács magának fen tartja». (Városi jegyzőkönyv.)

Ez a helyzet 1851-ben következett be. Azon év december 8-án a községtanács tárgyalván a költségvetést — az iskola évi segélyül megszavazott 3095 frt 18 kr. összeg magyarázatául *n)* pont alatt a következő megjegyzést téteti oda: «az iskola segélyezésére régóta adatni szokott 160 frt stipendium (= a fentebb említett 400 vfrt) a közönség által a folyó évben tett 3095 forint alapítványban befoglalva lévén, ez összeg egészen kitétetett». (Városi főpénztári napló.)

E most említett 3095 frt 18 krnyi segélyösszeg megszavazásának körülményeit egyfelől azon okból, mert az iskolánk ujja szervezésével áll elválhatlan kapcsolatban s így kiváló fontosságú esemény, másfelől pedig azért, mert a város áldozatkészségének egyik ékesen beszélő bizonyítéka, szükségesnek látjuk részletesen ismertetni.

A forradalom lezajlása után hazánk az absolut kormány hatalma alá kerülván, ez intézkedett a maga tejhatalmával az ország mindenü ügyeiben, így a közoktatási ügyekben is.

Az ország tanügyére vonatkozó akaratát és kívánalmát az 1850-ben kiadott «Organisations-Entwurf»-ban tette közzé. Elrendeli ebben a kormány, hogy minden gymnasiumnak az Entwurf követelményei szerint kell szervezkednie, különben elveszti nyilvánossági jogát s mint magánintézet, nem állithat ki állam-érvényes bizonyítványokat.

E kívánalmak nehéz helyzetbe hozták ref. főgymnasiumunkat s az egyházi előjáráságot. A kérdés, mely elől kitérnie az alkuvást nem tűrő absolut kormány nyal szemben lehetetlen volt, úgy alakult, hogy vagy lejjebb szállítja iskoláját 4 osztályu algymnasiumra, vagy az Entwurf követelménye szerint szervezi azt. — Kényszerült helyzetében 1850 nov. 27-én tanácskozik először az iskola ügyéről, a midőn «méltányló tisztelettel fogadja a magas Közoktatási Miniszterium tantervét, azt elfogadja, foganatba venni törekszik és jelen Lyceumát, melyben 6 éves gymnasiumi és 3 éves bölcsészeti pálya van, 8 éves gymnasiummá úgy akarja átalakítani, hogy jelenleg 7 rendes tanárt állithat, 5 helyét pedig olyanok által óhajtja pótoltatni, kik az intézetben, mint segéd tanítók képeztetnek

s a kiszabott módon a vizsgálatot kiállják». (Egyház tanácsi jegyzőkönyv.)

E határozatról Báthory Gábor lelkész és Warga János tanár értesítik Szőnyi Pált, kit a kormány a pest-budai kerület protestáns közép-tanodáinak iskolai felügyelőjévé nevezett ki.

A küldöttek Szőnyitől azt a hivatalos választ hozták, hogy hét tanár alkalmazását semmi esetre nem fogja a kormány elegendőnek tartani, minthogy a törvény értelmében tizenkettőt követel, máskülönben az iskola négy osztályúra száll le. — Ekkor — 1850. decz. 1-én kimondta az egyháztanács, hogy *«iskoláját lejjebb nem szállítja, hanem minden lehető áldozatra kész»*. Egyuttal bizottságot küld ki jelentéstételre a végből, hogy mennyi az iskola tőkéje, mit bir el, ehhez mennyi kívántatnék s miből lehetne azt tenni? (Egyh. tanácsi jegyzőkönyv.)

Nagy fontosságu határozata volt ez ref. egyháztanácsunknak — s hogy kellőleg méltányolhassuk, minő anyagi áldozatot vállalt ez által magára, csak azt kell figyelembe vevnünk, hogy mig addig 3—4 professora s úgy szólván csekély díjazásu publicus praeceptorai voltak iskolánknak, az Entwurf — egyszerűben 12 rendes tanár alkalmazását s egyébként is az iskola sok költséget igénylő másnemü berendezését is követelte. De heroicus elhatározásában — számított a városi közönség hagyományos áldozatkészségére. Reménye nem volt alaptalan: a város közönsége az iskola szervezésének kérdését vallási és hazafias kötelességének tartotta s megoldása elől szükeblülleg nem tért ki.

A küldöttség gyorsan eljárta megbízatásában és már decz. 5-én jelenti, hogy — az iskola szervezéséhez — alapnak tekinthető az erdő-gyűlés által 1831 octóber 2 án megajánlott 1000 hold föld hasznobére, a minek folytatólagos kiadását ajánlja, mert e jövedelem biztosítaná a professorok fizetését; jelenti továbbá, hogy az iskola épülete elégséges; hogy az iskola jelenlegi tőkéi 2,375 frt 24 krt jövedelmeznek s végül, hogy adja el az egyháztanács az iskola külön fekvő épületeit, mert abból is szép összeg jön be. — Az egyháztanács egyező értelemmel elfogadja a javaslatot s ez ügyben tárgyalást kezd a közönség képvisletével, a városi tanácssal.

1851 Január 6 án már annyira elő van készítve a kölcsönös tárgyalások folytán az ügy, hogy az egyháztanács megbizta akkori jegyzőjét Nagy Gáspárt, miszerint a január 8 án tartandó közgyűlésre készítsen indokolt előterjesztést.

Méltónak és helyén valónak találjuk itt, hogy megemlékezzünk

azon hervadhatatlan érdemeiről, a melyeket az iskola újjászervezése munkájában Báthory Gábor, fáradhatlan tevékenységű lelkésziünk és Sz. Warga János igazgatónk mellett különösen *Nagy Gáspár, Tanárky Gedeon*, Varga János polgármester és *Magyar Pál* szereztek. Ez oszlopos férfiak nemes buzgólkodása, önzetlen ügyszeretete juttatta diadalra az iskola veszélyeztetett állapotát. Adózzunk kegyelettel emléküknök!

Nagy Gáspár bemutatta a közgyűlés elé készített előterjesztését, a mit az egyháztanács helyesléssel fogadott el. Irja ebben, hogy az iskola újjászervezése kérdésében a városi tanács és presbyterium közt eddig folytatott «tanácskozás eredménye, mint várni méltán lehetett, az lett, hogy a kebelünkben virágzó és dicső emlékeztű eleinknek vallásos buzgalma és áldozata által felállított s mind e mai napig fentartott, sőt annyi hitsorsosainknak magas lelkesedéssel istápoltt Lyccumunk, kerüljön az bármely áldozatba, megtartassék, vagyis nyilvános teljes gymnasiummá alakíttassék. A mi, hogy történjen, mind saját gyermekeink java, mind egyházunknak dicsősége, mind e város anyagi és szellemi jólétének felvirágzása egyaránt követelik.»

Kimutatja előterjesztésében, hogy 8300 frt évi költségre van szükség, a minek biztosításáról a miniszterium kötelezvényt követel.

A közgyűlés ez előterjesztésre 1851 január 8-án kijelenti, «hogy az egyháztanácsnak az iskola fentartása, s főgymnasium alakbani új szervezése iránti felhívását — magáévá teszi; továbbá kijelenti a városi közönség, hogy az iskolának fentartására és főgymnasium alakbani új szervezésére kellő 8000 forint évi összeg kiállítását magára vállalja s ez iránt, ha kívátnának, az illető felső helyet készséggel biztosítja». (Városi titkos levéltár G. csomó.)

E segély összegére vonatkozó részletesebb határozatát a városi közgyűlés a mártius 2-án tartott gyűlésében hozta meg, mely szerint «a városi közönség gondolóra vévén egy oldalról a város tetemes adósságát, más oldalról az egyháztanács által is tervezett épületek eladását, valamint némely, szinte a városi közönség által ajándékozott földeket is, úgy van meggyőződve, hogy ezen összeghez a tanárok illő fizetése végett . . . nem több, mint 3095 ezüst forint évenkénti fizetés szükségeltetik a városi közönség részéről, melynek fedezésére az évenként vágás alá kerülő 18,080 quotta erdőből kiosztatlanul évenként fenmaradó 4,080 quotta, mely mintegy 4,080 pfrot hoz be, jelöltetett ki és határoztatott el. Az egyházi gyűlés is úgy találja, — olvassuk a végzésben, — hogy . . . ha a városi közönség által nagylelkűleg ajánlott évi fizetéshez a

Lyceum, mint ilyen, eddigi jövedelme az eladandó tárgyakból is járul, a közgyűlés által megajánlott 8,000 frtot megközelíti.» (Kírvra az egyháztanács jegyzőkönyvéből.)

A város e nagylelkű ajánlata, illetőleg segélye tette lehetővé iskolánk újjászervezését. Hogy ezzel a város jó hírét, nevét, mily igen nagy mértékben emelte, k'ünt a következményekből. Iskolája tanári testületét e korban a református tanügy azon jelesei alkották, kik már akkor is országos hírnévvel bírva fényt árasztottak a városra, dicsőséget annak iskolájára. A kiváló és hazaszerte ismert tanárok oly diszes testületét egyetlen iskola sem képes felmutatni, mint hazai történetünk e szomorú korszakából épen iskolánk. Ők szerzék meg iskolánknak a hazaszerte ismeretes «Kis Athenae» nevet.

Az egyháztanács 1851. mártius 7-én tartott gyűlésében «köszönettel veszi a városi közönségnek ily szorongató körülmények közt is ily tetemes áldozatát.»

Gróf Thun Leo, akkori közoktatásügyi miniszter pedig Bécsben 1851. mártius 7-én 1584/179. sz. leiratában fejezi ki elismerését a város áldozatkészségéért: «Ezen határozat, — olvassuk a leiratban, — midőn egy részről a serdülő ifjuság iránti igaz keresztyn szeretetet tanusítja, másrésről azt bizonyítja, hogy ezen városi Községnek helyes fogalma van a magasabb művelődés becseről, mely jelen korunkban nélkülözhetetlen kellék; de mutatja egyszersmind azon nagylelkűséget is, minélfogva ezen közönség az ezt érdemlő cél biztosításáért a legtekintélyesb áldozat meghozatalától sem borzad vissza. Én kedves kötelességemnek érzem mindezt elismerni s e városi Községnek az összes művelődés szent érdekében köszönetemet nyilvánítani, óhajtván, hogy ezen eljárási modoruk minden felekezetből mennél több községet buzdítson hasonló lelkesedésre, minek csak az egész nemzet gyorsan gyarapodó műveltsége lehetne mind legbiztosabb, mind legörvendetesebb következése.» (Eredetije a városi titkos levéltárban).

Minthogy báró August 1853 márt. 15-én tudósította az egyházi előljáróságot, hogy a nyilvánossági jogot az iskola addig meg nem nyeri, míg a tíz tanárhoz a vallástanáron kívül még kettőt nem választ, az egyháztanács mártius 30-iki gyűlésében elhatározta, hogy ujlag a városhoz fordul segélyért. — A községtanács azon évi 240 számú határozata szerint «átlátva azt, hogy a már eddig tíz rendes tanár beállításával tetteleg átalakított főgymnasiumnak nyilvánossá tételét csak úgy reménylheti, ha az álladalmi gymnasiumok szervezése tárgyában kiadott magas rendelet értelmében 12 rendes szaktanárnak beállításával alakítandja át iskoláját,

ennélfogva — jöllehet a városi közönség a főgymnasiumra évenként 8000 pfírtot ajánlott, . . . úgy a köles földeket iskolája részére örökösen átadta és az évenként eladni szokott erdő árából évenként 3095 frt 18 krt ki is fizetett, — jelenleg a községtanács akképpen vél foganatot szerezni a helybeli Egyháztanács megkeresvényének, hogy, miután remélhető az, hogy ha a *köles földek* örök áron eladatnak, több kamatot hoznak be, mint a mostani haszonbér, ezek az Egyháztanács által örökösen adassanak el». (Kiírva az egyháztanács jegyzőkönyvéből.)

Ekkor 1853 ápril 4-én határozta el az egyháztanácsgyűlés e köles földek eladását.

A 3095 frt 18 krnyi évi segélyt 1858 óta 3250 frt 6 kr-ra emelve adja a város közönsége az iskola fentartására.

Ugyancsak e helyen kell említést tennünk a városi községtanács 1862 szeptember hó 18-án tartott gyűlése azon határozatáról is, mely szerint az 1862/3-ik évtől fogva 10 öl tűzifa helyett évenként 60 frt készpénz alapítvánnyal járul a tápintézet segélyezéséhez, — a mely összeget a főpénztár rendes évi kiadásai közé jegyeztetett. (Városi közgyűlési jegyzőkönyv.)

Azon hosszú sorozat, melyből a városi közönség egyetemének iskolánk fentartására évszázadokon át nyújtott jótéteményei és adományai tűnnek ki, az 1888-ik évi november hó 4-én tartott képviselőtestületi közgyűlés ama határozatával zárható be, melylyel 1900 frt újabb segélyt szavazott meg a főgymnasium részére.

Az egyháztanács 1888 mártius 25-én tartott gyűlésében határozza el, hogy a várostól évi 1,900 frtnyi újabb segélyt kér. — Elmondják a városi képviselő testülethez intézett kérelmező iratukban az egyháztanács nevében Filó Lajos lelkész és Inárcsi Farkas Elek főgondnok, hogy az 1881/82-ik évben Debreczenben tartott hazai református országos zsinat a középiskolákra nézve megállapította a köznevelési és közoktatási szervezetet s annak foganatosítását az egyetemes konventre, illetőleg az egyházkerületre bízta. E szabályzat az iskola újabb szervezését kívánja, a mi pedig a kiadások növelését vonja maga után.

«Miután a meglevőkön felül — olvassuk ez előterjesztésben — újabb forrásoknak teremtese hatalmunkban nem áll, s a szervezés kérdését mindezek daczára keresztül kell vinnünk, ha csak a többi szervezett iskolák versenye által a versenyképességtől főgymnasiumunkat megfosztani nem akarjuk: nincs más előttünk, mint az, hogy tekintettel a főgymnasium nagy fontosságú ügyére, mely nem csak egyházi, de mint közművelődési intézmény talán még in-

kább *városi ügy*, a szükségrendő segély megadása iránt a nemes Városhoz forduljunk . . . ahoz a testülethez . . ., melynek a főgymnásium létkérdése, fennállása és virágzása mindenek előtt kell, hogy mint mindig, úgy most is gondoskodását képezze, s mint egyik édes gyermekétől e válságos viszonyok közepette atyai támogatását és segélyét meg ne vonja . . .».

«Az évszázadok óta fennálló testvéries jó viszonyra, s az iskola köz és nemes ügyének biztosítására és fentartására hivatkozva azon kedves reményben bocsátjuk a fent előterjesztett kérelmet a nemes város közönsége elé, hogy a kérelem nem fog kiáltó szó lenni a pusztában, de az meghallgatásra találván: intézetünk Nagy-Kőrös város közművelődésének ezen egyik főtényezője s a világosságot gerjesztő tudományok ezen egyik csergedező forrása nem vész el az élet oceánjában, hanem új életet nyervén: fennállása és virágzása egyházunk, városunk és hazánk javára hosszú időkön keresztül biztosítva leend.»

A városi közgyűlés november hó 4-én Molnár Gedeon főjegyzőnek, iskolánk e nemes gondolkozásu barátjának lelkes ajánló beszéde után, a kérelmezett 1900 frtnyi évi segélyt megszavazta. Az ugyancsak ő általa fogalmazott végzésből méltónak tartjuk közlésre a következő passzust: «mivel e város közönségéhez az évek hosszú sora óta létező testvéri összeköttetésnél fogva jelenben is bizalommal közeledő reformált egyház e célra (t. i.: az iskola új szervezésére) megdönthetlen adatokkal igazoltan fedezetel, alappal nem bír, belátja a városi képviselőtestület, miszerint ő van hivatva e város jövő fejlődésének, szellemi emelkedésének a legfőbb biztosítékát, a múlt időkben alkotott művek legnagyobbikát, a helybeli reform. főgymnásiumot a bekövetkezhető hanyatlástól megmenteni, ép ennél fogva a létező e nehéz helyzetből tanulmányi érdekek által oly annyira kívánt végleges kibontakozáshoz a szükségelt tényezőt községileg kiszolgáltatni főfeladatának és egyszersmind a következményeket, a város jövőjét tekintve elengedhetlen kötelemnek is tekinti.»

Az egyháztanács 1889 február 8-án tartott gyűlésében köszöni meg a város ez újabb segélyét, a midőn kimondja, hogy: «a nemes város közönségének ezen nagybecsű s az Egyház és Város között évszázadok óta fennálló testvéries jó viszonyt újabban megpecsételő s fenkölt szellemű határozatát, a melylyel a közművelődés zászlaját mindig elől lobogtató főgymnásium életben maradását s fejlődését igazi atyai szeretettel újból előmozdítani kegyeskedett --- hálás köszönettel elfogadja.»

E segélyre vonatkozó szerződést a városi közönség nevében Póka Kálmán polgármester, az egyház nevében pedig Filó Lajos lelkész-egyházi és Inárcsi Farkas Elek főgondnok világi elnök irták alá 1889 június 15-én s Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyének Budapesten 1889 július 8-án tartott évi rendes bizottsági közgyűlése jóváhagyta.

A szerződés II-ik pontja szerint «Nagy-Kőrös város közönsége kötelezi magát, hogy 1889 évi szeptember hó 1-ső napjától kezdve az alábbi pontban meghatározott időtartamon át a nagykőrösi ev. reform. főgymnásium további segélyezése céljából a nagykőrösi ev. reform. egyház részére évenként 1900 frtot fizet; a III-ik pont szerint pedig: «Ez évenkénti segély összeget Nagy-Kőrös város közönsége mindaddig fizeti, míg a nagykőrösi ev. reform. főgymnásium, illetőleg maga a helybeli ev. reform. egyház az ezen szerződésben körülírt szükséglet fedezetére is az államtól államsegélyben, vagy rendes évi jövedelmet biztosító hagyomány vagy adományban nem részesül.»

A város e legujabb segélyét iskolánk számára ez időszert is kiszolgáltatja, minthogy az adományozás feltétele csak az államsegély tárgyában kötött szerződés érvényre jutásával szűnik meg.

Ime ezekben ismertettük azon adományokat és segélyeket, melyekbe iskolánkat alapítása óta a város részeltette. — Hogy mindig készséges nemes jóakarató patronusa volt iskolánknak, azt adományainak gazdag sorozata fényesen bizonyítja. Valahányszor megnehezült a felett az idők viharos járása és válságos helyzetbe juttatták a körülmények: a gondviselés mindig állított nemes pártfogókat, kik áldozni tudásukkal elhárították a felette tornyosuló vészfelhőket. Hogy e hálára méltó pártfogók sorában eddigelé a legelső helyet városunk foglalja el, azt nekünk, az iskola története megíróinak, jól eső kötelességünk elismerni.

2. Az egyház.

Minthogy az egyházi levéltár legrégibb adatai 1736 óta állnak rendelkezésünkre, az ezt megelőző időkre vonatkozólag nem tudjuk bizonyosan megmondani, hogy mióta s mily mérvben segélyezte egyházunk az iskolát.

Azt azonban adatok hiányában is valószínűnek tartjuk, hogy az egyház — segélyforrásaiból mindig s 1736 előtt is juttatott veteményes kertje: az iskola fentartására bizonyos segédelmet. Meg-

erősít bennünket e vélekedésünkben az a körülmény, hogy mindjárt a meglevő második évi kuratori számadásban (t. i. 1737-ről) tekintélyes segedelmére találunk az egyháznak.

E segélyezések kétfélék, u. m. a) dologiak, b) személyiek.

a) A *dologi* kiadások első adatával 1736-ban találkozunk, a mely szerint a publicatióból 21 frt 90 denárt ad az egyház az iskola építésére. Tetemesen növekszik e tétel az 1737-ik évi kuratori számadás adatai szerint, a mikor az egyház több száz forint költséggel járul az iskola építésére szükséges kő, mész, deszka, vas nemük beszerzéséhez s az ácsok, asztalosok, kőmivesek stb. díjazásához.

Hogy az egyháznak az iskolára minő dologi kiadásai voltak, azokra vonatkozólag közöljük a kuratori számadásokból a kifizetés idejének megjelölésével a különböző czimeket.

Ugy az iskola épületét, mint a professorok lakóházait az egyház tartotta jó karban, tisztogattatta, javíttatta azokat; készíttette az iskolában a székeket, padokat, asztalokat, rakatta a kályhákat, üvegeztette a betört ablakokat: szóval az épületekre tetemes kiadásai voltak.

Az egyház kurátora vágatja az iskola fűtésére használt nádat (1778), «Az schola szükségire vágattam Inokai rétben Inokai Emberekkel 2700 kéve gazos, gyékényes fűtni való nádat, mellyért fizettem 9 embernek 22 frt 95 d. .» —; ő veszi a szalmát, (1777 decz. 13-án), a fát (1786 febr. 2.) a minek ára ugyan részben megtérül a tanulóktól beszedett s a professorok és praeceptorok által beszolgáltatott fűtő pénzből. (1763 apr. 17; 1773 apr. 23; 1774 apr. 28; 1780 apr. 15; 1804 jul. 15; 1816 apr. 11; 1829 márt. 16. stb.) Fizeti a fűtő mendikánsokat (1784 apr. 26.) aztán a téli időre felfogadott rendes fűtőket, (1785 apr. 20; 1816 márt. 10.) a míg az egyháztanács 1824 jan. 10-én azt nem határozza, hogy «az oskola kájha Fűtőjének nem az Ecclesia Cassája, hanem a Tanulók tartoznak fizetni.»

A kurator fizet (1810 oct. 14-én) «Az Deákok öt Kondérjának megczineztetéséért és négy uj fedőért a ketskeméti rézművesnek 30 frtot» — és 1812 oct. 2-án hasonló czimen 19 frtot. — Ugyanő vásárol a tanulók collecta borához 1773-ban két hordót 5 frt 96 dénárért; «Az Deák Ifjaknak elegendő hordójuk nem volt, — olvassuk 1807 máj. 20-ról, — a Felszegi Barta István uramtól vettem akó 22 $\frac{1}{4}$ hordókat az Eclésia pénziből akóját 1 frtért.» — Ő látja el az egyház költségén évente 25 font faggyúval a deákok lakószobáit, mig nem az 1840 jul. 5-iki egyháztanács gyűlés ezt

«ugyanannyit érő» gyertyára változtatja s így szolgáltatja ki a tanulóknak.

Az egyház kurátora vásárol 1769 jul. 11-én «Tiszt. Prof. Halász József uram Tanuló Házába egy Ruha tartó Almáriumot 5 frt.» s 1776 máj. 7-én «Kotsis István német Praeceptor Házába egy Almáriumot» szintén 5 frtért. Csináltat 1773 ápr. 23-án «Prof. Uram sertésóljához egy vájut 2 frt 11 dén.» Vásárol 1791 jun. 1-én «az oskola számára vízhordó szamarat, N. Muraközi Sámueltól 10 frt.»

Ugyancsak a kurator vesz 1776 máj. 25-én a «Grammatisták Praeceptorának egy paplant Pesten 6 frtért.» 1815 oct. 16-án Mészáros Béni és Szilágyi Péter professorok számára egy pár nyoszolyát licitáción 20 frtért. — Csináltat «az oskola számára egy tubust» 6 frtért.

Igen gyakori tételei a kuratori számadásoknak azok, melyek 1851-ig (a mely idő óta erre az iskola pénztára ad évi rendes dotációt) könyvek és természettudományi tárgyak vásárlási összegeit tüntetik fel. Első ilyenmü adat az 1751 ápr. 19-iki, mely szerint «az oskola számára Tiszt. Rector ur recommendatiójából négy darab könyveket» vett 8 frtért; e czímen kiadásokat találunk a kuratori számadásokban 1774 jan. 10; 1792 febr. 5; 1792 nov. 13; 1793 márt. 6; 1801 szept. 15; 1802 ápr; 1803 márt. 14; 1804 jul. 15; 1810 máj. 2; 1812 jun. 5; 1839 jun. 4; 1841 márt. 6; 1843 oct. 11; 1844 máj. 5-én stb. — A kurator fizeti a deákok számára járatott ujság árát (1792 jan. 18; 1825 deczember 29.)

A dologi és személyi kiadások közé tehetjük átmenetül a néha — tekintélyes összegbe kerülő exameni vendégségek költségeit, a professorok lakodalma tartására költött összegeket, 1782 jan. 26; 1805 jun. 8; 1809 febr. 13; 1809 márt. 22; — bár ezek inkább személyi jellegű kiadások épen úgy, mint a professoroknak ide jövetelükkor fizetett uti költségek (1773 máj. 20; 1765 márt 28; 1815 ápr. 23; 1837 jul. 21.) s «bagazsiájuk» ide szállítási díjai. (1769 jul. 11; 1793 ápr. 10.)

b) *A személyi kiadások* között először 1759-ben találunk annak nyomára, hogy az iskola rectorát a kurator fizeti, a mit eddig a város pénztára teljesített. Ugy látszik, ez időben már az egyház is képes volt részint a saját bevételeiből, részint az iskola tőkéinek jövedelméből fizetni a professorokat.

A kuratori számadásokban először a Losonczy István conventiójára találunk — s azóta legalább az első professort állandóan

az egyház fizeti az 1854-ig évig. Sőt midőn 1809-ben a második, később a harmadik professori állást szervezik, ezek ugyan «az oskola perceptorai cassájából» kapják fizetésüket, de bor, fa és fűtő szalma illetményöket az ötvenes évekig az egyház szolgáltatja.

Még az 1852/3-ik iskolai költségvetésben 450 frt, az 1853/4-ik éviben 500 frt, az 1854-ik évi 17. számú egyháztanácsi végzés szerint pedig 200 frt van fölvéve az egyház segélye czimén, de a következő évtől kezdve az egyház segedelmére vonatkozólag nem találunk adatokat.

A miként a professorokat, ép úgy fizette az egyház az iskola praeceptorait is. Fizette pedig a kurátor úgy a togátus diákok sorából alkalmazott és évente változó praeceptorok 10, 12, 40, sőt 50 frtnyi (1809-ben és 1816-ban) díjazását, mint az állandósított praeceptorok sokkal tekintélyesebb fizetését, mely készpénzből és különféle természetményekből állott, az egyház épületében adott lakáson kívül.

A praeceptorok fizetésének forrásául szolgált a templomi persely pénz. Ha ez nem volt elég, fedezte azt a kurátor. Az 1759-ik évi számadásában olvassuk: «Az oskolabeli Praeceptoroknak egyiknek-egyiknek frt 10. — Publicatióból percipialtam frt 18. Pótoltam 22 frt = 40. Satis.» — 1750 ápr. 19. — jegyzi fel a kurátor, hogy «Tiszt. Tsáti Dániel ő klmétől az oskolába szolgáló Praeceptorok számára collecta pénzt percipialtam frt 12.»; — «1753 ápr. 19. a Praeceptorok publicatiójából való pénzt az ecclesia perselyébül 16 frt 75 d.» 1777 aug. 30. «Praeceptor urék Ládájából jött kezemhez 18 frt 70 d.»

Hogy ez uton gyakran jelentékeny összegek folytak be az egyházi pénztárba, bizonyítják a következő adatok: 1773 ápr. 13-án 52 frt 99 $\frac{1}{2}$ d., 1774 ápr. 25-én 72 frt 26 $\frac{1}{2}$ d., 1777 ápr. 11-én 59 frt 56 $\frac{1}{2}$ d., 1777 aug. 30-án 18 frt 70 d., 1778 márt. 9-én 38 frt 50 d.

A mult század utolsó évtizedében már nem szerepel bevételi forrásul — a praeceptorok ládája, perselye; attól fogva azokat az egyház közjöveldelmeiből fizette az időnkénti kurátor egészen a praeceptorai intézmény megszűntéig, a mi 1851-ben következett be.

Az egyház által az iskola segélyezésére fordított személyi kiadások között említhetjük a deákok chorusának fizetett 22—24 frt közt változó összegeket; továbbá azon ösztöndíjakat, melyeket a megszűntetett közfőzetés kárpótlásául az 1835-ik évi febr. 15-iki

egyháztanács gyűlés alapít 10 tanulónak évi 30, 10-nek pedig évi 20 frt összegben — s melyeket, habár utóbb kisebb összegekben, egész 1848-ig fizetett a kurator. Végezetre ide lehet sorozni a kenyérsütőknek fizetett sütődíjat, a kik az egyház által adott vagy a deákok által gyűjtött gabonából sütötték a czipót. Kaptak pedig egy-egy mérő kisütéséért 2 frt 15 krt. Hogy ez összeg is jelentékeny kiadása volt az egyháznak 1835-től 1848-ig, megtetszik abból, hogy Bodai Mihálynak, 1835 jun. 2-án és jul. 1-én 75 frt 30 kr — 75 frt 30 krt, így e két hóra 150 frt 60 krt fizet a kurator. (Kuratori számadások.)

Ime ezek voltak az egyház azon segélyei, melyeket az iskola fentartása céljából nyújtott. Hogy azonban mind eme kiadások mennyiben találtak fedezetet az egyház s mennyiben az iskola saját jövedelmi forrásaiból, arra megközelítőleg sem lehet határozott feleletet adnunk. Azt látjuk, hogy a kurator számadásaiban már 1784-ben el vannak különítve az egyház és az árvák tőkéi az iskola interesre kiadott pénzeitől. Sőt azt is olvassuk az 1832 junius 27-iki kuratori feljegyzésből, hogy «az Fiu oskolai építésre az Ekklesia pénzből is fizettem, a midőn az oskolai cassában nem volt... azt most az Ekklesia Cassájába visszafizettem 238 frt 15 krt; továbbá 1832 szeptember 15-éről «Az Fiu Oskola Cassája visszafizette azon Summát, melyet az Ekklesia pénzből kivettem 848 frt 13 krt.» —

Ez adatok teljes megértéséhez azt a magyarázatot csatolhatjuk, hogy az egyház a maga pénztárából előlegezett összegeket azért kéri és kapja vissza, mert az 1826-iki tűzvész miatt tetemes károkat szenvedett, másfelől mert az iskola anyagi szükségleteit, mint fentebb láttuk, a közbirtokosság bőven fedezte.

Az előadottakból láthatjuk tehát, hogy az egyház a régibb időtől fogva folyvást segélyezte tőle telhetőleg az iskolát. Sőt — a mikor már az iskola alaptőkéje tekintélyes összegre növekszik s mikor maga az egyház saját szaporodó kiadásai mellett tetemes károkat szenved: akkor sem gondol soha arra, hogy mostoha fiának tekintse az iskolát; ha segélyezéseit reducálja is az első professor, a praeceptorok, a stipendiumok fizetésére, teszi ezt kizárólag azért, mivel a többi professorok fizetéseit s a dologi kiadásokat (minők voltak a költséges építkezés, az ezrekbe kerülő berendezés) teljességgel nem bírta teljesíteni. De kifejezést kell adnunk annak is, hogy a századokon át készséggel nyújtott segélyezést csakis akkor és annak biztos tudatában mérsékelte — s szüntette meg az 50 es évek elején, mikor az iskola további fennmaradását

más fentartók támogatása által eléggé biztosítva látta. — Hogy azonban közvetlen anyagi támogatása megszűntével is mindig szerető gondját képezte az iskolának, mint az egyház veteményes kertjének, a kor követelményei szerint való színvonalon megtarthatása, bizonyítják azon intézkedései, melyeket ez irányban úgy a város közönségénél, mint az államkormánynál az iskola segélyzése iránt megtett.

3. Az egyesek adományai, alapítványai.

Az iskola fentartói közt az elismerés hangján kell felemlitenünk a városi lakosokat, kik nagyban megkönnyítették a tanulók megélhetését az által, hogy részükre sorban főztek. Még a soros főzetés életben léte alatt is, valamint különösen annak megszüntetése után egész 1848-ig, szép jelét adta a város lakossága az iskola iránti szíves érdeklődésének az által, hogy annak jótéteményes tanulóit, mint azt a maga helyén bőven kifejtendjük, pénzzel, borral és élelmi szerekkel, gabnaneműekkel segélyezte.

Mindez azonban jelentéktelenebb része volt azon segedelemnek, a mit a lakosság tisztán az iskola fentartására nyújtott. Sokkal nagyobb szerűek azon adományok, melyeket az iskola épületének emelésére, professori állás alapítására s általán az iskola közszükségleteire nyújtott.

A kegyeletes hála teszi kötelességünkkel, hogy a jóindulatú adományozók, alapítók neveit a nehezen hozzáférhető régi jegyzőkönyvek lapjairól diszes sorba gyűjtsük — s emléküik fenmaradását ez által is biztosítsuk.

Hosszú e névsor, s arról tanuskodó, hogy városunk lakossága körében az áldozatkészség nem csak névből ismert, de nemes tettek által gyakorolt erény volt mindig, az ma is, a mi — viszont — reményt nyújt nekünk arra, hogy az ősök példaadása jövőre is megtermi a maga áldásos gyümölcseit.

Kutforrásaink szerint az I. sz. adományozó *Szörös András* volt, ki 1686 jun. 10-én kelt végrendeletében hagy . . . 3.) Mester uramnak 1 aranyat. 4.) Öreg deákoknak egy tall(ért). 5. Mendikánosoknak 1 tall(ért).» (Szilády-Szilágyi Okmánytár II. k. 144. l.)

2. Értékes a *Mokcsay testvérek* adománya 1693 szept. 16-ról: «Mi Mokczay János, Gáspár, Ferencz és Pál valljuk ez mi leve-lünknek rendiben, . . . hogy mi előttünk instálva tiszteletes Kecske-méthy János urunk, Körös városának reformatus lelkitanítója és ugyanazon reformata ecclesia közönségesen, hogy scholájoknak

szük volta miatt adnánk egy darab földünket azon reformatata scholának megsziporítására, melyre nézve ugyanott az schola mellett lévén egy darab örökös pusztánk, (melynek hosszúsága 20 lépés, szélessége pedig 12) mi is megtekintvén Kecskeméti János urunknak . . . , ugyanazon ecclesiának instantiájokat, de kiváltképpen az nagy Istennek dicsőségét, . . . ily conditio alatt adtuk, engedtük és jure perpetuo conferáltuk, sőt semmi just sem magunknak, sem successorinknak fent nem hagytunk; hanem azon reformatata ecclesiának scholának örökös birodalmában hagytuk; úgy mindazon által, (kit Isten szent nevéért örökké eltávoztasson) más valláson valók elvennék hatalmasul, haza törvénye ellen, és az mi reformatus scholamestereinket kiüznék, tehát in eo casu azon részhez, melyet örökösen conferaltunk, mi és successoraink is absque poena violentiae hozzá nyulhassunk. Melynek nagyobb bizonyására és örökké való megállására adtuk ez kezünk írásával subscribált pecsétetes levelünket. (Városi levéltár.)

3. *Beretvás János* 1736 márt. 15. «Sok fogyatkozások lévén keresztyén iskolánk körül kiváltképpen az épületek végett. Maga el szánt jó szándékából s Istenes indulattyából Nemzetes Vitézlő Beretvás János ur, Kőrös Mező városa Hites Tanácsosa az Oskolában ujonnan építtetendő Házak s nevezetesen Classisok közül egynek fel építtetését maga költségén kegyes ajánlatából magára fel vállalta s hogy mások is ezen kegyes ajánlással, hasonló jó resolúcióval fel indíttassanak, mindenkoron élő jó emlékezetül ezen Város közönséges Protocullumában in protocolláltatott.» (Városi jegyzőkönyv.)

A kuratori számadásból látjuk, hogy Beretvás János főkurator a maga költségén vásárol az építkezéshez 100 mérő meszet, és 70 öl követ.

4. Ugyanekkor az iskola 1736-iki *építése költségeihez* járultak Halász János 4 arannyal, Erdőssy Mihály úr költsőne 5, Fruttus István 4, Farkas Mihály 4, Mészáros János félegyházi postamester 4 frt 15 d., Kalocsa András 8 frt. (Kuratori számadás.)

5. *N. Farkas János* ur oskola építésére adott önként 16 frt 60 d. 1737 sept. 8-án. Ugyan ő 1738 ápr. 22-én 50 frt. Hasonlóképen N. ifj. Beretvás István ur 41 frt 30 d. (Kurat. szám.)

6. *Illyés Pál* 1750 junius 10-én «az oskolára is testált frt 2.» (Kuratori számadás.)

7. *Pataky István és neje Helmecezi Komoróczy Éva* 1753 évi február 27-én 50 frtot adományoznak az iskolának. (Városi jegyzőkönyv.)

8. *Beleznay Miklós* generalis a Laczházán 1776 május 2-án tartott egyházkerületi gyűlés alkalmával 1000 Rh. frtot, ugyanakkor *Puky László* pándi compossessor, *Szilassy László, id. Sárközy János* és *Véghegyi János* 100—100 Rh. frtot ajándékoztak a körösi iskola czéljaira. (Egyházkerületi jegyzőkönyvek III. k. 25. l.)

9. *Sípos Gáborné Helmezy Éva* 1798 mártius 16-án kelt végrendelete 11-ik pontjában az iskolának hagyja Lakatos nevű szölejét, annak első esztendei munkáltatására 20 frtot; egy száraz malmot, készpénzt 200 frtot, a professor fizetésére állandó Capitalisul 100 frtot, mindössze 320 frtot; a 28-ik pontban «Professor urnak 50 frtot; s a 37-ik pontban a nagyobb deákoknak 30 frtot, az inasoknak 15 frtot, a kísérő ifjuságnak 15 frtot.» (A főgymn. igazgató gyűjteményében lévő végrendeleti másolatról.)

A városi tanács 1798 decz. 8-iki határozata alapján az ingatlan hagyományokat eladták, még pedig a szőlőt Balogh Jánosnak 550 frtért, a malmot Szarka Mihálynak 537 frtért. (Városi jegyzőkönyvek.)

10. *Molnár Erzsébet* 1799 ápril 10-én hagyományoz 20 frtot, melynek fele a diákokat illetvén, azt a kurator át is adta a szeniornak. (Kurat. számadás.)

11. *Sígray István és Sárközy János* 1799 ápr. 12-én az iskola és árvák részére 300 frtot adományoznak. (Kurat. szám.)

12. *Ungvári Mihályné* 1800 nov. 3-án az iskolának testált 1 frt. (Kurat. számadás.)

13. *Ns. Dobos Jánosné Papp Erzsébet* 1802 szept. 13-án kelt végrendeletében az iskola részére legált 50 frtot. (Kurat. számadás.) (Ezt Patonay Mihály végrendeleti végrehajtó fizette be.)

14. *Öreg Várady Pál* 1803 decz. 6-án «az oskola boldogítására önként keresztyéni szeretetből ajándékozott capitalisul 100 frtot.» (Kuratori számadás.)

15. *Gere Sándor* alumnusok fundusára testamentomában hagy 150 frtot 1803. (Kurat. számadás.)

16. «*A Jász-kiséri Rfta Szent Ekklesia* a mely 50 Rftkat ez előtt mintegy 20 Esztendőkkel az Oskolánk felsegállítására önként való akarattýból ajánlott és mind eddig otthon elocálva tartott, azt most nem tsak eddig járó Interestével megküldötte, hanem azt épen száz ötven Rh. Forintokra kipótolván még márt. 15-én (1805.) Tiszt. Prof. Fodor Gerzson ur kezébe adta, ki ismét nekem . . . által adta.» (Kurat. számadás.)

17. *Barát Éva* 1805 okt. 1-én végrendeletileg hagy a férfi oskolának 20, az alumnusoknak 16 frtot. Ezt Beretvás Péter fizette be. (Kurat. számadás.)

18. *Sigray István* 1806 ápr. 26-án kelt végrendeletében több nemes czélra tett alapítványai után 3. *b)* alatt «a férfi iskolába tanuló ifjaknak és gyermekeknek a tanulásra, kegyes és Istenes erkölcsök követésére való ösztönöztetések végett» rendel 300 Rh. frtokat, hogy «azoknak Interessét» — jutalom könyvek vételére fordítsák. A rector professor számára, ki az alapítvány pénztárnoka, fáradsága jutalmául 200 Rh. frt interesét. — *c)* pontban a könyvtár növelésére 100 Rh. frtot. *d)* pont alatt «A Helybeli Oskolai deák Ifjaknak számokra készületben lévő alumniumnak fundálására kívánok concurrálni 300 Rh. forintokba. *l)* pont alatt «Az oskolai Physikum instrumentumoknak szaporítására 100 Rh forintokat . . . rendelék.» *p)* pont alatt «A N.-Kőrösi Ref. Gymnasiumba tanuló mendikans Gyermekeknek 50 Rh. forintokat hagyok.» — Ez alapítvány-tőke kezelése s a kamatok felett való rendelkezés a két lelkészből, a főgondnok, azigazgató s két családtagból álló alapítványi székre van a végrendelet szerint bízva, kik eljárásukról az egyház-kerületnek számolnak. (Az igazg. levéltárban őrzött egykorú hitelesített másolat.)

19. *Közma István* 1807 márt. 31-én »Pataj városának érdemes Lakosa testamentoma szerint hagyott a . . . férfiúi oskolára 25 Rhfrtk. (Kurat. számadás.)

20. *Tényi Istvánné* 1807 junius 7-én adományoz az oskolának 25 frtot. (Kurat. számadás.)

21 Az 1808-ik évről egész gazdag névsorát közölhetjük azon iskolaügy barátoknak, kik lelkesen «concurráltak az oskolai fundus öregbitésére» — a mint a városi jegyzőkönyv 1808 aug. 13 ik napjáról feljegyzi — az encyclopaedicus cursus felállítása czéljából.

Készpénzbeli adományaikkal járultak ekkor az iskola alapjának növeléséhez a következők:

507 frt 30 krral Ns Idősb Beretvás Mihály;

500 frttal: Ns. Kalocsa Ambrus;

200 frttal: Kálmándi Ferencz tanácsbéli, Szabó József és ns. id. Szarka Mihály;

186 frttal: id. Mészáros István;

100 frttal: Czira Gergely és Patonai Gergely tanácsbeliek, ns. Buz István, Labancz Ferencz, Molnár Pál, ns. Farkas János, ns. Jánosi György, Losonczy János molnár m., a nagykőrösi szabó czéh;

60 frttal: Ifj. Csendes István;

51 frt 30 krral: Ns. Gál Gergely;

50 frttal: Magyar András özvegye, Pesti András, Ugró József, ns. Szente Pál, ifj. Mészáros János, a csizmadia czéhbéli társaság,

Jaloviczky Sámuel, Jaloviczky Mihály, Pintér József, ns. Szekerka András, id. ns. Vladár Péter, ns. Szekerka Pál;

46 frt 30 krral: ifj. Veres Cziriák János;

40 frttal: Pólya József;

35 frttal: Mozgó Kovács István;

30 frttal: Körösi Pesti János, Bányai Gergely, Gazda Szabó István és Faragó János;

25 frttal: Szántó Kaszap János, Bodrogi Szabó István, Kis István borbíró, id. Pesti István, ns. Gál András, Farkas Szabó József, Bódis István, Kerekes János, Pap József, ns. Nagy Áron, Tantsa János, Józan János;

20 frttal: Écsi János, Drabont Szépe Pál, Makai Miklós, Dus Ádám, Karai Mihály, Koroknyai Gáspár, öreg Tantsa István, öreg Kopa István, Danóczi Pál, Précsényi Sámuel, Gál József seb- orvos, id. Futó Sándor, Sára Mihály és Gergely, Bogár István, öreg Szücs István, Csizmadia Szücs Mihály, Cseri István;

15 frttal: Budai János, Módra István, Huszár Pál;

13 frttal: Csorba István;

10 frttal: Inokai Tóth István, Nagy Gergely, Inokai Tóth Mihály, Nánai Szücs Mihály, Deák Sámuel, Vigyázó Mihály, öreg Kustár János, Darin Mihály, nh. Molnár Pál özvegye, Valkó János, Bori Gergely özvegye, öreg Csicska Mihály, Bakonyi István, Nyikos János, Dezső István özvegye, Kaszap István, N. Hoffer Sámuel özvegye, ifj. Deák Miklós, Rab Péter, Szívós András özvegye, Bori Mihály, Kis Német Gergely, Boros Pál, Boros János, Boros Mihály, Gazda Nagy István, Sánta Kiss András, Módra Szücs Mihály, ifj. Szépe János, Lenkei Pál, Sallai István;

8 frttal: B. Szücs Mihály;

6 frttal: Erdélyi Mihály;

5 frttal: Debreczeni Szabó István, Váradi János, Varga Sándor, Rácz Pál, Nánai Szücs Péter, Balogh Péter özvegye, Pásztor Mihály, Karikó Mihály, Dus Imre, Bakonyi János, Bödi Mihály, Garzó János, Rácz Mihályné, Csurgai János, Sági János kovácsnak özvegye;

4 frttal: Fitos János, Gegő István özvegye;

3 frttal: Rácz Szücs Péter özvegye;

2 frttal: Tószegi István, Gorócz Mihály, Czikora Mihály;

1 frttal: öreg Győri István, Lovas Pál.

Ezen készpénzben befizetett adományok összege 4812 forint 30 krt teszen.

Sokkal tekintélyesebb összeget ajánlottak alapítványi kötelezvényeken; mely utóbb be is folyt, a következők:

600 frtot: Ns. Farkas Ferencz özvegye Sütő Sára, Ns. Halász Péter, Táblabíró Szalay Mihály ;

500 frtot: Ns. Kalocsa András, ns. Kalocsa István, ns. Thenke Sándor főbíró, ns. Thenke András, ns. Beretvás Péter, Guthy Gáspár Tisza-Várkonyon, Fráter Ádám Tisza-Várkonyon ;

400 frtot: Ns. Halász József, ns. Keszei János, Karai János ;

300 frtot: Kupai Kovács Mihály, Karay Gergely özvegye Virág Susána, Fazekas János ;

200 frtot: id. Patay József, Gubody János, id. Szépe Pál, Szeles János özvegye Bakó Mária, ns. Vaikó Gergely, ns. Varga József ;

150 frtot: Ns. Farkas György ;

100 frtot: Ns. Joó Mihály, Sütő János, Patay Sámuel, ns. Dobrossy János, Sütő János, özv. ns. Fekete Erzsébet, Szigeti János, ns. Nyáry István, ns. Farkas Pál, ifj. Sánta Mihály, ns. Szivós Pál, Bárány András, ns. Sebestyén Gábor, Bogár János, Sági Péter, id. Száz Pál, Czeglédi István, id. Tóth József, ns. Kelecsényi György és Mihály ;

70 frtot: Ns. Sipos József ;

50 frtot: Czira Ádám, Császi József, Magyar Sándor, Som Kovács Mihály, Mágoosy Gergely, Halász Miklós, Venczel Pál, ifj. Nemesik András, Hegedűs Zsigmond ;

25 frtot: Fejér Pál, Somorjai János, Szücs János, Rab Éva Sós István özvegye, Szikszay Gergely.

Az alapítványi kötelezvények összege 11,295 forint. Együtt a készpénzbeli 4812 forint 30 krral, **16,107 forint 30 krnyi** nemes adományokkal járult városunk áldozatkész közönsége «a fiú iskola boldogítására s nagyobb virágzásban helyezettetésére».

22. Ns. *id. Beretvás Mihályné Monoki Erzsébet* 1809 nov. 5-én ajándékoz 60 frtot. (Kurat. számadások.)

23. *Szécsén Gáspárné Mónus Erzsébet* 1810 márt. 21-én testált az oskolának 50 frtot. (Kuratori számadások.)

24. *Bakó Gergely* 1810 ápr. 24-én testált 2 forintot. (Kuratori számadások.)

25. «*Gúthi Gáspár* t.-várkonyi földes ur a mai napon 1811 május 21-én tartott alsóbb classisok examennyek alkalmatosságával a szorgalmasan tanuló és jó magaviseletű ifjuság praemiumának gyarapítására ajándékozott 15 frtot.» (Kuratori számadások.)

26. *Gúthi Gáspárné Péli Nagy Mária* asszony 1811 aug. 15-én még pótlékkal tett le 5 frt 37 $\frac{1}{2}$ kr. a kurator kezeihez. («Ezeket — jegyzi fel 1812 május 12-én a kurator — a Hallgatók szeme láttára a minden classisokban találtatott jobb tanulóknak kiosztottam.»)

27. *N. Soldosné Szabó Zsuzsánna* 1811 novemb. 18-án testált 25 frtot. (Kuratori számadás.)

28. *Id. Fehér István* az iskolának hagy 48 út szőlőt. (1812-ik évi városi jegyzőkönyv.)

29. *Öreg Herczeg Istvánné* 1813 február 20-án testál 10 frtot. (Kuratori számadások.)

30. *Papp Péter* 1813 jul. 26-án testamentomában hagy 30 frtot. (Kuratori számadások.)

31. *Balog Ferenczné* 1813 november 7-én testál az iskolának 5 frtot. (Kuratori számadások.)

32. *Fehér István* 1813 decz. 1-én testál az iskolának 12 frtot. (Kuratori számadás.)

33. *özv. Fehér Gergelyné* 1815 február 2-án testamentomában hagy 12 frt 32 krt. (Kuratori számadások.)

34. *Siket János* 1815 ápr. 8-án czeplédi esküdt testál 12 frtot. (Kuratori számadás.)

35. *Mizse Péter* 1815 jun. 1-én testál 10 akó bort, ára 60 frt. (Kuratori számadás.)

36. «Táblabíró Tettes Gombay István úr 1816 nov. 5-én a V. Consistoriumi Gyűlés alkalmatosságával kegyes Ajánlást méltóztattott tenni 100 frtot.» (Kuratori számadás.)

37. *Ns. Thenke Sándor* ur 1818 szept. 1-én «az iskola építésnek felsegállítására ajánlott és adott 100 frtot.» (Kurat. számadás.)

38. *Molnár Istvánné* 1819 jun. 16-án testamentomában hagy az iskolára 20 frtot. (Kurat. számadás.)

39. *Balla Antal* hagyott 300 frtot az iskola építésére (1820/1. évi kurat. számadás.)

40. *Gombay István* táblabíró 1821 febr. 15-én alumnus deákok tartására évenként 30 frtot ígér. (Kurat. számadás.)

41. *Ns. Beretvás Mihály* 1822 február 18-án végrendeletében 200 frtot hagy az iskolára. (Kurat. számadás.)

42. *Aszódi Mihályné* 1822 febr. 18-án hagyományoz 20 frtot. (Kurat. számadások.)

43. *Bene Jánosné Sinór Susánna* 1823 máj. 16-án 100 frtot adományoz. (Kurat. számadás.)

44. *K. Szabó János* 1823 jun. 29-én 150 frtot tesz le a városi pénztárba oly kijelentéssel, hogy abból holta után «50 frt legyen a Helybeli Reformata fiú iskoláé». (Ezt a hagyományt a város 1837 június 13-án fizette be az egyházi pénztárba. (Városi jegyzőkönyvek.)

45. *Fráter Ádám* t.-várkonyi földesúr 1824 decz. 12-én 100 frtot fundált. (Egyháztanácsi jegyzőkönyvek.)

46. *Balla Károly* Pest vármegye udvari kapitánya az iskola részére ad 1826 márt. 23-án, 1826 szept. 30-án, 1828 jan. 20-án, 1828 oct. 26-án 20—20 frtot. (Kur. számad.)

47. *Szabó Ferencz* testált a fiu iskola részére is 33 frt 20 krt, melyből adósa Faragó József 21 frt 40 krt 1829 május 1-én befizetett. (Kuratori számadás.)

48. *Halász Ferencz* «az Helybeli Fiu oskola építésére ajánlott 150 vez. frtot befizette 1829 május 29-én.» (Kuratori számadás.)

49. *Orosházi Kovács Jánosné Töröki Éva* 1829 nov. 1-én adott az iskola részére 10 frtot. (Kuratori számadások.)

50. *Patay Sámuelné Beretvás Éva* 500 Rh. frt alapítványt tett egy tanítói szék fundálására. (Erdőgyűlési jegyzőkönyvek.)

51. *Ns. Vaikó János* 1833 jun. 23-án 250 vez. frtot ajánl «a fiu oskola Fundusának gyarapítására . . . oly kitétel mel ett, hogy . . . annak tsak Interesse fordíttassék az Oskola előfordulható szükségére.» (Erdőgyűlési jegyzőkönyvek.)

52. *Ns. Beretvás Péter* Tanátsbeli ur, — a mint a városi tanács 1834 évi január 3-iki jegyzőkönyvében olvassuk, — a hol «emlékezetnek okáért megjegyeztetik . . . az általa szinte mult esztendő Deczember 3-án élte fogytáig alapított ugyancsak 40 frtos stipendiumra ez alkalmatossággal Tóth Ferencz helybeli születésű . . . Deákot nevezte ki.» (Városi jegyzőkönyv.)

53. *Patay Sámuelné Beretvás Éva* 1835 február 22-én «a megalapított harmintz különböző rangú Stipendiumhoz egy magános első rangú stipendiumot méltóztatott alapítani.» (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

54. *Sígray József* 1835 febr. 22-én az egyháztanács gyűlésében előadta, hogy «a Tek. Sígray Familia megegyezett, hogy az úgynevezett Pium Legatum Sigraianum-ból egy stipendium alapíttassék.» (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

55. *id. Pintér József* ur 1835 mártius 9-én «egy első rangú vagyis 40 frtos stipendiumnak tőkáját 666 vfrt beküldötte legyen oly feltétellel, hogy a tisztelt alapító úr életében maga, halála után pedig successorai fogják a stipendiatust kinevezni.» (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

56. *A vékony szabó czéh* 1837 febr. 28-án az iskolának ajándékoz 5 ezüst frtot. (Kuratori számadás.)

57. *Kapás Szabó János* 1837 junius 14-én testamentomában hagy 50 vez. frtot. (Kuratori számadás.)

58. Nh. *Hegedűs Bénédminné* 1837 jun. 21-én testált az oskolának 30 frt ezüstben. (Kuratori számadás.)

59. *Faragó Pál* 1838 jan. 13-án az oskola részére tett 50 vez. frt hagyományát fiai befizetik. (Kuratori számadás.)

60. Nh. *Kálmándi Ferencz* 1838 szept. 27-én legatumát a kurátor bevette 250 frt. (Kuratori számadás.)

61. *Hegedűs Andrásné* végrendeletének 4 dik pontja szerint, mely 1833 jan. 29-én kelt, az iskolának hagy 5 frtot. Ezt 1841 márt. 27-én vette be a kurátor. (Kuratori számadás.)

62. *Gombai Éva* 1845 ápril 6-án testamentumában az iskolának hagy 25 vez. frtot. (Kuratori számadás.)

63. *Bödi Ilona F. Kovács Józsefné* 25 frt hagyományáról az 1846/7-iki számadásában számol be a kurátor.

64. *Németh István* tábornok 1846 márt. 9-én Pesten kelt végrendeletében a 9-dik pont alatt hagy a nagykőrösi főgymnasiumnak 1000 azaz ezer p. forintot. (A főgymnasiumi levéltárban lévő hiteles másolati példányról.)

65. *Péczeli Szabó Györgyné* 1848 julius 20-án kelt végrendeletében hagy «a helybeli reform. Iskola könyvtára gyarapításául szolgáló tökéül 200 v. frtot». (A főgymn. igazgató gyűjteményében.)

66. *Balla Károly* 1851 márt. 27-én az iskola számára ajándékozott 3 frt 36 krt. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

67. *Fazekas János örökösei* 1852 jun. 17-én 20 cz. frtot fizettek be az iskola gyarapítására atyjuk hagyományaként. (Iskolai pénztári napló az egyházi levéltárban.)

68. *Kovács Józsefné Göböl Mária* lelkész özvegye 1852 nov. 26-án a fiu iskolának hagyományoz 400 frtot, ingóságai eladásából az iskolának jutott 160 forint. (Iskolai pénztári napló az egyházi levéltárban.)

69. *Précsényi Istvánné Bacsó Judit* 1853 decz 31-én kelt végrendelete 6-ik pontja szerint a többi örökösei «közösen tartoznak a helybeli Ref. falgymnasiumnak 30 pfrtot fizetni.» (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

70. *Labancz Mihály* 1854 jun. 29-én hagyományoz 20 ezüst frtot. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

71. *Ónodi Kovács Istvánné Oláh Mária* az iskolának testálta fél házát és terét (1853 szept. 4-én), mely az 1856 január 19-iki egyháztanács gyűlés 2-ik számú határozata szerint 100 frtra olvadt le. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

72. *Sólyom István hagyatékából* 1856 ápril 10-én Sólyom Pál és Éva az iskolának 4 frtot, Sólyom István 2 frtot adományoz.

73. *Gál József és Sebestyén Mária* házastárs 1856 jun. 18-án aláírt kötelezvényben 500 cz. frtot adományoznak az iskolának, de ez 1857 decz. 20-án 150 frtra apadva folyt be az egyházi pénztárba. (Egyháztanács jegyzőkönyve.)

74 *Szalay János* 1856 junius 10-én az iskolának hagyott 10 forintot.

75. *Pesti András* volt városi tanácsos és egyházi gondnok «minden családi viszony tekintetbe vétele nélkül szegény sorsuak számára alapított 50 frtot.» (1856/7-ik évi értesítő 26 ik oldal.)

76. *Szekér Pál* herczegszőlősi (Baranya-megye) ref. lelkész 1857 febr. 6-án Halason tett végrendelete 2-ik pontjában 600 pengő frtot hagy «azon használati módot kötvén feltételül e hagyományhoz, hogy ez összeget a Gymnasiumi felügyelő hatóság kamatoztatván, a bejövendő évi kamatokból két—két szegényebb sorsú, de szorgalmas tanuló ifjak egyenlő részben segélyeztessenek.» A rokon tanulóknak elsőséget köt ki, s ha ilyen van, az az egész jövedelmet megosztatlanul élvezze egész itteni tanulása ideje alatt. (A gymn. igazgató gyűjteményében.)

77. *Patay Sámuel és neje Beretvás Éva* 1857 febr. 27-én kelt végrendeletük 5-ik pontjában a besnyői 60 hold földjükre vonatkozólag rendelik, hogy «az adódjon halálunk után a helybeli Reformata fiú iskola Elöljárósága által időről időre 6 évenként árendába; a bejövendő árendából . . . a másik felét két felé kell osztani és felét a helybeli Reformatum főgymnasiumban legjobban tanuló és legszegényebb két Református tanuló ifjunak kell egyformán elosztva tanulása segélyezésére, életkor különbség nélkül oda adni.» (A főgymn. igazgató gyűjteményében.)

78. *Máté Ferencz* nagykőrösi születésű klagenfuti rézműves polgár «oly ifjú számára, ki távol vidékről keresi meg iskolánkat, 6 frt évi segély-pénzt rendelt addig is, míg annak tőkéjét rövid időn lefizetendi». (1858/9-ik évi értesítő 30-ik lap.)

79. *Dispensationalis alap.* Házassági engedély díj fejében — a vallás és közoktatásügyi miniszter 13800/297. sz. kibocsájtánya értelmében fizetni tartozott 150 frt illetéket Báthori Gábor h. superintendens az iskola javára engedélyezte és utaltványozta szegény tanulók ösztöndíjaul. (Egyházi levéltár.)

80. *Észdorói Szodoray Elek* tisztavárkonyi közbirtokos az 1861/2-ik tanév folyamán 10 frtot adott iskolánk szükségéi fedezésére. (Az 1862/3-ik évi értesítő 10-ik lapján.)

81. *Egressi Galambos Sámuel* Pest vármegye tisztii ügyésze és közbirtokos 1855/6-tól fogva évente 20 frtot ad a könyvtár gya-

rapítására, míg ez évi ajándékai biztosításául 1861 febr. 20-án két darab 100—100 frtos földtehermentesítési kötvényt tett le alapítványul. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

82. *özv. Fitos Istvánné Galgóczy Erzsébet* 1862 január 17-én végrendelete 13 ik pontjában a nagykőrösi reformált főiskolát nevezi ki általános örökösének mindazon ingó és ingatlan javaira, pénzbeli követeléseire, azon évi termésére, a melyekről az előző pontokban nem in ézkedett. Rendeli, hogy mindezen hagyományokat adja el nyilvánosan a gondnok s a kifizetendők után fenmaradó összeg «örök alapítványképen Fitos-Galgóczy alapítvány név alatt tőkésítették s annak évi kamata . . . egy vagy 2 jó magaviseletű szorgalmas . . . tanulónak, de mindig elsőbbségi tekintettel a Fitos vagy Galgóczy családból származottakra, ösztöndíjúl évenként kiadassék. (Egyházi levéltár.)

83. *Kazai János* az iskola javára 400 frtot hagyományoz. (Az 1863/4-ik évi értesítő.)

84. *Dajka Sándor és neje Torma Judit* végrendeletük 6-dik pontjában 30 forintot hagyományoznak az iskolának. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv 1864 febr. 21.)

85. *Filó Lajos* 1868 jun. 3-án az egyház tanácsához intézett levelében a helybeli iskola tápintézete javára 50 frtot ad, hogy az, a már előbb ugyan e célra adott 50 fittal együtt 100 frtra egészítették ki s «1868-iki alapítvány» czím alatt egy összegben kezeltetve évi kamata a helybeli iskola tápintézeti szükségletére fordítottassék. (Egyházi levéltár.)

86. *Rosenzweig József* cs. kir. kapitány 1869 aug. 20-án 100 frt tőke alapítványt tesz, hogy «az mint Rosenzweig József cs. kir. nyugalom. kapitány és néhai Beretvás Innocentia házastárs alapítványa kezeltessék és évi kamat jövedelme egy szegény, jó erkölcsű s szorgalmas, bármely vallású tanuló segélyezésére s ösztöndíjazására fordítottassék; az alapító családjához tartozó tanulók elsőbbséggel birván.» (Az 1869 aug. 20-iki egyháztanácsi jegyzőkönyv 80. sz.)

87. *Vaikó Kálmán* emlékezetére testvérei, u. m. Vaikó György, János, Antal, Kovács Zsigmondné és Szentmarjai Pálné 200 frtot tettek emlék alapítványul egy jó erkölcsű, szorgalmas gymnasiumi tanuló ösztöndíjául. Ennek javadalmazásában először Szalay Gyula (iskolánk jelenlegi professora) részesült 1873-ban. (Főgymnasiumi értesítő 1872/3 évről. Lásd a Vaikó testvérek 1884 márt 3-án tett újabb alapítványát.)

88. *Lónyai Albert* 1873-ban 500 frt alapítványt tesz a helybeli tápintézet javára *Kubinyi Ferencz* emlékére. Az alapítványt a

városi főpénztár kezeli, a hova az összeg befolyt s évi kamatát az egyháztanácsnak szolgáltatja ki tápintézeti czélokra. (1873 febr. 13. tartott városi képviselőtestületi közgyűlés 104/665. sz. a. határozata.)

89. *Szöke István és neje K. Cseri Juliánna* 1873 jul. 2-án tett végrendeletük 2-ik pontjában «a főiskola pénztára részére 50 frtot, . . . végre az itteni főiskola I. latin osztályába járó legszegényebb, de igyekező jó tanulónak az évi II-od vizsgálat alkalmával, hogy az összeg kamatja által gyümölcsözött ösztöndíj további nemes iparkodásban tartsa, 50 frtot» . . . adományoznak. (A főgymnásiumi igazgató gyűjteményében.)

90. *A ref. egyháztanács* 1875 febr. 5 én nh. *Sz. Warga János* tanár emlékére 400 frt alapítványt tesz, melynek kamata évenként két kitűnő és pedig egyik bölcsészeti, másik tanítóképezdei tanuló ösztöndíjára egyenlő részletekben kiszolgáltatassék. (Az egyháztanács jegyzőkönyvéből.)

91. *Adám György* apostagi ref. lelkész és solti h. esperes Szabad-Szálláson 1877 január 8-án tett végrendeletének első pontja alatt a nagykörösi ev. ref. iskolának hagyományoz 2000 frtot oly módon, hogy «az egyik ezer forint évi kamatja szolgáljon ösztöndíjul egy 8 ik osztályt végzett legérdemesebb tanulónak; a jutalmat a tanulótársak közvizsga alkalmával titkos szavazattal ítélik a legérdemesebbnek vallás különbség nélkül. A másik ezer forint kamatja ösztöndíjul szolgál egy Körösön tanuló atyámfiaának az ösztöndíjt, a ki egyszer elnyerte, huzza mindaddig, míg egész tanfolyamát be nem végezte, bármelyik iskolában folytassa tanulását; több atyafiak közt az idősebbé az ösztöndíj; az atyafi köteles hitelesen kimutatni rokonságát hozzám vagy testvéreimhez» (A főgymn. igazg. gyűjtem.)

92. *Beretvárs Ferencz* 1878 márczius 26-án kelt végrendelete 6-ik pontjában akként intézkedik, hogy «A polgári kör háza czimén birt egy száz forintos részvényemet a nagykörösi reformált egyháznak hagyom oly czélra, hogy annak kamatja évenként egy szorgalmas és szegény sorsú helybeli születésű fiúnak ösztöndíjkép adassék ki.» (Egyházi levéltár.) Ez ösztöndíj kamatát évenként váltakozva a gymn. és praep. növendékek élvezik.

93. *Az érettségi vizsgálatuk huszadik évfordulója* emlékére baráti összejövetelet tartó egykori növendékei¹⁾ iskolánknak 1878 évi

¹⁾ Ugymint: Borosnyai Oszkár pénzügyminiszteri titkár, Dömötör László városi ügyész Budapesten, Dr. Hajnal Albert orvos Kigyóson, Kóti József ügyvéd s birtokos Gyöngyös-Szücsin, Laukó Károly ev. lelkész Kecskeméten, Mészöly Péter közbirtokos Sár-Bogárdon, Nagy Kaszap Farkas árvaszéki ülnök Nagy-Körösön, Puky Miklós közbirtokos Száraz-Becőn, Turgonyi Lajos oklev. tanár Budapesten.

junius 2-ikán szeretve tisztelt és feledhetetlen egykori tanárunk Sz. *Warga János* emlékére 65 frtot és 3 darab cs. aranyat ajándékoztak oly kijelentéssel, hogy ez összeg csatoltassék a *Warga János* emlékére több hálás tanítványtól és tisztelőtől begyűlt alaphoz s ennek évi kamata fordittassék a gymn. növendékek ösztön és jutalomdíjára. Ez összeghez iskolánk majdnem ugyanazon egykori növendékei járultak adományaikkal, kik¹⁾ tíz éves találkozásuk emlékére 1868-ban 110 frtból és 3 drb cs. aranyból álló alapítványt tettek a könyvtár számára egy értékes könyv (a Brockhaus «Conversations Lexicon»-ja) vételére. (1877/8. évi értesítő 10, 11 lap.)

94. *Pintér Sándorné Szeles Mária* 1878. évi október 30-án kelt végrendelete 17. pontjában így rendelkezik: «a nagykőrösi reformált főiskola részére is egyezer (1000) forintot hagyományozok oly czélra, hogy ezen . . . hagyományom alapítványképen kezeltetve . . . néhai testvérem nevére „*Szeles Ferencz alapítvány*“ cím alatt örökíttessék meg s . . . évi jövedelme . . . a főiskolában tanuló 2—2 szegény növendék segélyezésére fordittassék.» (Egyh. levéltár.)

95. *Bikkfalvy Sámuelné* emlékére 1879 ápril 2-án unokái, úgymint: Ádám Gerzson főgymn. igazgató, Ádám József szeremlei lelkész és a solti ref. egyházmegye alesperese, Ádám László mérnök, egyh. főgondnok és polgármester, Ádám Juliánna özv. Gonda Lászlóné, Ádám Kálmán tiszavezsenyi lelkész és a kecskeméti egyházmegye főjegyzője, most esperese, Ádám András karczagi kir. törvényszéki bíró, most kuriai bíró, és Ádám György péstvidéki kir. törv.-széki h.-jegyző, most törvényszéki bíró, 200 frt alapítványt tesznek, egy, a nagykőrösi főgymnásiumban tanuló egyenes leszármazó jogutódjuk, ilyen nem létében egy főgymnás. reform. vallású tanuló részére, ha az erkölcsi és szorgalmi tekintetben az iskolai törvényekkel egyezőleg viseli magát. (A főgymn. igazg. gyűjteményében.)

96. *Deák József* nyugalomba vonult főgymn. tanárunk 1880 febr. 24-én tett végrendeletében 7000 frtot adományozott a ref. egyháznak s általa az ennek kebelében lévő ref. lyceumnak oly megszabással, hogy ennek évi esedékes kamatai szolgáljanak az alap-tőke növelésére mindaddig, míg a tőke 22,000 forintra nem növe-

¹⁾ Ugymint: Dr. Buzinkay Gyula pesti orvos, Dömény István békési jegyző, Dömötör László ügyvéd P.-Poón, Farkas Balázs birtokos Nagy-Körösnön, Hagymássy Károly ügyvéd Pakson, Dr. Hajnal Albert orvos K.-Ladányon, Kóti József ügyvéd Budapesten, Laukó Károly evang. lelkész Kecskeméten, Mészöly Péter birtokos Sár-Bogárdon, Puky Gyula abauj-megyei törv.-széki ülnök Kassán, Dr. Scholtz Gusztáv gyógyszerész Pesten, Szolyka Emil köz-birtokos Szécsényben, Turgonyi Lajos ref. lelkész Mező-Túron.

kedik. A mikor ez bekövetkezik, az összegből 2000 forint külön kezeltessék «Deák Sámuel és Czeglédi Sára» alapítvány cím alatt s kamatját családbeli tanuló kapja, még ha tanulmányát itt elvégezve másutt folytatandja is. A 20,000 forintot «Deák József tanár alapítványa» cz. alatt kívánja kezeltetni s az összes kamatok megosztva a nős, családos vagy nősült tanárok fizetése pótlékára, továbbá latin és görög szótárak vételére, tanári gyámegyesületre, tápintézeti növendékek tápdíja pótlására, az önképző kör segélyezésére, szegény tanulók gyógy-költségei fedezésére szolgáljanak. (Egyházi levéltár.)

97. Az 1869/70-ik évben itt érettségi vizsgálatot tett férfiak közül *Czanik József* ügyvéd Rév-Komáromból, *Poroszlai Zoltán* közbirtokos Hadházzról és *Tóth József* ügyvéd és helybeli lapszerkesztő érettségi vizsgálatuk tizedik évfelelője alkalmából tartott összejöveteliükkor 30 forintot adományoztak a könyvtár gyarapítására. (1879/80-ik értesítő 8. lap.)

98. *Adám Gerzson 25 éves tanárkodása emlékére* 1881 február 22-én, volt tanítványai — hálájuk és tiszteletük jeléül 240 frtos alapítványt adtak össze, hogy annak évi kamatait egy minden tekintetben kiváló szorgalmú s tehetséggű, jó erkölcsű tanuló élvezze. (Az eredeti példány az igazgató tulajdonában.)

99. *Sz. Waga János emlékére* tanítványai 400 frt alapítványi összeget gyűjtöttek össze, melyből 300 frtot az egyháztanács 1881 márczius 26-diki határozata szerint, főgymnasiumi ösztöndíj alap gyanánt rendelt, hogy annak kamatát egy jó viseletű és szorgalmas tanuló ifjú nyerje ösztöndíjúl. (Az egyh.-tanács jegyzőkönyvéből.)

100. «*Az 1871-ik évben érettségi vizsgálatot tett növendékek*» ¹⁾ 1881 május 1-én keltézett alapító levelükben 120 frtos alapítványt tesznek az intézet iránti kegyeletük kifejezéséül, melynek kamatát a tanári testület ítélje oda évente egy jó erkölcsű, szorgalmas és

¹⁾ Ugymint : Biczó Géza festőművész Münchenből, Biczó Kálmán helyb. ref. egyházi pénztárnok, Bordács Szilárd városi alügyész, Dr. Fábik Lajos városi orvos Bihar Nagy-Bajomban, Fehér László magánzó Csányon, Faragó László gépész-mérnök Budapesten, Ferenczy György a Szent-Anna egyház lelkésze Esztergomban, Dr. Károlyi Árpád az akadémia tagja s a bécsi cs. és kir. titkos levéltár fogalmazója, Dr. Király István a nádudvari járás orvosa, Köröm László ügyvédjelölt Balassa-Gyarmaton, Madarassy Pál ügyvéd és Pestmegye árvaszékének első aljegyzője, Osztoics Iván Temesmegye alügyésze, Ruttkay István budapesti kir. törvényszéki aljegyző, Sági János ügyvéd-jelölt Czegléden, Szabó Jenő mérnök Budapesten, Thurzó Adorján h. megyei aljegyző Balassa-Gyarmaton, Varga Károly földbirtokos Püspök-Ladányon.

jó előmenetelű, szegénysorsú gymn. növendéknek. (A főgymnasium igazg. gyűjteményében.)

101. *Dr. Király István* 1881 május 1-én 5 drb aranyat adományozott az igazgatónak oly czélból, hogy abból 5 éven át egy-egy darab arany jutalmat az érettségi vizsgálat alkalmával legjobb magyar írásbeli dolgozatot készítő tanuló kapjon. (1880/1-ik évi értesítő 9. lap.)

102. *Pándy János* 1882 június 13-án kelt végrendelete 3-dik pontjában 1000 forintot rendelt a főgymnasium részére, hogy az «Pándy János alapítvány» cz. alatt kezeltessek s évi kamata egy VII-dik osztályba járó szegénysorsú, de szorgalmas és jó tanuló reform. fiúnak adassék. (A főgymn. igazg. gyűjteményében.)

103. *Egy tanügybarát* 1882 évi július 1-én a közpályán elítölt tiz évi működése emlékéül 100 forint alapítványt tett a főgymnasium részére, hogy az «Tíz éves emlék» cz. alatt kezeltessek s kamata évenként főgymn. tápintézeti czélokra fordíttassék. (Egyh. tanácsí jegyzőkönyv 1882 július 9-ről.) Ez alapítványát 1892-ben húsz éves működése emlékére újabb 200 frtnyi adományával növelte.

104. *özv. Mogyorósi Sándorné* 1882 aug. 29-én 40 frtot adományozott a gymnasium szabad rendelkezésére alapítványul. (Biczó Kálmán egyházi pénztárnok jelentése 1882 aug. 29-ről az egyház gazdasági választmányához.)

105. *Arany János* itteni tanárkodása emlékére 1882 november 30-án az egyháztanács 400 frt alapítványt tesz a főgymnasium javára, melynek 5%-os kamatát ösztöndíjúl rendeli a VI.—VIII. oszt. növendékei közül kijelölendő s a magyar irodalomban, különösen a költészetben legkitünőbb helvét hitvallású gymnásiumi növendék számára. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

106. *Bihari Mihály és Keresztúri Mária* 1883 január 12-én — elhunyt két fiok u. m.: Bihari László orvos tudor és Bihari Zsigmond jogtudor és ügyvéd emlékének megörökítésére alapítványi levelet állítanak ki, melyben 43⁴¹⁹/₁₆₀₀ hold birtokukat a nagykőrösi ref. egyháznak adományozzák. E «Bihari Keresztúri» alapítvány évi jövedelmének egy negyed része «Dr. Bihari Zsigmond emléke» czimén szolgáljon jutalom gyanánt a gymnásiumnak itt egyfolytában már tiz évig működött rendes tanárai közül egy-egynek sorszerint következő rendben — kezdve a helybeli szolgálatra nézve legidősebben; egy másik negyed része «Dr. Bihari László emléke» alatt mint ösztöndíj adassék ki négy egyenlő részben két gymnásiumi és két praeparandiai — helybeli, szorgalmas, ref. vallásu tanulónak. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

107. *Barta László*, budapesti VIII. kerületi jegyző egy darab aranyat ajándékozott egy szegény, jó erkölcsű s előmeneteli tanuló részére (1882/3 évi értesítő 14. lap.)

108. *Steiner Farkas* 1888 ápr. 24-én kelt alapító levelében 500 frtot adományoz a ref. egyháznak, hogy az «Steiner Farkas és neje Hay Rozália» néven kezeltessék s abból 300 frt kamatja «a VIII-ik osztály második semesterében eminens legjobb tanulóknak adassék ösztöndíjúl, 200 frt kamata pedig — szintén vallás különbség nélkül — két szegény gymnásiumi tanulóknak ruházati segélyül.» (Egyháztanácsi jegyzőkönyv 1883 jun. 1.)

109. *Arany János emlékére* az 1851-től 1860-ig főgymnasiun munkban tanult tanítványai 1883 június 3-án a halhatatlan költő és tanáruk elhunytá feletti részvétők és kegyeletők, egyszersmind tanintézetünk iránt ápoló hálájuk kifejezésére főgymnasiumunkban, melynek falai között szerencsések voltak őt hallgathatni, egybe jövn, ez ünnepélyes alkalommal kelt alapító levelükben 1000 frtos alapítványt létesítenek, melynek kamatát egy, esetleg két VII. vagy VIII. osztályú tanulóknak, a kik önálló magyar dolgozataik által az év folytán legjobban kitünnek, a tanári kar ítéli oda.¹⁾ (Arany Album. Az igazg. őrizete alatt.)

¹⁾ Ez alapítványhoz járultak: Ádám András kir. táblai bíró Budapesten, Ádám Kálmán ref. lelkész és h.-esperes Vezseny, Ádám László polgármester és ref. egyházi főgondnok Nagy-Körös, Dr. Ágai Adolf író Budapest, Bakó István ref. lelkész Csanád, Bakó József kir. járásbíró Kun-Szent-Miklós, Bakos János kir. alügyész Budapest, Balogh József ref. tanító Velenceze, Bánffy Gyula városi ügyész Makó, Baráth Ferencz tanár Budapest, Bátky Károly tanító Kecskemét, Dr. Berger Lipót orvos Cegléd, Bessenyei Ferencz ügyvéd Temesvár. Beretvás Ábrahám közbirtokos Nagy-Körös, Beretvás Zsigmond közbirtokos Nagy-Körös. Boldizsár Lajos ref. lelkész Rétfalú, Borosnyay Oszkár miniszteri titkár Budapest, Dr. Budespitz Simon orvos Makó, Dr. Buzinkay Gyula megyei főorvos Győr, Dr. Csanády Gusztáv gazdas. intézeti tanár Keszthely, Csikay Imre dunavecsei lelkész és Arany János itteni tanártársa, Csizmadia Ferencz városi mérnök Cegléd, Dr. Csurgay László városi orvos Cegléd, Czucz Lajos lelkész h. esperes Szava, Dely Károly városi tanácsnok Cegléd, Dr. Dobó Menyhért főgymn. tanár Halas, Dobos János rendőrfőkapitány Cegléd, Dömök Péter ref. lelkész Öcsény, Dömösi Hajós Zsigmond operaénekes Budapest, Dúzs Sándor főgymn. tanár Budapest, Eördögh Elek megyei árvaszéki ülnök Szolnok, Dr. Farkas Imre orvos Halas, Egy tisztelő, Fitos Vilmos elnöki tanácsnok N.-Körös, Galamb Péter árvapénztárnok Makó, Freudhoffer János városi írnok N.-Körös, Galgóczy János a magyar-francia biztosító társaság vezér titkára Budapest, Gáll Ferencz kir. törv.-széki elnök Kecskemét, Gáll Pongrácz hivatalnok Félégyháza, Gazdag Ambrus írnok N.-Körös, Gyikó Ferencz lelkész Török-Szent-Miklós, Győrfi István birtokos N.-Körös, Győrfi László tanító N.-Körös, Hagymássy Károly kir. közjegyző Paks, Dr. Hajnal Albert orvos

110. *Kun Kálmán* miskolci kir. törvényszéki bíró az 1883/4 és 1884/5-ik tanévben 50—50 frtot adományozott az Arany János emlékére tanítványai által 1883 június 3-án tett emlék-alapítvány pótlásául. (Főgymn. értesítő 8. lap.)

111. *Ádám Gerzson* főgymn. igazgató 1884 január 30-án és ismételve 1886 febr. 22-én 30—30 frtot adományoz a főgymnasiumi

Kigyós, Hegedüs Endre énekvezér N.-Kőrös, Hegedüs József községi jegyző Makó, Hegedüs Sándor adónyilvántartó Makó, Hetessy Viktor ref. lelkész Dráva-Fok, Dr. Hochhalt Károly orvos Budapest, Hoffer Endre áll. főreáliskolai igazgató Szeged, Homonnay István tanító N.-Kőrös, Juhász Antal ügyvéd Makó, Káldy József birtokos N.-Kőrös, Nagy Kaszap Farkas birtokos N.-Kőrös, Keszei József gazdatiszt N.-Kőrös, Balázsfalvi Kiss Béla birtokos Kecskemét, Komáromy Lajos tanár Budapest. Kóti József magánzó Gyöngyös-Szücsi, Kovács János ref. lelkész Izsák, Kökény Sándor bírós. végrehajtó N.-Kőrös, Kudar Zsigmond jegyző Dömsöd, Kun Barna kir. járásbíró Szirák. Kun Kálmán kir. törv.-széki bíró Miskolcz, K. Kovács Zsigmond földbirtokos N.-Kőrös, Laukó Károly evang. lelkész Kecskemét, Losonczy László tanár Nagy-Kőrös, Magyar László ügyvéd Kecskemét, Dr. Magyar Sándor járási főorvos Kis-Kőrös, Medgyesi Zsigmond tiszti főügyész Karczag, Mészöly Gerzson kir. közjegyző D.-Földvár, Mészöly Pál ref. lelkész Tabajd, Mészöly Péter földbirtokos Sárbogárd, Nagy Gusztáv theol. tanár Sárospatak, K. Nagy Sándor kir. aljárásbíró Csongrád, Nemcsik Gyula ügyvéd Fehértemplom, Nemcsik Kálmán kir. albiró Heves, Nemcsik László számvevő Makó, Pálffy Károly ügyvéd Sz.-Fehérvár, Parragh Gedeon főgymn. tanár Kecskemét, Patay Samu ügyvéd Kecskemét, Pesty László járásbíró. hivatalnok Nagy-Kőrös, Péter Dénes egyházi főgondnok Halas, Póka Kálmán városi főügyész Nagy-Kőrös, Puky Gyula kir. ítélő táblai bíró Budapest, Rácz Miklós városi jegyző Kunhegyes, Raffai Lajos Makó, Rothbaum Izrael kereskedő Nagy-Kőrös, Ságghi Ferencz birtokos Nagy-Kőrös, Somogyi Pál praep. tanár Debreczen, Steiner Zsigmond birtokos Nagy-Kőrös, Dr. Scheiber Ignác orvos Kecskemét, Dr. Schreiber Lőrincz orvos Budapest, Dr. Szabó Mihály városi orvos Nagy-Kőrös, Szarka Sámuel tanító-káplán Duna-Pataj, Szojka Emil ármentesítő társulati titkár Pancsova, Szilády Áron ref. lelkész és akad. tag Halas, Szilády János ref. lelkész Feketehegy, Szentpétery Károly mérnök Nagy-Kőrös, Teszáry László Pestmegye szolgabírája T.-Szele, Szüle Ferencz városi levéltárnok Czepléd, Tomory Anasztáz — Arany János tanártársa — földbirtokos és akad. tag Budapest, Tóth István főjegyző Fülöp-Szállás, Tóth Lajos állomás főnök Sajó-Szent-Péter, Tömösközi Sándor ref. lelkész Ó-Kécske, Tömösközy József tanító Abony, Turgonyi Lajos ref. lelkész és országgyűlési képviselő Mező-Túr, Tyukody Gedeon Makó, Vaikó Antal földbirtokos Nagy-Kőrös, Vajda Ferencz megyei számvevő Makó, Váradi Gyula községi jegyző Tök, Varga Elek kir. járásbíró Nagy-Kőrös, Sz. Varga János nyug. tábori lelkész Nagy-Kőrös, Végh Sándor A.-Szt-Ivány, Veres Károly kir. törvényszéki bíró Karczag, Viszkidenszky Gusztáv ügyvéd Zombolya, Warga Bencze ügyvéd Nagy-Kőrös, Zsigray Pál ügyvéd Budapest, Zombory László tiszti ügyész s kamarai elnök Kecskemét. (Arany Album az ev. ref. főgymn. igazgató őrizete alatt.)

növendékek tápintézetére. (Egyh.-tanácsi jegyzőkönyvek 1884 febr. 4-én és 1886 márczius 12.) Ez adományait 1896 febr. 22-én 40 éves tanári működése évei számának megfelelőleg 40 frttal pótolva az alapítványi összeget 100 frtra egészítette ki.

112. *Vaikó György és testvérei* 1884 márcz. 3-án elhunyt testvérük: János emlékére 100 forint alapítványt tesznek, hogy az a Kálmán testvérük emlékére korábban tett 200 frtos alapítványnyal együttesen 300 frt összegben kezeltesék s évi kamata szolgáljon rokon — vagy ilyen nem létében egy szorgalmas, jó erkölcsű, hely. hitv. tanuló ösztöndíjával. (A főgymn. igazg. gyűjteményében.)

113. *A vívó-egylet* 1884 október 5-én tartott közgyűlése 8-ik számú határozata szerint fenmaradt vagyonát a főgymnasium és praeparandia fentartó testületének adta át oly célból, hogy az összeget mindaddig sértetlenül kezeltesse, a míg e két intézetben vívó egyesület nem alakul, a mikor is a tőke s annak kamatai vívó eszközök beszerzésére fordíttassanak. Az egylet volt elnöke Beretvás Zsigmond átad az egyháztanács elnökségének 1885 áprl 24-én 57 frt 7 krt, és július 3-án 3 frtot. (Egyház-tanácsi jegyzőkönyvek)

114. *Filó Lajos* első és *Kovács Lajos* második lelkészünk 25 éves lelkészkedése emlékére 300 és 200 frtból álló alapítványt tesz az ev. ref. egyháztanács 1886 október 17-iki gyűlésében a főgymnasium javára, melynek kamatai hova fordítása iránt éltükben a jubiláltak intézkednek, holtuk után az intézkedés joga vissza száll az egyházra. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

115. *Tomory Anasztáz*, iskolánknak az 1853/4-ik iskolai évben rendes, azután tiszteletbeli tanára, élte ezen kedves időszakának emlékére 1888 május 21-én Kun-Szent-Miklós—Pusztá-Szt-Tamáson kelt alapító levelében 500 forintos alapítványt tesz oly célból, hogy ez összeg kamatját ösztöndíjul adja oda a tanári kar a legfelsőbb osztály egy jó erkölcsű s azon tanulójának, ki a magyar iredalomban s magyar írásbeli dolgozatok készítésében legjelesebb. — Tomory Anasztáz az 1854/5-ik iskolai évtől 1866/7-ig ugyan e célra 5 drb, attól kezdve pedig 1887/8-ig évente 3 drb aranyat adományozott. Ez évi adományai biztosítására tette át 500 forintos alapítványát. (A főgymn. igazgató gyűjteményében.)

116. *Vladár Károlyné Vaikó Eszter* 1891 január 20-án tett végrendelete 2-ik pontja szerint 200 frtot hagyományoz a főgymnasiumnak «Vladár Károly és Vaikó Eszter házastársak alapítványa» czímen, melynek kamatát első sorban rokon tanuló, ilyen nem létében egy, az intézet igazgatósága által arra érdemesnek

ítélendő jó tanuló kapja ösztöndíjúl. (A főgymn. igazgató gyűjteményében.)

117. *Érettségi vizsgálatuk tizedik évfordulójának* alkalmából összegyűlt egykori növendékei iskolánknak ¹⁾ 1890 május 1-én 60 frtnyi összeget adományoztak jutalmul azon növendék részére, ki azon évben kiváló jó sikerrel teszi le az érettségi vizsgálatot. --- (1890/1-ik évi értesítő.)

118. *Antal Sándor* városi alügyész azon alkalomból, hogy volt osztálytársaival 1891 június 1-én érettségi vizsgálatára letételének 20-dik évfordulóját ünnepelték, 25 forintot adományozott az iskola céljaira, a melyet az igazgató ugyanezen találkozóknak tíz évvel előbb tett 120 frtos alapítványához csatolt. (1890/1. évi értesítő.)

119. *Dr. Király István* bicskei orvos, ki iskolánkban 1871-ben tett érettségi vizsgálatot, s ki 1881-ben jutalomdíjúl 5 db aranyat adományozott, 1891 június 1-én tíz éven át évente megküldendő 1—1 db arany adományozását megígérte. (1890/1-ik évi értesítő.)

120. *Érettségi vizsgálatuk tizedek évfordulója* alkalmából 1891 május 1-én összegyűlt öt egykori növendéke iskolánknak, u. m.: Mikler Sándor főgymn. h. tanár Nyiregyházán, dr. Nyikos Lajos m. kir. pénzügyminiszteri számtiszt, Papp Albert péczeli ev. ref. segéd lelkész, Pettkó Béla m. kir. országos levéltári fogalmazó és Horváth Árpád m. kir. központi állampénztári tiszt, 50 frtot adományoztak oly célból, hogy ez összegből a szegény sorsu tanulók részére kölcsön tankönyvek szereztessenek. (1890/91-dik évi értesítő.)

121. *Kalocsa Balázs* igazgató tanácsos 10 frtot adományozott a tanuló ifjuság ösztöndíjaul. (1890/1-ik évi értesítő.)

122. *Nagy Sándor és neje Tóth Erzsébet* 1891 szeptember 15-én tett végrendeletük 5-ik pontjában 500 frtot hagyományoztak azon kikötéssel, hogy annak kamata első sorban rokon tanulónak, ilyen nem léteben az igazgatóság által ariá érdemesnek ítéendő egy szegény tanuló könyv s egyéb taneszközei beszerzése segélyeül szolgáljon. (A főgymn. igazgató gyűjteményében.)

¹⁾ Ugymint: Báthory Géza kir. jbirósági vizsg.-bíró K.-Szt.-Miklóson, Biber József ref. lelkész Esztáron, Debreczeni József ügyvéd Gyöngön, Dömötör Lajos ev. ref. s.-lelkész Kőrógyon, Feiler József földbirtokos Peterden, Fodor (Freiberger) Károly műegyetemi vivőmester, Lemle Béla községi jegyző Bikácsen, Máté Zoltán helybeli ev. ref. s.-lelkész, B. Molnár Zoltán pestmegyei közigazgatási tisztviselő, Sánta Elek helybeli közigazgatási joggyakornok, Dr. Szabó Ambrus helybeli ügyvéd, Szabó Dénes postai közig. hivatalnok Budapesten és Vaikó Pál kir. ítélőtáblai tanácsjegyző Budapesten.

123. *A nagykörösi ifjak budapesti köre* feloszolván, pénzkészletéből 150 frtnyi alapítványt tett az iskola növendékei ösztöndíjául. — A feloszlott kör egyik tagja *Szalay Gyula* főgymnasiun munk tanára arra való tekintetből, hogy az évi kamat a tőke növelésére szolgáljon, évente a sajátjából ad e kijelölt célra 6 frtot. (Lásd az 1891/2-ik s azóta kiadott értesítőket.)

124. *Pupp Károly* tanárjelölt, iskolánk volt jeles növendéke a kolozsvári egyetem hallgatója, államsegélyéből, három éven át 1—1 db 10 frankos aranyat küldött ösztöndíjul. (Lásd az 1891/2, 92/3, 93/4 ik évi értesítőket.)

125. *Kalocsa Balázs* főgymnasiumi igazgató tanácsos, helybeli nagybirtokos 1891 november 5 én tett végrendelete B. pontjában ekképen intézkedik:

«Pesti hazai első takarékpénztári tizenkét drb részvényemből »*Kalocsa Balázs* egyházi és iskolai alapítványa» elnevezés alatt egyházi és iskolai célokra külön alapítványt kívánok létesíteni s ezen alapot a nagykörösi reformált egyházközségnek hagyom. Ezen alapítvánnyal nagy célokat akarok elérni. De mivel nagy cél elérése csakis jelentékeny eszközökkel biztosítható: ezen alapítvánnyomnak, mielőtt tulajdonképeni rendeltetésszerű működését megkezdéné, hosszú időn át a tőkeképzés, vagyongyűjtés lesz a feladata. Akarom és rendelem tehát, hogy az alapul letett részvények évi jövedelme (évi osztaléka) külön kezeltessék és hasznosíttassék évről-évre mind addig, míg a részvényeknek ily gyümölcsözőleg kezelt jövedelmeiből 350,000 frt külön tőke vagyon, (a részvények értékét bele nem értve) nem képződik. Ha ily módon a 350,000 frt előáll: abból 300,000 frt elkülönítettén, ennek, mint tőkének kamatai már célra fordítandók lesznek s így alapítvánnyom jótekonny hatása tulajdonképpen ekkor kezdődik. A további 50,000 frt pedig, mint újabb tőkeképzésre szánt összeg, külön tőke vagyonul kezeltetik, s ennek kamataival a részvények évi jövedelme (osztaléka) egyesítettén évről-évre a tőkéhez csatoltatik és gyümölcsöztetik mindaddig, míg újabb 350,000 frt tőke elő nem áll, melyből 300,000 frt külön választván, ennek kamatai rendeltetésük céljára évenként felhasználtatnak, a fenmaradó 50,000 frt pedig a részvények évi jövedelmével egyesítve az előbbi módon külön kezeltetik és szaporíttatik mindaddig, míg újból 350,000 frtra nem növekszik, a midőn a ketté választás ismét megtörténik. Ily módon folytatattik a vagyongyűjtési és felhasználási processzus szakadatlanul és szünet nélkül mindvégig éveken át és századokon keresztül. Ha majd az első 300,000 frt rendelkezés alatt áll, annak,

valamint később a többinek kamatai is a következőleg használtasnak fel: (Mellőzve itt az egyház részére kitüntetett évi 3,200, — s a praeparandia segélyezésére kijelölt évi 3,500 frt jutalékot) — a főgymnasium céljaira lesz fordítandó:

1. Tíz rendes tanár, esetleg helyetteseik évi fizetésének javítására fejenként 200 frtjával évenként összesen 2000 frt. 2. Torna és rajztanárok fizetési pótléka 100 frtjával évenként 200 forint. 3. Tanszerek és felszerelésekre (könyvtár, múzeum, rajz, torna stb.) évenként 200 frt. 4. Ösztöndíj kitünő tanulók részére (egyenlők közt azok anyagi helyzete vétessék tekintetbe) évenként 200 frt. 5. Ifjúsági olvasóköri létesítésére vagy az önképző körben pályadíjakra évenként 100 frt.»

Rendeli végül, hogy a tőke jövedelmének szaporodásával a tápintézetben minden jó erkölcsű, szegény tanuló ingyen kapjon élelmezést, s a kitünő képezdei és gymnasiumi tanulók lehetőleg valamennyien ösztöndíjban részesüljenek.

Kalocsa Balázs e nagyszerű jövőben élvezendő alapítványával emléket örök időkre biztosította iskolánk, egyházunk s városunk évkönyveiben.

126. *Molnár Gedeon* városi főjegyző és *Gubody Gedeon* elnöki tanácsnok 25 éves jubileuma emlékére a város tisztikara 1892 okt. 15-én kelt alapító levelében 81 frtot tesz alapítványul, a melynek, 100 forintra növekedése után esedékes kamata helybeli illetőségű, szegény sorsu, szorgalmas és jó viseletű tanulónak adassék ki ösztöndíjul a tanári testület ítélete alapján. (A főgymn. igazg. gyűjteményében.)

127. *Sz. Wargha János* emlékére családja 1893 január 14-én 200 frt alapítványt teszen azon közös akarat kijelentésével, hogy az összeg évi kamata a tanári szék ítélete alapján egy szegény sorsu, jó viseletű, szorgalmas ev. ref. vallásu gymn. növendék, — egyenlő minőség esetében családjak itt tanuló fia részére ösztöndíjul szolgáljon. (1893 jan. 22-iki presbyteri gyűlés jegyzőkönyve.)

128. *Dr. Holländer Adolf* megyei tb. járási és községi orvos Jankovácson 1893 évi május 14-én, Arany János emlék szobra leleplezési ünnepélye alkalmából, Budapesten kelt alapító levelében 500 korona alapítványt tesz annak hálás emlékéül, hogy főgymnasiumunk tanítványa volt; — teszi ez alapítványt a főgymnasium részére oly célból, hogy annak évi kamatát a tanári szék — vallás különbség nélkül a szegény sorsu, jó magaviseletű és szorgalmas növendékeknek tankönyvére használja fel. (1893 jun. 4-iki presbyteri gyűlés jegyzőkönyve.)

129. *Arany János* emlékére Budapesten 1893-ik év május 14-én, emlékszobra leleplezési ünnepélyén összegyűlt volt nagykörösi hálás tisztelő tanítványai¹⁾ — az emlék szoborra szánt hervatag koszoru helyett 135 frtot adományoztak, hogy ez összeg szolgáljon az általuk tíz évvel előbb tett «Arany-emléke» czímet viselő 1000 frtos ösztöndíj alap növelésére. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv 1893 június 4.)

130. *Dr. Réthy Mór* müegyetemi tanár, iskolánk egykori növendéke a tápintézetre 25 frtot adományozott. (1893/4-ik értesítő.)

131. *Somogyi Rudolf* budapesti ref. főgymn. tanár 1894 decz. 23-án kelt végrendeletében 1200 drb nagybecsű szakmunkát magába foglaló könyvtárát és értékes harmoniumát hagyományozta főgymnásiumunknak. — (A végrendeletnek a főgymn. igazgató-ságához megküldött hivatalos másolatáról.)

132. A *jalsovai Jalsoviczky család tagjai*, u. m.: özvegy Jalsoviczky Károlyné Kenessey Ida, Jalsoviczky Sándor b. ü. miniszteri titkár és Jalsoviczky Ilona Lösch József honvéd-husár őrnagy neje boldogult fia, illetve testvérük Jalsoviczky István emlékének megörökítésére 1895 január 3-án kelt alapító levelükben 2000 koronából álló alapítványt tettek, melynek kamata fele részben örök időnkig tőke növelésre, fele pedig egy, esetleg két szegénysorsu, jó igyekezetű tanuló tápintézeti segélyére, esetleg egy része ösztöndíjra fordíttassék; ha pedig egyenes utód kívánná a segélyt igénybe venni, az alapító-level értelmében az alapítványi szék ennek tartozik a kiosztható menyiséget kiadni. Ez örök alapítványt a főgymn. tanáriszék kezeli az alapítók koronkénti meghatalmazottjával együtt. (A főgymn. igazgató gyűjteményében lévő eredeti alapító levélről.)

133. *G. Szücs István* presbyter és neje Gábor Erzsébet az egyháztanács 1895 decz. 1-én tartott gyűlésében felolvasott alapító

¹⁾ Ádám András kuriai bíró, Ádám László földbirtokos N.-Kőrösön, Baky István csanádi lelkész és orsz. képviselő, Dr. Balogh Tihámér budapesti orvos, Baráth Ferencz főgymn. tanár Budapesten, Bessenyei Ferencz orsz. gyűlési képviselő, Borosnyay Oszkár miniszteri osztálytanácsos, Brill Ferencz gyártulajdonos Budapesten, Dr. Buzinkay Gyula belügymin. közegészségügyi felügyelő, Garas Albert birtokos Miskolczon, Hagymássy Károly kir. közjegyző Pakson, Dr. Hajnal Albert orvos Kigyóson, Kóti József ügyvéd s birtokos Szügyin, Medgyessy Zsigmond ügyvéd Karczagon, Mészöly Gerzson kir. közjegyző Duna-Földváron, Péter Dénes birtokos Halason, Dr. Pólya Jakab akadémiai tag, Turgonyi Lajos ref. lelkész Mező-Túron, Zombory László városi főügyész Kecskeméten, Vass Kálmán ref. lelkész Laczházán, Veress Kálmán kir. táblai bíró Szegeden és N. N.

levelük értelmében 400 koronát adományoztak az iskolának alapítványul két helybeli születésű, ev. ref. vallású, jó viseletű és jó tanuló gymnásialis növendék ösztöndíj alapjául. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

134. *Galgóczy Károly*, akadémiai tag, iskolánk egykori növendéke és tanára 1895 február havában «a magyar nemzet 1896-ik évi milleniumi ünnepélye alkalmából «Galgóczy Károly családi alapítványa» cím alatt 2000 korona alapítványt tesz oly rendeltetéssel, hogy e tőke kamatja évenként egy, a Galgóczy nevet viselő és a nagykőrösi gymnásiumban tanuló családtagnak adassék ki tanulói segélyül.» (Az alapító közlése 1896 febr. 24 ről.)

135. Gyenes József, nyug. szolnoki kir. törvényszéki bíró, k.-k.-sz.-miklósi birtokos, örömmel és hálával emlékezve meg tanintézetünkről, melyben 47 évvel ezelőtt szerencsés volt tanulni, a főgymnasium részére 200 forint ösztöndíj-alapítványt tesz azon rendelkezéssel, hogy ennek évi kamatát a tanári kar egy jó erkölcsű, szorgalmas és jó előmenetelű református, egyenlő körülmények közt jogutód, másodsorban k.-k.-sz.-miklósi születésű, harmadsorban ott tanult, ilyenek nem létében bármely gymn. növendéknek adja. Mig a kegyes alapító az összeget le nem fizeti, a 200 forint 5 $\frac{0}{10}$ kamatát, sőt már e tanévre is, befizetni kötelezi magát. (Az igazgatóhoz címzett alapító levél.)

Ezzel bezárjuk az iskolánk javára tett adományok és alapítványok hosszúra nyúló gazdag sorozatát. — E kegyes jótevők sorában nemcsak e város, hanem más vidékek szülötteinek, más felekezetek hiveinek neveivel is találkozunk, a mi arról tesz bizonyosságot, hogy iskolánk jól betöltött hivatásáról ezek is meg lévén győződve — tartották azt segélyezésre méltónak.

De a kegyes jótevők e gazdag névsora azt is bizonyítja, hogy, a mint lelkesültek egyesek a tanügy iránt a múltban, mai napság sem szabad, nincs okunk azt kihalóban lévő nemes erénynek tekintenünk, a mi viszont azzal a jogosult reménynyel táplálhat bennünket, hogy a Gondviselés jövőben is támaszt bőkezű jótevőket, kik földi javaik feleslegéből tehetségük szerint ezután is juttatnak több-kevesebb adományt iskolánk javára s ez által a nemzeti tanügy oltárára!

4. Az egyházkerület.

Hogy az egyházkerület korábban minő segélylyel járult iskolánk fentartásához, azt 1778 mártius 25-ig nem tudjuk. Ekkor a dunavecsei gyűlésen a körösi előljárók az egyház és iskola szorongatott, nehéz viszonyaira hivatkozással a superintendentiától segélyt kérnek az iskola részére. Segélyt kaptak is, még pedig azon 3500 frt tőke évenkénti kamatát, mely «a Belső és Külső Előljárók által «sacrum in usum összeszereztetett» s mely Kőrös városánál volt évi 150 Rli. frt interesre kiadva. Kapta pedig e segélyt az iskola ideiglenesen «Salva etiam futuris temporibus, si premens aliqua urserit necessitas, praespecificatam Summam in alias quoque insuperabiles occurrentias convertendi facultate». (Egyh. ker. jegyzők. III. 111. lap.)

Az 1796-ik évből új segedelem forrást nyit az egyházkerület iskolánk számára. Ez időből találjuk feljegyezve egyik törvény gyűjteményes könyvünkben, hogy «Anno 1796 die 5.^a Julii ezen Duna-melyéki ven. Superintendentiában lévő 8. Tractusokba kiküldötte a Nagykörösi Reform. Ekklesia Supplicans Deákjait a Jóltévő Uraságokhoz s Ekklesiákhoz az említett V. Superintendenciának Péczelen a fojó 1796-ik Eszt. Ápr. 8-ik napjain tartatott Gyűlésén nyert meg egyezése mellett». A nyolcz pár supplicans libellusába tett bejegyzések szerint a gyűjtés eredménye 142 rh. frt 48 kr volt; a következő évben 127 frt 44 $\frac{1}{2}$ kr, 1798 ban 119 frt 37 kr, s 1799-ben 108 frt 11 kr.

Az 1800 ik évtől nem járnak többé supplicans diákok a tractusokba, hanem a superintendencia szedi be a nyolcz egyházmegye segélyét, a mint ezt a kuratori számadás 1803 junius 19 iki adata igazolja, mely szerint «a Ven. Superintendentiától supplicatio helett beküldött pénzt» a kurátor átvette. — E charitativumnak nevezett összeget küldi iskolánknak az egyházkerület 1844-ig, legalább ez idő után a bevételek között ilyet nem találunk feljegyezve.

Változott ez összeg 101 frt 42 kr és 418 $\frac{1}{2}$ kr közt, s annak egy részét 50 frtot t. i.: rendszeresen az iskola tőkéihez csatol, a többit pedig folyó kiadások fedezésére, u m.: praeceptorai fizetés pótlására, könyvtár gyarapítására s a physikai szertár növelésére fordította az iskolai előljáróság.

A charitativumok évente változó összege helyett az 1852-ik, évtől kezdve az egyházkerület állandó segélyben részesíti iskolánkat.

A mikor ugyanis 1851-ben a városi közönség meghozza azon nagylelkű határozatát, a mely az iskola újjászervezését az Ent-

wurf értelmében lehetővé tette, az egyházkerület is támogatására jön az iskolának — rendszeresítvén 1851 augusztus 25-én az évi segély összegét. Ekkor az iskolai bizottmány javaslata alapján elhatározza, hogy «a nagykőrösi teljes gymnasiumhoz az egyházkerület iskolai közpénztárából két tanár fizetésére 1200 frt segélyösszeg adatik; ezen két tanár közül egyik okvetlenül a vallás-tanító leend». (Az egyháztanács jegyzőkönyvébe bevezetett határozat.)

Ez idő óta az egyházkerület 1860-ig a főgymnasium két, ez idő óta pedig egy tanárának, kit ép ez okból ő is választ, fizetését kiszolgáltatja a helybeli fentartó testülettől választott többi tanárok fizetésével egyenlő összegben; fizeti annak az egyházkerulettől megállapított arányban ötödéves korpótlékát s évi nyugdíj illetékének $3\frac{0}{10}$ -át az országos tanári nyugdíjintézetbe.

5. Az állam.

Az állami segélyezés egyes jelenségeivel iskolánk ujja szervezése kora óta többször találkozunk. Értesítőink számot adnak arról, hogy az ötvenes évek folyamán úgy könyvtárunk, mint természetrajzi gyűjteményeink támogatásban részesültek az abszolút kormány részéről. Az 1863/4-dik tanévben pedig 150 forint pénzadományt kap iskolánk a vallás és közoktatásügyi miniszteriumtól tanszerekre, illetőleg szegény tanulók felsegélésére.

Azonban e koronként nyújtott — kisebbszerű támogatást messze felül mulja azon évi rendes államsegély, melynek a maga egészében folyóvátétele egyik kiváló és korszakos eseménye leend iskolánk életének. — Ez nyújtand teljes biztosítékot az iránt, hogy iskolánk ezután nem fog küzdeni a fejlődésében gátul szolgáló anyagi szükséggel; ez teendi lehetővé, hogy az a kor színvonalán fenmaradhasson.

Ily nagy fontosságú esemény lévén az államsegély ügye, annak előzményeit s mai állapotát részletesen ismertetjük.

Egyfelől az 1881-ik évi debreczeni zsinat, másfelől az 1883-ik évi XXX-dik törvényczikk meghozatala után napról napra sürgetőbben kezdí vala hangoztatni növekedő jogos igényeit a haladó kor. Belátta ekkor egyháztanácsunk hogy, — ha iskoláját a hazaszerte megindult s azóta jó részben érvényre jutott fejlesztési és szervezési mozgalommal szemben az elmaradás biztos vesze-

delmének ki nem akarja tenni, a verseny sikeres folytatása céljából minden lehető meg kell tennie.

Minthogy pedig az iskola meglevő alapjai egyfelől a jelenlegi épület korszerű átalakításának, a hiányzó helyiségekkel kipótlásának, másfelől pedig a tanári javadalmazás javításának újabb költségeit meg nem bírták: a fentartótestület az 1883 évi XXX. törvénycikk 47-dik §-a alapján az államsegély igénybevételét határozta el.

E tárgyban az 1884 évi november 9-iki egyháztanácsgyűlés tanácskozott először. Sipos Pál volt helyettes püspök ugyanis ¹¹¹²/₁₈₈₄ sz. levelében — hivatkozással az 1883-dik évi szeptemberi conventi gyűlés 40. számú jegyzőkönyvi pontjára, valamint az 1884-dik évi juniusi egyházkerületi gyűlés jegyzőkönyvének 60-ik számú határozatára, — az iránt hívta fel a főgymnásium igazgatótanácsát, nyilatkozzék az iránt, vajjon bir-e elegendő alappal s anyagi erővel arra nézve, hogy a főgymnásiumot az országos törvények és a zsinat által megállapított szabályzatnak megfelelőleg szervezhesse, s ha nem bir, minő összegre volna e célból szüksége.

Az egyháztanács e gyűléséből felterjesztést intéz az egyházkerülethez és a conventhez az iskolának állami segélyben részesítése végett. E felterjesztésben az iskola azon idei kiadásait kerek számmal 14,000 forintban tüntette ki, bevételeit is épen annyi összegben s megjegyezte, hogy az intézet «jelen szervezetében rendkívüli kiadásokra való tekintet mellőzésével saját anyagi erején fenttarthatja magát s ezen kereten belül semmiféle segélyt nem igényel. Tekintve azonban, hogy a jelen szervezet egy vagy más tekintetben csak a kíváncsolom alsóbb mértékének felel meg, az igényeknek minden mesterséges fokozása nélkül is óhajtandó volna 1-ször: a tanárok számára a lakásbér és a korpótlék; 2-ször: egy segédtanári állás rendszeresítése; 3-szor: a torna-tanár fizetésének javítása; 4-szer: külön igazgatói terem és 5-ször: téli torna-helyiség építése. Minthogy pedig az egyháznak, tekintve egyéb iskoláira való tetemes kiadásait, ugy szintén saját egyházi szükségleteit és a közegyházi tartozások nem csekély összegét, teljességgel nem áll módjában a főgymnásium említett szükségleteinek fedezésére s így a szervezet kíváncsolos emelésére újabb jövedelmi forrásokat a maga erejéből előteremteni: épen ennél fogva az országos törvény alapján az egyházi felsőség kegyes támogatása mellett óhajtja, hogy egyszersmindenkorra építkezési kiadásainak fedezhetésére 5000; évenként pedig a kijelölt s nagyon mérsékelt vett szükségletekre 4000 frttal segítveztessék». (Egyháztanácsí jegyzőkönyv.)

E felterjesztést, a mint az elnökség az 1885. január 9-én jelentette az egyháztanács gyűlésben, — a convent méltányló figyelembe vette. Az egyházkerület azonban 1885. október 21-én tartott gyűlésében megigéri ugyan, hogy támogatni s elő fogja mozditani az egyháztanácsnak az államsegély megnyerhetése iránti törekvéseit, de bizonyos módosításokat javasol a kérendő segély összegére nézve s ajánlja a már felterjesztett költségvetésnek ezen értelemben leendő átalakítását.

A módosított költségvetést ekkor 17,383 frt 65 $\frac{1}{2}$ kr bevétellel s 20,872 frt 22 kr kiadással, és így 3488 frt 57 $\frac{1}{2}$ kr hiánynyal terjeszti fel a fentartó testület. A felterjesztést kísérő határozatban kimondja az egyháztanács, hogy miután az intézetnek és a fentartó testületnek nincs alapja, hogy az évi hiányt fedezze és a rendkívüli szükségleteiről gondoskodjék: a célba vett szervezést a mostani status quo-nak megváltoztatásával csak úgy viheti keresztül, ha az államsegélyben a kitüntetett adatoknak megfelelőleg részesülhet s ezért a fentartó testület kér a főgymnasium részére 3488 frt 57 $\frac{1}{2}$ kr évenkénti segélyt és 8000 frt egyszersmindenkori összeget a rajzterem kibővítésére, czélszerűbb átalakítására, egy téli torna helyiség építésére és külön igazgatói terem előállítására.

E felterjesztést a convent, 1885 novemberi jegyzőkönyve 5-ik pontjának tanusítása szerint egész terjedelmében elfogadta s a kormányhoz évi 3500 frt és egyszersmindenkori 8000 forint segély megadása iránt hasonlóan felterjesztést intézett.

Mint hogy azonban e kérelem évek mulva sem nyert elintézést, sőt az iskola szükségletei ugy az állami, mint az egyházi rendelkezés folytán tetemesen megnövekedtek, az egyháztanács 1893 szeptember 22-én 577. szám alatt ismételten feliratot intézett az egyházkerülethez, kérvén, hogy az újabb szükségletekhez képest módosított normal költségvetést terjesztsze fel a conventhez, hogy így ennek adatai alapján lehető legyen az államsegély iránti szerződésnek megkötése.

A kérelemnek az lőn az eredménye, hogy a vallás és közoktatásügyi miniszter 1894 július 7-én 23,440. szám alatt kelt intézvénnyével a főgymnasiumunk állami segélyezésére vonatkozó szerződés pontozatainak megállapítása — és a fentartó testülettel ez irányban a szükséges tárgyalások folytatása végett Dr. Beöthy Zsolt budapesti egyetemi tanárt miniszteri biztosul kiküldötte.

Dr. Beöthy Zsolt 1895 június 16-án körünkben megjelenvén, a fentartótestület kiküldött bizottságával tartott értekezlet alkalmával a szerződés pontozatait megállapította, a mit az egyház-

tanács június 18-án tartott gyűlésében minden változtatás nélkül egyhangulag elfogadott.

Ennek 2-ik pontja szerint iskolánk fentartó testülete a főgymnásium 22,000 frt bevételi és 35,000 frt kiadási összegének egybevetéséből kitünő hiány pótlására 13,000 o. é. forint évi rendes államsegélyt kér és vesz igénybe, illetőleg fogad el, melynek az állami költségvetésbe való felvételét és az évi rendes államsegélynek abban állandó minimalis tételül leendő megtartását mindaddig, míg azt a főgymnásium a felekezeti főhatóság beleegyezésével az 1883 évi XXX. t.-cz. 47. §. e) értelmében igénybe veszi, a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter ezennel megajánlja s megígéri és ha a törvényhozás a szerződésileg kikötött összeget megszavazza, az évi rendes államsegélyt előleges negyed évi részletekben folyóvá téve a nkörösi magy. kir. adóhivatalnál állandóan utalványozza, hol azt a nagykörösi ev. ref. egyház főgondnoka vagy helyettese által ellenjegyzett hivatalos nyugtára a nagykörösi ev. ref. egyház pénztárnoka felveendi.»

A 3-ik pont biztosítja a főgymnásium eddigi felekezeti jellegének és önkormányzati jogkörének épségben fentartását; a fölött az összes igazgatási és rendelkezési jog továbbra is az intézet felekezeti hatóságát illeti, — a vallás és közoktatásügyi Miniszter csupán a fő felügyeleti jogot gyakorolandja.

A 4. pont szerint az egyház kötelezi magát, hogy e szerződés érvényben léte ideje alatt az igazgatóval és rajztanárral együtt 13 rendes tanárt alkalmaz, kik közül a rajztanárnak 800, hét tanárnak egyenként 1200, ötnek egyenként 1400 frt évi törzsfizetést, mindenik rendes tanárnak 200 frt évi lakáspénzt és öt ízben 100 frt ötödéves pótlékot biztosít; továbbá kötelezi magát, hogy a torna tanításra évi 500 frtot és az énektanításra évi 200 frtot fordít. Ezen kívül gondoskodni fog két iskola szolgáról, a főgymnásium céljaira szükségelt mindennemű helyiségekről, az épületek, felszerelvények jó karban tartásáról, a tantermek fűtéséről, világításáról, az iskola vegyes szükségleteiről, az épületek tűzkár elleni biztosításáról, a könyvtár, tanári kézi könyvtár, valamint a természettani és természetrajzi szertárak, úgyszintén tanszerek s iskolai terem berendezéseknek a költségvetésben felvett összegek szerinti folytonos gyarapításáról.

A 13 rendes tanár közül egyet a dunamelléki ev. ref. egyházkerület választ s fizeti annak összes évi járandóságát, — hetet az eddigi mód szerint autonóm jogánál fogva törvényes kellékkel és képesítéssel bíró egyének közül a nagykörösi ev. ref. egyház-

tanács választ; — ötöt pedig nyilvános pályázat után, de jelöléshez nem kötve, szintén törvényesen képesített s mindenestre ev. ref. vallásu egyénekből a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter nevez ki és pedig végleges alkalmazással, u. m.: egy ó classikai, egy német philologiai, egy latin magyar, egy természetrajzi és egy mértani, szabadkézi rajzi rendes tanári tanszékre.

Az igazgatót az összes rendes tanárok közül az ev. ref. egyháztanács választja s a választást a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszternek esetenként bejelenti.

Az intézet tanárai kötelezve vannak az országos tanári nyugdíj intézetbe belépésre.

A fentartó testület kijelenti, hogy a főgymnasium ez idő szerint meglévő minden alapítványa, tőkepénzei, épületei mindennemű ingó és ingatlan vagyona továbbra is az intézet tulajdona marad s azok jövedelmei ezentúl is az intézet céljaira fognak fordíthatni, valamint, ha ezen szerződés bármi okból megszűnnék, a főgymnasiumnak az államsegély igénybe vétele mellett leendő mindennemű ingó és ingatlan vagyonbeli gyarapodása és felszerelése a főgymnasium kizárólagos tulajdonában maradnak s azok iránt az állam sem kártérítési, sem másnemű igényt nem támaszthat.

Az intézetben a kiadott vagy jövőben kiadandó miniszteri tantervet alkalmazandja a fentartó testület, de a használandó tankönyveket maga választhatja a Miniszter által nem kifogásolt tankönyvek közül.

A tandíjak megállapítási, feljebb emelési vagy lejjebb szállítási joga az ev. ref. egyháztanácsot illeti; ugyan ő menthet fel egyes tanulókat a tandíj fizetés alól s szedheti az országos tanári nyugdíj intézetre az országos törvény által meghatározott összeget.

A tanárok valamennyien a felekezeti fegyelmi hatóság alá tartoznak; a tápintézet ezután is a fentartó testület kizárólagos rendelkezése és felügyelete alatt marad. A főgymnasium évi számadásai az illetékes egyházi hatóságok által megvizsgálatván a püspöki hivatal után a vallás és közoktatásügyi Miniszterhez is felterjesztendők.

E szerződést egyfelől a miniszteri biztos Dr. Beöthy Zsolt, másfelől az ev. ref. egyháztanács, mint fentartó testület nevében annak elnökei Filó Lajos lelkész és Ny. Szabó Ferencz főgondnok irták alá. Teljes érvényre jutása ez idő szerint még nem történt ugyan meg, de reményünk van az iránt, hogy ettől sem választ el bennünket hosszú idő.

Bár életbe e szerződés még nem lépett, főgymnasiumunk számára már az 1892/3 és 94/5-ik tanévre folyóvá tett a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. Miniszter 1750—1750 forintot, melyet 1894/5-ben 2000 frtra emelve utalványozott; míg a folyó 1895/6-ik iskolai évre főgymnasiumunk ideiglenes segélyezése czimén 5000 frt, — az építkezési segély első részlete gyanánt pedig 2000 frt van felvéve a vallás és közoktatásügyi Miniszter 1896-ik évi költségvetésében, a mit a képviselőház a kultusz-tárcza költségvetési tárgyalásai alkalmával változatlanul elfogadott.

MÁSODIK RÉSZ.

Az iskola törvényei.

 régibb évszázadokban is azt látjuk, a mi mai napság rendszerint elengedhetlen kelléke bármely intézménynek vagy egyesületnek, hogy alkottak bizonyos törvényeket, melyek, míg egyfelől megszabták a tagok — épen az iskolai törvények pedig a tanulók és előjárók — kötelességeit, körvonalozták a célt, a mely végre az intézmény alakult, megjelölték másfelől azon fegyelmezési módokat is, melyeket a törvény áthágóival szemben fogyanatosítottak.

Iskolai törvényeink a régibb korból fenmaradt példányaiban is e momentumokat látjuk visszatükrözve.

Nagy szerencse, hogy iskolánknak, ha nem is mindjárt alakulása első évtizedeiből, de kétségtelenül a XVII. század közepétől fogva ránk maradt törvényeivel rendelkezünk. Bizonyosságul szolgálnak ezek arra, hogy az akkori iskolai előjáróság a legapróbb részletekre kiterjedő gondossággal átérezte és teljesítette feladatát; éber figyelemmel őrködött a nevelésére és oktatására bizott tanuló ifjúság szellemi és erkölcsi élete fölött; de másfelől hű képét nyújtják e törvények az iskola belső szervezetének, kormányzó hatóságainak, a tanulók által viselt tisztségeknek s általában a tanuló ifjúság életének, mindennemű viszonyainak.

E szerencsés körülményt csak növeli az, hogy amaz időponttól kezdve, a midőn eleink az 1693 január 3-iki kelettel jelölt törvényeket megújították, illetőleg megalkották, összes iskolai törvényeink ép, olvasható állapotban s csaknem minden hézagosság nélkül megvannak.

Iskolánknak is — a legnagyobb valószínűséggel mindjárt alakulása első korában voltak rendszeres törvényei. Igaz ugyan, hogy keletkezése idejével pontosan megjelölve elsőül az 1693-iki törvé-

nyünket mutathatjuk fel, de könnyen bebizonyítható, hogy ennél korábban is voltak iskolánknak törvényei.

Az 1693-iki törvények czimlapján ugyanis e megjegyzéseket olvashatjuk: «prioribus longe auctiores» (az előbbieknél jóval terjedelmesebbek) s «renovatae» (meg vannak újítva). Lenni kellett tehát, a mint hogy voltak is, iskolánknak törvényei a korábbi években, melyek azonban nagy sajnálatunkra elvesztek, mert különben az 1693-iki törvények bővítői s megújítói, kik e körülményről bizonyosan tudomással bírtak, e megjegyzéseket nem tették volna mintegy magyarázatul e most említett törvény czimlapjára.

Még döntőbb bizonyítéka fentebbi állításunknak a könyvtárunkban meglevő «Extractus Legum Illustris Scholae Debrecinae», melyre e munka folyamán rövidség okáért egyszerűen csak «Extractus» jelzéssel hivatkozunk. Bár ez Extractusnak alkalmazásban léte idejét évszámmal nem tudjuk igazolni s csak történetesen van ez az 1701-iki újított törvényekhez mellékelve (cum adjunctione), mégis kétségtelennek tartjuk, hogy az jóval az 1693-ik évben megújított törvények előtt volt érvényes iskolánkban.

Megerősít bennünket e meggyőződésünkben az a körülmény, hogy az Extractus «De studiis Scholarium» című fejezetének XIV. cikkelye hű kivonata, rövidített bár, de lényegileg pontról pontra hű mása (a VIII-ik cikket kivéve) a debreczeni főiskola ez idő szerint legrégibb törvényei II-dik nagy szakaszának, a mint ezt Balogh Ferencz collegiumi levéltárnok szíves felvilágosításából tudjuk. S mivel pedig ez illetékes helyről nyert adataink szerint az Extractus forrásául szolgáló debreczeni törvényeket 1657-ben alkotta a generalis zsinat, ennek iskolánkban behozatalát ez időpont utáni valamelyik évre kell tennünk. Ugyanis ha ismerjük azt a viszonyt, melyben iskolánk, mint particula, állt a debreczeni collegiummal: kétségtelennek kell tartanunk, hogy valamint rectorait legtöbbször onnan hívta, épen úgy onnan kapta törvényeit is, a melyeket, mint épen az Extractusnál látjuk, az ide meghívott rectorok valamelyike az anya-iskolából eljövetele előtt kivonatolt. Nagyon hihetőnek tartjuk, hogy ez a kivonatolás és e kivonatnak iskolánkban való használatra meghozatala rövidesen és csakhamar azután történt, hogy ezen 1657-ik évi törvények az anya iskolánál életbe léptek.

Ezek alapján, bár írott adatokat, évszámot nem tudunk állításunk igazolására fölhozni, a legjogosultabban következtethetjük, hogy fenmaradt törvényeink közül az Extractus a legrégibb.

Most már lássuk e törvényeket időrendi sorban.

I.

„Extractus legum Illustris Scholae Debrecinae.“

Minden általános bevezetés nélkül XIV pontban szól a növendékek tanulásáról. — Az eredeti latin szöveg magyar fordítása a következő:

A) A növendékek tanulásáról.

1. A törvényes életkorú tanuló iskolánkba küldetve vagy önként jöve *a)* bevételeéről azonnal gondoskodjék; *b)* kijelölt helyével elégedjék meg; *c)* az iskola törvényeit szorgalmasan olvassassa át s jobb keze adásával fogadjon engedelmességet az iskola előjáróinak. Az ellenkezőleg tévőt a politikai hatóság keményen bünteti.

2. Bevétele után elsőben is szorgalmasan tanulja a bölcsészetet és hittant, másodsor feddhetetlenül éljen. Az ellenkezőleg cselekvő utasíttassék ki az iskolából.

3. A leckéken, vizsgálatokon, a beszéd-gyakorlatokon és vitatkozásokon mindenki legyen jelen; az utczákon senki se kóboroljon. A másként tevők 1-ször 3, 2-szor 15 denárt fizessenek; 3-szor tanítványaiktól fosztassanak meg.

4. A latinságra rendelt helyen magyarul senki se merjen beszélni; a kit ezen rajta kapnak, annyiszor, a mennyiszer 3 denárt fizessen.

5. Az eredeti héber és görög nyelvet mindenki szorgalmasan tanulja. A másként tevő annyiszor, a mennyiszer 25 denárt fizessen.

6. Az úrnapijain minden tanítvány, épen úgy a nagyobb, mint a kisebb, megjelenjen, hétköznapon csak a nagyobbak és pedig osztályok szerint kirendelve. A másként tevők 1-ször 3, 2-szor 4 denárt fizessenek.

7. Templomba és a temetési kíséret vezetésére illő rendben menjenek; az énekkarban, mint szintén a temetéseknél mindnyájan énekeljenek, senki se nevéssen, s ne illetlenkedjék, hanem, az éneklés végeztével a szent beszédeket tiszteletteljessen hallgassa, s innen mindnyájan tisztességgel térjenek vissza. A másként tevő 1-ször intessék meg, 2-or 25 denárra büntetessék, 3-or 10 személyvel tétessék alább s 4-er az iskolából távolíttassék el.

8. Az iskola polgárai közül ünnepnapokon a mezőre, kertekbe, erdőre senki ne menjen. A másként tevő az előző törvényczikk büntetésével lakoljon.

9. Az igazgatóval a temetés kísérésére az egész társaság (coetus) menjen ki; a gyásztisztességet játszás és láрма nélkül kettesével haladva, tisztességgel vezessék. A másként tevő 1-ór 3, majd 4 denárt fizessen.

10. A tanulókat a szokott órákban (délelőtt 10, délután 2 óraker) a temetés végzésére az iskola seniora rendelje ki. A másként tevő 25 denárt fizessen.

11. Az esti könyörgéseken mindenki alázattal és buzgósággal legyen jelen; az elmaradó 3 denárt fizessen.

12. A védelmező, az elnök által kijelöltetve, a vitatkozásra készen lépjen fel, hasonlóan fogadja az ellenvéleményeket, s tisztességgel válaszoljon. A másként tevő 25 denárt fizessen.

13. A czáfoló, az igazság kiderítése végett, szeretettel czáfoljon. II-or. A vitatkozás törvényeinek megfelelőleg az első félóráig, a többiek rövidebb ideig czáfoljanak. A másként tevő 5 denárt fizessen.

14. Ilyen, vagy olyan tehetsége szerint, alkalmas elnök alatt, mindenki részt vegyen a collatiókban.¹⁾ Az ezt elmulasztó ismételt megintés után az iskolából utasíttassék ki.

A II-ik rész 39. cikkben tárgyalja a tanuló ifjak erkölcsére vonatkozó törvényeket:

B) Az iskolai növendékek erkölcséről.

1. A tanulók az előljáróságnak, pártfogóknak, az egyházmegye esperesének, az egyház lelkészeinek, igazgatóinak, stb. teljes tisztelettel tartoznak magukat alávetni. A másként tevő 1-ór igen keményen dorgáltassék meg, 2-or 25 denárt fizessen, 3-or 10 ifjával tétessék alább, 4-er az iskolából utasíttassék ki.

2. Mindenki szokásos és illendő ruhában járjon, fodrozott és hosszú hajat ne neveljen, felette hosszú, szétvágott (dissectos) kalapot, magas, u. n.: «Misiri» gallért, tatár keztyűt, mást, mint feketét, vagy barnát, feszes övet, végre katona köpenyegét senki;

¹⁾ Mivel a collatiókra a későbbi törvényekben is van hivatkozás, szükségesnek tartjuk annak fogalmát a Molnár Aladár meghatározása szerint ismertetni: „a collatiók a felsőbb tanfolyamban az e célból kisebb csoportokra osztott tanuló ifjúságnak a tanulmányaiiban olyan gyakorlatai voltak, melyeken vitatkoztak, a tanártól hallottakat vagy kézikönyvből, akár kéziratból tanultakat elismételték, s különösen a nehézségeket és főnnakadásokat összeszedve megbeszélték (talán innen nevezték collatióknak is). Molnár Aladár i. m. 414. oldal.

se viseljen; haját törökösen ne nyírassa. E törvény megszegője az inémt jelölt büntetéseknek essék alá.

3. Tóga nélkül, hacsak vidékre nem utazik, senki az iskolából ki ne menjen, valamint a templomba, igazgatóhoz, vagy a tanterembe se lépjen, s a lakszobából be nem gombolt tunika, vagy dolmány nélkül az udvarra ki ne lépjen. A másként tevő I-ör intessék meg, II-or 25 denárra, III-or 50 denárra büntetessék, IV-er az iskolából vettessék ki.

4. Ebédre, vagy vacsorára egybegyűlve, az ételeket áldják meg, az elvettekért adjanak hálát. Az eledeleket szerényen elköltve tisztességes és pedig latin beszédben gyönyörködjenek. A másként tevő 3 denárt fizessen.

5. A kit az igazgató tisztségre méltat, az az igazgató házában, vagy a tanteremben, vagy a városban ne vendégeskedjék; születés napját vendégeskedéssel senki se ünnepelje, — az ellenkezőleg cselekvő és pedig amaz, ha el akar menni bizonyítványt ne kapjon, emezek közül pedig a vendéglátó 25, a vendég 12 denárra büntetessék.

6. Bármely alkalommal kerülni kell a részegséget, a hanyást és a krákogást. A másként tevő I-ör 25, II-or 50 denárt tartozik fizetni, III-or az iskolából vettessék ki.

7. Bármely vendégeskedés tartására, sőt a szomjuság eloltására is bort a város közköcsmájából, készpénzen kell hozatni. A másként tevő az 5-ik törvényzikk büntetésével lakoljon.

8. Az iskolába bort edényekben bevinni, vagy itczével, cseberrel, pinttel, vagy más mértékkel eladni semmikép ne merészkedjék senki, az ezt megszegők bűnhődjenek, és pedig az eladótól vétessék el a nála talált borkészlet, a vevők pedig, s az erről tudomással bírók 50 denárt fizessenek.

9. Senki fegyverrel ne járjon, másnak vérét ne ontsa, magán vagy középületbe be ne törjön, a korcsmákat ne látogassa, fegyverre ne izgasson. Ellenkező esetben megvesszőztetvén az iskolából üzessék ki.

10. Senki összefüvetelt, összeesküvést és összeesődulést a rector tudta nélkül az iskolán, kívül vagy belül ne rendezzen és szervezzen, különben az iskolából utasíttassék ki.

11. Az iskola növendékei fegyvereiket azon helyre tartoznak elhelyezni, melyek ezek őrizetére ki vannak jelölve; ha arra szükség van, kérje el az őrizőtől; használat után ugyanoda vigye vissza, máskülönben elveszti fegyverét.

12. Senki szóval, írásban, saját maga, vagy más által ne önbíráskodjék; senki társai tudományát, erkölcsét, életmódját ne bírálgassa, másokat ne ócsároljon, ki ne gúnyoljon, alattomosan meg ne károsítson, mást titokban meg ne lopjon, különben felvágatva kitiltatik az iskolából.

13. Ha valamely tanuló városi polgártól szenved sérelmet, jelentse azt a városi hatóságnak; ha pedig tanuló sért meg városi polgárt, ez jelentse be azt az iskolai hatóságnál; a másként tevő tiltassék ki az iskolából.

14. Ha valamely ügyet a rector és az előljárók el nem tudnak intézni, tartoznak azt a pártfogóknak és az esperesnek bejelenteni.

15. A tanulók ellene ne szegüljenek a rectornak, hanem ennek gyarlóságait jelentsék be az előljáróknak, különben kitiltatnak az iskolából.

16. A pártfogók és az egyházmegye esperese a hozzájuk terjesztett ügyet hosszas halogatás nélkül intézzék el.

17. Az ebédre vagy vacsorára meghívott tanulók korán térjenek vissza; a kinmaradók, vagy a vacsora után lámpás nélkül visszatérők a városi öröknek adassanak át bekisértetés végett.

18. A ki nincs megelégedve a rector intézkedéseivel, mehet másfelé; de őrizkedjék attól, hogy a rector tekintélyét az iskolában vagy a városban bármikép is megsértse, különben felvágatva kiutasítatik az iskolából.

19. Az iskola tiszta helyeit senki be ne merészelje rondítani, ne krákogjon, s mások jelenlétében ne ökröndözzék, a másként tevő fizessen 6 denárt.

20. A rector engedélye nélkül senki ne vállaljon tanítványokat, különben azoktól megfosztatik.

21. Senki át ne mászszon az iskola kerítésén, az épületeket erőszakosan ne rongálja, sőt azokra szorgalmasan ügyeljen, az ellenkezőleg tevő térítse meg a kárt, s a mellett fizessen 25 denárt.

22. Senki ne dohányozzék; a ki ezt teszi, annyiszor, a mennyiszer 12 denárt fizet.

23. Tüzet oltani felöltözve siessenek s azt eloltva illedelmesen térjenek vissza, különben 25 denárt fizetnek.

24. A játszani kimenők ne nyíllal, birkózva s puskával, hanem labdával, tekével játszanak; a megszabott időn túl senki ne merészeljen játszani, különben 10 denárt fizet.

25. Senki ne pusztítsa mások kertjeit, szőlőjét, dinnyeföldjét és gyümölcsseit, különben első ízben 25, II-ik ízben 50 denárt fizet, III-or az iskolából kitiltás lesz a büntetése.

26. Senki ne játszik kártyával vagy kockával, a zenével visszaélést ne kövessen el, senki ne tánczoljon, ellenkező esetben amaz fizessen 9 denárt, emez pedig megveszszöztetvén az iskolából utasíttassék ki.

27. A kártya készítés egyenesen tiltva van, az ellenkezőleg cselekvő I-ör megintendő, II-ör büntetendő.

28. Ha valamely tolvaj az iskolába menekül, adassék ki az elöljáróságnak büntetés végett.

29. Szükségtelenül senki ne esküdjék, ne káromkodjék vagy trágár beszédet ne folytasson, másként az iskolából kiüzendő.

30. Senki ne vadássza a rectoriákat, különben az iskolából kiküszöböltetik.

31. Az iskola kapuján belül vagy kívül senki haszontalan meséket ne beszéljen, mert 25 denár büntetést fizet.

32. Senki el ne szedje a gyermekek fáját, különben tartozik azt visszaszolgáltatni.

33. Az iskola minden tanulója köteles tiszteletet és engedelmességet tanúsítson a senior és contrascriba iránt; a másként tevő nyilvános bocsánat kéréssel kövesse meg a sértett felet.

34. A senior és contrascriba legyenek kegyesek, tudományosak és józan életűek, válasszák pedig azokat szabad szavazással az iskola polgárai.

35. A kántorok és éneklő társaik választása is szavazat útján történjék.

36. A ki felvágatásra vagy az iskolából kiutasításra van ítélve, valamely közhelyre hivandó, a hova egybegyűjtendők adott jellel a tanulók is valamennyien, s miután az ítélet kihirdetése megtörténik, az az illetőn végrehajtandó. (Az eredeti latin szöveg itt alig olvasható.)

37. A ki valami vétke vagy bűne miatt őrizet alatt áll, arra őrei szigorúan vigyázzanak, mert ha megszökik, büntetését ezek szenvedik el.

38. Legyen oly közös könyv, melybe minden ítélkezést és az iskolai tanács határozatait be kell írni és jegyezni.

39. A kit az iskola tanulói közé felvesznek, esküvel kötelezze magát; az ettől vonakodó semmi esetre ne vétessék fel.

LEGES SCHOLARUM

KÖR ÖS ENDS

prioribꝫ longē auctiores, quibus
adjecta est formula Juris
Copiosa antea oꝝ habita.

Renovata Aº 1693 Apr 3 Sal

Per H. D. Nicolau Sartij S. P. E. R.

Esto officiuꝫ cuiuslibet Rectoris Subse-
quentis, has leges promulgare. Cuiuslibet
obliscantur filij subjecti. Singulis Trimestri-
bus, Secus in severa oratione hanc legem
nunc animadvertentibus inluno

II.

Időrendi sorban második helyre teendők iskolánk fennmaradt törvényei között azok, melyeknek teljes czime ez:

«Leges Scholae Kőrösiensis, prioribus longe auctiores, quibus adjuncta est formula Jurandi copiosa antea non habita. Renovatae Anno 1693. die 3. Jan. Per H. D. *Nicolaum Pathy* S. P. T. R.»

Az 1693-ban megújított eme latin nyelvű törvények teljes szövege magyar fordításban a következőleg hangzik:

1. Jézus Krisztusnak ama leghivebb apostola, Pál, Títushoz írt levele 2. fejezetében így szól: megjelen az Istennek amaz idvezítő kegyelme minden embereknek, hogy minket tanítson arra, miként megtagadván a hitetlenséget és a világi kívánságokat, mértékletesen, igazán és szentül éljünk e jelen való világban. Mely szavakkal azt mutatja meg, hogy a keresztyén életnek három fő jegye van: 1. az Isten iránt való vallásosság, 2. felebarátaink iránti igazságosság, 3. magunk iránti mértékletesség.

Amazzal azokat kívánja teljesíttetni, melyek egyenesen az Isten iránt tartozó tiszteletre vonatkoznak; azzal azokat, melyek különösen felebarátaink iránt tartozó kötelességeink teljesítését adják elének; ezzel azt érik el a vallásos emberek, hogy lecsillapulnak és megfékezik mindazon kívánságaikat, melyek elfordítják az embereket a helyes cselekvéstől, és így az erényt be nem szennyezik. U. i. a vallásos és kegyes ember kötelessége az Istent, ki minden nyilvános és titkos gonoszságainkra felügyel, komolyan tisztelni és mint gonoszságainak legigazabb bíróját szeretni, s kérni, mint a javaknak leggazdagabb osztogatóját: annál fogva köztársaságunk (reipublicae) minden polgárától, bent-, mint künlakó tanítványaitól szorgalmasan és komolyan követeljük, hogy a magán imádkozáson kívül, melyet Istenéhez mindenki tartozik magában szüntelenül intézni, naponként este, az iskolai munka bevégezése után, a gazda (oeconomus) által adott jelre mindenki egybegyűljön a tanterembe és hálaének előrebocsátása után ajkainak könyörgésével áldozzék és magát Istennek ajánlja és tőle tanulmányainak leendő boldog előmenetelét kérje. A ki ezt nem teszi 1 denárt fizet.

*In prece sis ardens operasque fideliter urge;
Diriget eventum cura paterna Dei.*

Ugyancsak:

*Nunc lege, nunc ora, nunc cum favore labora;
Sic erit hora brevis et labor ipse levis.*

(Légy buzgó az imádságban, dolgaidat hűen teljesítsd; a sikert az Isten atyai gondja vezérli. Ugyancsak: Most olvass, most könyörögj,... majd ájtatosan dolgozzál; ekként minden órád rövid, s maga a dolog könnyű lesz.)

2. A midőn Isten iránt mindenki bebizonyítja tartozó kegyességét, ugyanakkor az emberek és maga iránt is igazságot fog gyakorolni. Isten iránt — az egyház ünnepélyes összejöveteleiben, a szent igék hallgatása s az istenes énekek együtténeklése által; az emberek iránt — az egyházi ünnepekben való részvétel s temetkezések által; maga iránt a közönséges leczkék szorgalmas olvasgatása által. Mert ezen, úgy együttes, mint egyenként végzett dolgoknak czélja az Isten dicsőítése. A hanyag 3 denárra büntetendő.

3. Tehát ezen összejöveteleket mindenki kiválóan szeresse, oda örömet menjen el s azok alkalmával az isteni dicséretek hirdetésére száját felnyitni ne szemérmesteskedjék, azt komolyan elgondolván, hogy ő nem valami világi fejedelem előtt áll e helyen, hanem a mindenható Isten előtt, ki a szíveket és a veséket vizsgálja, és annak szent angyalai előtt, kik parancsainak teljesítésére mindenkor jelen vannak; ennél fogva a bűn és romlott vágyaknak parancsolván, a lelkiismeret tisztaságában, hűségben és tisztaságban szolgáljon az Istennek; mert:

*Casta Deus mens est, casta vult mente vocari,
Et castas jussit pondus habere preces.*

(Az Isten tiszta lélek, s akarja, hogy tiszta lélekkel imádjuk, s azt parancsolta, hogy csak a tiszta könyörgésnek legyen hatálya.)

4. Tehát mindenki kegyes arczczal és tisztességes, azaz a mi rendünkhöz méltó belépéssel, világi gond és nyugtalanságtól, főként pedig tisztátalan és tiltott gondolkozástól ment és idegen lélekkel, csendes és szemérmes, nem pedig szerte tekintető és csintalan szemekkel végezze az istenitiszteletet kijelölt helyén csendesen és mások sérelme vagy bántalmazása nélkül, hogy egyfelől az Isten szívesen vegye a kegyesség gyakorlását, másfelől minden botrány, kárhoztatás és gyalázat alkalma elkerültessek. Az ellenkezőleg cselekvő büntetése 3 denár.

5. De a külső társalkodásnak is megfelelőnek kell lenni a mi hivatásunkhoz, vagyis az mindenütt kegyes, szelid és szerény legyen, különösen pedig a városban, a hol annyi a bíráló, a hányan nézik erkölcsünket s társalkodásunkat; arra pedig mindenki szorgalmasan vigyázzon, hogy bármi könnyelmű és hiábavaló oknál fogva az iskola küszöbén kimenve a városban ide s tova, vagy a piacon

báméskodva ne sétáljon, vagy mások magánházait ne látogassa, kivált pedig éji órákban az iskola falain kívül ne kóboroljon, vagy ne töltsen az éjt. A napközben bolyongó, mivel az iskola felől való jó vélekedést kisebbiti, hét ifjúval alább tétetik; ha pedig novitius volna, az oeconomusságot, (szolgálatvételt) vagy a coquiát (a város polgárai által teljesített főzetés) egy hétig hordozza és társait nyilvánosan kövesse meg. Az éjjel kóborló a gyanú és a lapangó baj megszüntetése céljából, az egésztől, mint rothadt tag elvágattassék és vesszővel felvágatva utasíttassék ki, ha csak az igazgatók Epeikájával (engedély) nem kívánnak élni.

6. *A tanulásról.* Az iskolában, az Istentől társaságunk elé rendelt czélt mindenki szemei előtt tartsa; mihez képest a nyilvános leczkéken, vizsgálatokon s az ismétlések felmondásán mindenki szorgalmasan jelen legyen, továbbá a gyakorlatokra, úgy mint az irány gyakorlatra, a latin beszéd használatára s az emlézésre, mely három szokta legszerencsésebben és leggyorsabban előmozdítani a tanulást, buzgón fordítson gondot. A tanuló Istentől arra rendelt személy, hogy az Istenről szóló tudományt, azután a szépművészetet és az egyházakban használandó nyelvet megtanulja. Az ezeket elhanyagoló először 3 denárt fizessen, azután a vétség ismétlése esetén büntetése ugyanazon, de nem ellentétes módon kétszereztesse meg; ha pedig állhatatosan megmarad e vétékben, vagy a leczkéket megveti, mint here és fitymáló a közös társaságtól távolíttassék el, hogy másokat is ne akadályozzon.

7. *Az erkölcsről az iskolán belül, mint a tudomány alkalmas eszközéről.* Hogy mindezek minél kedvezőbben eszközölhetők legyenek, társaságunkban, a melyben csak tisztességes és törvényes dolgok engedhetők meg, mindenki tiszta, józan és kegyes életet folytasson; tilalmasok: az éjjelenkénti együttivások, cyclopsi láрма, trágár dalolás, czivódás, perlekedés, veszekedés, szidalmak, gúnyolódások, az alsóbbak megvetése, dacz, csoportozás és lázongás, a közköcsmák látogatása, vendégeskedés, dobzódás és dözsölés. Mert az iskola nem a kocsmázók, vendégeskedők, tivornyázók s utonállók barlangja, hanem Istennek veteményes kertje: Seminarium Dei. Ezen törvény átlépői, minthogy a pénzbüntetést legtöbbnyire semmibe sem veszik, iskolai rendünk nyilvános meggyaláztatásával iskolánkból utasíttassanak ki.

8. Mivel pedig a kedvesség és kölcsönös szeretet köteléke a békének s egyetértésnek, mindenki arra törekedjék, hogy társa — frater — iránti gyűlölet és ellenségeskedés növelése és ápolása által az ördögnek ne engedjen helyet; különösen pedig senki se

legyen, a ki a tisztviselők, előjárók és tanítója ellen feltámadjon, kardot rántson, titkon vagy nyilván azt vadként öldökléssel fenyegetse; mert különben vesszővel felvágatva e társaságból gyalázatosan ki fog vettetni. Ha pedig bárki mást megsért, ugyanazon büntetés alatt szigorúan megakadályozzuk, hogy magánbosszút álljon, hanem először a seniornak jelentse be az ügyet s ha ez magától nem tudná azt elintézni, hanem az igazgató vagy felsőbbjei ítéletére bízna, korán felderíttessék a baj, hogy az ekként szünjék meg s mindaz megakadályozható legyen, a mi ebből származhatnék és sértené, zavarná a közös egyetértést.

9. A mindennapi és anyanyelvi beszédet, mint minden parasztságnak és érthetetlenségnek forrását, melyből leggyakrabban származik a nehéz és iszonyú gyűlölet, melyek által pedig a megsértésre vagy rágalomra, sőt önmaga és mások szidalmazására, ugyancsak ilyzerű más megsértésre mindenkinek igen tág alkalom nyílik, úgy otthon, mint kint, még a szünnapokat sem véve ki, szigorúan eltiltjuk. Az ezt áthágók büntetése 2 denár.

10. A kik iskolánkba a jó erkölcs és tisztas tudományok elsajátítása végett belépnek, először is azoktól kapott bizonyítványukat, a kik között vagy a kiknek fegyelmé alatt előbb éltek, írásban tartoznak az iskola igazgatójának, azután a lelkésznek (ki második directora az iskolának) bemutatni; azután azoknál neveiket bevallják, azoktól megvizsgáltatva e társaság törvényeinek megtartására ajánlkozzanak. Máskülönből fölvételök meg nem történik. A ki pedig bármi oknál fogva ki akar lépni, először az igazgatótól, azután a lelképásztortól engedelmet kérve mehet el; különben 25 denár lesz a büntetése. Ha pedig valaki örökre búcsút akar venni, az az egész iskolai coetustól, az igazgató jelenlétében, latin szónoklattal, — oratioval — búcsúzzék, másként bizonyítványt nem kap. Ugyancsak az, a ki a tudományok elhanyagolásával, hiába való vándorlásra — peregrinatio — vállalkozik (mivel az ily kóbor életre minden szükség nélkül szoktak vállalkozni s az többnyire szerencsétlen kimenetelre vezet), mint here, a társaságtól távolíttassék el. Ugyanily büntetése legyen annak, ki az Isten szent templomát undoksággal — vomitu — bemocskolja, de e felett vesszővel is vagattassék fel.

11. Senki se legyen annyira fecsegő — hasadt fazék —, hogy azokat, amelyek az iskolában történnek, ki merje fecsegni, legyen az városi vagy bárhonnan ide menekült; mert az ilyen nyelveségéért keményen megbűnhődik. Hasonlóan az olyan is, ki a másikat balga beszédeiért kinevette, vagy bármi módon a tanítónál

meggyalázás végett bejelentette, két hétig hordja a coquiat. Senki se igyekezzék másoknak szóval, vagy tettel alkalmatlankodni. Különben először a senior intse meg, ha pedig ugyanazt gyakrabban megkísérlené, helyétől vagy tanítványaitól fosztassék meg.

12. A reggeli és esteli könyörgéseket — preces — a templomban vagy iskolában, valamint a biblia olvasást és a temetési kíséreteket elhanyagolók 3 pénzt fizessenek.

13. A Misziri gallért, a fekete színűn kívül a veres, vagy bármilyen más színre festett tatár kesztyűt, hosszúkás vagy feltűrt kalapot, sárga vagy veres, a mi rendünkre nézve disztelen cipő viselését eltiltjuk; az ezekkel ellenkezőleg öltözködőket a legvégső szigetekre elűzzük, ha ugyan ezen tartomány nem önjogú, hanem a török jog alatt van. Ugyanezen ítélet áll azokra nézve, kik hosszúkás, fülrecsavarított hajakkal kevélykednek, miként a mezei barompásztorok, vagy tengeri rablók.

14. Senki ne lépjen hivatlanul se józan, se részeg állapotban az igazgató szobájába, a miből gyakran sok kellemetlenség keletkezik (a mint a szomorú példa tanítja). A hivatlanul belépő részeg tanuló tanítványaitól vagy helyétől fosztassék meg; a józan, megpirongatás után tartsa meg helyét. — Ugyancsak senki se mászsa át nyilván vagy alattomban az iskola kerítését. Saját akaratából a kaput — porta — alattomban ki ne nyissa, sem pedig a kapura erősség végett alkalmazott zárat erőszakkal le ne üsse. Különben az ilyenek megvesszőztetve elutasíttatnak.

15. A templomba vagy temetésre menők az illendő rendet mindnyájan szemök előtt tartsák, ne csoportonként, kóbor ludak módjára menjenek; ugyancsak ne gyűljenek össze a kapun belül vagy kívül kiabálni, hanem a harangozás végeztével jel adás után menjenek ki; viszont senki se üljön a konyha ajtó előtt mással lármázás végett, hanem tartsa meg helyét saját házában és lónyertetéshez hasonló kaczagással ne bolondoskodjék. E törvény megsértői először intessenek meg, azután 3 dénárt fizessenek.

16. Senki ne merészelje az épületeket, lakhelyeket, t. i. ajtókat, kerítést, kemenczéket, vagy tetőket és asztalokat összetörni; továbbá a tálakat, a társaság (coetus) késeit saját akaratából rongálni. Különben amaz akarva, nem akarva saját erszényéből fizeti meg a kárt, emez pedig újról tartozik gondoskodni a saját költségén.

17. Senki se próbáljon meg az ételek válogatása végett a senioron kívül a társaság — coetus — házába belépni, hogy ott (mint az igen gyakori tapasztalás) a seniort vagy mellérendelt társát, a contrascribat igazgassa, vagy azt rendreutasítással bosszantsa. A

másként tevőt, mint a ki illetéktelen hivatalba akarja magát beletartani, azok onnan vessék ki. Ugyancsak az idősebbek az ifjabbak iránt szelidséget és barátságot mutassanak, ezek szintén azokkal nem mint szolgák, hanem mint szolgatársak lakozzanak. Az e törvényt átlépők hét ifjúval tétessenek alább — degradentur. — Ha nem akarnak engedni, mint makacsok vetessenek ki. Muzsikán vagy más ilynemű hangszeren másoknak, különösen az igazgatónak bosszantására senki se játszik. E törvényt megszegő 9 dénárt fizet.

18. Mivel pedig felebarátjának javait mindenki tartozik megőrizni, tehát a kertekre és szőlőhegyekre járók (kivéven, ha a tanítványok vagy felebarátjai hívják), annyiival inkább a pusztítók, minden lehető uton-módon üzessenek el a társaságtól, 1-szor 9, 2-szor 25 dénár fizetés, 3-szor kiutasítás által.

19. Az iskolába ujonnan feladott gyermekeket az igazgató beleegyezése nélkül felvállalók, vagy lomhán tanítók és szerfelett korholók minden tanítványuktól fosztassanak meg.

20. Egy új (novitius) vagy régebbi polgár (veteran) se merészsége szükségében lótvá-futva, koldus módra, a kéregetés — supplicatio — hajójára ülve, akár a városiakat, akár a városon kívülieket az ecclesia lelkészének — parochi — és az igazgatónak engedélye nélkül jövőre alamizsna adására kényszeríteni, ösztönözni és kérni; mivel a másként tevő az előjáróktól kiszabott büntetést veendi magára.

21. Mindezeket pedig és a melyek még következnek, összesen és egyenként magokra tartozóknak ítélik. Ha pedig valaki az előirt cikkelyek ellen vétkeznék, tudja meg, hogy bűnhődni fog akár helybeli, akár vidéki, akár benn, akár városban lakó legyen.

Vége az általános törvényeknek.

Részletes törvények.

I. A senior kötelességéről.

1. Az iskola seniora, mint magának az igazgatónak hűséges helyettese, mindazokat, melyek a közönséges társaságra, sőt az egész iskola felőli jó vélekedésre, annak jólétére, épségére és megtartására vonatkoznak, a kezelés másodrendű jogánál fogva magára tartozóknak tekintse, ennélfogva azon hűséggel és szorgalommal tartozik ezen dolgokról gondoskodni, a mint ő maga mindezekre — úgy az iskola igazgatójának adott jobbával, hűségének jelével, valamint esküje által társainak együttes gyűlése, sőt

a mindenható Isten színe előtt — ígérkezett. Különben a körülményekhez képest bűnhődik.

2. Magának a társaságnak minden tagja, teljességgel nem véve ki senkit, adja meg a seniornak a tartozó tiszteletet; mert ha valaki vakmerően és daczosan ennek, leginkább azokban, melyek a közös jólét eszközését és növelését mozditják elő, ellen-szegül, az az igazgatótól vegye el méltó büntetését, ha ez ügy az igazgató füleibe megy.

3. Az iskola seniora titkon és az igazgató tudta nélkül felosztást ne merészelden eszközölni, hogy az iskola igazgatója a törvények és tisztesség megsértőire jobban ügyelhessen; továbbá kötelessége, hogy a társaság (communitas) javáról gondoskodjék s azt ok nélkül ne fecsérelje el; hanem miután terveit közli a rectorral, fordítson ezzel együttesen mindent az iskola hasznára; állítson exploratort s a kellő időben főzető diákot, tartsa számon ezek hűségese szolgálatait, nehogy az tűnjék ki, mintha elhanyagolná a maga tisztét. Kötelessége továbbá, hogy mondja el a törvények értelmében az oeconomus előtt ennek teendőit. A ki ezzel ellenkezőleg cselekszik, az először megintéssel, másodszor hivatalából letétellel, harmadszor elutasítással bűnhődik.

4. A senior kötelességéhez tartozik az éneklés idején az éneklőket kirendelni; az alkalmazottak és éneklők pénzeire felügyelni, a hamis pénzt az igazaktól különválasztani s a közös pénztárba elhelyezni, azok mennyiségét hűen feljegyezvén. Ugyancsak az ő tiszte az énekkarból s a temetésekről távol levőket szorgalmasan szemmel tartani, az éneklésben hanyagokat pedig 3 denárban elmarasztalni; az ő tiszte továbbá, hogy az oeconomus által kevés-sel a mások fölkelése előtt fölkeltetve, a lakszobákat, — cameras — átvizsgálja s a távollévőket szemmel tartsa, a kiknek elmarasztalása az iskola törvényeiből kivehető.

II. Az oeconomus kötelessége.

1. Az oeconomus kötelessége a könyörgésre jeladás, aztán a könyörgés és minden dolog bevégezése után az őt megkérdezőnek számot adás, a kapu szorgalmasan lepecsételése, a mit ha nem tenne, 10 pénzt fog fizetni; kötelessége továbbá minden távol levőt szorgalmasan feljegyezni. Ugy az estéli könyörgésekről, mint a leczkékről, vizsgálatokról, ismétlésekről és ily nemű iskolai gyakorlatokról elmaradóknak neveit, egy heti időköz elteltével, az iskola seniorának tartozik átadni.

2. A szokott reggeli órában, hogy mindenki felsejkenjen tanulmányai végzésére, az oeconomus három órákor a felkelésre, este pedig 9 órákor a lefekvésre adjon jelt, de ezt ne a megszábotott óra előtt vagy után tegye, el épen ne mulasztja, mert, a kik azt megkísérlenék, hat denárt fognak fizetni. Ugyanaz ő kötelessége lesz a seniort és contrascribát kevéssel a fentebb mondott óra előtt a lakszobák megvizsgálása végett felkölteni; ha az igazgató vagy az iskola más tagja távol van, nem a hálószobában, hanem a kapuban fog várakozni az éjjeli órákban.

3. Tartsa kötelességének az oeconomus, hogy a szokott mód szerint szerdán és szombaton tisztítsa ki a középületet és más helyeket, a mint illik, legalkalmasabban egy órákor, hogy az egészség a szenny miatt kárt ne szenvedjen. A másként tevő 6 denárt fizet büntetésül. Ugyancsak, ha seprőről nem gondoskodott, 3 denárt fizet. Mindezeket hűségesen bevégezvén, az oeconomusi kötelességet szombaton ima elmondása után adja át; a ki pedig a tanteremhez — auditorium — méltó oratiót nem tud szerkeszteni, az az oratio helyett sz. Pál leveleiből egy vagy több fejezetet tanuljon meg könyv nélkül. Egyébként az oeconomus hanyagsága a praeceptor ítélete szerint szigoruan büntettetik még egy oeconomia teljesítésével.

Az iskolai rend kedvezőbb elintézése végett az oeconomus kötelességéhez még ez egy pontot láttuk szükségesnek hozzá adni:

Az oeconomus a temetkezések alkalmával a gyermekek mellé mindkét oldalról mindig két vigyázót rendeljen és pedig alkalmasakat, kik közül mindegyiknek kezében legyen osztályának névsora, hogy a szökésre készülő, vonakodó és futkározó gyermekeket feljegyezhesse és fékezhesse; ugyancsak ő küldjön elől egy vezetőt a gyermekek előtt a szolgák közül, — ha ilyenek vannak, — ha pedig nincsenek, a nagyobb bennlakók közül vesszővel ellátva, ki a gyermekeket az iskolából a temetésre s innen az iskolába hasonló diszes renben vezesse és visszavezesse. Miután pedig a temetésről megérkeztek, gyűjtse össze őket egy osztályba, itt a távollevőket jegyezze fel s végre egy vers eléneklése után őket bocsássa el. A másként tevőt a rector szigoruan meg fogja fenyíteni.

III. A szakács kötelessége.

1. Hogy az egész iskolának jó híre s becsülete épségben maradjon, a szakács társalgása a városban kegyes és tisztos legyen, ne merészeljen senkit sem szóval, sem tettel megsérteni; más dolgot még ha legcsekélyebb is az, titokban fel ne vállaljon; mindenkit,

a legkisebبتől a legnagyobbig, a legilletelmesebb szóval illessen; jogtalanságot senkinek se okozzon. Az ellenkezőleg tevő 1-ször megintetik, 2-szor 4 dénárba büntetetik, 3 szor lejobb tétetik.

2. A szakács mindazokat, melyek az ifjúság, annyival inkább a társaság — coetus — közös élelmére tartoznak, jogosan és törvényesen, a maga helyén és idejében szolgáltatassa ki, ezekből a saját hasznára semmit se fordítson, kötelességét pedig rendszerint két hétig tartozik viselni, teljesíteni; ha pedig új polgára és vendége az iskolának, két egész hónapig teljesítse szolgálatát; ha pedig szakácsi és énekvezéri — explorator — tisztét be nem végezve akarba iskolánkba távozni, 4 frtot köteles fizetni (az egész év előtt azonban azt sohase tegye, hogy bárhova igyekezzék elköltözni.)

3. Egyedül az ő kötelessége lesz arról gondoskodni, és azt egy gyermekkel se merje megkisérleni, mit, ha megtenne, 3 dénárt fog fizetni, hogy a fazekakat kellő időben haza vigye; ha pedig ezt nem tenné, akarva — nem akarva, minden egyes esetért 2 dénárt fizessen. Reá tartozik ugyancsak a társaság tálainak megmosása is, s ha ezt nem tenné, 2 dénárt fog fizetni.

IV. Az énekvezér (Explorator) kötelességei.

1. Az énekvezér szorgalmasan tartozik gondoskodni az éneklésről, hogy hanyagsága által a társaság valami kárt ne szenvedjen; mert minden egyes énekléstől 6 dénár büntetésépnzt fizet.

2. Az éneklésre ne gyermekek által ügyeltessen fel, hanem arról maga gondoskodják, még pedig 10 énekről fog gondoskodni; ha pedig ujonnan lépett iskolánkba 20-ról. Ugyancsak az is az ő tiszte, hogy az úrnapiokon legyenek jelen az éneklők; az ezt elmulasztó bélyegző büntetéssel lakoljon.

V. A tanítók kötelességei.

1. Az iskolába feladott gyermekeket az igazgató helybenhagyása és akarata nélkül tanítás végett senki se fogadja el; a kik pedig a gyermekek gondozását a rector parancsából elvállalják, szorgalmasan, férfiasan és hűséggel képezzék azokat az igaz tudományban és tisztességes erkölcsben s makacsságból azokat viszszautasítani ne merészeljék; ha pedig az igazgató megengedi, hogy valahova elmenjenek, a gyermekeket hagyják visszatértükig mások hű őrizete alatt tanítás végett, hogy tanítóik távollétében magok a gyermekek a tudományban kárt ne szenvedjenek.

2. Senki se tartóztassa a tanítására bizott gyermekeket magánházakban; hanem kényszerítse, hogy azok a nyilvános leczkéken,

vizsgálatokon, könyörgéseknél, a névsor felolvasásánál s más nyilvános összejövetelek alkalmával legyenek jelen.

3. A keresztyén vallás érthető főtételeit, a milyenek: az apostoli hitforma, a tiz parancsolat, úri imádság, asztali áldás, reggeli s esteli könyörgések, szombaton délután és vasárnap (egyéb tudományok mellőztetvén a gyermeki vitatkozásokon kívül, a melyre a délutáni elbocsátás előtt a gyermekeket előkészíteni tartoznak) hűségesen, még pedig könyvnélkül igyekezzenek megtanítani. Először ugyan anyanyelvünkön, azután latin nyelven is; s midőn ezeket teljesen tudják, a szentírás fontosabb tételeit tanítsák meg.

VI. A gyermekekre, szolgálókra és bentlakókra tartozó törvények.

1. A gyermekek a kiszabott órákon, a kellő időben az iskolában legyenek jelen, a kik pedig távol maradnak, jogos büntetés szerint vesszővel lakolnak.

2. A nyilvános könyörgésekben, az énekkarban, temetés és egyéb helyeken mindenkor legyenek jelen, a távol levők szigorúan dorgáltassanak meg.

3. Az anyai nyelv használatától, czivakodástól, a vizekben való fürdéstől, az utczákon, vagy egyéb szembetűnő helyeken való játszástól tartózkodjanak, a kik pedig megrovásban részesülnek, azokat megérdemlett büntetéssel sujtsa a rector.

4. A tanítványok fogadjanak szót tanítóiknak s engedelmeskedjenek; a szombatot tartsák meg, minden férfit és tisztet személyeket, a szembejövő nőket tisztességgel fogadják és üdvözléjk; a másképp tevők pedig, ha őket a dárdások feljegyezték, szigorúan vágattassanak fel.

5. A rector vagy tanító tudta nélkül az iskolából el ne maradjanak, se ki ne menjenek; a másképp tevők, hasonló büntetést és megdorgálást fognak szenvedni.

VII. A harangozó kötelessége.

Minthogy a város előjárói kegyes engedelemből a jelen és jövőendőbeli iskolai ifjúság javára az ifjúságnak engedték át a harangozást, a harangozó tiszte, hogy kötelességét pontosan teljesítse, a harangozás idejére felvigyázzon, illendően harangozzon és a templom ajtajait az istenitisztelet végeztével késedelem nélkül zárja be. — Ezen törvény áthágója egyszer, mint máskor 6 dénárt fizessen, az ismételve elmulasztó a pénzosztás idejében a harangozó díjától essék el.

Vége a részletes törvényeknek.

E törvények fényes világot vetnek a kor szellemére, hű tükrei azon idők gondolkodás-módjának s ama nemes törekvésnek, hogy az iskolai hatóság az ifjúság vallásos szellemenben növelésére, az erkölcsi érzület ébrentartására oly kiváló súlyt fektetett.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy e törvények úgy általános, mint részletes cikkei számára aligha joggal vitathatnók az eredetiséget. Mivel több hazai református középiskolánknak ez időből maradtak fenn épen ily szellemű és tartalmú törvényei, ez okból ezeket a mi 1693-iki törvényeinket egy — azon korban reform. iskoláinknál általánosan érvényben volt törvényeknek tartjuk, melyeket a pataki vagy debreczeni anyaiskolától vette át a többi, így a kőrösi is.

Egyébaránt ha nem vesszük kiválóbb figyelemre, hogy eredetiek-e azok, vagy kölcsönöztek, iskolánk azon kori viszonyainak a legkimerítőbb képét mutatják, minthogy legrészletesebben találjuk bennök körülírva az iskolai tisztviselők munkakörét, a tanuló ifjúság teendőit s másnemű viszonyait s általában visszatükröződve az iskola szellem-erkölcsi képét. — Ha pedig, a mi igen hihető, a debreczeni anya-collegiumtól vette át azokat iskolánk, bizonyítékul szolgálnak e törvények a mellett, hogy iskolánk belső szervezete — habár természetesen kisebb méretekben, mégis azonos volt az anya collegium beosztásával, belső szervezetével, különben egyszerűen ki volnának hagyva e pontok a mi iskolánk törvényei közül, mint olyanok, melyekre itt szükség nem volt.

E törvényekhez van mellékelve a következő magyar szövegű eskümintá:

«Én N. N. Kőrösi Schólának Seniora, szentül esküszöm s fogadom, hogy mind azokra, melyek e közönséges társaságnak előmenetelire s boldogságára néznek, gondot viselek és minden személyválogatás nélkül tanuló társaimnak vétkeket igaz lelkiismerettel edgyaránt feljedzem; oly törvényi hatalmat, mellyet a törvény nekem nem engedett, magamnak nem tulajdonítok: a társaságnak javait hűségessen megtartom: ennek a Schólának Igazgatóinak, miképpen ezek a törvények kívánnyák, engedelmeskedem: azoknak becsületeket, mind a városbeliek, mind a kívül valók előtt, mind pedig tanuló társaim előtt oltalmazom s' megtartom; és hogy miképpen társaim között vagy Mester ellenn, vagy városbeliek ellenn, vagy Lelki-tanító ellenn öszve esküvés, öszve zendülés ne legyen, reá vigyázok, eltávoztatom: a Schólán belől magyarul beszélőkre is reá vigyázok: a Coetus ételeit igazán elosztom; senkinek azokból az igazságon kívül boszszút nem teszek. Társaimnak vétkeket elsöben Mesteremnek, azután azoknak, a kiknek illik, megjelentem; a mér-

tékletes természet kívül tobzódásra, részegségre magamat nem adom; hanem józan, kegyes, szent és mások előtt fénlő s jó példájú életet élek; sőt még tanuló társaimat is a bornak mértékletlen italától mind a Schólában, mind Schólán kívül megtartóztatom: a veszekedőket, avvagy a bor miat természet felett megterheltetteket, mellém vévén más józan élő társaimat, megvizsgálom. Az Oeconomustól reggel felköltvénn tanuló társaim velünk edgyüt és a Schólán kívül lefeküdtenek-e, avagy penig valakik porta zárás után kin marattak tisztességes, avagy gyanyoss rosz háznál voltak s meddig voltak, szorgalmatossan megvizsgálom. Ezek és ezekhez hasonló, Schólánk becsületitt s megmaradásátt néző jó dolgoknak végben vitelére (a mint a romlott természet engedi) magamat igérem, kötelezem, Isten engem úgy segéllyen. etc. etc. etc.

III.

Időrendi sorban harmadik helyre teendők az 1701-ben Egri István rectorása alatt megújított törvények, melyekhez van mellékelve a debreczeni iskola törvényeinek, mint fentebb említettük, jóval korábbi idő óta használatban volt Extractusa.

Ennek teljes címe a következő: *Leges Scholae Kőrösinæ Renovatae cum adjectione Epitomes Legum Illustrissimæ Scholæ Debrecinæ. Rectore p. t. Humanissimo Domino Stephano Egri Anno Domini 1701.*

Fel vannak osztva: I. Általános törvényekre XXII cikkben. II. Részletes törvényekre a következő kisebb fejezetekkel: 1. A senior kötelességei IV cikkben. 2. Az oekonomus kötelességei IV cikkben. 3. A főző (coci) kötelességei III cikkben. 4. Az explorator kötelességei II cikkben. 5. De officio paedagogorum III cikkben. 6. *Leges puerorum, mendicantium et Domesticorum* V cikkben. 7. De officio Pulsatoris I cikkben.

Mellőzve e törvények egész terjedelmökben közlését, csak azon különbség feltüntetésére szorítkozunk, a mely van ezek közt s az előbb érvényben volt 1693-iki törvények közt.

Az általános törvények I-ső pontja az iskolába felvett tanuló első teendőit szabja meg. Ebben tér el első tekintetre az 1693-iki törvényektől. Emez I-ső § után tett azon megjegyzés, hogy ez a debreczeni törvényből van véve, nyilvánvalóvá teszi, hogy a hozzá melléketül illesztett debreczeni törvény Extractusa már azon időben nem volt érvényben, mert akkor nem lett volna szükség abból e pont átvételére, ha az akkor is egész terjedelmében alkalmazásban lett volna.

Egyébaránt az 1701-ben újított törvények általános része alig tér el egy-két lényegtelen kifejezésben az 1693-ikitől, mint azt pld. a ruhaviseletet szabályozó cikkknél láthatjuk; az sem lényeges különbség, hogy a régibb törvények I-ső és II-ik cikkelyei toldalékaul olvasható distichonok emez 1701-iki törvényekből hiányzanak.

Ugyanezt mondhatjuk el a részletes törvényekről s ha nem volna ezek utolsó cikkelye után az *oconomus* kötelességeiről szóló §-ok toldalékaul az eredetitől ugyan elütő s hihetőleg későbbi bejegyzéssel írott pont, úgy ezen 1701-iki törvényeket nem annyira újítottaknak, mint egyszerűen újra leirottaknak tekinthetnők.

IV.

Negyedik fenmaradt törvénykönyve iskolánknak a következő címet viseli: *Leges Scholae Körösiensis e Legibus antiquis hujus Scholae, nec non Collegii Debreciniensis et ceterae collectae et vigili cura in hunc ordinem redactae et descriptae Anno D-ni 1725. Rectore Scholae H. D-no Stephano P. Debreczeni I. Sz.*

A mi ezen latin nyelven szerkesztett 1725-iki törvények általános részét illeti, annak a tanulók tanul sára vonatkozó cikkei három pont (a II. X. és XII-ik) kivételével, továbbá a tanulók erkölcséiről szóló rész XXIX. §-ban — egyenesen a debreczeni iskola törvényeinek fentebb ismertetett s XXXIX. cikkéből álló *Extractusa* nyomán — van készítve: lényegileg tehát ugyanazonos.

Az általános törvények közt az eddigiektől eltérők a következő pontok.

II. A bevett növendék tartozik igazán, kegyesen és mértéketesen élni s szorgalmasan tanulni a humániórákat, melyek az elébb haladás utait nyitják meg. Itt három évnél tovább s egy évnél kevesebb ideig nem maradhat; azután más *gymnasium*ba vagy valamely iskola *rectorságára* menjen el: a másként cselekvő zárassék ki az iskolából s bizonyítvány nélkül bocsáttassék el.

X. Mindenki egyik vagy másik tantárgyban alkalmas elnök alatt iskolai gyakorlatot (*collatio*) tartson; abba szorgalmasan részt vegyen; a hanyagokat az elnök jegyezze fel s ezeket a *rectornak* vagy a *seniornak* minden szombaton igaz hűséggel jelentse be; az ezt elmulasztó, két-három megintés után az iskolából zárassék ki; a hanyag pedig annyszor, amennyiszer 3 dénárt fizessen. — A kötelességét e tekintetben elmulasztó elnök nyilvános bocsánatkérésre és *oconomi* szolgálattételre ítéltessék.

XI. Hasonlóképen minden vasárnap gyakorlat czéljából az iskolában isteni tisztelet tartassék és a szent beszéd felmondására

kijelölt tökéletesen elkészüljön és azt könyv nélkül mondja el, a másként tevő a fentebbi cikkben említett büntetéssel lakoljon.

A részletes törvényeknél azonban már nagyobb eltéréseket látunk az 1725-iki s a korábbi időből reánk maradt törvények között.

Igy pld. a senior teendői közé vannak iktatva a következő pontok.

III. A büntetések végrehajtásában a törvények előirt szabályait kövesse s azokat minden barátság és részrehajlás nélkül hajtsa végre; a másként cselekvő a fentebbi pont szerinti büntetéssel lakoljon.

IV. Az ifuságnak gondjaira bizott pénzét idegeneknek kölcsön, jelzálogra vagy bármi más kötvényre ki ne ossza; az iskola polgárainak pedig takarékosan és egynek-egynek 2 forinton felül ki ne adja. Az ellenkezőleg cselekvő az osztás idejében a sajátjából fizesse meg azt, sőt ismételt esetben kétszeresen fizesse meg.

VIII. A senior csak azon esetben mehet ki a városba vagy bárhova, ha maga helyett hagyja a contrascribát; kimenve, mihelyt dolgát elvégzi, tüstént menjen vissza az iskolába. A másként tevő annyiszor, a mennyiszer 15 dénárt tartozik fizetni.

IX. Minden szobát vizsgáljon meg hetenként 3-szor vagy 4-er, este kapuzárás után vagy reggel is kapunyitás előtt s járjon utána pontosan, hogy nincs e valakinek a tanulók közül valami kívánsága. — A másként tévő 25 dénárt fizessen.

Az Oeconomus teendői között is vannak az eddigiekben nem található pontok felsorolva; u. m.:

III. A gyermekeknek az iskolában való lármáját, zajongását, czivódását, káromló és rút beszédeit, szitkozódásait s anyanyelven való beszélését tiltsa meg; s azokat, kik a megengedett időn kívül játszanak, akár gyerekek, akár mások legyenek azok, fenytse meg. Azonban a fegyelmezésnél a közepszerű mértéket tartsa meg hűségesen, a másként tévőt az előljárásság szigoruan fenytse meg.

V. Este a rendes könyörgések s a bibliai rendes tanítások idejére az ifuság bibliáját a rector lakásáról a könyörgést megelőzőleg fél órával hozza el, eleve s rendszerint rendeljen olvasót s a régi szokás szerint 6 órakor; a könyörgés végétével az ifuság bibliáját a rector lakására vigye vissza, a másként cselekvő 20 dénárt fizessen.

VII. A mikor a lefekvésre nyáron esti 9, télen 8 órakor az iskola nagyobb csengettyűje naponta jelt ad, az iskola kapuját

zárja be, a kulcsot a rectorhoz vigye be. Ha ezek valamelyikét elmulasztja, 10 dénár büntetést fizessen.

VIII. Az iskolában időző künnlakosokat a kapunak a kellő időben bezárta előtt késedelem nélkül való távozásra szólítsa fel, a tanulókat intse azok kibocsátására; az ellenszegülőket a senior-nak, sőt a rectornak is jelentse fel; a vonakodó 6 dénárral bünhődjék.

A míg azonban a coquus és explorator hatáskörét ugyanazon tartalmú törvényczikkelyek szabják ebben körül, mint a régibbekben, egészen új cikkelyekre találunk a contrascriba, a szolga diákok felügyelője, a köz- és magántanítók, az örök munkaköréről, melyeket éppen ez okból közlendőknek kelle tartanunk.

A contrascriba kötelességei:

I. A contrascriba, mint a senior hű társa mindazokat, a melyek a tanuló ifjuság és az egész iskola jó hírnevére, hasznára és épiségére vonatkoznak, magára is tartozandóknak tartsa és pedig azon jognál fogva, a mely őt az iskola seniora után az igazgatásban kötelességszerűleg megilleti. Éppen ezért ügyeljen fel a hűségére és gondosságára bízott közügyekre; az ellenkezőleg cselekvő megvesszőztetvén, az iskolából utasíttassék ki.

II. A szolgatanulóknak a temetésekből, éneklésekből, s más efféle alkalmatosságokból begyűlt pénzére szorgalmasan gondot viseljen, a hamisaktól elkülönítvén az igaziat, amazokat tartsa magánál, emezeket pedig őrizze a szolga tanulók szükségleteire; ha pedig valamiképen helytelenül jár el, a kárt térítse meg a sajátjából.

III. Az énekkarból, temetésekről hiányzókra s az anyanyelven beszélőkre szorgalmasan ügyeljen s azokról a seniori kötelességek VI. és VII-ik cikkelye értelmében a rectorral és seniorral együttesen intézkedjék; a másként tévő az iskolai előjáróság szigorú büntetését vonja magára.

A szolgatanulók gondnokának kötelességei.

I. A rector bölcs ítéletéből s rendeletéből állított gondnok szigoron ügyeljen fel minden tanulóra, a kisebbekre is, kik az iskola körén belül maradnak, azokat serkentse a szorgalomra és kegyes életre; a tanítás alatt bármely órában látogassa meg az osztályokat, olvassa fel a tanulók névsorát, a hiányzókat pontosan jegyezze fel s ezeket a kellő időben érdemeik szerint büntesse meg.

II. Bármelyik nap kétszer, még pedig déli 12 és esti 7 óraker hívja össze a szolgálkat, azokat még botbüntetés alkalmazásával

is tiltsa el az anyanyelv használatától, koronként oktassa, leczkéiket és egyéb gyakorlataikat végeztesse. Szorgalmasan kutassa ki, vajjon jelen voltak-e a tanításokon, könyörgéseken s másnemű gyakorlatokon s helyesen végzik-e kötelességeiket a szobákban; a hanyagokat kellően büntesse meg, a tétlenkedőket az előjárók beleegyezésével küszöbölje ki az iskolából.

III. Szigorúan ügyeljen arra, hogy a szolgák a piacon, az iskola kapujában s más helyeken ne ögylegjenek, az időt hiába ne töltsék; az utczára kimenve a kofáknak, vagy más személyeknek valami jogtalanságot ne okozzanak, bárhonnan idegen jószágot ne lopjanak, a bűnösöket és hányavetieket szigorúan büntesse meg, a javíthatatlanokat az iskolából küszöbölje ki.

A IV- és V-ik pont, valamint a VI-ik eleje hiányzik az alkalmatlankodó és részeg embereket akadályozza meg az iskolába való bemenetelben, a tanulókat pedig a kimenetelben; komolyan legyen rajta, hogy a szolgák közül az egyik napközben a kapunál legyen és szigorúan hagyja meg azoknak, hogy, míg a nép az istenitiszteleten van, a helytelen és illetlenkedő gyermekeket ne engedjék a templom körül ácsorogni, játszani, dobálózni, kiabálni, sőt azokat onnan messze eltiltsák. A másként tévő közbocsánatkérésre büntettség, sőt vétkéhez képest tétessék lejjebb.

VII. Ne engedje meg, hogy a városiaktól élelmül adott kenyeret, tojást stb. nyeglén eldobálják, összetapossák s azokkal megvetőleg bánjanak.

A köztanítók kötelességei.

I. Az iskolai előjáróság — tekintet nélkül a régi és új tanulókra — minden osztályba rendel a szokott fizetés mellett tanítókat, a kik az illető osztályt, melynek vezetését magukra vállalták, egy év lefolyása előtt el ne hagyják, s csakis a legfontosabb okból távozzanak el idegen helyre. Hogy tanítványaik előmenetelét felütiintessék, tartsanak félévi vizsgálatokat, s hivatali idejük leteltével előjáróik akarata szerint mondjanak le tisztükről; az ellenkezőleg cselekvő nem kapja meg fizetését.

II. Minden egyes hosszabb napon a kijelölt órákban négyszer, a rövidebb napokon háromszor tartsanak növendékeikkel köztanítást; a leczkékre az óra elején késedelem nélkül menjenek be, s annak végeztével onnan jöjjenek ki; a másként tévő 2 dénárt fizessen.

III. A legszorgalmasabban törekedjenek arra, hogy a gondjaikra bizott tanítványokat hűségesen és értelmesen tanítsák és pedig

úgy az iskolán belül és kívül követendő erkölcsük képzése és javítása által, valamint a tanítás közben felvett auctorok magyarázása és gyakorlatok készítése által, azokat sajátkezűleg írassák le tanítványaikkal. A syntaxis és etymologia tanítói pedig szerdán és szombaton eszélyesen gyakorolják tanítványaikkal a számtant, különben az igazgatóság szigorú büntetését vonják magukra

IV. Hagyják meg a tanulóknak, hogy a tanítás rendes ideje előtt egy órával gyűljenek fel az iskolába s ekkor azok névsorát olvastassák fel, a későn érkezőket jegyeztessék fel. Tanítványaikat folyvást gyakorolják a latin nyelvben s annak helyes kiejtésében s szigorúan tiltsák meg azoknak úgy az iskolán belül, mint kívül a magyarul beszélést. A kik pedig közülök részint erkölcsi tekintetben nyeglék, részint pedig későn járnak iskolába s hanyagok a latin nyelvben, azokkal szemben használják a kéznél tartott botot. A ki ellenkezőleg cselekszik, egy-két megintés után közbocsánat kéréssel vagy még nagyobb büntetéssel is lakoljon hibájáért.

V. Szigorúan ügyeljenek fel arra, hogy a tanítványok épen úgy a templomba bemenetelnél, mint temetési alkalmakkor minden rendezavarás és zaj nélkül illedelmesen haladjanak és az ének-karban botrányt nem okozva tisztességesen és kegyesen viseljék magukat.

VI. Ha tanítványaik szabad idejükben a mezőre mennek, azokkal szorgalmasan együtt legyenek s rájuk szigorúan ügyeljenek, hogy játék közben egymást kölcsönösen meg ne sértsék; s azokkal idején térjenek vissza az iskolába.

VII. Ügyeljenek az egészség fenntartására, az osztályok és konyha tisztaságára; az asztalokat, székeket, zászlókat, táblákat, botot, névsort, kemenczéket tartsák épen; a másként eljárók először, mint tisztátlankodók bűnhődjenek, ismételt esetben pedig a közjavakat rongálók térítsék meg az okozott károkat. A hivatalukban mulasztásokat elkövető tanítók maguk tartoznak helyrehozni a károkat.

VIII. A templom rendes látogatásától legyenek felmentve, de ünnepnapokon a tanulók tanulásáról szóló VI-ik törvénycikk szerint vegyenek részt az ifjúsági istentiszteletben.

A collatiók elnökének és tagjainak kötelességei.

I. Az egyes collatiók 7—7 tagból álljanak, ezek közül a tanuló társak közös szavazattal választanak elnököt, a kit, ha alkalmas és arra való, a rector erősítsen meg; a nyakasan ellenszegülő helyéről 8 ifjuval tétessék le.

II. A collatiót vasárnap kivételével az egyes napokon kétszer, reggel és este a szokott órákban tartásuk meg; az ellenkezőlegtevők a rector szigorú fegyelmezését vonják magukra.

III. Az elnök a tanulók tanulásáról szóló X. cikk szerint bánják társaival, ellenkező esetben az ott említett büntetéseket szenvedje.

IV. A társak az elnök iránt köteles tiszteletet, szeretetet és engedelmességet tanusítsanak, a collatiókat szorgalmasan látogassák, másként a tanulók tanulásáról szóló X. cikkely büntetésével lakoljanak.

A vigilek kötelességei.

I. A hivatalosan kirendelt vigil alázatosan és illedelmesen viselje a rábízott kötelességet, különösen ébren, nem úgy, hogy szobájában, vagy másutt tartózkodjék, hanem az iskola udvarán, (ha ugyan ezt az időjárás megengedi) sétálgatva, szemlélgetve, nézelődve ügyeljen arra, hogy a szobáikból kimenők be ne mocskolják az árnyhelyeket; a másként tévő 12 dénárt fizessen büntetésül.

II. Az első vigil a kapuzárástól 12, a második pedig 12-től 3 óráig örködjék s ez 3 órakor keltse fel az oeconomust; a hanyag 20 dénárt fizessen.

III. Ne engedje meg, hogy kapuzárás után a tanuló kimenjen; a kimenni akarót nevének és a bebocsátás órájának feljegyzésével a rectornál pontosan jelentse be, a künnlakókat pedig hagyja kívül. A ki e tekintetben a törvények ellenére elnézőnek bizonyul, részrehajló volta miatt 25 dénárt fizessen.

IV. Ha éjjel tűz, betörés, tolvajlás vagy valami efféle történik, azonnal jelentse be azt az iskola rectorának; a tűz kiütésére a nagyobb csengettyűvel adott jel által másokat is tegyen figyelme-sekké, másként őt magát is bűnrészesnek s a tolvajjal egyetértőnek fogják tekinteni és mint tolvajt az iskolából ki fogják csapni.

A magántanítók kötelességei.

I. A magán tanítók tanítványaik oktatásában azon módszert kövessék, a mely az osztályban használatos a köztanításnál, hogy azoknak valamit eltérően adva elő értelmüket meg ne zavarják; de az előmenetelben is tartsanak határt. A másként eljárókat a directorok szigorú büntetése érje.

II. Gondoskodjanak arról, hogy a rectortól gondjaikra bízott tanulókat ez könyveikbe jegyezze be, azokat szorgalmasan oktassák, a fegyelmezésben tartsák szem előtt a kellő módot. Az egyszer

elvállalt gyermekekre való gondviseléssel a rector tudta nélkül fel ne hagyjanak s ne követeljenek maguknak akkora tekintélyt, melynél fogva a gyermekeket a közvizsgálat előtt szét bocsássák vagy a temetésre menni akarókat szobáikba visszatartsák. Ha ezt akarják tenni, fosztassanak meg többi tanítványaiktól is, a fegyelmezésben túlságig menők pedig vétkükhöz képest lakoljanak.

III. Mások tanítványait valamiképen maguk számára ne igyekezzenek megszerezni, hanem várják a tanítványokat békével az iskola rectorától; s a kiket ez reájuk bíz, azokat vegyék magukhoz, durván elutasítani ne merészeljék, hanem gyakorolják azokat férfias becsülettel a rendes órákon — és pedig az órákat egészen megtartva — a hasznos tudományokban, jó erkölcsökben példák iratásával, s mindazzal, mi nekik hasznukra válik. Ha pedig nyert engedelemmel az iskolából valahova távoznak, visszatértükig hagyják valamely tanuló társuk gondozására a gyermekeket; a másként tévők az előbbi cikkely szerint bűnhődjenek.

IV. Ovakodjanak attól, hogy mások tanítványai felett vizsgálatot tartsanak s hogy azok irányában maguk részére fegyelmi hatalmat igényeljenek. Ha azonban azok valami hibát követnek el, jelentsék azt vagy a vétkesek tanítóinak, vagy a rectornak, az ezt tenni elmulasztók a II-ik törvénycikk szerint bűnhődjenek.

V. Az oktatásukra bízott gyermekeket a köztanítás ideje alatt magán házaknál semmi esetre se tartsák, hanem hagyják meg azoknak, hogy legyenek jelen az előadásokon, vizsgálatokon, ismétléseken és más közös összejöveteleken. A másként tévők elvesztik tanítványaikat.

1725-től 1792-ig nincs nyoma fennmaradt törvénygyűjteményeinkben annak, hogy akár a kor változó szüksége, akár a disciplina erősebb kezelésének szempontja kívánatossá tette volna az iskolai hatóság részéről a régibb törvények rendszeres átalakítását. Mert azt rendszeres átalakításnak épen nem tarthatjuk, hogy régibb törvényeinket magukba foglaló gyűjteményes könyvünkben az iskolaszék s az előjáróság néhány kisebb határozatára találunk, melyeket nyilvánvalólag a felmerült esetek ötletéből hoztak pótlésként az érvényben volt rendes törvényeknek.

Igy például 1744 április 11-én határozatot hoz az előjáróság a tanulók felvételéről s arról, hogy az iskolába felvett ifjak három évet töltsenek ezen iskolában tanulmányaik folytatása végett, ha pedig valaki ez idő eltelté előtt akarna távozni, letévén minden egyes évről, melyen át az iskola közjótéteményét élvezte, 12 frtot, ajánló és elbocsátólevelével nélkül távozhatik.

1778. jan. 8-án hozza az iskolaszék azt a határozatot, mely szerint «a ki rossz hírű könyvecskét, úgy nevezett Pasquinust talál s azt bárki másnak megmutatja s nem jelenti tüstént a rector-nak, mintha annak ő volna a szerzője, megvesszőztetvén az iskolából kiutasittatik.» — 1779. márt. 11-én pedig arra vonatkozólag hoz határozatot az iskolaszék, hogy «a ki az iskolából rövid ruhába megy ki, 15 botot, a ki pedig ugyanazon ruhába az iskola kerítésén mászik át, 25 botot kapjon.»

Végül 1787. július 10-iki kelettel a szolgatanulókra vonatkozólag találunk csekély fontosságú feljegyzéseket.

Az 1792. január 15-ik napján azonban «megjelenvén N.-Körös Várossa közönséges Házánál T. Professor Medgyesi Pál és T. Préd. Kovács József Urak, Nagy-Körösön Lakozó Tekintetes Sigray István úr Tettes Nemes Pest Pilis és Sólth törvényesen edgyesült Vármegyének Tábla-Birája, úgy nem különben ezen városnak előljárói, úgymint: Főbíró Patay József úr, Nemes Nyáry Lajos, Nemes Beretvás János, Nemes Kalocsa István, Antal Mihály, Ns. Molnár Albert, Ns. Molnár Mihály, Ns. Szeles János Curator ur, N. Vajkó János, N. Bartók István és Csók Mózes egyszersmind Tanácsbeli urak és Thenke András úr, Nagy-Körösön Lakozó Tettes Ns. Pest Vármegyének Contracomissarius, mint ezen N.-Körösi Reformata Szent Ekklesiának és abban helyezettett Oskolának Fő-Curatori, ugyanazon Oskolában tanítatandó Tudományok, a Tanulók erköltséinek megjobbítások s következőképpen tsupán tsak ezen Tanulóknak mind Tudományokban, mind pedig erköltsőkben leendő boldogságokra s előmenetelekre való nézve, melyet hanyatlani napról napra kedvetlenül szemlélték, e következő Rendeket szabták.

I. Az Oskolában lakozó Deákok és Szolgák, minden estve és reggel az Auditoriumban Imádságra öszve gyülekezzenek, ugyanis Reggel 5, Estve pedig Télen 8, Nyáron 9 órakor. E' pedig e' következő Renddel essen meg: Hogy minden reggel 4 órakor kötelessége legyen az Oeconomusnak felkelésre tsengetni, azután minden kamarát eljárni: a' Deákokat és Szolgákat fel serkenteni és gyertya gyújtásra kényszeríteni. Ezek pedig, úgymint a' Deákok és Medicansok, tartoznak és köteleztetnek egyszeriben felkelni, a' felkelés után leg először is minden kamarában egy imádságot a' Lelki hódolásból közönségessen elmondani, melyet azon kamarának Lakossai Sorban fognak napról-napra a' többi előtt fel-szóval elmondani. — Eljövén pedig az öt óra az Oeconomus által a' könyörgésre újjonnan leendő tsengetésre az

auditoriumban mind együl-edgyig fel gyülekezni fognak: az hol is a' senior vagy a' contra, a' catalogus szerint mindent Néven szállítván az elmaradtakat szorgalmazatosan fel jegyzi, és azokat Tisztelendő Professor Úrnak minden reggeli Professio után hitelesen fel adja. Ez így meglévén a' seniortól fogvást az utolsóig minden Deák sorban, edgyik egygyen, másik más napon a' Pulpitusra fel áll, és a' többi előtt egy Imádságot, és a Bibliából egy Részetkét fel szóval el mond. Vége lévén pedig ekképen az Isteni Tiszteletnek, a' midőn kiki a' maga kamarájába visszatér, Olvasáshoz fog, és így elkészülve 6 Órakor Professióra megy.

Ezután kötelessége fog lenni a' Seniornak és Contrának mind 4 óra után reggel a' könyörgésre való menetelnek idejéig, mind pedig a' könyörgésről való ki jövetel után a' Professiora lejendő csengetésig a' Deákok kamaráit megvizsgálni, és arra szorosan vigyázni, ha el járnak é szorgalmazatosan kötelességekben.

A fellyebb ki szabott Estvéli órákon is, az elrendelt mód szerint essen meg az Isteni Tisztelet, melly alkalmatossággal a Senior, és Contra, nem csak fel jegyezni tartozik azokat, a kik fontos, és elegendő ok nélkül a' könyörgésre meg nem jelennek, hanem azonkívül, a' midőn nem is reménylenék, lopva el fogja járni a kamarákat a' könyörgés után: ha nem szöktek-e ki a Deákok a' Városra, vagy más erköltstelenségbe nem törik é fejeket? Ha kiket pedig ezekben tapasztalna, azokat fel jegyezze, hogy róllok Tisztelendő Professor Úrnak minden Hétnak, a' Nemes Patronatusnak pedig Provocationak alkalmatosságával minden Hónapnak az elein számot tudjon adni. Melly végre is szoross kötelességében fog állani az Oeconomusnak, mihelyt a' könyörgésre bé gyülekeznek, az Ajtót bé zárni, a' kultsot a' seniorhoz vinni és kemény büntetés alatt könyörgés után senkit is ki nem bocsátani. Minthogy pedig

2. Nem kis bámulással tapasztaltatott, hogy némelly Lakosok éjczakának idején, vagy nappal is az Oskolában bé mennek, és ott fél éjczakáig is elkorhelykedvén a' Deákokkal, azoknak idejeket lopják, és talám erköltseiket is vesztegetik; az ilyen oda be járó emberek tehát, a' kik korhelység kedvéért mennek oda, és a' Tanulók idejeket lopják, a' Templomban lejendő Publicatio által az Oskolában való járástól eltiltatnak De a Deákoknak is kötelességek légyen az ilyen embereket büntetés alatt meg nem szenvedni.

3. A' Pipázás továbbá, úgy az Oskolában, valamint azon kívül tiltatik a' Tanulóknak kemény büntetés alatt: a' melly Tila-

lomnak megtartására hasonlóképpen a' senior és contra fog vizgázní, és az ez ellen vétőket Tisztldő Professor Úrnak, hogy őket Provocationak alkalmatosságával fel adhassa, bé adni tartozik.

4. A' Tógatus Deákok szintűgy, valamint a többi classisokban lévőek a' Grammaticaig inclusive mind az Oskolában, mind pedig azon kívül Deákul beszéllenek egymás között. Hogy pedig ezen Tilalomnak Sikere légyen, a' Deákokra való nézve minden kamarában az első Deák meg fog eskettetni arra, hogy a' Magyarúl beszéllőket szorgalmatossan fel jegyzi, és Tisztldő Professor Úrnak, hogy róluk Provocatio alkalmatosságával számolhassok, bé-mutatja. A' Classisokban pedig a' Tanítók Signumot tarttsanan, és nem csak azokat, a' kiknél a' Signum Leczke Óra idején találtatik, hanem mind azokat, a' kiknél Magyarúl való beszéllésekért az előtt vólt, először meg intsek, másodsor le fektessék, mintha meg akarnák verni, harmadsor pedig okos mérséklés szerént meg is veszszözzék. Azomban, minthogy a' Deák Nyelvnek tanulása, leg több időt el von a Tanulótól, úgy hogy a' miatt más hasznosabb, az értelmet és elmebeli tehetséget gyakorlás által is, úgy ezen, mint Hazánk nyelvén ki pallérozható Tudományoknak esmerettségében húzamosan és igen tsekéllyen juthatnak, legdrágább ifjui idejeknek vesztegetésével, tehát ezen Deák Nyelvnek tanítására oda fellyebb ügyelő Rendelések is ellent nem állhatván, kötelességek lészen a' Tanítóknak mind a' felsőbb, mind pedig az alsóbb Classisokban, nem annyira a' czifra, 's mesterséges Deáklágot, mint más hasznosabb tudományokat, a' mellyek a' Tanulónak elmebeli tehetségét nevelik, erköltsét jobbitják, és a' világgal meg esmértetik, tanítani; mert nem szükség 's kevés haszon is van benne, hogy 'a Tanuló Deák nyelvére való nézve Ciceró légyen: elég ha érteni és beszéllni tud azon a' nyelven. A' szorgalmatos Olvasás és Deák nyelven való könyveknek tanulások által a' nélkül is megtanulhatja ezen nyelvet.

5. Tisztelendő Professor ur minden héten egyszer mind a' Deákok Szobáit, mind pedig a Classisokat rendről rendre meg jární, a' Tanulók tanításoknak módját 's magok viseléséket meg vizsgálni, az Isten s Felebaráttýok eránt való kötelességekre, és szeretetre oktatni, és serkentgetni fogja. Minthogy pedig minden Hónapnak az elein a' Nemes Patronatus visitálni fog, a' Deákok 's más egyéb Tanulók előmeneteleknek 's erköltsbeli hibáiknak megvizsgálása és megbüntetése végett, tehát ekkor Tisztelendő Professzor Ur, nem tsak azon erköltselenségeket és vétkeket, a' mellyek a' senior és contra által bemutattnak, ha-

nem azokat is, a' mellyeket a' Deákok kamaráinak és Classisoknak meg vizsgálásakor tapasztalni fog, a' Nemes Patronatusnak az Orvoslás végett fel fogja adni.

6 Micsoda betsülettel, és tisztesség adással tartozzanak a' Deákok Patronussaikhoz, és minden Lakosokhoz, az eránt tartsák meg azon sinór-mértéket, a' melly az Oskolai Rendek között De Moribus, az 1-ső Articulusban ki vagyon szabva, hozzá tévén azt, hogy nem tsak ezekhez, hanem Társaikhoz, és Tanítványaikhoz is illendő szelidséget, betsületes, és mérséklett magokviseléseket, egyszóval, emberiséget mutassanak, és gyakoroljanak, motskos szókkal Társaikat s Tanítványaikat, annyival inkább pedig őket feddeni akarván illetlen formájú szóknak reájok való ruházásával, Szüléiket motskokkal ne illessék.

7. A' Poetica Classis, a' mint oda fellyebb a' Tanítás módjának Rendiben az 5-ik szám alatt láthatni, el lévén töröltetve, ez által üresen maradandó Classis a' Publicusok Condensensiojára rendeltetik: hogy a' midőn a' szükség úgy hozná magával, oda gyülekezessenek.

8. Jónak ítéltetett, hogy a' Deákok 's más Tanulók számára értelmeknek szélesíttésére, 's hogy ők is tudhassák a' Világban forgandó dolgoknak mivoltát, Curator Ur Deák Ujságot járattasson, a' mellyet a' Tanítók renddel a' Classisoknak gradussaihoz képest Tanítványaiknak épületessen meg magyarázzanak. Itt találhatnak a' Tanítók Útra abban is, hogy a' Históriát és Geographiát practice alkalmaztathassák.

Ezen újságnak az árra, a' Classisokra á Proportione adreparáltassék, a' mi pedig innen ki nem telik, fizesse Curator Úr az oskola jövedelméből.

9. Meg-határozottatott az is, hogy a kamarák fűttésért 8-öl fa vetetessék ki Curator Úr által esztendőnként, az árrát pedig a Deákok és Publicusok fizessék proportionate, mivel a Publicusok számára is fog a' volt Poetica Classis fűttetni: A' Classisok fűttésére pedig hordjanak darabonként fát a' Tanulók onnan hazúl.

10. A' melly első Deák minden kamarában meg fog eskettetni arra, hogy a' Deákul nem beszéllöket fel jegyezze, ugyan azon Deák fog a' kamrákban levő Ablakokra, kályhákra 's más egyéb kamarabéli eszközökre is vigyázni, azokat, a' kik kárt tesznek bennük, feladni, hogy a' kár tételért való elégtétel a' kár-tévőre háramolhasson. Hogy ha pedig a kár-tévőt a' kamarabéliek fel adni nem akarnák, fizetessen a kár az egész kamara divisióra menendő pénzből.

11. A' tisztátalanságnak, 's más efféle környül-állásoknak el távoztatására rendeltetik, hogy egy ágyban két Deák ne feküdjék; hanem, minthogy annyi nyoszolya, mint a' mennyi Deák vagy on egy kamarában, el nem fér, tehát az ágyban el nem térők csináltassanak ki és betoló nyoszolyát, a' mellyben magánossan feket nek éjszakára, nappalra pedig az ágyak alá be tolhatták.

12. Curator Úr a' kamarákat gyakran meg vizsgálja, a' károkat és tisztátalanságokat megjegyezze, 's orvosolja és ha a szükség kívánja, a' Patronatusnak bé jelentse. (Gubody János városi notarius által).

Ezen törvények azonban nem lehettek hosszabb ideig érvényben vagy teljesen kielégítőeknek nem találta azokat az előljáróság, mert már a következő *1793-ik év június 29-én* tartott iskolaszék, — melyen jelen voltak Medgyesi Pál és Kovács József lelkészek, Nyári Lajos főbíró, Patay József senator, Gubodi János jegyző, Szeles János curator, a professzor kérésére, előterjesztésére, hogy az iskola törvényei helyett a kor kívánalmának és a tanügy czéljainak megfelelőbbek hozattassanak, bár a törvények meghozása a teljes Consistorium jogkörébe tartozik, a mit most az egyházi és városi előkelők nyári elfoglaltsága miatt nem lehet összehívni, — azt határozta, hogy a míg mindent felölelő törvény gyűjtemény nem készül közös tanácskozás alapján, ideiglenes érvénnyel a tanulók tanulására és erkölceire vonatkozólag a következő (latin nyelven megírott) főbb törvényeket hozza:

I. A ki a köztanításokat, ismétléseket s úgy a szó, mint írásbeli feladatokat elhanyagolja, alábbtételre büntetessék.

II. Ha pedig az tapasztaltatnék, miszerint valaki a hanyagság útján odáig jutott, hogy a közeladásokat, a tanár által kiszabott feladatokat, valamint a magán tanulmányokat teljesen elhanyagolja, az olyan, mint nem a tudományos pályára született, az iskolának bizonyítvány nélkül való elhagyására ítéltessék.

III. Hogy a mindennapi gyakorlás és társalgás által a latin nyelvben nagyobb készütséget lehessen elérni, mindenki, a kit a magyar beszéden érnek, annyszor, amennyiszer három pénzt fizessen, ha pedig e miatt a felügyelőket jelentik fel, kik, mint tanulói éveik s osztályuk szerint első az egyes lakószobákban a felügyelői tiszteket viselik, ezek annak kétszeresét tartoznak fizetni. Ez a büntetés a könyvtár gyarapítására szolgáljon.

IV. A ki megfélekedve a nagy Isten iránt köteles tiszteletről, káromkodik, vétke nagysága szerint csupán kenyéren és vizen egy vagy két napig üljön az iskola börtönében.

V. A ki tanuló társán ön bíraskodni s azt megütlegetelni merészkedik: maga is vágassék fel.

VI. Ha valaki a templomi közisteni tiszteletet vasárnaponként és köznapokon elhanyagolja, az első elmulasztásért a következő egész héten át járjon templomba, s ha pedig ismételt esetben is büntetésből tartozik az isteni tiszteleten jelen lenni: fosztassék meg hivatalától s börtönöztessék be.

VII. A ki az iskolai könyörgéseket elhanyagolja, egész héten át az iskolában tartozik maradni s ha a tilalom ellenére kimenne, börtön büntetés érje.

VIII. A ki temetések alkalmával illetlenül viseli magát vagy az adott jelre nem jelenik meg a kapuban, rendet nem tartva megy, vagy társaival együtt nem tér vissza az iskolába, soron kívül máskor is rendeltessék ki temetésre.

IX. A ki a templomba menetel jelére nem jelenik meg, vagy az iskola ajtajából tanuló társaival együtt illedelmesen nem halad, vagy a templomban alszik: ép úgy bűnhődjék, mint a VI-ik cikk szerint a templom mulasztók.

X. A ki tanítványaival s a gondjaira bízott iskolai szolgálkkal kegyetlenkedik: minden tanítványától fosztassék meg.

XI. Ha valamely vigil vagy oeconomus tisztét hanyagul végzi, büntetésből újra tartozik azt viselni.

XII. A ki a tanár, vagy ennek távollétében a conrector engedélye nélkül ki megy, vagy kapuzárás után kimarad, a fentebbi VII-ik cikk szerint bűnhődjék.

XIII. A ki e törvényeket megrögzött rossz akaratból, vagy makacsságból áthágja, mint javíthatatlan s azon társaságnak, melynek ő is tagja, rendjét felforgatni törekvő, az iskolából zárassék ki.

Felolvasta és kihirdette ezen törvényeket 1793 junius 29-én Fodor Gerzson, a gymnasium rectora és professora.

E törvényekhez van mellékelve azon esküforma, mellyel a szobák felügyelői, számszerint öten, kik koruknál és osztályuknál fogva az első tanulók voltak, magukat kötelezték:

Én N. N. becsületszavamat adom és esküvel ígérem, hogy szobatársaim mindennemű kihágásaira szorgalmasan ügyelni fogok s azokat, mihelyt tudomásomra jutnak, a professornak tüstént bejelentem, különösen nem fogom elhallgatni a trágár beszédeket, hamis esküvéseket s a durvább szavakat. Ha pedig valaki anyanyelven beszél, feljegyzem, valamint azt is, ki a tilalom ellenére kimegy, vagy a megszabott időn túl kimarad az iskolából. — Ha

ellenkezőleg cselekszem, kétszerannyi büntetés alá vetem magam, mint a mennyi a vétkekre vár. Isten engem úgy segéljen!

Ugyancsak Fodor Gerzson rector korából, mert az ő írásával latin nyelven bejegyezve találjuk gyűjteményünkben a következő két törvény pótló cikket: I. Minthogy tapasztalható, hogy a tanulók a köpönyeget nem az időjáráshoz képest szokták hordani, hanem viselik azt jó időben s nem csak az iskolán belül, hanem még a városban is szanaszét; s minthogy illő és méltányos, hogy a tanulók a mester legényektől s más eféle foglalkozásúaktól különös egyenruha által legyenek megkülönböztethetők, szigorúan meghagyjuk nekik, hogy egyedül a viselésre elfogadott ruhát, t. i. a dolmányt és a rövid újjú mentét hordják; a köpönyeget pedig máskor ne viseljék, csak ha betegség, eső idő vagy nagy hideg teszi azt kívánatossá, sőt e két utóbbi esetben is a szokott iskolai ruhát viseljék azon felül. Ehez tartsák magukat a nyilvános leczkék és imádkozások alkalmával is, hogy a tisztesség elve e tekintetben is fennmaradjon. Ha valaki első ízben szegi meg e rendeletet, két hétig viselje az oeconomusságot, második, harmadik vagy ismételt esetben tapasztaltatván, kihágásának számához alkalmazott büntetéssel lakoljon.

II. Régi szokás volt, a mi mégis ki kezd menni a gyakorlatból, hogy a tanuló ifjak kettesével menjenek ki az iskolából a városba. E szokásnak kétségen kívül az volt az alapja, hogy egyik tanuló a másik tettének tanúja legyen s így a tisztességtelen cselekedettől tartózkodják. Mivel ez a rendelet a mi időnkben is helyesnek látszik, kötelességévé tesszük az iskolai ifjúságnak, hogy azt megtartsa, hozzátevén, hogy ugyanazon társasághoz hárman, négyen, vagy többen ne csatlakozzanak. A ki e rendeletet, vagy elmaradása vagy félrelépése által megsértendi, az előbbi törvényben kimondott büntetéssel lakoljon.

Azon időpont, melyre az 1793-iki törvényhozó iskolaszék az ideiglenesen hozott törvényeknek minden esetre kiterjeszkedő, rendszeres törvényekkel felcserélését kilátásba helyezi, *1803 febr. 11-én* következett be. Az ekkor hozott törvény «Codex legum omnes omnino Casus complectentium» a szó szoros értelmében.

Részletesen tárgyalja, még pedig már magyar szövegezéssel, az I-ső szakasz azon »Közönséges Törvényeket«, a melyek a tanulást, vagy Tudományt tárgyazzák 9-ik §-ban; a II-ik szakasz a Deákok öltözetét, a III-ik szakasz az elegyes törvényeket foglalja magába, melyek után következnek a tanulói tisztviselők kimerítő részleteséggel körülírt teendői.

Mivel ezen kimerítő törvények között egyfelől egészen új hivatalok munkakörére találunk, melyeknek a régiekben semmi nyomuk nincs, másfelől pedig kiváló érdekességű részleteket tartalmaznak iskolánknak a jelen század elején létezett viszonyaira, mellőzhetlennek tartjuk ezen törvények közlését.

A Nagy-Kőrösi Reformatum Gymnasiumnak 1803-dik Eszt. Febr. 11-dik napján szerzett törvényei.

I. Szakasz. Közönséges törvények, melyek a tanulást vagy Tudományt tárgyzzák.

Minthogy a Tanítás módja a Venerabilis Superintendentia által meghatározottat, itt nem szükséges előhozni azon Tudományokat, a melyeket a Nagy-Kőrösi Deákok, azaz Rhetorok és Poéták tanulni kötelesek: hanem csak azokat az Eszközöket kell ki szabni, a melyek által lehet reményleni, hogy ezt a Czélt t. i. a Tanulást a Tanulók elérik. Ehez képest határoztatik, hogy

1. Mivel minden Magyar Reformata Oskolákban a Rhetoricának, Logicának és Poesisnek tanulására legalább 3 Esztendőök vagynak ki szabva, ebben a Gymnásiumban is szükséges annyi időt azokra fordítani. De mivel a mi Gymnásiumunknak vagy on arra szüksége, hogy az alsóbb Classisokban a' Praeceptorok az ide való Diákok közül tevődjenek; jussa is vagy on pedig ezen szolgálatnak azoktól való meg kívánására, a kik ennek Beneficiumi-val élnek: tehát rendeltetik, hogy a' kik az Oskolai convictusban élnek, három egészs sz Esztendőket eltöltsenek, hogy e' szerint a' harmadik Esztendőös Deákok közül Praeceptorok választódhassanak, azok pedig a' kik a' Praeceptorokon kívül maradnának, az Oskolának díszére, Tanuló Társaiknak pedig ösztönére szolgáljanak. Ezt a' rendelést pedig úgy kell érteni, hogy mikor az Ifjú a' Syntactica classisból promoveáltatik, még az első Rhetoricus Esztendőben a' Convictusba bé nem vevődik, és ezt az első Esztendőt úgy tölti, mint nem Deák, hanem Rhetor primi anni, és ezen az időn kívül kívántatik, hogy a' Convictusban három Esztendőket töltsön. A' mely Rendelésünkkel semmi Ujítást nem teszünk sok Esztendőktől fogva gyakorlott Rendtartásunkban. Mert mind ez ideig a' Poeticus Esztendőn kívül kellett Deákjainknak három Esztendőket Oskolánkban el tölteni, hanem mivel tettett a' Ven. Superintendentiának úgy rendelni, hogy a' Poesis a' két Rhetoricus Esztendőök után taníttasson; csak ez a' különbség van, a' régiebb

és ezen újabb Rend között, hogy a' kik ezelőtt Poéták voltak, most azok első Esztendő's Rhetorok. A ki ezen ki szabott 3 Esztendőket ki nem akarná tölteni: tartozik az Ekklesiának 12 Rhforintokat, annyi Esztendőre fizetni, a' hány Esztendőig részesült a' Convictus Beneficiumában.

2-szor. A' Letzkék óráit sem a' Convictusban élő, sem azon kívül lakó, büntetetlen soha el nem mulaszthattja, ha tsak a Letzke előtt legalább egy Fertályal magát a' Rectornál vagy szeméjese, vagy Czédulával előre ki nem menti, vagy világosan, ki nem jő, hogy magát előre nem jelenthette. Ha engedelem nélkül valaki a' Letzkét elmulatja, először az Oskolai szék elibe fog czítáltatni (a' mely legalább három Személyekből áll, t. i. Tiszteletes Predikátor Uraimék közül egyik, ha mind a' ketten nem érkeznek, egy Magistralialis Úr, és a' Rector jelen fognak lenni). Másodszor pedig reggeli 5 órától fogva, estveli könyörgés idejéig, kenyéren vizen Árestomban fog tartatni, harmadszor is ez a' büntetés fog meg ujjíttatni, negyedszer és ötödször hat hat ütésre büntetetik, hatodszor, kivált, ha a' Rector rólla az Oskolai széknek azt az Informatiot adja, hogy korhel, az Oskolából Testimónium nélkül elküldődik.

3. Mivel a' Tudományoknak költsa és Eszköze a' Deák Nyelv és a' mi Hazánkban a' Deákul fojvást való beszéd különösen hasznos, sőt szükséges, parancsoltatik, hogy minden Rhetor és Poéta, mind az Oskolán belől, mind azonn kívül Tanuló társával Deákul beszéljen; a' ki ezen Rendelést által hágja, azon módon és azon gradusok szerint fog büntetődni, mint a Letzke mulató a' közelebb említett Törvény szerint.

4. Minden Esztendőben kétszer, a' két Examenek előtt való héten szoross Censurát fog tenni a Professor, és minden tanítványait három Classisokra fogja osztani, úgy, hogy az e'sőbe tevődnek nem azok, a' kik idejekre nézve Triennisek, hanem a' kik Tanuló Társaik közt legjobban tanultak, és a legjobb Erkölsüiek S. a. t. Azok a' kik a' Convictus Beneficiaival élnek, a' Divisiót ezen Classificatio szerint veszik olyan proportióval, a' milyen eddig szokásban volt, ki vévén egyedül a temetésből és lakodalmi köszönésből bójoni szokott jövedelmet, a' mi ezután is úgy fog ki osztódni, mint eddig. Más Gradus a' leszsz, a' melyben kinek-kinek az oskolában töltött ideje tekintődik. Az első Classificatio annak idejében a közönséges Examenekben a Titt. Halgató Urak kezébe fog adódni a Classificatio szerint készült Lajstrom A kiknek pedig tettzik, jelen lehetnek az Examenek Hete előtt tartandó Censurán is.

5. Mivel a tanítás közepét vagy végét nem értheti, a' ki az elején jelen nem vőlt, meghagyatik, hogy minden, a' ki Halgatója a Professornak, a' Letzkék rendes óráin, annál előbb be mennyen az Auditoriumba: ha pedig tejjes ok nélkül késedelmeskedik, először ugyan az Oskolai szék előtt megintődik, másodszor Deák Chriát fog írni, melyben hibáját előadja, és azt könyörgés után estve elmondja, harmadszor Árestomra büntetődik.

6. Valamint az egészsz Oskolában, úgy különösen a' Professor Tanítványainak száma közzé a' Rectornak bémutatott Testimonium nélkül senki be nem vevődik. Sem az alsóbb classisokból a' Rectertől subscribált, sem a' Professor Tanítványai közül ugyanattól irtt Testimonium nélkül el menni ne merészeljen, különben meg tudja, hogy ha holléte meg tudatik, a' Nemes Patronatus, mint szökevény után, utánna ir.

7. A' ki a' Professor Tanítványai közül, a' ki hagyott leczkét meg nem tanulja, vagy az Irást, a' melyet készíteni kellett, el nem végezte: az Oskolai szék elibe citáltatik, és ha tunyaságát tovább is folytatja, a' magokat előadó környül állásokhoz képezt az Oskolai Szék ítélte szerént meg fog büntettetni.

8. Hogy mind a' Tanító, mind a' Tanítványok a' Vakációknak bizonyos idejéhez tarthassák magokat, fel tevődik Esztendő által minden Vacatio Szerdán, Szombaton délután, a 4 Vásárok Hetiben a két első Nap, a Nyári Vásártól kezdve négy hétig, szüretkor két Hétig Letzkék nem tartatnak.

9. A' mint az alsóbb classisokbeli Gyermekek nem promoteáltak, ha tsak méltóknak nem ítéltetnek: úgy a Professor tanítására járó négy Gradusokban vagy classisokban is ez a Rendtartás szorossan fog követődni, hozzá tévén ezt is, hogy bár valaki itt kiszabott idejét el tölti is, de ha a Rhetoricából, Logicából, Poesisből legalább a 2-dik classishoz illendő előmenetelt nem tészen, és Deákul úgy nem tud, hogy a Grammatica ellen nem vét, és Irásában Magyar Idiotismusokat nem ejt, Collégiumba Testimoniummal nem botsátódik, de másuva akarhova érdeméhez illő Testimoniummal el mehet.

II. Szakasz. A Deákok öltözetekről.

Mind a collegiumbeli hosszú, mind a világi rövid ruhánál hejjesebbnek és az ide való Deákoknak állapottyokhoz illendőbbnek ítéltetvén a két elejü kabát, a melyet nyárban kigombolni, télben begombolni, és ha tetszik meg béllelni is lehet, Forma ruhának határoztatott. Ennek színe a legyen, a mely színe van a Pfeffer

und Salz nevű Posztónak. Mind a Lajbli, mind a Nadrág ugyanazon színű. A Kalap felkötött. A Nyakra való a tisztaság végett fejér. A csizma nem hegyes, mint a milyet most kaptak fel. A haj nyírott, de nem előre a homlokra hajlitott legyen. Röviden tsinos, de nem cifra Gavallér legyen a Deák. Ha ezen kiszabott színű és fő májú ruhán kívül mást készített, magának tulajdonítsa, ha nem engedik meg, hogy azt viselye. A köpönyeget, tsak esésben és nagy hidegben lehet viselni. Soha se pedig a ki szabott Ruha nélkül, azaz eggy Ingben. Letzkére is és Könyörgésre fel öltött Ruhában kell menni. A' ki ezen utolsó Rendelés ellen vét, először meg intendők, másodszor két napi Oeconomusságra, 3-szor, 4-szer és többször Árestomra fog büntetődni.

III. Szakasz. Elegyes törvények.

1. Vasárnap és ünnep napokon, mind Dél előtt, mind Dél után tartozik mind a 4 Gradus Templomba menni, Hétköznap pedig a Rendes Templisták. Az Oskolából mind eggyütt, rendel, párosan, elébb el kell indulni, mint sem a harangozást el hagynák, az alatt az idő alatt, míg az Oeconomus tsenget. Hasonló renddel vissza is jöni. A ki pedig ezen tartozó kötelességét el mulattya, a Templom elmulasztásáért, ha tsak eggyyszer esik is az, egy Hétig, ha pedig csak a Rend ellen vét, fél Hétig fog Templomba járni.

2. A ki az Oskolai estveli Könyörgést el mulattya, — eggy egész Hétig az Oskolából még azokon az órákon is, a melyeken megengedődne a ki menetel, ki nem eresztődik. Ha pedig ezen tilalom ellen vét, Árestommal büntetődik.

3. A Temetésre szint olyan rendel kell indulni, és onnan vissza jönni, mint a Templomba való Rendelés tartya. A ki pedig elő nem ált, és ki nem megyen, mikor temetésre rendelődik, háromszor lesz köteles egymásután temetni: de ha tsak a' Rend ellen vét, eggyyszer.

4. Noha a Keresztyéni kötelesség telyesítésére kényszeríteni senkit nem illik, de mivel az éretlen ifjakat kivált arra emlékeztetni szükséges: az Úr Vatsorájával való élésre minden az Ekklesiától kirendelt alkatosságokkal a Rector a maga Tanítványait keresztyéni módon nógassa, azzal való héjjes életre tanítsa. Ha intézésének sikerét nem látja abban, hogy Tanítványi az Úr asztalához járulnának, a kik azt el mulattyák, állítsa az Oskolai szék elibe még azokat is, a kik az oskolában nem laknak, mivel reményleni lehet, hogy a közönséges dorgálás foganatosabb lessz.

5. Minden oskolában benn lakó Deák társával mennyen a

Városra és Könyv legyen a kezében, hogy ezzel a Czimerrel is megkülönböztetődjön a Mester legényektől. A' ki vagy egygy, vagy más módon vét ezen Rendelés ellen, első hibája egy heti Oeconomussággal, második és harmadik Árestommal fog büntetődni. — Eddig ezt a Törvényt leginkább az ide való Fijak eludálták, azzal, hogy ebédre Vacsorára, Szüléik Házába magánosan haza járván, az alatt a szín alatt másuvá is mentek. Azért mostantól fogva az Ide valók se járhatnak Szüléikhez magánosan.

6. Hogy a' fel 's alá való járással a' Deák az idejét ne vesztegesse: meghatároztatik, mikor lehet, mikor nem az Oskolából kimenni: Vasárnap és Innep napokon sohase. Hétfőn, Kedden, Csötörtökön és Pénteken engedelemmel, Szerdán, Szombaton délután a' priváta letzke után tsak a' seniornak való jelentéssel. Valamint a' ki szabott Vacatiókban is tsak a' seniornak leszsz szükség a' ki menetelt jelenteni, de ha a' Városon kívül akar valaki menni, a' Rectornak. A' ki vét ezen tilalom ellen, először egygy hétig a' szabados órákon is ki nem eresztődik; másodsor Oeconomusságra, harmadszor és negyedszer Árestomra büntetődik. De ha a' Városról engedelem nélkül el megyen, leg alább is 6 pálczára.

7. A' seniornak és Contra scribának, mikor azok hivatalyok szerint Rendelést tesznek, minden engedelmeskedni tartozik; a' ki pedig az ő Rendeléseket nem fogadja, azon kívül, hogy elmulasztott kötelességeért lakolni fog, a' megsértetett Officialist, a közönséges könyörgés után mondandó Deák Dictióval megkövetni kéntelen leszsz.

8. Az estveli könyörgés órájára minden Oskolában benn lakó a' Városról vissza jöjjön, mert a' költs a' Rectortól, a' kinél éjjel áll, vagy annak távollétében a' seniortól ki nem adatik. A' ki pedig az Oskola kerítésén jő be, először is egygy napi Árestomra, másodsor is, harmadszor is; negyedszer veréssel büntetődik. Ezenkívül a' Rector szorossan utánna fog látni, hol volt és ha vagy kortsmán, vendég fogadóban, Báiban, Kávéházban, vagy különben gyanús Helyen vólt, leg először is az Auditoriumban Tanuló társai előtt 6 pálczával, másodsor 10-el, harmadszor 15-el (a' minél többet az Oskolai-Szék soha nem üttet), negyedszer Testimonium nélkül elcsapódik.

9. A' ki az Oskolában, vagy azon kívül részegen vagy józanon is lármázna, Árestommal fenytődik.

10. Ha valaki verekedik, vagy Városi embert, vagy Tanuló társát megüti, meg vérzi, bűnéhez képest veréssel büntetődik.

11. A' ki kurta Kortsmáról bort hozatna, vagy ott inna, büntetése 12 pálcza.

12. A' ki Valakinek kárt teszen, azaz lop, Fát, vagy mást, nevezetesen a Szőlőkben Gyümölsöt, vagy Szőlőt, s. a. t. azon kívül, hogy a' kár meg becsültetvén, azt meg fordítani köteleztetik, Veréssel is büntetetik A' ki pedig belől az Oskolában lop, mivel ilyen Társaságban a' Tolvajt szenvedni lehetetlen, ha lopása considerabilis és kész akarva való gonoszságot mutat, 12 Páltzával meg verődve Testimonium nélkül el csapódna.

13. A' ki Nyilvánságos Parázñaságba, vagy Gyilkosságba esne, mivel ennek megítélése nem az Oskolai-Széket illeti, a' Competens Jurisdictionnak által adódna.

14. A' kinek Városi ember ellen panaszsa van és magát attól meg sértettnek tartya, panaszszát jelentse a' Rectornak, a' kinek kötelességiben fog állani, hogy azt promoveálja.

15. Mindenféle Mulattság a' Tántzon kívül, minden Játék, mint Muzsika, Schack, Ostábla szabados, ha házbeli társának azzal a' Deák nem alkalmatlankodik, de Pénzre semmi féle játékot jádzeni nem szabad. A' ki pedig arra vetemedik, Árestommal büntetődik.

16. A' Dohányozás, mint indifferens dolog, és a' melyel ha árt az ember, magának árt, benn a' szobában nem tiltatik. Mindaz által, ha tsak eggy Házbeli társa is a' Deáknak a' pipa füstöt nem szenvedhetné, a Dohányos olyan Házba mennyen, a' hol senkinek nem alkalmatlankodik. A ki pedig a' szobán kívül dohányzik, Árestommal büntetődik.

17. Senki tilalmas könyvet vagy Írást, a' mely t. i. vagy a' Vallásnak, vagy a' Statusnak, vagy valamely magános Embernek sérelmére szolgálna, magánál ne tartson, hanem, ha olyat talál, vagy másnál lenni tud, a' Rectornak be jelentse.

18. Minden Oskolai Esztendő elején úgy rendelődván el a' benn lakó 25 Deákok, (kiknél több nem lehet) hogy az Elsőben 5, a' többiben négy négy legyen, senki a' neki kirendelt Hejjet a' Rector tudta nélkül ne változtassa.

19. Mivel veszedelmes a' Betegnek olyan szobában lenni, a' melyben sokan laknak, mihelyt valaki meg betegszik, az nap menjen a' Városra a' Rector engedelmével.

IV. Szakasz. A seniornak kötelességeiről.

A seniornak kétféle kötelességci vagynak, t. i. Deákok Pénzének Gondviselése, és a Deákokra való vigyázat, ehhez képest :

1. A' deákoknak mindenféle Beneficiumaikat percipiálni, számadó Könyvében a' Contrascriba jelen létében be írni és Esztendő végén azokról először a Rectornak számolni, azután ilyen módon ki osztani köteles a' Senior :

a) A Pünkösti Beneficiumból az I-ső és 2-dik Classisbeliek egygy formán mind a' ketten négy annyi Portiót vesznek, mint a 3-dik Classisbeliek.

b) A' Szüreti Beneficiumból az I-ső Classisbeliek két annyit, mint a II-ik Classisbeliek, ezek ismét két annyit, mint a' harmadik Classisbeliek.

c) A' Báránybeli Beneficium is úgy osztódik el, mint a' Szüreti.

d) A' Karácsonyi is úgy osztódik, mint a' közelebb említett 2-ik Cikkekben mondódott.

e) A' Husvétii végre, melybe számlálódik az egész Esztendői temetésből és Lakodalmi köszöntésből be jövő Summa, egyenlőképen osztódik fel mind a 3 Classisok között.

2. Hogy a' Deáknak kezekbe Summásabban mennyen az Ecclesia Beneficiuma, a' Divisio tsak az Oskolai Esztendő végén egyszer legyen. Ha valakinek időközben halaszthatatlan szüksége esik, a' temetésbeli jövedelemből, a' Rector írásbeli Commissiójára adhat a' Senior.

3. A Ládát, a melyben a Pénzt tartja a Senior, le tegye a Rectornál, a költsöt pedig magánál tartsa. Ha hűségtelensége vagy vigyázatlansága miatt a Seniornak hijja esne a Deákok Pénzének, a kár megfordításán kívül az Oskolai széknek arbitriuma szerint meg fog büntetődni.

A mi illeti az Oskolára s a Deákokra való vigyázatot, ebben a tekintetben :

4. Hivatalbeli kötelessége a seniornak, a Deákoknak mind azokat a hibáit, a melyek a Törvényekben tiltatnak, feljegyezni és minden szeméjre való tekintet nélkül leg fejebb is az nap, a melyen esnek, de ha lehet mindjárt bejelenteni a Rectornak, a mely közönséges és átaljában vett kötelességét ha tsak egyszer is tudva és akarva elmulattya, az Oskolai-Szék előtt először ugyan megintetik, de másodsor hivatalyából degradáltatik, vagy ha az elmulasztásnál többet vét, más büntetéssel is hibájának mivoltához képest megfenyitődik.

5. Soha az Oskolából tsak a Városra is ki nem szabad a Seniornak menni, ha tsak a Contrascribát az ő kötelességeinek maga hejlett való folytatására meg nem szólította és benn az Osko-

lában nem hadja. Ezen kötelessége elmulasztásának is a leszsz a büntetése, a mi a fejjobb való szám alatt említődött.

6. Különös figyelmetességét fordítsa a senior a Deák Nyelvnek mind maga példája, mind szoross vigyázása által szokásba való hozásra. Erre nézve, ha tapasztalódik, hogy az ő hallattára beszélt Magyarul a Deákok közül valaki és ő fel nem adta, ő rajta duplázódik a büntetés, a mely van szabva a Magyarul beszélők ellen.

7. Tartozik a senior közönséges költségből készült Lajstromba napról napra feljegyezni a Oeconomusokat, Vigileket, Jánitorokat (Coquusokat) az estveli könyörgésen előlimádkozókat, 's Éneklőket és ez idő szerént a Templomban Diktálókat, kik közzül az Oeconomus ő általa 7 Napra kineveződven, a többit a Rend szerént ő teszi, valamint a Temetésre menőket és a Templistákat, ezeket nevezetesen Szombaton estve. Itt is a büntetés az, a mely a 4-ik szám alatt fel van téve.

8. Jóllehet a Vigileknek és Oeconomusnak is kötelessége az őket illető órákon a Deákok itthon létére vigyázni: mindazáltal a seniornak is kötelességül hagyatik, hogy az estveli könyörgés idejétől fogva, mind nyilván sorba járván a szobákat, mind titkoson és észrevehetetlenül éjszakai 12 óráig erre vigyázni. A mit nem úgy kell érteni, mint ha a seniornak a ki szabott ideig minden nap vigilnek kellene lenni, hanem hogy ezen idő alatt legalább egyszer meg tudhassa mondani a Rectornak más nap, otthon voltak-e a Deákok? vagy nem? és ki nem? 12 órától fogva pedig reggeli 3 óráig ugyan e' leszsz a Contrascriba kötelessége. Minden estveli könyörgés előtt nézze meg a senior, be zárta-e az Oeconomus az Ajtót igazán.

9. Hogy a közönséges Épületekben és Szobákban kár ne essen, az Asztalok, Ablakok, Ajtók, Zárók, el ne rontassanak, erre is vigyázni köteles a Senior.

Ezen kötelességeinek hív teljesítéséért jutalmul meghagyatnak a seniornak eddig szokásban volt Commoditásai, a melyek ebből állanak, hogy a 3 Innepi Publicatiókból gyűlt Summákból 6 Forintokat a maga rendes Portiója felett vegyen, ezen kívül semmi Oskolai szolgálatot ne tegyen, (hanem ha valamelyikre a rendes szolgálatok közzül a Deákok elégségesek nem volnának).

V. Szakasz. A Contrascriba kötelességei.

A Contrascriba collegája lévén a seniornak átalýában mind azok a kötelességei, a melyek a Senioréi. A melyeknek hív telje

sítéséért jutalmul az rendeltetik, hogy egyéb Oskolai szolgálatokból felszabadítódik és azokra tsak akkor lesz köteles, mikor a több Deákok nem elégségesek

VI. Szakasz. A' Privatus Praeceptorok kötelességei.

1. Minden Deák a' maga Szolgájának Praeceptorának tartsa magát, az az azt tanítsa, és a' közönséges vagy magános Letzkék óráin soha sehova küldeni ne merje: ha pedig azt vagy nem tanítja vagy a' letzke idején tsak egyszer is maga dolgában valahova küldi, először ugyan az Oskolai-Szék előtt kötelességére emlékeztetdödni, de már másodszor szolgájától meg fog fosztödni, és mig az ide való Oskolában marad, neki szolga nem adatik.

2. Nem szabad a' Deáknak egy Tanítványt is fel vállalni, hanem a' Rector rendeli azt néki, különben mihejt megtudatik, attól megfosztódik. Sem pedig az egyszer felvállalt Tanítványt ugyanazon Rector tudta és megegyezése nélkül el tsapni, ha pedig ezt cselekedné Árestommal büntetödik, és el tsapott Tanítványát ujra magához fogadni köteles leszsz.

3. Az olvasást és írást különösen szorgalmatosan és jó lelki isméréttel tanítani, vagy ha a' Gyermekek Oskolában nincs soká egy fojtában, leg alább egyszer érte el küldeni a' Praeceptor köteles — a' ki megjegyződik, hogy maga az oka tanítványa tudatlanságának, magát minden Oskolai Beneficiumra méltatlanná teszi.

4. A' Privatus Praeceptorok kezeiből, mind szolgálókra, mind Tanítványaikra nézve a' Veszsző egészszén kivétettetik, úgy, hogy ha azoknak vagy tanításbeli, vagy erkölcsbeli hibájok verést látszana érdemelni, által kell azoknak fenytését a' Publicus Praeceptoroknak adni. A' Publicus Praeceptor ahoz fogja magát tartani, a' mi van rendelve a' Ven. Superintendentia Tanítása Mójában. A' Szolgák fenytése pedig a' Rector dolga. A' ki vagy szolgáját, vagy Tanítványát megveri, az Oskolai Szék arbitriuma szerént maga is Veszszövel verettetik meg.

5. Nem tsak verni nem szabad pedig a' Deáknak az ő szolgáját, vagy tanítványát, annyival inkább a' másét, hanem szidni, motkolni, kurvanyázni, káromolni, átkozni szintűgy tilalmas. Mivel pedig ezen tekintetben a büntetés a hiba mivóltától függ, meg nem határozthatatik, hanem az Oskolai Szék ítéletire hagyatik.

6. A' Privatus Praeceptoroknak az ő Tanítványaik tanításáért való bérek ugyan a főzés: de ezzel sem kell vissza élni, hogy a Lakosoknak terhekre ne legyenek, hanem minden három Hétben tsak egyszer főzessenek Tanítványaik Szüleivel.

7. A ki vagy betegségéért, vagy más hejjes oknál fogva a Rectorától nyert engedelemmel az Oskolán kívül kéntelen lenni, a Privatus Tanítványainak tanítását és gondviselését az alatt az idő alatt más házbeli társára bizza.

8. A Privata tanítás idején senki semmi illetlenséget ne tseledjen, vagy szóljon, másnak ne alkalmatlankodjon, ne is dohányozzon.

VII. Szakasz. A' Szolgák Deák Curátorának kötelességei.

A mely Deák az Oskolai Szék választásából Szolgák Curátorának tétetik, annak kötelessége azoknak tanulásokra és erköltsökre vigyázni. Ehez képest:

1. Reggeli 5 órakor gyűjtse össze azokat, és rövid éneklés és könyörgés után, minden classisbeli Szolgáktól kérje ki a' mult napi Letzkét és azokat tanítsa. Ugyanekkor a' be állott napra szükséges Rendeléseket tegye meg.

2. Minden Classist visitályon, és a' mely Szolgák ott nem találtnak, azoknak neveiket jegyezze fel 's járjon végire, miért mulatták el a' Letzkét, ha hejjes ok nélkül esett a' letzke mulatás, a' Rectornak jelentse meg, a' ki illendő Büntetést fog rendelni.

3. Eddig úgy volt szokásban, hogy a' 3 Templombeli publicatióból, és lakodalmi köszöntésekből bé jöni szokott Pénzek a' Szolgáknak az ő szolgálatyoknak idejéhez képest osztatott fel közöttük, úgy, hogy a' Triennis vett négy annyit, mint a' Novitius, a' biennis pedig két annyit, mint ugyan csak a' Novitius: de hogy ez a' Beneficium a' tanulásra és jó Erköltsökre ösztönül szolgáljon, ezeknek utánna a' Rector az egészsz szolgaságot, nem a' Classisra, a' melybe valaki jár, vagy a' szolgálat idejére nézván, hanem kinek kinek a' tudományban a' maga idejéhez képest tett előmenetelét és jó erköltsét tekintván 3 Classisokra fogja osztani, és ezen Classifikatio szerint fogják a' közelebb említett proportióval venni Divisiókat.

4. A' közönséges vagy Privata Letzkék idején semmi dologra ne ereszsze a' Curator a' szolgákat, melyre nézve mind a' publica, mind a' privata Curatio a' tanítás óráin kívül essen, nevezetesen dél előtt az ételért nem 10, hanem 11 órakor mennyenek.

5. Vacátiók idején hogy a' szegény Szolgák magoknak Ruhára vagy szükséges Könyvekre való költséget szerezhessenek, meg engedtetik, hogy Pénzért Munkára elmehessenek, de fizetés nélkül még a' Rectornak, vagy a' Publicus Praeceptornak se.

6. Minden estve a' Deákok közönséges könyörgésén az Auditoriumban a' Szolgák is megjelennének, ezek a' könyörgés után

benn maradjanak, és az egészsz napi jegyzések ekkor vevődjenek elő, hogy más nap reggelre, tsak a tanítás és rendelés maradjon.

7. Hogy az Auditorium, Classisok, Deákok Szobái az Oskola Udvara, és eleje tiszta legyen, a végre reggeli első leczke előtt, dél után pedig egy óra előtt minden Házakat szükséges ki sepretni, az Udvart pedig és az Oskola elejét szerdán és szombaton dél után, honnan a Szolgák curátorának, a reggeli 5 órai könyörgések után meg kell ezt a rendelést tenni minden nap a következő napra, vagy egy nap az egész hétre, és a határozott seprés idején azon Hejjeket visitálni, a melyeket már akkor sepreni kellett.

8. A Fűtő fára való vigyázat is a curator kötelessége. Ezen szolgálatiért a szolgák curátorának a leszsz egyedül a jutalma, hogy az első Classisbeli szolgák portiójának duplumát veszi.

VIII. Szakasz. A Vigilek kötelességei.

1. Az első Vigil estveli 9 órától fogva 12-ig, a második attól fogva reggeli 3 óráig Gyertyával, és fel öltözve fenn lenni, a szobákat lámpással minden óra alatt egyszer, az Udvart is ugyan annyszor körül járni köteles. Ha valaki a Deákok közzül otthon nem volna, akkor mindjárt a Rectort felkölteni, s annak távol lételét tudtára adni tartozik. Hasonlóképpen ha valamely Vendég vagy bennmaradt, vagy bé jött volna, azt is hirül adni.

2. Vigyázzon továbbá arra is, hogy vagy a Deákok, vagy a Szolgák az Oskolának tiszta hejjeit el ne otsmányítsák, vagy az Épületben kárt ne tegyenek.

3. Az első Vigil a másodikat, e pedig az Oeconomust mindenik a maga kiszabott idejének el telése előtt egy fertályal lámpással menvén hozzá fel költse, addig ott ne hadja, mig az maga Gyertyát nem gyújt és fel nem kél.

4. Ha a városon, a mit az Isten ne adjon, tűz támadna, ha tsak a tűz közel, és minden kétségen kívül nem volna, addig ne tsengessen, vagy másképpen lármát ne indítson a Vigil, mig a Rectort fel nem költené. Hasonlóképpen, ha vagy benn az Oskolában, vagy kívül az Oskolán, de ahoz közel, láрма, erőszakoskodás, veszekedés esne, első dolga a Vigilnek azt hirül adni a Rectornak.

5. A reggeli első letzke előtt egy fertályal mind a két Vigil tartozik a Rectorhoz menni és ha a közelebb múlt éjjel semmi nem történt is, referálni.

A ki ezen kiszabott tisztei közül valamelyikben el nem járna, az első és legkisebb büntetése is az leszsz, hogy a Vigilséget két-

szer fogja egymásután viselni. Második hibája már Årestommal fog büntetõdni, vagy a hiba mivoltához képest az Oskolai székhely arbitruma szerint. Ha kár esik az Épületben éjjel, arról a Vigil felel.

IX. Szakasz. Az Oeconomus kötelességei.

Az Oeconomusnak átalában kötelessége, hogy a Rector és Senior rendelkezéseit végre hajtja, nevezetesen :

1. Három órákor reggel a Vigil által fel költetvén, gyertyát gyújtani, felkelni és fel öltözve fenn lenni, a kik a Deákok közzül magok fel költséket reá bízták, azokat fel költeni, de a reggeli első Letzke előtt egy órával minden Deákot. Átalában mindazokra vigyázni, szintúgy, mint a Vigil, a mikre szükséges, egészen a 6 órai letzkéig köteles. 5 órákor menjen a Rectorhoz az Oskola ajtajának Kóltsáért, az Ajtót nyissa, letzkéket a' szokott órában kérdezzen, és azokra a csengettyűvel jelt adjon.

2. A senior utasítása szerint rendelyen hétköznapra Templis-tákat, Temetésre menõket, Vigileket, a' közönséges könyörgésre elõl könyörgõket, Éneklõket, a' Templomba ez idõ szerint Diktálókat. Hogy pedig nevezetesen a' Templomba és temetésre való menés jó renddel mennyen, mikor üti az óra, a' melyen Templomba vagy temetésre kell menni a Deákoknak, áljon az Oeconomus az Oskola Ajtajába, ha jelen nintsenek, a kiknek kell, azokat szólítsa meg, ha nem engednek, jelentse meg a' Rectornak, mikor elindulnak (indulni kell pedig egygyütt rendel a' szokott Ruhában, és elébb, mint a' harangozás elhagyódna) mennyen a Rectorhoz, és véghez vitt kötelességérõl mindég referályon.

3. Mikor a' Professor az Auditoriumba Letzkére bemegy, már akkor az Oeconomus a' Catalogussal, a' Deákokkal szembe állva jelen legyen, és mihejt a' Letzkéhez hozzá fog, jegyezze fel azokat, a kik már akkor ott nincsenek.

4. Nyáron estveli 9, télen 8 órákor az Oskola ajtaját zárja be, a' költsot azonnal vigye a' Rectorhoz, azután tsengessen, mennyen Gyertyával az Auditoriumba, mikor bé menõre a' 3-dik Vers éneklõdik, az Auditorium Ajtaját zárja be, könyörgés után Catalogust olvasson, ki jövén jegyzéseit akkor mindjárt vigye a' Rectorhoz, hogy az még akkor mindjárt végire járhasson, miért nem voltak könyörgésen, a' kik megjegyeztettek.

5. Estveli Könyörgés elõtt egy Fertájjal járja meg a' Deákok Szobáit ezen okon, hogyha valahol Városi, vagy Külföldi Vendégek taláztatnak, azokat egészen bethűlettel intse meg, hogy már a' könyörgés ideje következvén õ az Oskola Ajtaját kötelessége szerint

be fogja zárni, a melyből azok elérhetik, hogy tehát ki kell menni, ha pedig benn maradnak, ekkor mindjárt jelentse meg a' Rectornak.

6. Az Oeconomus, míg tart az ő Hete, soha az Oskolából még temetésre is ki nem mehet: mindazáltal ha vagy betegsége, vagy más szüksége kimenni kényszerítené, a' Rector engedelmével mást maga helyett tenni köteles.

7. A' kik Vasárnap a' Templomot el mulatnák és az Oskolában maradnának, azokat feljegyezni, és mindjárt a' Templomból való kijövetel után a' Rectornak bejelenteni, de ha senki a' Templomból el nem maradt volna is, arról a' Rectornak relatiót tenni hasonlóképen az Oeconomus kötelessége.

8. Az Oskola udvarán, vagy közel a' kapuja előtt lármázó, hajigáló, jádzó Gyermekeket meginteni, vagy ha nem fogadnák a' szót, a' Publ. Praeceptornak hirt adni köteles az Oeconomus, mikor pedig napjában kétszer, t. i. dél előtt és dél után haza mennek a gyermekek, azoknak jó tova az Oskolától elejekbe ki mennyen, és a' tsendesen való menetelre azokat intse.

Ha ezen kötelességből tsak egyet is elmulat, a legelső és leg kissebb büntetése a' leszsz, hogy hivatalának rendes idejét 24 órai szolgálattal meg töltsa. Ha többet vét, Áristommal büntetődik.

X. Szakasz. A' Coquus kötelességei.

1. A' Coquus első kötelessége, hogy mikor reggel és délután a' Városra a' végre, hogy a' Lakosokat a' főzetésre kérje, ki-megyen, maga minden Házba bemennyen, betsülettel köszönnyön, a' Gazdát vagy Gazda aszszonyt tisztelettel kérje, hogy a, Deákok számára ételt készíteni, vagy készíttetni ne terheltesen. Mikor az ételt elhozzák, azt egészsz emberséggel meg kell köszönni. Az Edényeket, az Ebédieket ugyanaz nap dél után, az Estvelieket pedig más nap a főzető szolgák által haza küldje. Mert ezekről felel.

2. A' Coquus kötelessége tart a' mostani szokás szerént addig, míg a Főzetés az egészsz Városon által megyen, a' mi 3 Hetek alatt kerül egyget, eddig hát ezt a tisztét a' Coquus le ne tegye, hogy a' főzetés jó rendel mennyen.

3. Hogy a' Coquus a' főzetéssel a' tanulásra való idejét el ne veszesse, rendeltetik, hogy Márt. 21 napjától fogva Sept. 21 nap-jáig a' főzetésre való kerülést reggeli 6 óra előtt, dél után 2 óra előtt elvégezze. A' téli fél Esztendőben pedig reggel 8 óra előtt, dél után úgy, mint Nyáron. Az ételért pedig délelőtt 11 órakor indulyon.

4. Ezt a kötelességet a mostani szokás szerint egészsz Esztendőn által a Novitiusok viselik, azért ez továbbra is ő rajtok hagyatik.

5. Semmit abból, a mi közönségesen a Deákok számára adódik, a maga részére a Coquus ne fordíttson.

A Büntetés itt is a kisebbekben Árestom.

XI. Szakasz. A Janitor kötelességei.

1. Janitornak rendeltetik minden sorba a Biennisek elsőjétől a Novitius utolsóig, és köteles reggeli 5 órától fogva, Estveli Ajtó bé zárásig az Ajtón állani, de mivel télen e lehetetlen, November első napjától fogva Mártius első napjáig elég leszsz az első Házban belől az Ablakon nézni. Ez a kötelesség tart egy hétig. De Letzkére megyen a Janitor. A mikor, és az Ebéd s Vatsora idején az ő tisztét a szolga Janitor fojtathattja.

2. Kötelessége átalýában a ki menő és be jövő Deákokat jegyezni, a Gyermekeket és szolgálát, hatsak nem küldődnek, ki nem ereszteti: Az Oskola előtt lármázókat, hajjgálókat, jádzókat inteni.

3. A Janitor is ki megyen a gyermekek elibe, mint az Oeconomus.

Leggyengébb büntetése, hogy rendes tisztinek idejét két nappal megtöldja, nagyobb hibái Árestommal büntetődnek.

XII. Szakasz. A Cantorok kötelességei.

Minden az egészsz Oskolában Deák és Classista, ha a Rector által a Cantorok Laistromába íródik, az Auditoriumba éneket tanulni, és a hol valamely Solennitáson szükséges, énekelni köteles. A mit ki ki annyival inkább készen teljesíthet, mivel az éneklésért, járó fizetésnek fele az Éneklő Chorusé.

Hogy pedig az éneklés tanulása által a más Tudományok tanulásától senki el ne fogódjon, meghatározatnak azok az órák, a melyeken az Auditoriumban az éneklés tanítódik. Azért télen nyáron szerdán, szombaton, Vasárnap dél után egy órakor és még Vasárnap délyesti Isteni tisztelet után, mikor a Classisokban a tanítás elvégeződik, tartozik minden megjelenni, a ki a Cantorok Laistromába fel van írva.

Minthogy pedig az éneklés nem annyira theoriából, mint Praxisból áll, erre a Gyakorlásra a Rector Cantus Praesest teszen, a ki a kinevezett órákon mindég jelen leszsz. Jutalmúl pedig neki a Rector arbitriumától fog függeni valamit rendkívül határozni, mikor

valamely alkalmatossággal felesleg való discretiót kap a Chorus. De a többi egyenlően osztozik, ha Deák, vagy pedig a Rhetor primi anni és Classista a tenoron kívül más hangra alkalmatos, de ha tsak Tenorista, a ki nem Deák, fél portiót vesz.

A ki a Convictuson élő Deákok vagy Szolgák közzül Nyakason nem akarna Cantorságot vállalni, minden Beneficiumra méltatlanná teszi magát. De ha tsak elmulattya a ki szabott időben való éneklés tanulást, vagy ha kívántatik, valamely alkalmatossággal az éneklést, vagy punctualiter meg nem jelen, először megfeddődik, azután Árestomra büntetődik.

XIII. Szakasz. A Deákok Szobáikban lakó első vagy Gazdák kötelességei.

1. A Deákok Szobáikban lakó Elsők vagy Gazdák kötelessége Házbeli Társaiknak minden Rendetlenségeit a Rectornak tudtára adni (nevezetesen pedig a Magyar beszédet akkor mindjárt, mikor valakit Magyarul beszélni hallanak). A mit ha elmulatnak, duplán büntetődnek azon büntetéssel, mely fejjebb a Magyar Nyelv ellen határozatott.

2. A szobák épségéről ők caveálnak.

Ezen — iskolánk mindennemű viszonyait a legapróbb részletekre kiterjedő gondossággal felölelő — törvények negyvenhárom évig voltak érvényben változatlanul, a mi bizonyítja, hogy életbe léptetésük céljához képest azok «temporis et scholae rationibus accomodatae» voltak. És épen ennél fogva, bár ez időszak alatt is hoztak egyes törvényerejű határozatokat, ezeket a körülmények kívánta törvénytörlésnél egyebeknek nem tekinthetjük. Így nevezetesen 1808 febr. 2-án »oskolai széken jelen lévén Tiszt. Medgyesi Pál, nemzeti Curator Patonai Gergely, N. Kalotsa István és N. Jó Mihály urak, azt határozták, hogy a mely Deák ez utánn esküszik, káromkodik, nevezetesen adtát, teremtettét mond, a Divisióból részt ne vegyen. Ha pedig olyan káromkodik, a kinek a Divisióhoz jussa nincs: veréssel büntetődjön. Továbbá 1809 mártius 4-én «Tiszteletes Uraméknak és a N. tanács részéről N. Thenke András, N. Bartók István és Curator Czira Gergely urak jelenlétiben határozodott, hogy a Pénzre való kártyázás ezután a Divisiótól való megfosztódás által büntetődjön; a Templom mulasztásért az Alumnus 30 krt fizet annyiszor, amennyiszer mulat, mely büntetésből bejövő pénz valamely közönséges szükségre fog fordítódni . . .»

1833. július 21-én a félévi examen idejére vonatkozólag hoz határozatot az iskolai szék, mely szerint az a János fővételi Pesti Vásár előtti héten legyen; — törvényt hoz végre arról is, hogy az őszi vacatió alatt az alsóbb osztálybeliek naponta legalább is 2—2 órán át ismétlést tartsanak a tanultakból.

E most közölt iskolaszéki határozatot megelőzőleg 1828-ban ev. ref. iskolánkban az 1803-ban hozott törvények mellett azon «Közönséges Régulák» is életbe lépnek, melyek ugyan a tanítók teendőit szabályozzák és írják elő különösebben, de a mennyiben egyttal a tanulók megjelenésére és viselkedésére is vonatkoznak, azokat e helyen közlésre méltóknak tartottuk.

E «Régulák» első részét képezik azon «Tanítás Methodus»-ának, melyek a «Dunán inneni Helvétziai vallástételt követő Fő-Tiszt. Szuperintendentzia kebelében lévő Gymnasiumok számokra» készültek s melyeket Polgár Mihály — a kerületbeli gymnasiumok inspectora 1828 szeptember 28-án Kecskeméten kelt aláírásával el látva küldött meg alkalmazás végett iskolánkban.

Közönséges Régulák.

1. Legelső kötelessége minden Tanítónak, hogy Tanítvánnyit figyelmetességre szoktassa, a mit főképpen az által ér el, ha mindent, a mit tanít, jól meg magyaráz, azokból, a melyeket tanít gyakrann meg kérdezi hol egyik, hol másik Tanítvánnyát, s végére jár, ha értik é? és ha a mit tanít, jó kedvel tanítja, s az előadandókat elevenen adjá elő.

2. Minthogy a gyermekek és Ifjak előtt felette sokat tesz a példa, minden Tanító úgy igyekezzék magát viselni, a mint illik egy Tanítóhoz és nevelőhöz, indulatja mindenkor mérséklett nyáj-jassággal és komolysággal legyen eggyesítve, beszéde hijjába valóság nélkül való, erköltse tiszta, öltözetje és egész külsője tsinos, egy szóval tegye magát magaviselete által is tiszteletre és szeretetre méltóvá.

3. Minden Tanítvánnyitól kívánnya meg szorosan a Tanító, hogy tsinossann jelenjenek meg mindenkor a Classisban, azaz ruhájok, Csizmájok, a mennyire a környül állás megengedi, tiszta legyen, hajok megfűsülve, ábrázatjok, kezek meg mosva, szájok kiöblítve s. a. t. Könyveiket, írásaikat is tisztán tartásák. Tellyes életekbe hasznát fogják venni a gyermekek, ha ezenn illendő tsinossághoz és tisztasághoz hozzá szoktatódnak.

4. Nagy gondja légyen rá a Tanítónak, hogy a Classis idejében ki szellőztessék, *sőt a Téli napokban fenyő maggal is ki füstöltessek* — mindenkor pedig tisztánn tartassék.

5. A Letzke óráján, melyre tsengetyü által adódik jel, pontba jelenjen meg a Tanító, mind azért, mivel kötelessége ezt tenni, — mind azért, mivel ennek a Tanítványai jövődöbeli pontosságokra nézve nagy befolyása lesz.

6. Soha a Tanító a Tanítás óráját az illető Oskolai Inspectoratus hire és engedelme nélkül el ne mulassa, — de ez Inspectoratus is köteles olyan rendelést tenni, hogy holmi mellékes dolgok, p. o. Temetésre való járás által a Tanító drága ideje el ne foglaltasson.

7. Az illendő fenyíték, mikor már semmi más eszköz nem használ, ki nem vétetik ugyan a Tanító kezéből, de az mindenkor az Individuumhoz legyen mérsékelve. Átaljában a Fenyítéknek mindenkor az Oskolai Inspectoratus fel vigyázása alatt kell gyakoroltatni.

8. A Helybeli Inspectoratus minden két Hétben vagy legalább minden Hónapban egyszer megvizsgálván az oskolákat, feljegyzi: mennyit végzett el azonn idő alatt minden Tanító? hogy áll egyenként minden Classis mind Tudományos, mind erköltsi tekintetben? 's jegyzését minden 2 Hónapban egyszer a Superintendentialis Inspectoratusnak megküldi, mely azokat össze szedvén, és a Téli Esztendei Examenek alkalmatosságával minden Gymnasiumokat maga is megvizsgálván, a Localis Inspectoratus jegyzése és a maga tapasztalása szerint kötelességének fogja tartani részrehajlás nélkül való Informatióját a Méltóságos Fő Curator és Fő Tisztelendő Superintendens Uraknak minden fél Esztendőben egyszer felküldeni a Fő Tiszt. Consistoriumot pedig egyszer Esztendőben minden Gymnasiumok állapotjáról tudósítani.

9. Az ezenn Superintendentiabeli Gymnasiumokban ugyan azonn egy tanító két, sőt három Classisokat is tartozván tanítani, tsak azok vállalhatnak itt Tanítói Hivaltat, akik Lelki 's testi tehetőségeikre nézve alkalmasoknak 's elég erőseknek érzik magukat arra, hogy a tanításra naponként 6 = hat órát fordithassanak. — Mivel azonban a statiót kereső Ifjú gyakrann vagy nem esmervén magát, vagy esmerni sem akarván, olyan terhet is fel vesz, melyet osztánn meg nem bír: a Locale Presbyteriumoknak szemesenn kell vigyázni a Tanítók választásában. Mivel pedig így is valamely oldalagos tekintetből alkalmatlan Tanító csúszhat bé, leg alább a'

nagyobb Classisok Tanítójainak választása és hívása az Ekklesiái Felsőséggel közöltessék.

Az 1833 és 1846 évek közötti időre kell tennünk a törvény gyűjteményes könyvbe tett bejegyzés sorrendjéből ítélve azon «Rendelkezés»-t, melyből megismerhetjük az iskolánkban akkor létezett jótéteményeket.

E kelet nélküli «Rendelkezés», melynek közlését nemcsak érdekesnek, hanem szükségesnek is tartjuk az iskola azon kori viszonyainak teljes megismerhetése céljából, szószerinti szövegében a következőleg hangzik:

«Rendelkezés az oskolánkban létező jótéteményekről és azokban részesülhetésről.

A NKörösi Reformált oskolában tanulónak következő jótétemények vagynak ajánlva:

1. A Ns Várostul és helybeli egyháztul adadni szokott Jutalom-pénzek.

2. Az oskolábani Nyilvános tanítói jövedelmek.

3. Magános tanítói jótétemények.

4. Lakás az iskola épületében.

5. Kosztbeli segítség (kenyér).

6. Ünnepi alamizsnábólí osztalék.

7. Bor és egyéb kéregetésbőlí osztalék.

8. Halott temetéstőlí fizetés.

Ezen jótéteményekben részesülhetéshez következő feltételek köttetnek.

1. Minden növendéke az oskolának akár, NKörösrül, akár máshonnét való legyen, tartozik az oskolai év kezdetével vagy mikor bevétetik oskolánkba, ha ennek jótéteményeiben részesülni akar, e végett az oskolai székhez akar szóval, akár írásban folyamodni, különben a Jótéteményesek közé nem számítatik és a senior által be nem irathatik.

2. A Jutalom-pénzi és tanítósági jótéteményekben részesülhetnek a növendékek a többi jótétemények nélkül is. Ezen jótéteményekhez csak az apparitóri és Examenre hivatgatási kötelesség köttetik és ezeket az utóbbiaktól külön válva is kérhetni.

3. A lakási, élelmezési, alamizsnábólí osztózási s rendes halott temetési jótétemények a bentlakáshoz szorosabban köttetnek, a nélkül, hogy az előbbiektől elválasztatnának. Ezen jótéteményekben részesülő ugynevezett alumnusok, az őket különösebben érdeklő szolgálatokra is köteleztetnek az előbb megnevezetteken kívül, melyenek: az iskola körüliek, az apparitorságon kívül az éjeli ör-

ködés, mindennemű alamisna kéregetés, hívogatás, írás; templom körülük: az éneklés, dictálás, olvasás, ur asztala körüli szolgálat.

Ezen jótéteményekérti folyamodásokban tehát nyilvánítani kell, hogy a folyamodó mind stipendiumi, mind alumniumi jótéteményeket kér és magát minden azokhoz köttetett szolgálatokra és feltételekre késznek igéri.

4. A bentlakástól különválva, mint városon lakó csak azon feltétel alatt részesülhet valaki az alumniumi azaz élelmezési, osztaléki, temetési jótéteményekben, ha a bentlakók kötelességeit, melyekről a senior szoros rendtartási jegyzőkönyvet viend, pontosan teljesítette.

5. A szolgálatokbani rendtartás végett az iskola seniorának következő utasítás adatik:

a) Senkit a jótéteményesek közé be ne írjon, sem semmi jótéteményben ne részesítsen, a kit az iskolai szék a jótéteményesek közé be nem fogadott.

b) Egy szolgálati Jegyzőkönyvet tartson, melyben külön-külön legyenek beírva minden szolgálatok alá az azon nemű szolgálatot teljesíteni köteles jótéteményesek, ezen névsorok szerint rendelje ki szoros rendet tartva minden szolgálat tevőket és bejegyezze eljárásokat, kötelességivé tévén nekik eljárásuk bejelentését, az el nem járókat a törvény értelmében a Rector professornak bejelentvén.

c) A szolgálatokra egyenként következőket tartsa meg:

aa) *Apparitori és hívogatási* szolgálattal tartoznak egyaránt minden jótéteményesek, úgy mind az által, hogy a kisebb idejű tanulók inkább apparitorok, a nagyobbak pedig hívogatók legyenek.

bb) A kik büntetésből apparitorok, azon szolgálatjok sorszerinti szolgálatba ne számíttassék és a büntetésből szolgálók mindig előbb teljesítsék szolgálatokat, mint a rendszerint sorban következők.

cc) Iskolai székek alkalmával a sor szerint következő is kirendeltessék, ha szükség lenne, a szolgálatot teendi.

dd) *A jobb írók* a senior által külön választván az apparitorok után külön irassanak be és ezek az apparitori szolgálattól felmentessenek. Mi helyett az iskola ügyeiben minden írományokat készíteni tartoznak.

ee) *Éjjeli őrséggel* minden bent lakó osztalékos egyaránt tartozik, egyedül a szobákban elsők vétetvén ki, kik e helyett a szobákban lakók kötelességükben eljárásokról felelősök és ha az örök szobáikból ki nem állának, azokat reá hajtani tartoznak.

ff) *Alamisna kéregetésre* minden abban osztozó alamnusok egy

aránt kötelesek, egyedül a közönséges tanítók nem, mivel ők a templomban praedikálnak.

gg) *A templombani dictálást*, köznapokon éneklést az alumnusok közül az első évesek és a második évesek közül is mind azok kötelesek tenni, kikre az urasztalánáli szolgálat és a Cathedrábani olvasás nem kerül.

hh) Az urasztalánáli szolgálat és a Cathedrábani olvasás csak érettebb koru és jó organummal bíró harmadik és második esztendő tölto nagyobb tanulókra bizassék, kiket az alumnusok közül a senior elegendő számmal kiválasztván külön írjon és csak a dictálási és éneklési szolgálattól mentek. Azonban az olvasandó szentírásbeli részt a Rector Professornak mindenkor bemutatni, és a jól elolvasásban magokat előre begyakorolni kötelesek.

ii) A Communiók utáni Prédikálások a nyilvános Tanítók kötelessége a senioron és contrascribán kezdve lefelé, a kik ennél fogva minden egyéb szolgálatoktól menttek.

kk) *A halottra járás*, mint egyszersmind jótétemény is, minden alumnusokkal köz: de kötelessége is minden alumnusnak a maga idejében és rendivel temetésekre eljárni, a ki, a mikor következik, jelen nincsen, az kárpótlást nem követelhet; a ki a pedig rossz idő miatt vonakodik, mikor a sor reá kerül, temetni menni, vagy maga helyt mást nem állit, az mikor jó időben következnek, büntetésül a sorbul kihagyassék és semmi kárpótlást ne kapjon.

d) A szolgálatokban eljárásra kiki személyesen köteles; maga helyett másnak helyettesítése csak szükség esetiben és soha a senior tudta nélkül meg ne történjék. Közszolgálatokra csak jótéteményekkel élők kényszeríthetnek».

A jótétemények illetén részletes felsorolásának s az elnyerhetés illy szabatos körülírásának itt találunk első nyomára.

Bár hinnünk kell, hogy az érvényben volt iskolai törvényeket az előjáróság a tanév elején rendszerint felolvastatta a tanulók előtt, vagy minden tanulót kötelezett azok leírására, minthogy máskép aligha ismerték volna meg a tanulók azokat, mégis e felolvasások első --- írásban maradt bizonyítékára csak 1793 junius 29-éről akadunk és pedig Fodor Gerzson azonkori bejegyzéséből.

A törvények felolvasásának második irott tanuságául az 1846 évi október 10-iki iskola-gyűlés azon rendelkezését tekinthetjük, melynek alapján Szenté János, az egyháztanács akkori jegyzője 1846 október 11-én a tanév megnyilta alkalmából felolvasta a következő iskolai törvényeket:

1-ső törvény: Tagja ezen iskolai testületnek, ki törvényesen bevétetett. Ennek rendje és módja:

Az alsó iskolákat itt végzetek utolsó közvizsgálat végével, felolvastatván közönségesen külön a főlebb eresztendő, külön a vissza utasítandók neveik, ezek kizártával — a többek egy-egy forint — a helybeli könyvtár szaporítására fordítandó díjletétel mellett — aláírásra bocsájtatnak. A más iskolából jövők jelentik magokat az igazgatónál s ha a bizonyság levelük, az e tárgy iránt kibocsátott felsőbb kegyelmes parancsokkal mind az erkölcsöket, mind a tudományokat illetőleg megegyezőknek találtnak, ezeknek hitelére s ereje mellett bevétetnek az iskolai választmány gyűlésében, a kitett 1 vfrt díjletétel ezekre is értetvén. Iskolai év kezdete október 1-ső, vége pedig Augusztus 1-ső napja.

II. törvény. Az iskolai szolgálatokat megtenni és az iskolai hivatalokat, kik ezekre méltatnak — viselni híven és pontosan tartoznak. (Itt következik a jótétemények elősorolása, a mely szóról szóra egyező a fentebb közlött «Rendelkezés»sel.)

Az *iskola Nagy* kötelessége még a tanulóknak jótéteményeiket az ellenőr jegyzetei mellett kezéhez venni és ezekről számolni; az iskolai kihágásokat, mihelyt azoknak tudomására juthat, az Igazgatónál bejelenteni. — Fizetése. Az innepi osztalékból minden innep alkalmával 2 vfrt, külön az övé, ezen kívül az osztalékból két annyit vesz, mint a többiek egyenként kapnak. A temetési egy személyre 12 vkr., ebből az iskolai szükségre magánál letartóztat 2 vkr, miből krétát, papírt venni, könyvkötőt fizetni tartozik. A várostól adatik 20 font faggyú ára, innepi tiszteletdíj az egyházi pénztárból.

Az *Ellenőr*, mint az Oskola Nagy segéde s ennek hon nem létében, vagy akadályoztatása esetében mindazokra köteleztetik, mik az oskola nagynak kötelességei.

Oskola Rendőr fizetése 100 frt, miből 70 frt a városi és egyházi jótéteményekből, 30 frt pedig az egyház pénztárából fizetendő. Kötelességei: az iskolai épületekre, fákra, kerítésekre közvetlen felvigyázni, különösen akkor, midőn a gyermekek iskolai tanításokon bent nincsenek, szélllyel járva felügyelni, a szolgálkkal a szükséges tisztogatást megtétni, a károsításokról felelős.

Szolgák felügyelője az oskola igazgató, tartozik a szolgálkra s ezeket illető jótéteményekre felvigyázni, a szolgálkkal a szükséges tisztogatást a rendőr által megtétni, a jótéteményeket a szolgálk közt egyenlően kiosztani, hogy a szolgálk a tanulástól el ne vonatassanak, arra felügyelni, ha valami vissza élest tapasztalnak, azt

az iskolai székeknek feljelenteni. A szolgák jótéteményei a háromszori hirdetésből, a szokott kéregetésből jövedelem, s az egyháztól osztandó kenyér. Kötelességek: az iskolai termeket s járdákat kisöpreni, az iskola udvarát tisztogatni; az iskolai szolgálaton kívül máshova menni szolgálatra nem kényszeríthetnek.

Karelnök kötelessége: az éneklőkart az éneklésben gyakorolni, új énekeket tanítani, az itteni kihágásokat az iskola igazgatójánál feljelenteni, a bevett pénzekről számolni, az osztalékot az igazgató felvigyázása alatt tenni; az éneklés gyakorlására és tanítására szerda, szombat és vasárnap délutáni órák rendeltetnek. Fizetése: minden keresményből az osztaléknak két annyiát kapja, mint a többiek egyenként.

Nyilvános Tanítók tartoznak az eleikbe adott tanítási rendszert pontosan követni, a tanszobákra felvigyázni s az itteni kártételekről számolni. Fizetésök: a nemzeti iskolai tanítóknak, minthogy tanításdíjt nem szedhetnek, 90 frt; a latin iskola tanítóké 40 frt és ezen tanításdíj: az I. és II. nyelvészeti osztályban 3 vfrt, a III. és IV. nyelvészeti osztályban 4 vfrt.

III. törvény. Szállást, kosztot fogadni csak oly házaknál szabad, hol itt helyben lakó házi urak, gazdák, gazdasszonyok vagynak; nem szabad pedig vendégfogadóknak, bor, pálinkamérő, kávé és serházakban, valamint oly házaknál sem, hol már ifjak romlottak el, s mint ilyenek az iskolai igazgatóságnak feljelentvők; szállását s annak változtatását mindenki bejelenteni s jóváhagyását mindenki kikérni köteles az iskolai igazgatótól.

IV. törvény. Függés mindennek és így e tudományos társaságnak is lelke, egyedüli éltetője. Ebből folyó mulhatatlan kötelessége minden tanulónak, a fennálló polgári és iskolai törvények, minden rendű felsőbb és alsóbb előjárói iránt tisztelet és kész engedelmességgel viseltetni, szóban és tettben mindent, mi e tiszteletet csak messziről is sérteni látszhatnék, gondosan eltávoztatni.

V. törvény. Kötelesek mindenkit illő tiszteletben tartani, egymást kölcsönösen megbecsülni, nyájas barátság és szeretettel ölelni; mindenkinek bármi módon megsértésétől vagy megkárosításától óvakodni; általában az illendőség törvényeit beszédök, öltözetök, minden tettökben, egymás közt és másokkal társalgásukban pontosan követni; — egész magukviselésével hivatásuk és foglalkozásukhoz illő művelt szelid erkölcsöket nyilvánítani.

VI. törvény. Hivatalos eljárásban kötelesek fekete magos kalapban, setét színű öltönyben lenni.

VII. törvény. A kávé, ser, bor, pálinkamérő házakban járni, tivornyázás végett bárhol összejönni egyáltalában nem szabad, lakhelyökről estveli 9 órán túl kin maradni, színházban, nyilvános tánczhelyeken az igazgatótól nyert engedelem nélkül, — mi azonban csak jó magok viseletű s szorgalmas tanulóknak adathatik, — megjelenni nem szabad. Tisztességes házaknál társalgás s mulatságban való részvétel nem csak tiltatik, de ajánltatik.

VIII. törvény. Kártya, kocka, minden sors és szerencse játék, minden a még tapasztalatlan s vigyázatlan ifju kort veszélyezhető időöltés, puskázás különösen a temetőben, és a gombos fáknak, sírköveknek megsértése, vadászat, hanemha szülék vagy felügyelők engedelmevel s szorgalom ideje alatt tiltatik.

IX. törvény. Kölcsön kérés és kölcsön adás, hitelbe dolgoztatás, hanem ha bejelentés és illő jótállás mellett, tiltatik, a mi szokott módon közhirre teendő.

X. törvény. A kiszabott büntetésnek ellenszegülő keményebben büntettetik, újabb ellenszegülés esetiben kitiltatik. Ki egyszer bármi okon kitiltatott, többé a kitiltó testület által vissza nem vétetik. A kitiltástól birtokon belül az egyháztanácshoz lehet fellyebbezni, de oly szoros feltétel alatt, hogy a fellyebbező a ki tiltási nap estvéjéig az iskolai igazgató oktató ur előtt fellyebbezési nyilatkozatát megtenni és kizárólag fellyebbezési folyamodását harmad nap alatt ugyan annak be is adni köteles, miket ha nem teend, harmad nap után a kitiltás önként fogamatba ment. E végett a fellyebbezési folyamodás tárgyalás végett kellő időben egyháztanács gyűlés tartandó.

XI. törvény. Minden tanuló köteles a halgatandó leczkék rendire, számára nézve a megállapított rendezert szorosan megtartani; a leczkéket szakadatlan szorgalommal, illendően s tisztán öltözködve illendően gyakorolni. Soha nagy ok, kikerülhetetlen akadály s az illető oktátónak előre ki kérendő engedelve nélkül egyet is el nem mulasztani, a leczkén óra kezdetével jelen lenni, végig csendesén, illő figyelemmel hallgatni; a tanulni valókat, kihagyott munkákat, írási gyakorlatokat egész pontossággal végezni, minden szükséges könyveket idejében megszerezni, magán és közvizsgálatokon idejében megjelenni. Ha szorgalom ideje alatt a városról el kellene mennie, az oktatókon kívül mindenkor az igazgató engedelme is írásban kikérni, ugyanezeknek haza tértét is (mi az adott engedelmen túl nem terjedhet) bejelenteni; a városról távozását, még ha szünnapokon történnék is az, ugy szintén vizs-

szajövetelét is mindig az igazgatóval tudatni, hogy honn és távol léte minden időben tudva lehessen.

XII. törvény. A ki korhelységre mutatólag mulasztja a lecke-ket: az tanulónak lenni megszűntetik.

XIII. törvény. A tanulmányaikból vagy ezeknek csak valamely részéből is közvizsgálatok alkalmával II-ik osztályba sorozottak, — hanem ha az új szorgalom kezdetével, melly csak a 2-ik félévi szünet ideje alatt tartandó, kielégítő vizsgálatot adnak, felebb nem bocsájtatnak, közjótéteményt csak minden tudományból kitünő s meg nem rovott erkölcsű kaphat; meg rovott erkölcsű az iskolai igazgatóság által közjótéteményre nem ajánlathatják.

XIV. törvény. A ki ismételt vizsgálatot ad, 5 frtot fizet a megvizsgálásáért az iskola könyvtára számára. A másutt hallgatott és az újra hallgatandó tanokra nézve a tanítási rendszer alól e miatt kivétel nem történhetik és így, a ki másutt hallgatott is valamely tudományt, a tanítási rendszer szerint azon évre eső tanokat mind tartozik hallgatni.

XV. törvény. Szorgalom kezdetétől egy hónap után senki semmi szín alatt az igényelt osztályba tanulónak be nem vétetik, hanem alsóbbat ismételhet. Egyébaránt a körülményre vonatkozó egyes esetek az Egyháztanács elébe intézkedés végett felterjeszthetők.

XVI. törvény. Oskolai bizonyítványt csak úgy lehet kiadni, ha az illető minden törvényes tartozásait ki elégítette.

XVII. törvény. A törvények és rend fentartására ügyel az iskolai igazgatóság, különösen az összes oktatói kar.

XVIII. törvény. *Büntetések:* a vétség mivolta, első vagy ismételt ízben előjövele szerint, tekintettel mindenkor a büntetendő ifjúnak is netalán már tetteiben máskor nyilvánított természeti jó vagy rossz hajlamaira, előbbi magaviseletére, a következők:

Gyengébb büntetések: A csekélyebb hibákért megdorgálás és szüléknek vagy gondviselőknék bejelentés, gyakoroltatik az illető oktató által.

Keményebb büntetések: a dorgálás, rendkívüli napi szolgálat, elzárás, elutasítással fenyegetés, kitiltás; gyakoroltatik az iskolai igazgatóság által, mely hogy érvényesen ítélhessen, legalább 5 tag jelenléte szükséges, akként, hogy azok közt két világi tag legyen.

E törvényekben már egészen más szellem nyilvánul, mint az 1803-ik években; meglátszik a fejlődő kor szabadabb szellemű ki-

vánalmainak hatása, mely már inkább az életnek igyekszik nevelni a tanulót. Bizonyítja ezt az az egy körülmény, hogy míg az 1803-iki törvények még mindig igen kevés szabadságot engednek a belakos tanulóknak a városba kimenetelre, sőt a városon kinn lakókat is igen komor szellemben igyekeznek tartani, nevelni: e törvények VII-ik cikkelye a tisztességes házaknál való társalgást és mulatságban részvételt már nem csak nem tiltja, de ajánlja is.

E törvényekkel találta iskolánkat az 50/51-ik évi ujja szervezés kora. Azon nagy és gyökeres átalakulásnak, melyen ekkor iskolánk keresztül ment, s még inkább azon kényszer helyzetnek, mely az Entwurf által nehezedett hazai oktatás ügyünkre s így a középiskolák szellemére, szervezetére, elmaradhatlan következménye volt, hogy az addig érvényes törvények helyett újakat kellett alkotni, melyek azon kor viszonyainak megfelelőjenek.

Igy alkotta meg a tanári testület 1852 február 4-én a Fitos Pál ideiglenes igazgatósága és Szász Károly (jelenlegi püspökünk) jegyzősége idejében azon törvényeket, melyek az 1861/2-iki iskolai év elejéig voltak érvényben. A törvények e címet viselik: *«Iskolai törvény a nagykörsi fel- és algymnasium növendékei számára»*, és részei a következők:

- I. cikk 8 §-al az iskolai év elején való köteleességekről;
- II. cikk 6 §-al a tanórak mulasztásáról;
- III. cikk 4 §-al a tanulásban tanúsított hanyagságról;
- IV. cikk 2 §-al a tanórán való rendetlenségről;
- V. cikk 3 §-al az illendőségről;
- VI. cikk 3 §-al az iskola körüli rendetlenségről és kártételről;
- VII. cikk 2 §-al a dohányzásról;
- VIII. cikk 2 §-al a közcsend háborításáról;
- IX. cikk 3 §-al az éjszakázás és dorbézolásról;
- X. cikk 3 §-al a gyanus helyek látogatásáról és a mulatságokról;
- XI. cikk 2 §-ban a szerencsejátékról;
- XII. cikk 3 §-ban egyéb kihágásokról;
- XIII. cikk 2 §-ban a terhes kötésekéről;
- XIV. cikk 2 §-ban a gyülekezésről;
- XV. cikk 3 §-ban az isteni tisztelet gyakorlásáról;
- XVI. cikk 4 §-ban a gymnasiumból kilépésről szól.

Nem tartottuk szükségesnek e törvények részletes közlését, mivel azok a hat évvel előbb alkotott törvényektől nem sokban térnek el. A kettő közt az a legfőbb különbség, hogy ez utóbbiakban már szó sincs a tanulók által viselt tisztségekről, minthogy

azok nem voltak többé beilleszthetők az újonnan szervezett iskola keretébe s ép ezért teljesen meg is szűntek. Csak a XIV. törvény cikk 1-ső §-át említjük meg, a mely azon kor szellemére élénk világot vet, s a mely szerint «Leczke és isteni tiszteleten kívül az igazgató előleges engedélye nélkül soha, sehol, semmi szín alatt egybegyülni, annál inkább társaságot szervezni nem szabad.»

E törvények az 1861/2-ik iskolai év elejéig voltak érvényben. Autonomiánk visszaállítása után megszűntek az Entwurf-korszakának iskolánk belső szervezetére vonatkozó intézkedései s így azon kor törvényei is.

Az egyháztanács 1861 november 7-én fogadja el az iskolaszék által beterjesztett s VII. szakaszban 38 §-ból álló törvényeket, melyek egyébaránt alig mutatnak pár pontnyi lényegtelen eltérést az abszolút korban érvényes iskolai törvényektől, a minthogy az előszóban olvashatjuk is, miszerint ezek «az önkormányzatunk helyre álltaig érvényes törvények alapján» készültek. Legnagyobb különbség a kettő között természetesen az volt, hogy ez utóbbiakat autonóm jogánál fogva már egyháztanácsunk készítette s erősítette meg, mondta ki azok érvényességét mindaddig, «mig ez érdemben a főtiszt. dunamelléki egyházkerület ujabban nem intézkedik.»

Ez időpont épen egy év múlva következett be. Török Pál püspök ugyanis 1862 november 9-én kelt leírata kapcsán megküldötte az egyház kerületi törvénytervezetet ideiglenes és próbatétel végett gyakorlatba vétel céljából, a mit az egyháztanács 1862 november 26-án haladéktalanul életbe is léptetett. Ez ideiglenes törvényeket a következő tanév második felében az egyházkerület által véglegesen megállapított törvények váltották fel

Messzire vezetne, ha ezen, s az azóta úgy a haladó kor, mint a tanügyi viszonyok fejlődése érdekében több ízben módosított iskolai törvényeket részletes terjedelemben közölnők. Eléggé hozzáférhetők is azok. Épen azért mindezek közlését mellőzve — munkánk e részének befejezéseül csak azt említjük meg, hogy iskolánkban jelenleg azon törvények vannak érvényben, melyeket a Budapesten 1891/93-ban tartott országos zsinat 477 §-ában gyökerező jogának alapján a dunamelléki ev. ref. egyházkerület 1894 október 27-ik és következő napjain tartott rendes közgyűlésében hozott — a középiskolák bel-rendtartására és fegyelmezésére vonatkozólag.

HARMADIK RÉSZ.

Az iskola hatóságai.

sak természetes, hogy a mely testületek és hatóságok anyagi áldozattal járultak az iskola fentartásához, gyakorolták a felett a felügyeleti jogot is. — Ezek voltak: *a)* az egyház, *b)* az egyházmegye, *c)* a város, *d)* az egyházkerület, *e)* a convent és *f)* az államkormány.

A) Az egyház.

Az iskola hatóságai között első helyen az *egyházat* említjük, nem azért, mintha anyagi segélyezése alapján foglalhatná el a legelső helyet a fentartótestületek közt, hanem, mivel e felügyeleti joga egyházi alkotmányunkban gyökerezik, s azt az iskola felállítása óta mindig gyakorolta is; annyira, hogy bármivel járultak is egyesek, vagy testületek az iskola fentartásához, vagy fejlesztéséhez, e segélylyel tulajdonként való rendelkezést az egyház kormányzóságára ruházták.

Habár helyi viszonyaink sajátságai miatt s a régiek időkre vonatkozó kuforrásaink szűkszavúsága miatt szinte lehetetlen meghatározni azt a határvonalat, mely az iskola feletti fenhatóság tekintetében az egyházi és világi hatóság vagyis a városi tanács jogkörét szabatosan megjelöli; s habár egész e század 40-es éveig tulajdonképen az egyház ügyeiben is a városi magistratus érvényesítette elhatározó befolyását: mindazáltal régiek törvényeink jelentős szerepet biztosítanak az iskola ügyeire az egyháznak, amennyiben lelkészeinek jogait kifejezetten megszabják.

Igy az Extractus teljes tiszteletet követel az iskola növendékeitől az egyház lelkészei iránt. Az 1693-iki törvények szerint a tanuló köteles volt bevétele végett jelentkezni a rectornál, aztán az egyház lelkészénél is, ki «az iskolának második directora.» — Épen így köteles volt engedélyt kérni az iskolából távozni szándékozó tanuló arra a lelkésztől is, miután azt a rector megadta.

Ezek mutatják, hogy a lelkészeknek, kik sajátkép az egyházat képviselik, törvényekben gyökerező joguk volt az iskola ügyei felett. S bár minden jel oda mutat, hogy a városi tanács volt az a patronus hatóság, melyhez az Extractus szerint a rector intézkedéseivel elégtelen tanulókat feleltethettek, nem lehet kétségünk az iránt, hogy az iskolának főleg szellemi ügyei vezetésében lényeges befolyása volt lelkészei által az egyháznak, mint a kik tudományos képzettségüknél, gyakorlottságuknál s hivatásuknál fogva erre különben is illetékesebbek voltak, mint a világi magistratus tagjai.

Ezt épen azzal is bizonyíthatjuk, hogy valahányszor az iskola számára törvényt kellett hozni, vagy a meglevőket módosítani, avagy a mikor az iskolát érdeklő más ügyekben tanácskozott a patronus jogát gyakorló városi tanács, gyűléseire rendszerint meghívja a lelkészeket is. Az iskolák mindenkor az egyház veteménys kertei voltak.

Igy például, midőn 1742-ben április 24-én az iskolabeli syntaxisták és grammatisták praeceptorának jövedelmét fizetése és intertentiója felett értekeztek, «megjelentek a Város közönséges Házánál Tisztelendő Superintendens Helmetzy István, Nagy-Kőrös Város első Predikatora, és jelen voltak . . . a Tanácsbeliek». 1798 december 8-án összegyűlekezvén a Város közönséges Házához Tiszt. Medgyesi Pál és Kovács József Predikator urak és Tiszt. Professor Fodor Gerzson Ur . . . » aztán a névszerint elősorolt tanácsbeliek s határoztak az iskolára hagyott javak értékesítése tárgyában. (Városi jegyzőkönyvek.)

Abból pedig, hogy az 1793-ik év június 29-én tartott iskolaszéki gyűlésben a törvények szerkesztése alkalmával jelen voltak: a két lelkész, továbbá a város főbírája, senátorai, a kurátor s a város jegyzője, — joggal következtethetjük, hogy az iskolaszéknek a lelkészek, kik különben is a világi tagok előtt vannak említve, nem csak tiszteletből meghívott, hanem rendes, constituens tagjai voltak. Ezt igazolják különben az 1803-ik évi törvények eme szavai: «az iskolai szék legalább három személyekből áll, t. i. Tiszt. Predikator Uraimék közül egyik, ha mind a ketten nem érkeznek, egy Magistratus Ur és a Rector».

Hogy az egyháznak — lelkészei által volt befolyása az iskola ügyeire, az 1806-ik évből is bizonyítja egy jellemző adat. Ez év május 1-én ugyanis consistorialis gyűlés volt a két lelkész, a rector professor, a főbíró, kilencz tanácsbeli úr és a városi nótárius jelenlétében, a mikor elhatározták, hogy a helybeli Consistorium tagjai lesznek a compossessorok közül hárman, a két lelkész, a rector

professor, aztán a helybeli magistratus, és minden tizedből 1—1 nemes, és 1—1 «nemtelen Lakos». (Egyházi levéltár.) Az ekként alakított consistorium állapítja meg — fentebbi állításunkat igazolólag — 1814 december 13-án a városházánál tartott gyűlésében a professor fizetését.

Azonban, hogy a városi tanács, mint patronus, érzékenyen vette a presbyterium jogkörének kiterjesztését, és hogy patronusi jogait bizonyos féltékenykedéssel őrizte, kitűnik 1827 február 20 án tartott gyűlésének jegyzőkönyve e soraiból: «Ámbár a Nagykőrösi Rfta Szt Ekklesiának oeconomáját s egyéb dolgait egy a Város különböző sorsú s állapotú Lakosaiból Felállított Presbyteriale Consistorium már darab időtől fogva végzi s az Ekklesia oeconomájának administratiójába ususa is van, mivel mindazáltal eleitől fogva . . . az Ekklesia fentartásából s Dotatiójából eredett Patronatus Just kirekesztőleg a Helybeli Tanács gyakorlotta mindenkor, . . . azért a Helybeli Tanács ebbeli Patronátusi Jussával továbbra is élni kíván és ezen Juszt . . . a helybeli Presbyteriummal közössé nem teszi . . . » stb. stb. (Városi jegyzőkönyvek.)

Mintegy tiltakozásnak tekinthetjük a városi tanács e nyilatkozatát az ellen, hogy a presbyterium ne gyakoroljon elhatározó befolyást az egyház, vagy a mi ezzel egy jelentőségű, az iskola ügyeiben.

Még határozottabban nyilvánul e törekvés az erdőgyűlés 1832 február 26-án tartott ülése jegyzőkönyvében. E gyűlés ugyanis az előzőleg kiküldött bizottság jelentését tárgyalta, a mely kifejezést adott javaslatában annak, hogy az iskola belső jó rendjének «szent célja az eddig gyakorlott iskolai szék által, (mely állott az iskolai Inspector, a Predikátorok és Professor Urakból) egy átallyában el nem érődhetik; ámbár ugyan az Egyházi Törvények azt tartanak, hogy az iskolákban való Felvigyázás a helybeli Predikátoroknak legyen Kötelességek» . . . mégis azt ajánlja, hogy állíttassék fel egy 5 tagú «Igazgató Test» (Directio) a melybe csak tanácskozási joggal volnának meghívandók a papok s a professorok. Az erdőgyűlés némi módosítással fogadja el a javaslatot, azzal t. i. hogy az 5 tag mellé 6-dikul az első lelkészt is megválasztja «oly módon, hogy a többi tagokkal egyenlő votuma legyen» s teszi ezt azon okból, hogy «az Ekklesiái Felsőbb Elöljáróságnak valamely olyan gyanuja elháríttasson, mintha a helybeli patronatus Jussával bíró Erdőgyűlés az Egyházi Tisztviselőket az iskolai felvigyázásból egészen ki akarná hagyni. (Egyházi levéltár A csomó).

Az erdőgyűlésnek, a pátronátus jussával bíró erdőgyűlésnek a bizottság javaslatától eltérő értelemben hozott eme határozata is bizonyítja, hogy meddő törekvés volt az, mely az egyház fenhatóságát, a mit lelkészei által gyakorolhatott, teljesen meg akarta szüntetni az iskola ügyeiben.

Nem is találunk többé nyomára olyan kísérleteknek, melyek az egyház e fenhatóságának az iskolai ügyekben való korlátozását czélozták volna; sőt a harminczas évekből is több adatunk van arra, hogy az egyháztanács, a városi tanács és az erdőgyűlés ellenző törekvései daczára is érvényesen intézkedik az iskolát érdeklő ügyekben. Így például 1834 február 26-án az egyháztanács intézi el a tanulók azon folyamodványát, melyet a divisiónak évente kétszer tartása és a temetéspénz feljebb emelése ügyében nyújtanak be; azon év márczius 9-én ugyan ez a hatóság állapítja meg, hogy a tanítványok mennyi tandíjat fizessenek a publicus, mennyit a privatus tanítóknak. Továbbá az 1838 január 16-án tartott consistorium az iskolaszék által kitiltott néhány ifjút — az elutasítási ítélet megváltoztatása végett beadott kérelmük alapján visszavesz s enyhébb büntetésre t. i. 9 órai áristomra s arra ítéli őket, hogy az auditoriumban rövid beszéddel kövessék meg az iskolaszéket. — 1841 márczius 6-án az egyháztanács hoz elvi határozatot a bentlakás fokozatos eltörlésére s azon alkalommal azt is kimondja, hogy «a közmegegyezéssel bevett oskolai könyvek egyes emberek kívánsága és akarata szerint ki ne küszöböltessenek, ujak be ne vészenek, hanem előbb a Consistorium értelme az ilyenekre nézve kikérteessék; 1842 augusztus 14-én ugyancsak az egyháztanács tárgyalja az iskolába behozandó szakrendszert s október 25-én állapítja meg a könyvtár kezelésének szabályait. (Mind ezen adatok az egyháztanácsí jegyzőkönyvekben találhatók.)

Elégge bizonyítják e most felsorolt adatok, hogy az egyháztanács az erdőgyűlés által választott Directorium mellett is megtartotta — főleg szellemi tekintetben — az iskola ügyei intézésében jogkörét, a melynek aztán 1845 május 28 án kizárólagos birtokába is jutott.

Ekkor ugyanis «az Iskola körüli hiányok megszüntetéséről az által gondoskodik az Egyháztanács, hogy kebeléből az oskolára közelebbről felügyelő testületet nevezend ki, mely munkásságát maga rendezze el, figyelembe vévén az oskolának mind külső, mind belső életében található fogyatkozásait; rendelkezését megerősítés végett az Egyháztanácsnak felterjeszse s mindenkorí eljárásáról is időnként jelentést tegyen». (Egyháztanácsí jegyzőkönyv.)

Szeptember 28-án meg is választják egy évre a felügyelőtestület tagjaiul Báthory Gábor lelkész, Patay Pál táblabíró, Bakos Ambrus senatort, Tanárky Gedeon jegyzőt s az egyház gondnokát «a négy fő oktató urakkal együtt.»

Ez a felügyelőtestület volt iskolánk ügyeinek intézője néhány évig; így találja iskolánkat az ujjaszervezés korszaka, a mikor aztán 1851 október 19-én tartott gyűlésében az egyháztanács módosítja annak szervezetét. Kimondta ugyanis, hogy az iskolaszék 1-szor is hét tagból álljon; 2-szor tagjait a presbyterium válaszsza 7 évre; 3-szor jegyzőkönyveit évnegyedenként a presbyteriumnak mutassa be; 4-szer a tanulmányi és fegyelmi ügyekben a tanárokkal együtt tanácskozzék; 5-szor a tanár választást kivéve, mely a presbyterium joga, «teljes érvénnyel rendelkezék a szellemi és anyagi erők felett az Egyháztanács és a Közönség által is időről-időre kimutató határok között; 6-szor a könyvtárt számba vévén az ujonnan kifejlett szükségekhez képesti gyarapítását eszközölje; 7-szer a természettudományi és mathematicai gyűjteményt egészítse ki; 8-szor a bizonyítványokat az igazgató mellett valamely tag is írja alá.

Ez az iskolaszék, a melynek elnöke 1860-ig Báthory Gábor lelkész, tagjai Magyar Pál polgármester, (1860-ig) ő helyette 1859/60-ban Vajda László polgármester, továbbá Beretvás Albert városi tanácsos, Tanárky Gedeon városi és egyházi tanácsos, végre Nagy Gáspár városi főjegyző voltak, évvülhetlen érdemeket szerzett iskolánk felvirágoztatása körüli buzgó igyekezete által. Az iskolaszék tagjai mind megannyian emelkedett gondolkodású, magas látókörű férfiak voltak, kik nemes becsvágygyal törekedtek arra, hogy iskolánkat, mely a szabadságharcz lezajlása utáni kényuralom korszakában első nyerte meg a protestáns tanintézetek között a nyilvánossági jogot, folyvást előbb vigyék a haladás, a virágzás útján.

Az 1860-ik évben változás áll be egyházi és iskolai életünkben, a mennyiben egyházkerületünk kimondá protestáns autonómiájának teljes vissza állítását. E változás következtében az iskola függetlenné lön a helytartóságtól, ennek addig érvényben volt tantervét az egyházkerület által kiadott tantervvel cserélte fel; a tanári testület a helytartóság helyett teljesen és véglegesen a superintendentia alá lön rendelve.

Változott ekkor az iskolaszék is, melylyel gyakorolta közvetlen felügyeleti jogát iskolánk felett az egyháztanács, mint fentartó testület; változott pedig akképen, hogy tagjainak száma az elnökön és a tanári kar tagjain kívül 14-re szaporítottott.

Elnöke lett annak 1860-ban Bakos Ambrus és Vajda László; 1861 óta pedig egyházunk jelenlegi nagyérdemű első lelkésze Filó Lajos, társelnöke a főgondnok, kiknek sorát Tanárky Gedeon országgyűlési képviselő, majd a vallás és közoktatásügyi miniszterium államtitkára nyitja meg, követi őt 1870-ben a sokoldalú és magas műveltségű Gubody Sándor polgármester és országgyűlési képviselő, a kit 1870-ben Mészáros Zsigmond vált fel viselve a főgondnoki állással együtt járó iskolaszéki világi elnökséget 1875 július 15-ig, haláláig, a midőn az egyházhivek bizalma közéletünk egyik legtiszteltebb férfiát, az egyházi és iskolai ügyek nemes és buzgó barátját Ádám László polgármestert és egyházmegyei tanácsbíró-t hívta e diszes állásra, ki arról 10 év múlva önként lemondván helyét Inárcsi Farkas Elek országgyűlési képviselő, ennek 1894 márczius 6-án történt halála után a jelenlegi főgondnok Ny. Szabó Ferencz foglalta el s viseli ma is odaadó buzgalommal, a minék rövid idő óta szereplése alatt is annyi jelét adta, hogy bizton köthetjük ez irányú működéséhez a jövőre vonatkozólag is a legsebb reményeket.

Mellőzve itt annak részletes fejtegetését, hogy az iskolaszék miként alakult át és szervezkedett az 1882-ik évi convent ide vonatkozó megszabásai értelmében igazgatótanács elnevezés alatt, csak azt tartjuk szükségesnek megemlíteni, hogy a mai nap érvényben lévő egyházi és iskolai közigazgatás szervezete alapján minő alakban van szabályozva az egyház fenhatósági jogköre iskolánk felett.

A királyi szentesítést nyert 1891—93-ik évi zsinat 478. §-a szerint a gymnasiumokat igazgatják és azokban az oktatás ügyét intézik: 1. az igazgató s a tanári testület; 2. az igazgató tanács és a középiskolát fenntartó testület. Az igazgatótanács áll a fenntartó testület által választott tagokból, a tanintézet igazgatójából és a tanári testület által választott két tagból. Hatáskörébe tartozik: az intézet egész működésének ellenőrzése; az iskolai törvények és rendtartások végrehajtására s általában az intézet vallás erkölcsi életére való felügyelet s a tapasztalt hiányok orvoslása iránti intézkedés, szükséghez képest, különösen a tanárok netaláni fegyelmi vétségeiről a főhatósághoz jelentéstétel.

Azon belrendtartási szabályokban, melyeket a zsinat e törvény czikke alapján nyert jogánál fogva az egyházkerület 1894 októberi közgyűlésében alkotott, részletesen körül van írva azon hatáskör, mely az iskolai ügyek elintézésében úgy az igazgató tanácsot, mint az egyháztanácsot megilleti. Látjuk ezekből, hogy bár közvetlenül

az igazgatótanács által gyakoroltatja fenhatósági jogát a fentartó testület iskolánk fölött, de oly módon, hogy — annak csak némely esetekben enged önálló intézkedési jogot, a legtöbb esetben a presbyteri gyűlés helybenhagyásától függ az, hogy az igazgatótanács megállapodásai érvényesüljenek, kivéve azon ügyeket, melyek végevénységéhez az egyházkerület, illetőleg a konvent, mint legfelsőbb egyházi hatóság jóváhagyása szükséges.

A jelenlegi igazgatótanács tagjai: Filó Lajos lelkész egyházi, Ny. Szabó Ferencz főgondnok világi elnökök elnöklete alatt: Beretvás Zsigmond, Dömötör Pál, Hegedüs Dienes, Kovács Lajos, Mészöly Gáspár, Papp Imre, Póka Kálmán, Sánta Béla, Szappanos Sándor, Szentpétery Károly, Szentpétery Sándor, Tóth József; a tanárok közül Benkó Imre és Dr. Joó Imre, s hivatalánál fogva az igazgató: Ádám Gerzson; jegyzője dr. Joó Imre.

B) Az egyházmegye.

Jóllehet a kecskeméti egyházmegye csak annyiban szerepel az iskola fentartó testületei közt, amennyiben a supplicans diákok területén is gyűjtöttek koronként segédelmet az iskola részére, de más külön adományával vagy segélyével sehol nem találkozunk, mégis volt a tractusnak iskolánk felett fenhatósági joga, a mi egyházi alkotmányunkban gyökerezett.

Az Extractusban olvassuk, hogy a tanulók tisztelettel tartoztak magukat alávetni az egyházmegye esperesének; továbbá, hogy ha valamely ügyet a rector és az előljárók el nem tudnak intézni, tartoznak azt bejelenteni az egyházmegye esperesének, ki az eléje terjesztett ügyet hosszas halogatás nélkül köteles elintézni.

Hogy az egyházmegye tényleg is gyakorolta fenhatósági jogait, annak néhány adatára találunk a kurátori számadásokban. Így fizet pld. 1737. február 1-én a kurátor az esperesnek az iskola visitálásakor 2 frtot, 1738 február 15-én hasonló alkalomból 2 forintot. Koronként megjelentek az iskola vizsgálataira az esperes és a tractus tanácsbírái; így 1828 augusztus 29-ről azt jegyzi fel a kurátor, hogy «az Fiu oskolai Examen alkalmatosságával főtiszt. Esperes úr is ide érkezvén» . . . ebédre költött 5 frt 6 krt, 1832 ápril 4-én pedig. «a Tanulóknak examenekre ide érkezett Tractualis Asses-sorok ebédjére 22 frt 31 krt».

Könnyűvé tette e fenhatósági jog gyakorlását egyébaránt az a körülmény, hogy egyházmegyénknak 1547-től a mai napig elválasztott 21 esperese közül nyolcz egyuttal a helybeli egyház-

nak is lelkésze volt, a kik már ez utóbbi állásuknál fogva is érvényesíthették törvény adta befolyásukat iskolánk ügyeiben.

Sőt hogy a tractus e fenhatósági joga nem a legkellemesebben érinthette a helybeli egyháztanács érzékenységet, kitűnik azon körülményből, mely szerint a negyvenes évek elején a consistorium olyan törekvéssel találkoztunk, mely az egyháznak különösen az iskolai ügyekben a tractus fenhatósága alóli önállósítását és «egyesen a superintendentiától függő állapotba helyezését» czélozta. Az 1843 junius 13-iki egyháztanács bizottságot küld ki e tárgyban. Öt nap mulva «beterjesztik a Professor Urak Egyházunknak a kecskeméti Egyházvidék kormánya alóli felszabadítását sürgető folyamodás tervezetét. A bemutatott vélemény előadás — olvassuk a végzésben — alap okaiban helyben hagyatván, Professor Fitos Pál ur megbizatik, hogy azon okokat az Egyházkertülethez intézendő folyamodás alakjában öntvén, mielőbb az felküldetnék, hitelesítés végett mutassa be az egyház tanácsnak; egyuttal a folyamodásnak az egyház kerületi gyűlésen tárgyalásánál támogatására Egyházkertületi ülnök Bakos Ambrus, Fitos Pál és Warga János urak megkértek». (Egyháztanács-i jegyzőkönyv).

Nem akadtuk a gondos kutatás mellett sem nyomára annak, hogy minő eredménye lett az egyház e függetlenítési törekvéének. De ha még ezután is megmaradt a tractusnak fenhatósági jogköre az egyház felett, mint a hogy az tényleg ma is meg van, iskolánk felett az ötvenes évek elején végleg megszűnik az egyházmegye hatósága.

C) A város.

Azon sajátzerű testvéries viszonynál fogva, mely a ref. egyház és a református lakosságu város közt amannak szervezkedése óta a legujabb időkig fennáll, egészen érthetőnek és természetesnek tarthatjuk, hogy városunk hatósága, vagyis a tanács — e század közepe tájáig — döntő és befolyásos szereppel birt iskolánk ügyei intézésében is. Föltétlenül joga volt ehhez, mint oly patronusnak, a melyet bőkezű áldozatkészségénél fogva méltó joggal illet meg iskolánk fentartásának évülhetetlen dicsősége.

Alig van elképzelhető iskolai ügy, legyen az professor meghívás, marasztás, praeceptorok alkalmazása, javadalmazásuk megállapítása, vagy az iskolai törvények megalkotása, módosítása, az iskola anyagi ügyeinek rendezése, az épület emelése, javítása, a tanulók segítése, fegyelmezése, stb. stb., a melyben a városi

tanács a legkörülmekintőbb gondossággal ne intézkedett volna. Intézkedett pedig egészen úgy, mintha mind ezek tulajdonképeni községi ügyek lettek volna.

Igy lévén a dolog, iskolánkat e század közepéig méltán nevezhetjük községi tanintézetnek, a melynek kormányzásába azonban a városi tanács részint a czélszerűbb szakvezetés iránti tanácsadás szempontjából, részint tiszteletteljes figyelemből mindig juttatott szerepet az egyháznak, illetőleg lelkészeinek s az iskola professzorainak.

A városi tanács 1827 február 20-iki jegyzőkönyvében olvasuk, hogy «a helybeli Tanács, mint a helybeli Reformata Szent Ekklesiának Patronusa eleitől fogva ugyanazon Ekklesiának dotatiójára annyi és olyan jótéteményeket és Fundusokat adott és engedett, a melyekből az Ekklesia a maga népességéhez képpent hajdantól fogva nem tsak két rendes Predikátorokat tartott és tarthatott, hanem még a mellett igen régtől fogva maga kebelébe egy Gynnásiumot is fel állított».

Ezen alapuló pátronusi jogait és kötelességeit a városi tanács mindig a szó nemes értelmében gyakorolta is, a mint ezt 1636 tól fogva meglévő jegyzőkönyvei s az azokból vett adatok fényesen igazolják.

Legfontosabb volt e jogok közt az, hogy az iskola professorait ép úgy, mint az egyház lelkészeit a tanács hívta, választotta s marasztotta meg évről-évre. Igy 1754 január 6 án a tanács ülésében a főbíró előadta, hogy Csáthy Dániel superitendens és Mocsy István «mint eddig, úgy tovább is megmaradnak az Istennek Házában szolgálni» . . . 2° Hasonló módon nemzeti Bajomi Péter ur, Veres Pál ur és Betze István ur Tiszt. Losontzi István Rector ur részéről is tettenek illetén relatiót, hogy ha az Nemes Tanács tovább is resolvállya azon 15 frttal a Coquiáért, a melyeket mind ekkoráig percipiált eő Klme, szívesen fogja szolgálattját continuálni, ha pedig nem resolváltatik a megírt summa, tehát véget kíván vetni szolgálattjának». «Mellyre nézve méltó Tekintetben vévén e mai lapon a Ns. Tanács T. Rector ur hűséges szorgolódását, azon 15 frtk kifizettetni Esztendőnként ujabban resolváltattak».

Az 1769-ik évi január 29-én a városi tanács gyűlésben: «Elolvastatott Tiszt. Halász József ur levele, melyet írt Tiszt. Losontzy István urnak, melyből kitéczszik, hogy ha hivatallya adódik a Ns. Tanátsul, felválallya az hivatalt, azért determinálni fogja a N. Tanács a conventiót és azt megtévén az Invitatoria az conventiónak feltételeivel meg fog küldetni Ö Klme».

Érdekes a tanács 1809 Boldogasszony hava 2-án tartott gyűlése jegyzőkönyvének ide vonatkozó következő részlete: «Minthogy a Jus Patronatust ezen Városban a helybeli Magistratus tartotta és azt nem csak az ide való Predikátorok szabad választásában, hanem azoknak minden Esztendő eleinn szokott megmarasztások által is gyakorolta, azért, hogy azon Juss továbbra is a Magistratus által kézzenn tartattasson, közakarattal szükségesnek ítéltetett, hogy a Helybeli Predikátor és Professor Urak, úgy nem különben az egyéb Oskolabeli Tanítók is . . . Hivatallyukban a jövő Esztendőre is meg marasztassanak».

A tanács állapította meg továbbá a professorok, a praeceptorok javadalmazását; gondoskodott annak koronkénti javításáról. Ezt igazolja a városi tanács 1756 május 12-én tartott gyűlésének végzése: »A Scholabeli Praeceptoroknak . . . tiz-tiz Forintok lesznek fizetések» . . . 1765 január 12-éről pedig olvassuk: «A N. Tanács a Praeceptoroknak való Subsistentiáról gondolkodván abban határozta meg magát, hogy a sallariuma légyen a jövő Praeceptoroknak fl 40: Didactrum minden itt való Gyermektől 12 garas, az extraneusoktól egy Tallér, asztalára 10 Akó Bor és Perpetua Coquia». A január 20-iki gyűlésen aztán e tárgyban azt határozza a tanács, hogy: »A coquia iránt úgy látszik és tetszik az B. N. Tanácsnak, mint az Ecclesia Elöljáróinak, hogy csak addig száll, míg magát rendbe szedheti vagy is meg házasodik.»

Ide vonatkozik az 1772 mártius 26-iki végzés is: »No. 10. N. Feő Biró ur referálta, hogy Tiszteletes Uraknak és Tiszt. Professor Urnak kender vagy kukoricza földet mért ki 150 lépést egyiknek-egyiknek, de oly conditióval, hogy ha szolgálatban nem lesznek, el ne adják, hanem maradjon Prédikátorul Predikátorra. Azért N. Birák Urak felis szántattyák körülis ásattyák. Mely helyben hagyattatik».

Hogy az iskolát érdeklő gazdasági ügyeket is a városi tanács intézi, bizonyítja az a körülmény, mely szerint ennek 1798 okt. 15-iki gyűlésében olvassák fel Sipos Gáborné Helmeczi Éva végrendeletét s határozza el ugyanazon év decz. 8-án a papok és professor jelenlétében, hogy az iskola részére hagyományozott szőlő és malom, «mivel azt az Oskola haszonnal nem administrálhattyá, licitatio szerint adattassanak el».

A tanács intézi el az iskola az iránti kérvényét, hogy a tanulók jár hassanak a szőlőbe. 1777 szept. 7-én «determináltatott: Hogy az Vasárnapi Napokon sehová az oskolából ne mennyenek; a szőlőbe egy hétben pedig csak Szerdán, Szombaton T. Professor

Uramnak még a szőlő név eránt is való tudásával mennyenek és magokat hogy illendően visellyék, megintettek erőssen.»

Nem csak — mint e végzésből kitünik — a tanulók életrendjére, hanem a tanmódszerre vonatkozólag is intézkedik a tanács. 1808 aug. 13-án «a Helybeli Patronatus a javallott Encyclopedicus Cursus szerént levő Tanittatás módjának az ide való Oskolába leendő bé hozzattatását elfogadván, az a végett megkivántató még egy Professornak állittatását és tartását magára válalta».

Egyébaránt a városi tanácsnak az egyház és iskolai ügyekben gyakorolt patronatusi joga abban is nyilvánult, hogy a tanács rendel meg az egyház és iskola pénztárából különféle czélokra fizetéseket, adományokat; így pld. a tanács utalványoz 1802 febr. 5-én a városi pénztárból a pesti ref. templomra és parochiára 150, a leendő oskolára 300. frtokat, «az ide való Rfta Ekklesiának Cassájából pedig a megirt Templomra és Parochiára 100 Rftok, az oskolának fundálására pedig 50 ftok resolváltatnak» s 1803 október 2-án ugyancsak a városi tanács utalványoz a debreczeni collegium számára a városi pénztárból 300, az ecclésia cassájából 100 frtot.

Az egyház kurátorát, kit különben a városi tanács választott, ugyanez a felettes hatósága utasítja, hogy fizessen az idegen iskolák legatusainak, supplicánsainak 5—25 forint közti díjakat; — hogy igazíttassa az iskola épületét, kerítéseit, készíttesse az exameni ebédeket stb.

Ugyancsak a tanács szab büntetést 1764 augusztus 26-án a rövid ruhában járó tógátus deákokra; itéli el 1809 december 31-én az iskola kerítésén tett kár megtérítésére a bűnrészes tanulókat s 1812 április 13-án Győri Zsigmond tanulót 12 pálcza ütésre, a mely példák eléggé bizonyítják, hogy a tanulók feletti fegyelmi hatóságot is gyakorolta a városi tanács.

1811 február 21-én határozza a tanács, hogy «ezután mind vasárnapon, mind hétköznapiokon a Deákok diktállyák a templomban az éneket s legalább négy jelennyék meg.»

Végezetre azt említjük meg, hogy 1811 augusztus 8-án «a Tanácshoz be adott Folyamodó levelükben esedeznek» az alumnumra felvételért a tanulók s így az alumnus diákokat is a tanács nevezte ki.

A jelen század második évtizede végén az egyház és iskola feletti patronatusi jog gyakorlásában a városi tanács helyett az

«Erdő-Gyűlés» kezd szerepelni. Ez erdő gyűlést a helybeli közbirtokosság (compossessoratus) választott testülete képezte, tagjai voltak ugyan a főbíró és tanácsbeliek, de döntő befolyást a nagyobb számmal képviselt közbirtokosok vittek.

Mivel, — mint az iskola fentartásáról szóló fejezetben részletesen kifejtettük, — az erdőgyűlés nagyszerű adományával lép a patrónusok sorába, s átveszi ezzel mintegy örökségül az áldozatkészség gyakorlását a városi tanácstól, mely addig a város közjövödelmeiből segítette az iskolát, önként érthetőleg jogosítottnak tartotta s tarthatta magát az erdőgyűlés a városi tanács helyett és utódként a patronusi jogból kifolyó felügyelet gyakorlására is!

• Így érthetjük meg, hogy az erdőgyűlés rendelkezik az iskola építés dolgában, alkudozik az építő mesterrel, fizeti azt s határozza el az iskolával szomszédos telkek megvételét. Szóval az anyagiakban üdvösen gyakorolta fenhatósági jogát. Hogy azonban ezt a szellemi ügyekre is kiterjesztette, annak bizonyosságául felhozzuk az 1832 január 20-iki gyűlés jegyzőkönyvének ez adatát: «Főbíró Ns. Patay Sámuel előadja, hogy az egész Városi Közönségnek nagy áldozataival ujonnan felállított Fiu Oskolában, amennyiben az ott Tanuló Ifjakkak erköltsi magok viselete, tisztasága és az Oskolai jó rendtartásra nézve sok vissza éllések történnek, az eddig gyakorlott Oskolai szék által a kívánt czél el nem érődhetik, azért is e részbenn kívánna Fő Bíró ur az Erdő Gyűlés által valami rendelést tétetni.» Ennek következtében a gyűlés kiküldi Patay Sámuel, Patay Pált, Beretvás Jánost, Vaikó Ferenczet és Bakos Ambrust, hogy e tárgyban terjeszsenek elő véleményes javaslatot. (Erdőgyűlési jegyzőkönyvek.)

Az erdőgyűlés 1832. febr. 26-ikén elfogadta a beadott javaslatot s ahoz képest hat tagu »Igazgató Test«-et (Directorium) szervezett, mely által az iskola belső ügyei felett tényleg gyakoroltatta is fenhatósági jogait egészen 1845 szept. 28-ig, a mikor e jog gyakorlás megszűnését abból a körülményből következtethetjük, mert e napon az iskolára felügyelő testület tagjait már az egyháztanács nevezi ki saját kebeléből. (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

Igy szűnik meg az erdőgyűlés, illetőleg egyuttal a városi tanács fenhatósági joga is iskolánk felett, melyet annak anyagi és szellemi ügyeiben évszázadokon át bölcs körütekintéssel és soha nem szűnő nemes jó akarattal gyakorolt — s átveszi azt véglegesen az egyház, mint a melynek testéhez tartozott mindenkor az iskola.

D) Az egyházkerület.

A mi egyházkerületünknek iskolánk feletti fenhatóságát illeti, az természetesen következik egyházi alkotmányunk szervezetéből.

E kérdést illetőleg régi forrásaink igen szűkszavúak. A Simándianumban például egy ide vonatkozó adatra találunk, a mely az egyházkerületben lévő iskolák rectorainak fizetését szabályozza s így érdekelte ez épen iskolánkat is. — Azonban a superintendialis jegyzőkönyvek a III-ik kötettől fogva már több adatot tartalmaznak arra vonatkozólag, hogy az egyházkerület a mult század utóbbi felében gyakorolta iskolánk felett fenhatóságát úgy az anyagi, mint a szellemi ügyekben.

Igy a dunavecsei 1778 márczius 25-iki congregatio oly feltétel alatt adja a Nagy-Körös városánál elhelyezett 3500 frt tőke kamatait iskolánk segélyezésére, hogy arról három évenként számadást terjeszsen be a helybeli egyházi előjáróság, a mit ez 1782 július 14-én és 1785 augusztus 14-én meg is tesz.

Épen ezen okból nagyon valószínűnek kell tartanunk, hogy a charitativumok, az az, a superintendencia évi segélyei hova fordításáról is kívánt jelentést az egyházkerület. Így — tekintve azt, hogy az újabb korban is mindig a superintendencia vizsgálhatja meg legfelsőbb fokúlag az iskola számadásait, mondhatjuk, hogy az anyagi ügyekben fenhatósági, főfelügyeleti jogait több, mint egy század óta gyakorolja.

De ugyanezt teszi azon időtől fogva s még nyomatékosabban a szellemi ügyekben. Az imént említett dunavecsei congregatio határozza el, hogy Halász József, ki néhány tanuló excessusa tárgyában felebbezett, továbbra is maradjon meg professori állásában. (Egyházkerületi jegyzőkönyvek III. k. 112., 113. l.) Az 1780. márczius 14-iki dunapataji consessus kimondja, hogy a körösi és kecskeméti iskolákban egyenlő tanítási módszer legyen, s meg-hagyja az 1782. június 29-iki gyűlés e két egyház lelkészeinek, hogy tegyenek jelentést arról, mi módon volna eszközölhető iskoláiknak — a városi polgárság egyetértésével leendő reformációja. (Egyházkerül. jegyzőkönyvek III. 218. és 552. l.)

Fontosabb adatunk azonban mindezeknél az, hogy mig 1792 január 15-én még a helybeli előjáróság állapítja meg a tantervet, addig az 1803-ik évi február 17-én hozott törvények bevezető soráiban már azt olvassuk, hogy «a Tanítás módja a Venerabilis Superintendencia által meghatározottat.»

Ez időtől kezdve a tantervet az Entwurf korszakáig, — majd az 1861-ik évtől kezdve e mai napig mindig az egyházkerület állapítja meg, rendeli el annak életbeléptetését.

A mi már mindezen fontos felügyeleti jogok gyakorlása módját illeti, arra az egyházkerület közege a superintendentialis inspector volt, kihez tartozott beadni két hónaponként jelentését a helybeli iskolai inspector azon tapasztalatai alapján, melyeket az iskola köteles látogatásai alkalmával szerzett.

A midőn az egyházkerület elhatározza a gyermek nevelői és gazdasági intézetnek városunkban felállítását, a mi a superintendia teljes fenhatósági jogainak kétségtelen bizonyítéka — épen úgy, mint volt 1808-ban az encyclopaedicus cursus felállítása tárgyában kifejezett és érvényesült kívánalma, — arra az erdőgyűlés megszavazza ugyan az alapot, de «fentartja magának azon just, hogy ezen Tanítói székre az Erdőgyűlés nevezzen ki Individuumot.» (Erdőgyűlési jegyzőkönyv 1836 aug. 3.)

E föltételt azonban az egyházkerület a maga részére igényelt jogkör csorbitásának tekintette, a mint kitűnik az a presbyterialis jegyzőkönyv 1838 márczius 15-iki azon adatából, a mely szerint «az Egyházkerület Főtanácsa hibáztatja a nagykörösi Egyházi Tanács azon eljárását, hogy az ujonnan választott oktatót (a ki Karika Pál volt) bár a Méltóságos és Főtiszt. Elnökségnek bemutatta is, a Kerületi Gyűlés megerősítése előtt Hivatalába beállította.» Utasítja ez okból az egyháztanácsot, hogy tartsa tiszteletben az egyházkerület megerősítési jogát. (Egyháztanácsai jegyzőkönyv.)

A mint ebből látjuk, az egyházkerület a harminczas évek óta a professorok megerősítési jogának gyakorlásával kibővítve érvényesítette főfelügyeletét iskolánk felett, természetesen azonban oly módon, hogy a helybeli hatóság megillető jogkörét a közvetlen administratio, a helyi viszonyoknak megfelelő rendszabályok meghozatala s különösen az anyagi ügyekben való rendelkezés tekintetében teljesen soha nem korlátozta. Nem is találunk a most idézett adaton kívül másat, a melyből azt lehetne kiolvasnunk, hogy e két testület között e tekintetben valami félreértés lett volna; mindkettő gyakorolta a maga megillető jogait, a nélkül, hogy egyik a másikat abban korlátozni is megkísérelte volna.

Változik e helyzet az ötvenes évek elején. A helytartóság, a vallás és közoktatásügyi miniszterium bele nyúl az iskola eddigi kormányzásának jogkörébe s hogy a legfontosabbat említsük, a tanterv megszabási jogot, mely már félszázadon át az egyházkerületet illette, magának vindicálja. Kénytelen e tekintetben engedni

az egyházkerület, de nem így a professorok megerősítési jogát illetőleg; azt a maga számára reclamálja, a midőn az egyházkerületi iskolai bizottmány elfogadott javaslata alapján kimondja, hogy «a míg a megválasztott tanárok megválasztását az Egyházkerület teljes inspectióját magában viselő főisztelendő Superintendens nem helyesli és meg nem erősíti, az egyháztanács egy elválasztottját is hivatalába be nem állithatja». (1851 augusztus 25-iki egyháztanácsí jegyzőkönyv.)

Természetes dolog, hogy bár ez időben a viszonyok épen iskolánk nyilvánossági jogának elismerése tekintetéből kiválólag javasolták az előjáráságnak, hogy a legcsekélyebb ügyben se jöjjön ellenkezésbe az absolut hatalommal, a mely viszont a maga részére igényelte a tanárok megerősítési jogát, helyi fentartó testületünk kifogást sem emelt a superintendens ebbeli kívánalma ellen, legfőlebb annak adott 1851. július 18-iki gyűlésében kifejezést, hogy «superintendensünknek helybeli iskolánk felett csak azon felsőségét ismeri el, mely őt a protestáns autonomia szempontjából méltán illeti is eddig is illette». (Egyháztanácsí jegyzőkönyv.)

Igy erősíti meg megillető jogánál fogva Polgár Mihály 1850. április 24-én az egyházkerület nevében Mentovich Ferencz és Jánosí Ferencz megválasztását.

A superintendens sok tekintetben megnyirbált jogkörét aztán 1860-ban nyeri vissza teljesen, a mikor az autonomia teljes visszaállítása megtörtént. Ennek nyilvánulása volt, hogy az egyházkerületi tantervet a nyugalomba tett miniszteri tanterv helyébe az 1861. év február 20-án a fentartótestület életbe léptette; hogy egyuttal a tanvezetési, kormányzati és fegyelmi kérdéseket akként oldotta meg, a mint azt az intézet érdeke kívánta; a tanári testület teljesen és véglegesen a superintendens alá lőn rendelve. A következő évben életbe lépnek iskolánkban az egyházkerület által alkotott törvények, a mi által az egyházkerület most már teljes birtokában volt az iskolánk feletti felügyelet minden kellékének. E felügyeletének könnyebben gyakorolhatása végett az 1862. május 14. és következő napjain tartott gyűlése kimondotta a kerületi iskolai igazgatóság felállítását, melynek tagjai lőnek iskolánk helyi fentartótestülete részéről Filó Lajos, Mészáros Bénéámin és Tanárky Gedeon.

Lényegileg mai napság is ugyanaz a fenhatósági jogköre van meg iskolánk felett az egyházkerületnek, mint a melyet az autonomia visszaállítása után visszanyert, azon módosításokkal, melyeket e tekintetben az 1880/81, illetőleg az 1891/93-ik évi zsinat hozott létre.

E zsinati törvényeknek*) a gymnasiumokra vonatkozó cikkei az egyes egyházkerületek számára tartják fenn azon jogot, melynél fogva a tantervet megállapítják, módosíthatják, — a fentartótestületek által megállapított tandíjakat jóváhagyják, a megválasztott tanárokat megerősítik, a rendtartási és fegyelmezési szabályokat megállapíthatják, — intézkednek a gymnasiumok vagyonának rendszeres számadások mellett történő biztos és pontos kezelése iránt s első foku bíróságot alkotnak a tanárok fegyelmi ügyeiben.

Egyik lényeges intézkedése és joga egyházkerületünknek az érettségi vizsgálatok vezetése, az ezeken való elnökösködés. — Az absolut korszakban e tisztet maga az állami inspector végezte, úgy azonban, hogy azokon egyházunk előjárói is jelen lehettek, és voltak is. Az 1860/1 tanévben nem volt külön érettségi vizsgálat, hanem a nyilvános vizsgálatokon nyert érdemjegyek szolgáltak az érettségi vizsgálat kalkulusaiul. Az 1860 okt. 9-én tartott egyházkerületi gyűlés 16-ik §. 8. sz. 1. p. végzése a középtanodák kormányzatában s felügyeletében, az 1790/1. XXVI. t.-cz. 5. §. értelmében az 1849 év előtti gyakorlatot állítván vissza, ezen érettségi vizsgálat az igazgató vezetése és elnöklete alatt történt s az ezen nyert osztályzat alapján állíttatott ki az érettségi bizonyítvány. Ez autonomicus bizonyítványnyal csak a protest. felsőbb tanszakra, de nem egyszersmind az állami iskolákba is, léphetett a növendék. Ez történt az 1861/2 évben is.

1862/3 év óta püspökünk, Török Pál, vagy helyettese mint ez évben: Dobos János, majd Miskolczy Sz. István, Fördös Lajos, Filó Lajos s Ádám Kálmán vezeté érettségi vizsgálatainkat az egyházkerületi tanácsbírákkal együtt.

Ez eljárás volt érvényben az 1883 évi XXX. törv. életbelépéig. E törvény 23-ik §. szintén biztosítja felekezeti főhatóságunk elnöki jogát, a régebbi gyakorlattól eltérőleg azonban e vizsgálatokhoz a V. és KO. minister rendel az 1884 évi utasítás értelmében kormányképviselőt. Így elnökösködött 1885-ben maga Szász Károly püspökünk 1891-ben Baksay Sándor, k.-k.-sz.-miklósi lelkész s solti esperes, 1884 évtől, a legközelebbi időig Ádám Kálmán t.-vezsenyi lelkész s kecskeméti esperes.

A zsinati törvénycikkekben gyökerező jogkörét s iskolánk feletti felügyeleti hatóságát a dunamelléki ref. egyházkerület legközvetlenebbül a superintendentialis tanügyi bizottság, — illetőleg annak középiskolái szakosztálya által gyakorolja és kezeli. Ennek ez idő-

*) Egyházi törvények az evangéliom szerint reformált magyarországi keresztyén egyházban. A budapesti 1891—93-ik évi országos zsinat megbízásából közzé teszi Tóth Sámuel zsinati jegyző. 119—123. lap.

szerinti elnöke Baksay Sándor esperes, előadója Szikszay Gusztáv, a kunszentmiklósi gymnasium igazgatója, tagjai pedig a gymnasiumokat fenntartótestületek lelkészei, továbbá a budapesti, halasi, kecskeméti s nagykőrösi főgymnasiumok igazgatói és a gyönki s kunszentmiklósi gymnasiumok egy képviselője.

A mennyiben pedig a zsinati törvények 483. §-a azzal a joggal is felruházza az egyes és így a dunamelléki egyházkerületet, hogy a gymnasiumi oktatásra való felügyeletről belkörüleg intézkedjék, superintendentiánk ennek egy három tagu iskolalátogató bizottság szervezése által tett eleget, a melynek ez idő szerinti tagjai Baksay Sándor kunszentmiklósi, Mészáros János kecskeméti és Szilády Áron halasi lelkészek.

E) Az egyetemes convent.

Ez egyházi főhatóságnak, bár nem közvetlenül, annyiban mégis van iskolánk, mint általában minden más hazai ref. középiskola felett fenhatósági jogköre, a mennyiben ezt legutóbb az 1891—93-iki zsinat törvényczikkjei megállapítják. Így tartoznak jogkörébe az államsegély iránti szerződések megkötése, az egyes tantárgyakban az egész tanfolyam alatt elérendő cél és a megszerzendő ismeretek mérvének időről-időre meghatározása, a használható tankönyvek és taneszközök jegyzékének jóváhagyása, valamint az egyetemes konvent alkotja a tanárok fegyelmi ügyeiben a másodfoku birói hatóságot, egyuttal ahoz évente részletes kimutatás terjesztendő fel az egyházkerület által az iskola vagyoni állapotáról, a töképenzek biztos elhelyezéséről, a jövedelmek pontos beszédéről.

Látjuk tehát, hogy a konvent mint felsőbb egyházi hatóság tulajdonkép a főellenőrzés és főfelügyelet joghatóságával van felruházva, és így iskolánk hatóságai sorából azt említetlenül kihagynunk nem volt, habár rövid szavakkal is, lehetséges.

F) Az államkormány.

Iskolánk fenhatóságai között meg kell említenünk végül az államkormányt, mely hol s leginkább közvetve csak a fő felügyeleti jog és ellenőrzés szempontjából, hol pedig, — mint az Entwurf korszakában történt, nagyon is közvetlenül gyakorolta s gyakorolja ma is fenhatóságát iskolánk fölött.

Fennmaradt kutforrásaink közt a mult század hatvanas éveig nem találtunk semmi oly adatra, mely tájékoztatna bennünket a

felől, vajjon érvényesítette-e iskolánkkal szemben a királyi kormány azon hatósági jogát, mely az 1715-ik évi 74-ik törvényczikk 1-ső §-ában gyökerezett, a mely szerint »... az egyházi vagy világi ifjuság számára bárkik által ... alapított ... tanintézeteknek ... felügyeletét és annak, vajjon az alapítványoknak elég tétetik-e, számadások vétele mellett megvizsgálását ő szent királyi Felsége apostoli tisztéül és legfőbb hatalmául egyedül magának tartja fön». Arra sem találtunk semminemű adatot, hogy eredményezett-e nagyobb rázkódtatást iskolánk életében az 1731-iki «Carolina Resolutio», mely pedig köztudomás szerint oly súlyosan nehezedett a hazai protestáns tanintézetekre, — s melynek következtében történt azok nagy részénél a tanfolyamnak a grammaticáig leszálltatása, több helyen pedig teljes megszüntetése. Azzal tisztában vagyunk, hogy a protestánsokra nézve oly sérelmes e rendelet általános érvénye iskolánkra is kiterjedett. S ha mindazáltal ez a tanfolyam lejjebb szállításában nem nyilvánult, annak okát — talán nem alaptalanul — leginkább abban a körülményben kereshetjük, hogy városunk lakossága nem igen exponálta magát a belháborúk és szabadságharczok alkalmával; távol esett a küzdelmek tulajdonképeni színterétől s így nagy oka a királyi kormányhatalomnak nem igen volt arra, hogy megtorló bosszúja gyanánt a várost azzal lakoltassa, büntesse, a mit talán a legérzékenyebben vehetett volna, t. i. temploma elvételével és iskolája lejjebb szállításával vagy éppen megszüntetésével. De lehetett ennek az az oka is, hogy városunk lakossága az időben tisztán református volt, ha voltak is hivei a katholikus egyháznak, azok majd mind szolgai állásban lévők voltak s számuk távolról sem volt oly jelentékeny, hogy a reformátusokkal szemben rivalis gyanánt léphettek volna fel s mint oly sok más helyen történt, igényeket, — gyakran merőben képzelt jogigényeket, — formáltak volna iskolánkhoz annak alapjaival együtt részükre átadása iránt.

Ez okoknak lehet tulajdonítanunk, hogy az 1723-iki országgyűlésen szervezett helytartótanácsnak azon albizottsága, mely «*commissio in negotio studiorum*» név alatt a vallásszabadságot biztosító országos törvények ellenére oly sok erőszakosságot követett el a hazai protestáns iskolákkal szemben, intézetünk felett nem kongatta meg a lélekharangot; annyira nem, hogy 1766-ig közvetlen beavatkozására adatunk nincs. Ekkor azonban a pozsonyi helytartótanács Pestmegye hatósága útján felszólítja mártius 11-én kelt rendeletében iskolánk előljáróit, hogy nyilatkozzanak az iránt, mikor alakult ez intézet, mi a rector s a tanulók feladata, miből fedezik az iskola

kiadásait, mi a tanulmányi rend s minő képzettségük a tanárok? E kérdésekre adott feleleteikben kifejtik iskolánk egyházi és világi előjárói, hogy a nagykőrösi iskola emlékezetet meghaladó idő óta fennáll a szabad vallás gyakorlatot biztosító 1606 évi VI-dik, az 1608-ik évi I., az 1647 és 1687 évi XXV. és XXVI. törvényczikkek és kegyelmes királyi rendeletek alapján.

Hogy azonban épen iskolánkkal szemben, mint már említettük, a protestáns egyház és iskola önrendelkezési jogait legkevésbé sem respectáló helytartótanács nem járt el szokott kiméetlenségével, bizonyítja az a körülmény, melyszerint iskolánk korábbi szervezete, tanfolyamainak beosztása változatlan marad e kritikus időszakban is; az ellenkezőnek legalább semmi jelére nem találunk.

Az 1790/91-dik országgyűlés hazafias érzelmű rendjei meghozván a bécsi béke s az 1608-ik törvény alapján a XXVI-ik törvényczikket, a protestáns egyház birtokába jutott teljes önrendelkezési jogainak az egyházi és iskolai ügyekben. Ez örök-emlékezetességű törvényczikk 5-ik pontja jogot ad a protestánsoknak arra, hogy saját rendelkezéseik szerint intézkedhetnek iskolai ügyekben, tanintézeteket állíthatnak, azokat kormányozhatják, tanrendszert (rationem, normam et ordinem docendi) készíthetnek, a külföldi akademiákat látogathatják, felekezeti könyveiket szabadon nyomtathatják, — de egyszersmind a legfőbb felügyeleti jogot («jus supremæ inspectionis») az uralkodó számára kiköti. E törvényczikkely alapján gyakorolta aztán épen úgy iskolánk, mint hazai összes protestáns tanintézeteink felett legfőbb felügyeleti jogait az államkormány. Messzire vezetne, ha kimerítő részletességgel ismertetnők mindazon rendeleteket, melyeket a helytartótanács a suprema inspectio szempontjából egyházkerületünk iskoláihoz intézett, — s ha egész terjedelmesen közölnők azon teendőket, melyekre ebből kifolyólag az állam hatalommal szemben iskolánk előjárósága kötelezve volt.

Csak mint a legfontosabbat említjük meg, hogy iskolánk is, mint az egyházkerület többi gymnásiumai kötelesek voltak a superintendentialis inspector útján az examenek megtörténtével «informatió»-kat terjeszteni fel a helytartótanácsához a professzorokról s «relatio»-kat a tanulókról.

A szabadságharcz lezajlása után, melynek folyama alatt a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium bocsátott ki néhány — az oktatás ügyet, s így iskolánkat is érdeklő rendeletet, az önkény uralom korszaka állt be, mely az ország ostromállapotba helyezésével egyidejűleg a protestáns egyház alkotmányát is felfüggesztette. — Gróf Thun Leo vallásügyi miniszter iskolai rendelete a protestáns

iskola ügy életfája ellen intézett halálos csapás volt! Az Entwurf merev szigorúsággal s a protestánsok autonómiájának egyenes megsértésével követelte az állami hatóság részére a teljes gymnásiumhoz a vallás tanáron kívül alkalmazott legalább 12 szakszerűen képzett tanár és a megválasztott igazgató megerősítését, a használatba veendő tankönyvek állami approbációját s az egész gymnásiumi oktatásügynek közvetlenül az állami administratio alá helyezését.

Báró Augusz 1851 ápr. 22-én kelt 5151/35. sz. leiratában arról értesíti iskolánk előljáróságát, hogy «a Nagy-Kőrösön újból szervezendő ref. gymnásiumrai legszorosabb felügyelet s annak közvetlen vezénylete jövőre is az ottani consistoriumot fogja illetni», a tanárok kinevezése is az addigi gyakorlat szerint fog történni, de az alkalmazandó tanárok kötelesek az állami bizottság előtt vizsgálatot tenni; a kormány egyesek ellen akkorra tartja fenn vetőjét, ha ezt erkölcsi vagy politikai okokból szükségesnek látja. E leiratra az egyháztanács 1851. április 25-iki gyűlésében kimondja, hogy «elég biztosítékát látja Egyháztanácsunk annak, miként protestans autonómiája körében a felség főfelügyeleti joga mellett szabadon mozoghat.»

Természetesen erre a legutóbb említett körülményre fektette a «tanodai hatóság» a legnagyobb súlyt. Báthory Gábor és Nagy Gáspár, az egyháztanács küldöttei az 1851-ik évi szeptember 12-én tartott presbyteri gyűlésen jelentették, hogy báró Geringertől és báró Augusztól azt a szóbeli utasítást hozták, hogy «a nevelés és oktatáshoz értő s nem compromittált egyének»-et kell tanároknak választani; ugyanezt még erélyesebben követeli a tanodai hatóság azon év nov. 4-iki 135. számú leiratában, a minek következtében a nov. 9-iki egyháztanács gyűlés hivatalos pecséttel ellátott kezes levelet ad, a melyben kijelenti, hogy «tiz elválasztott rendes tanárunknak political feddhetlen élete felett őrködni fogunk s minden ide vonatkozható kihágásért a magas kormány irányában a kezeséget magunkra vállalni készek vagyunk.» (Egyháztan. jegyzőkönyv.)

Nem lehet feladatunk minden részletére kiterjedőleg tüzetesen ismertetni azon fenhatósági jogkört, melyet az absolut kormány szomorú emlékű uralmának 10 éves korszaka alatt iskolánk irányában usurpált. Elég, ha hivatkozunk arra, hogy az állami tanterv szigorú alkalmazása mellett a legmesszebb menő pedánsséggal követelte meg az előirt kimerítő jelentések, tanári széki jegyzőkönyvek, végzett tananyag kimutatásának felterjesztését. A humanus modora és jó indulatú viselkedése miatt különben rokonszenves Mikulás János

iskolatanácsos és protestans tanfelügyelő a tanév közben és az érettségi vizsgálatok idején tett látogatásai alkalmával személyes meggyőződést szerzett iskolánk viszonyairól, az oktatás és nevelés szelleméről s ellenőrizte azt. Szóval elmondhatjuk, hogy súlyosan nehezedett a 10 éves abszolút korszak iskolákra úgy az oktatás, mint a nevelés szempontjából.

A mikor a patens hatályát felfüggesztő májusi rendelet (1860) megjelenik, visszanyerte mindkét protestáns egyház önrendelkezési jogát s így véget ért az államhatalomnak omnipotentiája is iskolánk felett. — Azonban az uralkodó «jus supremæ inspectionis» a önként érthetőleg változatlanul fennmaradt. — Ezt ujabbán az 1883-ik évi XXX. törvénycikk 46. §-a szabályozza, a mely szerint «a főfelügyeleti jog gyakorlása szempontjából a vallás és közoktatásügyi miniszter a felekezeti tanintézeteket megbízottjai által bármikor meglátogattathatja . . . s a miniszter ezen iskolák szervezetéről, felszereléséről s az oktatás eredményéről, valamint általában arról, hogy a törvények és törvényes rendeletek megtartottak-e, ez uton is egyenes tudomást szerez».

Az Organisations Entwurf az érettségi vizsgálatokból, sőt főként ebből követelte ki a maga befolyásának érvényesítését és jogait. Az abszolút korszakban egymaga vezette ezt a cs. kir. prot. inspector, Mikulás János eszélyes és körültekintő politikájával, alapos tudása és humanismusával. Az állam kormány közvetlen befolyását, miként az egyházkerületi kormányzás rovatában említők, az érettségi vizsgálatok felett csak az 1883 évi XXX. t.-cz. hatályba léptekor, 1884 évben kezdi meg. A kormány képviselői voltak: 1884-87 s ismét 1890-ben Dr. Török József akadémiai tag és debreczeni főiskolai tanár, 1888—89-ben Dr. Szabó Károly, kolozsvári egyetemi tanár, 1891, 92 és 94-ben Dr. Hegedüs István budapesti egyetemi tanár, 1893—95-ben György Endre akadémiai tag.

Az 1884/5-dik tanévben az 1883-dik XXX. törvénycikk 46-dik §-a alapján iskolánk meglátogatására kinevezett miniszteri megbízottat, Dr. Say Mór kir. tankerületi főigazgatót halála gátolta abban, hogy e küldetésében eljárjon s így az 1885/6-ik év óta látogatja tanintézetünket az utódjául kinevezett Dr. Hóman Ottó kir. tanácsos, budapest-vidéki kir. tankerületi főigazgató, mint miniszteri biztos, a ki bölcs szakértelemmel, emelkedett szellemmel, teljesíti immár 11-ik éve e fontos megbízatást s kinck nemes jó indulata — nem kis tényező abban, hogy iskolánk állami segélyezésének ügye arra a stadiumra is eljutott, a hol az jelenleg áll!

NEGYEDIK RÉSZ.

Az oktatásügy története.

 skolánk belső történetéből az oktatás ügyére u. m. a tantervre, tananyagra, tanfolyamra, tanmódszerre s a tan-
könyvekre vonatkozólag, a legrégibb korból vajmi keveset tudunk. — Az Extractus ide vonatkozólag csak annyit említ, hogy a tanulóknak köteleességek volt a bölcsestet, hittan, továbbá az eredeti héber és görög nyelvek tanulása. Az 1693-iki törvényekben olvassuk, hogy a tanuló Istentől arra rendelt személy, hogy az Istenről szóló tudományt, azután a szép művészetet, és az egyházakban használandó nyelvet megtanulja.

Ezekből látható, hogy iskolánk legrégibb korszakában a felső tanfolyam tantárgyai a theologia és segédtudományai voltak, az alsóbb évfolyamokon pedig az ezekhez szükséges előismeretek megszerzése volt a tanczél. Hogy a «bonas deinde artes . . . perdiscat» kifejezés alatt itt a középkori trivium grammaticáját, rhetoricáját és logicáját kell értenünk, de nem egyuttal a quadrivium musicáját is, nyilván valólag kitetszik azon erélyes törvény czikkekből, a melyek ezt úgy ezen, mint a sokkal jóval későbbi időben is szorosan tilalmazzák.

Ámde arra nézve, hogy hány éves tanfolyamra volt iskolánk szervezve, berendezve s vajjon a theologiai tudományokban nyerhettek-e tanulóink teljes, befejezett képzettséget, bizonytalanságban vagyunk. Az 1632-iki, tehát a meglévő első évi névsorban Damásdy Antal neve után tett ama bejegyzésből: «ductus est ad Rectoriam Patkaiensem», a melyhez hasonlót a későbbi évekből igen sokat találunk, kétségtelen, hogy tanulóink elegendő képzettséget sajátíthattak el arra nézve, hogy a rectori állásokat betölthessék. — Ugyde mivel 1681-től fogva sűrű egymásutánban van a tanulók nevei után jegyezve, hogy innen a debreczeni, a pataki, a szatmári, a kolozsvári és a marosvásárhelyi collegiumokba mentek, következtetnünk kell, hogy növendékeink itt szerzett ösmereteiket e

felsőbb, teljesebb iskolákban fejezték be, különben, ha itt megtehették volna azt, egyáltalán nem látták volna szükségesnek, hogy e felsőbb iskolákat látogassák.

Oszladozni kezd e tekintetben a bizonytalanság, a mikor az 1725-ik évi törvények e kifejezéseit olvassuk: «Receptus . . . heic non ultra, quam spatium triennii, nec brevius, quam anni unius transigito: postea in Gymnasium aliquod, aut Recturam alicujus Scholae abito.» Minthogy pedig e törvények czimlapján e szavak állanak: «e Legibus antiquis hujus Scholae . . . collectae», nagyon hihetőnek tartjuk, hogy elveszett régebbi törvényeinkben, melyekből ezek ujtva voltak, lenni kellett hasonló rendelkezésnek a tanfolyamok beosztását és számát illetőleg.

A tanítás nyelve eleitől fogva kizárólag a latin volt. Az iskolának egy rendes mestere, rectora volt, a ki a felsőbb tanfolyamú vagyis tógátus deákokat tanította, míg az alsóbb osztályok tanításával a tógátusok sorából alkalmazott publicus praeceptorok (rendesen négyen) foglalkoztak.

Iskolánk legrégibb korszakából a tanítás általános képének vázolásához — elég szűkszavúlag — törvényeink szolgáltatják az adatokat. Rendszeres tanítási methodusnak, a mely felölelné a tananyagot, az osztályok beosztását stb., semmi emléke nem maradt fenn.

Nagy szerepet játszanak ekkor a collatiók. A tanulók 7—7 tagból álló kis köröket alkotva collatiókat tartottak naponta kétszer, a melyeken a professor előadásán hallottakat ismételtették, azok felett vitáztak. Voltak beszédgyakorlatok, a minek különösen nagy gyakorlati hasznát vették a tanítói és papi pályára készülők, főleg miután később vasárnaponként rendszeres iskolai isteni tiszteletek is voltak. Egyébiránt a tanítás legnagyobb sikerét e három tényezőtől: a latin beszéd-től, az írásbeli gyakorlatoktól (exercitatio styli) és az emlézéstől (memoria) várták s ez volt a tanítás módszerének hármas iránya.

Ha mindezekhez hozzá vesszük a magántanításág rendszeresen kifejlesztett és alkalmazott intézményét, a minek a tógátus diákok a «docendo discimus» elv gyakorlati alkalmazásánál fogva ép úgy nagy hasznát vették, mint a mily eltagadhatlan üdvös hatású volt az a tanítványokra: előttünk áll nagyjából iskolánk legrégibb tanrendszerének képe, a melyben feltaláljuk mind azon kellékeket, melyeket ama kor a tanítás lehető intensivitása szempontjából ismert és alkalmazandónak tartott.

E képhez keretül szolgálhat mindaz, a mit az iskola falai

között honolt nevelés szelleméről tudunk. Itt, hogy ismétlésekbe ne bocsátkozzunk, egyszerűen utalunk azon fejtegetésekre, melyeket úgy törvényeink, mint a régi tanulói élet részletes ösmertetésénél közöltünk, illetőleg a későbbiek során közleni fogunk, s melyekből elvonható, hogy minő nevelési irányelvek lebegtek professor elődeink s az iskolai előjáróság szemei előtt.

A más intézetekből iskolánk felső cursusába először beiratkozó tanulók felvételét a rector, s másodsorban az egyház lelkésze eszközölte azon bizonyítvány alapján, melyet az illetők előbbeni iskolai hatóságuktól hoztak. S a mikor itt tanulmányaikat befejezték, a rector és az egész coetus (ifjuság) jelenlétében latin beszéddel vettek búcsut iskolánktól, a mi annyira követelt szokás volt, hogy az, a ki ezt elmulasztá, nem kapott absolutoriumot.

Az 1725-iki törvényekben sem találunk sok adatot az oktatás-ügy bővebb megismerhetésére. Azt megrendelik, hogy a köztanítók lelkiismeretes hűséggel oktassák a gondjaikra bízott tanítványokat a felvett auctorok magyarázása és gyakorlatok tartása által s hogy azokat sajátkezüleg irassák le tanítványaikkal. A syntaxis és etymologia tanítói szerdán és szombaton délután okosan gyakorolják növendékeiket a számtanban. Ez az első meglévő jele annak, hogy realis tantárgy is adoptálva van iskolánkban; bár az a körülmény, hogy éppen a két szünnap délutánját tüzi ki a törvény a tanítására, eléggé jelzi, hogy az csak mostoha gyermek gyanánt volt befogadva.

1725-től 1792-ig sem az iskola szék határozataiban, sem a felsőbb előjáróság rendelkezéseiben nem találjuk nyomát annak, hogy iskolánkban az oktatás ügy nagyobb átalakuláson ment volna át; maradt ez a régi állapotban — némi csekély módosítással. Az ugyanis kétséget nem szenved, hogy a debreczeni collegiumnak lévén ez időben particulája iskolánk, rendszerint onnan hozta rectorait, a kik meg magukkal hozták az anyaintézet akkor érvényes tanítási módszerét, a tantervet, mely örökségül szállt, míg amott lényeges változáson át nem ment, egyik rectorról a másikra; megtették ezt különben tisztán hálából is azon iskola iránt, melyben képeztetésüket nyerték s melynek tanárai őket iskolánk professoraiul ajánlották. Ez is lehet talán oka, hogy készen kapván iskolánk előjárósága az anya-intézet tantervét, nem érezte magát indíttatva arra, hogy maga készítsen tantervet, állapítsa meg a tanmódszert, hanem elfogadta a debreczenit s alkalmazta azt a helyi viszonyokhoz. Alig csalódunk, ha éppen a nagyhirű Maróthy György »Opiniones« című munkálatában kifejtett elvek hatásának tulajdo-

nitjuk azt, hogy 1764/5 től fogva a tógátus diákok helyett és mellett állandósított publicus praeceptorokat találunk, valamint azt is, hogy állandóan van alkalmazva «Német Instructor» 30 frt külön díjazás mellett.

Azon felterjesztésben, melyet a kir. helytartótanács 1766 mártius 11-én Pozsonyban kiadott rendelete kérdőpontjaira válaszul adnak »curatores Scholae Nagy-Kőrösiensis ecclesiastici et seculares helv. conf. addicti«, — becses adatokra találunk iskolánk azon kori belső szervezetét illetőleg.

A rendelet ötödik pontjában ez a feltett kérdés: »Quae norma studiorum et qui, qualesve professores seu magistri habeantur? — Hi demum professores an singillatim unam dumtaxat vel plures scientias qualesve illae sint tradendae provinciam sibi concreditam habeant? Az előjáróság felelete így hangzik: »Maxima et unica norma est industria et solertia Rectoris atque Praeceptorum in sua cujuscunque functione requisita, ad quam accedit pervigil etiam Curatorum Scholae cura. Unus vero est Scholae rector, hoc tempore Stephanus Losonczi atque jam fere sexaginarius studiorum morumque intra scholae cancellos moderator. Unus idem praeceptor publicus isque coelebs. Tres iterum alii publici praeceptores pro numerosa inferiore pube docenda huic adnectuntur ex jam dictis paedagogis constituti.

Rector Scholae paedagogorum majorumque scholarium studiis atque moribus proximius invigilat; eosque in stylo potissimum latino per consuetas auctorum classicorum interpretationes et exercitationes artis rhetoricae praecepta manuduxit. Utque in hoc incepto facilius progredi possint, elementa logica, philosophia inprimis moralis, historia civilis ac Geographiae succinctissime tradit; quibus adnectit Christianae Religionis morumque doctrinam, unicum verae pietatis et honestioris vitae normam et amussim: Insuper iis, qui e schola nostra in Collegia proficiscuntur, linguae quoque Graecae praegustum (et nonnunquam Hebraeae initialia) praebet, ulterioribus eorum conatibus praefutura. Praeceptor autem publicus primus, elementa Grammaticae latinae, per suas omnes partes deducta, vulgaresque item Arithmeticae species, et fundamenta fidei Christianae symbolico nostro libro contenta, suis discipulis nostris tradit. Tres vero alii praeceptores e paedagogis constituti Tyrones in pronuntiandis, declinandis, conjugandisque vocibus Tyrocinio item Catecheseos aliisque initialibus pietatis exercitamentis pro munere sibi demandato manuducere consueverunt. Reliqui autem paed-

gogi omnes certis privatis horis tenellos parentum filios, qui nimirum maiori manuductione indigent, instruunt.

E felterjesztésből kitetszik, — hogy iskolánk ez időtájban is ugyanolyan berendezésű volt, — tanító személyzete, tantárgyai (a történelem és földrajz kivételével) ugyanazok voltak, mint az előbbi korban. A tanczél itt is ugyanaz: t. i.: a növendékek előkészítése a collegiumi tanfolyamra.

Csak sajnálatos, hogy nincsenek adataink arra vonatkozólag minő hatással volt a »Ratio educationis« iskolánk életére.

A protestáns egyház — azon erélyes küzdelme után, melyet II-ik József alkotmányellenes törekvéseivel szemben folytatott, az 1790/1-iki országgyűlés szabadelvű törvényei meghozatala által teljesen visszanyeri azon jogait, melyeknél fogva iskolái ügyeiben szabadon intézkedhetett. Aligha csalódunk, ha ez autonömicus jogok visszanyerésének eredményeként tekinthetjük azon rendelkezést, melyet a helyi hatóság iskolánk oktatás ügyére vonatkozólag 1792-ben tesz. Ámde lehet az is, hogy a tanrendszer szabatos meghatározása által az előjáróság az iskolának az előző évtizedek erőszakos elnyomási törekvései következtében aláhanyatlott fényét akarta helyreállítani — vagyis reorganizálni a régi alapon s fejleszteni az oktatásügyet, talán éppen a »Ratio educationis« szülte nagyobb igények szempontjából, a melyek valósitása elől az iskola ügyet mindig szíven viselő előjáróság nem akart elzárkózni.

1792 január 15-én állapítja meg iskolánk első eredeti rendszeres tanbeosztását annak helyi hatósága. — A munkalat, mely Gubody János, e sok érdemű városi notarius aláírásával van ellátva, két részből áll. Amennyiben a második rész az iskolai törvényeket foglalja magában, azt azon fejezet alatt közöltük, itt a tárgyunkat érdeklő első részt ismertetjük azok kihagyásával, melyek a mai elemi osztályoknak megfelelő sexta classisról szólnak.

A Quinta Classisban.

a) Ezen Classisban eddig a Nagy Káté taníttatott, minthogy mindazonáltal ezen Classisban tanuló Gyermeknek értelmek gyengébb, mintsem hogy ezen Tudomány ahoz alkalmaztatható volna; tehát e helyett a kis Káténak és Osterwald szent Historiájának repetálása rendeltetik.

b) Imádságok.

c) Hübner Szent Historiájából az Uj Testamentum.

d) 'Sóltároknak első Versei, számjaikkal edgyütt.

e) Számvetésben a Tabula Cebetis és Additio.

f) Írás.

g) A' kis Cellariusból a csillagokkal megjegyzett Szók.

h) Declinatio, Motio és Comparatio egészen.

i) Magyarország Geographiája.

Legfőbb kötelességek fog pedig lenni a Tanítóknak mind-
ezen, — mind pedig Több Classisokban Tanítványaikat az Isteni
Félelemben és a' Tudományban — 's a Felebaráti szeretetben
oktatni.

A Quártában.

a) Az Öreg káté helyett a kis Káté Probatiosból edgyütt egy
kis Summás és értelmes magyarázattal. A probatiók pedig úgy
taníttasanak, hogy a gyermek elméje annak megtanulásával, hanyá-
dik vers, ne terhelte, hanem csak úgy tanulja: a' mint van
Szt. Pálnál vagy Szt. Jánosnál: Itt mondja el osztán a Szent-Írás-
beli Helyet.

b) Hübner Historiája egészen.

c) Conjugatiók.

d) Az egész kis Cellarius.

e) Langii Tyrocinium.

f) Additión kívül Subtractio és Multiplicatio.

g) Geographia Generalis.

h) 'Soltárok és dicséretes Nótáikkal edgyütt.

i) Német betűknek, Olvasásnak és Írásnak esmérete.

k) Könyörgések.

A Tertiában.

a) Az Új Testamentum helyett egész Hübner Repetitioja.

b) A nagy Cellarius a P betűig cum Derivativis.

c) A kis tükörben levő Magyarország Historiája.

d) Grammatica, mellyben is csak a Regulákat memorizáltatni,
az erre szolgáló verseket pedig csak magyarázni leszen szükség a
Tanítónak.

e) Magyar és Deák levelek írásban való gyakorlása, szép ugyan,
de mennél együgyűbb s megérthetőbb stylussal.

f) Langii Colloquia.

g) Nagy Káténak fele Probatio nélkül, hogy ha az oldalaslag
levő Summák szerint tudakoztatnak is a' Tanulók, a' szerént ap-
róbb feleletekben megtudjanak felelni.

h) Európában foglaltató minden Országoknak rövid Geo-
graphiája.

- i) Arithmetica egész a Composita Speciesekig.
- k) 'Sóltárok Nótái és az éneklés mestersége.
- l) Német Declinatio és Comparatio.
- m) Gotschéd Grammaticában lévő Exercitiumok a 113 Laptól fogva a 135-dikig.
- n) Könyörgések.

Syntaxisban.

a) A' nagy Katechesis, a' szükségesebb Szent-Irásbéli helyekkel: úgy mindazonáltal, hogy ne kellessék a' Tanulónak memorizálni, Hanyadik Részben, vagy Versben legyen a Sz. Írásbéli Hely, hanem csak ekképen: A mint van Jakab apostolnál, vagy Máté evangélistánál, itt osztán elmondja a Szt. Írásbéli Helyet.

b) Rövid és értelmes dogmatica Theologia, a melyet Tiszt. Professor Úr manuductiója alatt a Syntaxeos Praeceptor Sebestyén Gábor úr fog nervose & synoptice concinnálni.

c) A' Magyar Ország tükörében Magyar Ország Polgári állapotjáról való Szakaszok úgy, hogy Deákra fordítsák a Tanulók és Deákul mondják el a Tanítójuk előtt úgy, a' mint fordították.

d) Az Arithmeticának négy Speciessei az Aurea Regulával edgyütt.

e) Európának Generalis Mappái.

f) Syntaxis, kihagyván az Ornatát.

g) Phaedrus és Cornelius helyett Hübner Enucleatus Historiájának fele.

h) A stylusok mellett minden héten egy levélnek a Concipiálása, vagy feltevése úgy, hogy copertába tétetvén annak rendje és módja szerint, mintha valahova kellene küldeni, egészen elkészítessék.

i) A Német Declinationak, Motionak, Comparisonak és Conjugationak repetálása, mellette pedig Muzeliusnak Magyarra és Deákra leendő Exponálása.

k) A Periodus csinálásnak igen succincta és inkább szóval való előadása, mintsem memorizálás által megtanulható Methodussa.

l) Historia Reformationis.

m) A nagy Cellarius egészen.

A Poésis ennekutánna rendes Tudományt és különös Clasiszt constitualni nem fog: hanem a Syntaxeos Praeceptor tanította melleleg Syntaxista Tanítványainak minden héten csak egy Oráig: mivel is hogy ezen tudomány lévén inkább az elmének kevés

hasznú gyönyörködtetésére, mintsem épületes pallérozására, az Ifjúnak idejét elhuzza és azt más hasznosabb Tudományoknak tanulásától elfogja.

A Primában, vagy az úgynevezett Tógátus Deákok Classisában.

a) Oratoria olly meghatározással, hogy a Figuráknak hosszas Definiói a Tanulók által ne memorizáltassanak: hanem nevezeitek megtanulása mellett tsak magyaráztassanak meg Tisztelendő Professor úr által. Az Oratorianak a Chriáról és Periodusról szóló részét se memorizálják a Tanulók, hanem azoknak a módját a Tanító tsak szóval magyarázza és tanítsa Tanítványainak. Ezentúl pedig ezeknek tsinálásában practice gyakorollya őket. A ki mindazonáltal Debreczenbe, vagy más Oskolába menni készül, az hol ezeknek is szórul szóra való tudását megkívánják tőle, magános szorgalmatossága által megtanulhatja memoriter is.

Közönséges megedgyezésből továbbá, jónak és előmeneteles eszköznek találtatott, hogy mindenkor egy értelmes Deák, a kit Tisztelendő Professor Úr alkalmasnak fog itélni, négy órakor délután minden gyengébb tehetségű s értelmű Tanulóknak Chriaikat, Periodussait, Leveleiket, egyszóval, minden úgynevezett Laborjaikat, minekelőtte Tisztelendő Professor Úrnak bemutatnák, revideallya, az hibákat, ha valamellyek azokban taláztatandók lesznek, megjobbitsa, mikben hibáznak pedig és mitsoda Regula ellen vétettek a' Tanulók, nékiek megmagyarázza, hogy kelljen az illetén hibákat eltávoztatni, — arra oktassa, ezen kívül pedig vélek correpetal.

δ) Logica, úgy mindazonáltal, hogy ebben tsak a leggenerallissabb 's legépületesebb notiók memorizáltassanak. Ha ki pedig pro Superabundanti a többinek is esmerettségében jutni kívánna, tanuljon privative, a' mint hogy rendeltetik is: Hogy minden Classisban a Grammaticától fogvást inclusive, minden Tanuló privative valamely hasznos könyvet olvasson, abbúl, a mely szép és épületes, különös a' végre öszve varrott papirosra naponként feljegyezze s az ilyen Jegyzéket minden hónapnak az elején valóban megcsendő Visitationak és Provocationak alkalmatosságával a Visitor uraknak, minden héten pedig Tanítóiknak pro Superrevisione bemutassa.

c) Polemica és Dogmatica Theologia Néhai nagy emlékezteti Tisztelendő NKörösi Professor Losonczy István úr által készítettet Compendium szerint.

d) Mathesisben a Geometria.

e) Hübner Enucleatusnak Expositiója Németre és Deákra: minekutánna pedig exponálta a' Tanuló, maga Stylusával mondja el az Exponált dolog értelmét Deákul Tisztelendő Professor Ur előtt.

f) Usus Globi Terrestris.

g) Tisztelendő Professor Medgyesi Pál úr által Compendiose készített Magyarország Históriája.

h) Statistica Antimachiavellus szerént, a' melly Fridericus, Borussiai király munkája.

i) Metaphysica, Jus Naturae & Theologia Philosophia Naturalis, igen summásan, nagy emlékezetű Tiszt. Lossonczy István úr munkája szerént.

7-szer és utoljára. Az Examenek Specimenjéül, vagy Tárgyául minden Classisokban tsak a fellyebb említett Tudományok fognak szolgálni, azokból pedig annyi vétetik fel, a' mennyit a szorgalmatos Tanítás és Tanulás által Examenig megtanulhatnak a' Tanulók. Dicséretet és praemiumot érdemel azomban az olyan Tanító, a' ki ezeken kívül többeken is megmutatja maga szorgalmatosságát, kivált, ha a' Tanítás, nem pedig a Tanultatás által igyekezik Tanítványának Tudománybeli esmerettségét és tehetségét nevelni.

E tanulmányi rendszabály iskolánkat a lyceum fogalmának megfelelő tanintézet képében tünteti fel, a mennyiben a mai értelemben vett akadémiai cursus előkészítő tanfolyamát is magában foglalta, minthogy a tantárgyak sorában találjuk a polemica és dogmatica theológiát, a statisticát, metaphysicát, jus naturae-t és a philosophiát.

Kézi könyvekül e tanulmányi rendszabály Osterwald és Hübner Szent Historiáját, a Nagy Kátét, a kis Cellariust, Langius Tyrociniumát, Hübner Enucleatus Historiáit, Fridericus Borussiai király statistikai munkáját, Gotschéd német grammatikáját, Losonczy Hármás Tükör-ét, továbbá a polemica és dogmatica theológiából készített compendiumait s Medgyesi Pál compendiumát a magyar historiából említi meg; a mathesist kéziratból tanulták.

Egyébaránt érdekesnek tartjuk megjegyezni, hogy a tankönyveket alkalmilag Pesten vétette az egyház; a professor és praeceptorok aztán azokat eladták a tanulóknak s az árával számoltak a curatornak. Így pld. még 1780 ápril 15-ről jegyzi fel számadásában a curator: «Praeceptor Kocsis István úr eladott 11 Hübner Exemplárokért adott kezembe 7 fjt 70 d.» — «Nagy Áron úr 14 eladott Grammatica Exemplárokért adott kezembe 7 fjt 93 d.» 1792 nov. 13-ról: «Oskola számára különb különb-féle Exemplárokat vétettem Vaigand nevű Pesti könyvárústól 27 frt 73 $\frac{1}{2}$ krért.» 1793 mártius

5-ről: »Tiszt. Professor Fodor Gerzson úr Losonczi Poesis 4 Exemplároknak árrát által adta 1 frt 33 $\frac{1}{2}$ kr.« — Ugyanakkor: »Oskola számára Pestről hozott Exemplároknak árrában Tiszt. Professor urtól percipáltam 42 frt 81 $\frac{1}{2}$ krt.« 1801 szept. 15 én: »A fiu oskola számára budai könyvtáros Kiss István urtól notarius Gubody János úr különb különbféle könyveket vásárolván fizettem érte 51 frt 58 krt.«

Feltűnő egyébaránt e tantervben, hogy a görög nyelv még csak meg sincs említve s a latin classicus írók, kiknek műveit olvasták, nincsenek névszerint felsorolva. A történelem, földrajz és német nyelv mellett a mathesis is fel van véve a tananyag közé még pedig már nem csak az elemi rész, mint az 1766-iki felterjesztés meg említette (vulgaresque... Arithmeticae species), hanem a felsőbb tanfolyamon már a geometria is. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy ez időben egy professor volt, ki kizárólag a tógátus diákok tanításával foglalkozott. Ugyde mivel egymagára ez csaknem teljesíthetlen feladatot rótt, 1764/5-től supplenst rendel mellé az előljáróság conrector czim alatt. Az alsóbb osztályokat az állandó publicus praeceptorok s ezek felügyelete alatt a legfelső tanfolyamukat végző diákok tanítják.

Sok figyelemre méltó dolgot tartalmaz különben e tanterv. Az önmunkásságot, önképzést nem csak ajánlja, hanem meg is rendeli, hogy »a grammaticától fogvást inclusive minden tanuló privative valamelyly hasznos könyvet olvasson, abból a mely szép és épületes, különös a végre öszve varrott papirosra naponként feljegyezze«, a mely jegyzéseket aztán hetenként be kellett mutatniok. Sőt a tanítókat jutalmak kilátásba helyezésével serkenti e tanterv a szorgalmas tanításra.

Hogy e tanítási tervezet és rendszer mennyi ideig volt érvényben s mikor lép életbe az egyházkerület tanítási módja, melyről az 1803-iki törvények, mint alkalmazásban lévőről tesznek említést, nem tudjuk egész pontosan megmondani. Olvassuk a kuratori számadásokban, hogy »a Tanításnak módja« 6 példányáért 1802 ápr. 4-én 4 frtot fizetett, a mi azt bizonyítja, hogy ez akkor már érvényben volt.

Az 1803-iki törvények kapcsolatában, melyeket az iskola helybeli előljárósága készített, épen ez okból tarthatták szükségtelennek »előhozni azon Tudományokat, melyeket a Nagykerületi Deákok azaz Rhetorok és Poeták tanulni kötelesek« mivel azokat a superintendentia »Tanítási Methodusa« részletesen megszabta; — de megjegyzik, hogy »mivel minden Magyar Reformata Oskolában a Rhetoricának, Logicának és Poesisnek tanulására legalább 3 Észteendő

vagnak kiszabva, ebben a Gymnásiumban is szükséges annyi időt azokra fordítani». Kimondják egyébaránt a törvényhozók, hogy ezen harározat által «semmi újítást nem teszünk sok Esztendőktől fogva gyakorlott Rendtartásunkban», ugyanis «mind ez ideig a Poeticus Esztendőn kívül kellett Deákjainknak három Esztendőket oskolánkban eltölteni, hanem mivel tettett a Ven. Superintendiának ugy rendelni, hogy a Poesis a két Rhetoricus Esztendők után taníttasson; tsak ez a különbség van a régibb és ezen újabb Rend között, hogy a kik ez előtt Poeták voltak, most azok első Esztendő s Rhetorok».

Van e törvénynek egy pontja, mely megrendeli, hogy «bár valaki itt ki szabott idejét el tölti is, de ha a Rhetoricából, Logicából, Poesisből legalább a 2-ik classishoz illendő elő menetelt nem téssen, és Deákul úgy nem tud, hogy a Grammatica ellen nem vét, és Írásában magyar Idiotismusokat nem ejt, Collegiumba Testimoniummal nem bocsátódik; de másuva akarhova érdeméhez illő Testimoniummal el mehet».

A tanítás nyelve még mindig a latin, sőt rendeli a törvény, hogy «minden Rhetor és Poeta mind az oskolán belől, mind azon kívül Tanuló társával Deákul beszélyen». Examen kettő volt, ezt megelőzőleg egy hétig szoros censurát tartott a professor, ki három gradusba sorozta tanítványait, a mely osztályozás szerint, a minek itt elsőben van nyoma, részesültek aztán az iskolai jótéteményekben a tanulók. Ugy a censurák, mint az examenek nyilvánosak voltak s ezek alkalmával, mint a törvény mondja, «a Tiszt. Halgató Urak kezébe fog adódni a Classificatio szerint készült Laistrom.»

Itt egy kis kitérést teszünk, hogy iskolánk egy patriarchalis szokását ismertessük, a mi abban állt, hogy a vizsgálatok alkalmával az előljáróság (a nemes tanács) exameni torokat rendezett Ezek költségeit a kuratori-számadások szerint az egyház viselte; a bevásárlásokat, a főzőnék esetenkénti megfogadását a kurator eszközte.

Régi szokás volt ez, mert már az 1738-ik évi kuratori számadásban olvassuk, hogy «culinarékért» 1 frt 87 dénárt fizetett. Eleinte szerény tételek szerepeltek e czim alatt 1751 ápril 9-én három malaczt vesz az examenre, Szecei Lajosnét «az exameni alkalmatossággal és másszor is tett szakácsi szolgálattyáért» 1 frttal díjazza. 1756 ápril 15-én vesz «az Examenre 31 iccze budai bort á 5 kr, négy malaczt 1 frt 13 d. Érdekes, hogy 1779-ben, — hihetőleg a házi kezelés practicussági elvét tartva szem előtt, — vadászatot rendez a kurator a diákokkal, a mire vett «1 font port

á 90 d., 2 font srétet á 20 d. Ugyanakkor vettem — jegyzi meg — Veres Istvány uramtól egy pulykát 50 d. Item azon alkalmatossággal vettem Faragó Pálnétól 2 malaczt á 30 d., egyet pedig Kőrösi Pálnétól á 33 $\frac{1}{2}$ d.»

A nyolczvanas években már növekszik e tétel s a bevásárlások adataiból következtetve az eddigi rendes vendégeken, u. m.: a tanács tagjain, a papokon, a professoron és praeceptorokon kívül, több vendég is lehetett hivatalos. 1783 április 13-ról jegyzi fel a kurator, hogy «Megegett férfi exameni alkalmatossággal vettem 1 malaczt 50 d., 1 malaczt 60 den., saláta 22 d., 2 kanpulyka 2 frt, 2 hizott lúd 1 frt, 4 csirke 24 $\frac{1}{2}$ d., 2 itze vaj 80 d., 18 kenyér 1 frt 73 d., 3 verdung méz 37 d., torma, petreselyem gyökér 13 d., 2 itze tejfel 20 d., 3 csirke 40 d., savanyú uborka, alma 45 d., 1 font apró szőlő 20 d., 4 citrom 26 $\frac{1}{2}$ d., 12 itcze munt liszt 70 d.» 1804 szeptember 4-ről ezt a bejegyzést találjuk — mintegy megokolásául az exameni lakomáknak: «A mult férjfi examenkor jelen lévő Patronatus és más érdemes Halgatók hosszas patientiáját a Consistorialis rendelés szerint egy ebédvel tiszteltük, melyre fordittatott csupa pénzbeli költség 18 frt 12 kr.»

1810 szeptember 16 án minthogy az examenre «fő Tisztelendő Püspök és Generalis notárius urak és más secularis külföldi és itt quartélyozó Palatinalis Huszár Tiszt Urak is invitáltattak, közönséges megegyezésből rendeltetett, hogy számokra ebéd készíteszen; noha pedig Püspök és Generalis Notarius urak meg nem jelentek, azon ebédre vacsorával együtt költöttem 48 frtot.» Az exameni lakomákról az utolsó adatot 1839 november 8-ról találtuk 22 frt 16 krral.

Visszatérve az oktatásügy fejlődése történetének fejtegetésére, mint fontos mozzanatot kell kiemelnünk, hogy a helybeli patronatus a superintendentia javallata és elhatározása alapján 1808-ban az encyclopedicus cursust felállítja. — Az új tanszék alapjára, mint azt a II-ik rész illető helyén megírtuk, a városi lakosság adott össze 16,106 frt 30 krt.

1808-ban megválasztják e tanszékre Balogh Mihályt s így akkor már két rendes professora volt iskolánknak.

Ezen encyclopaedikus cursusra vonatkozólag semmi tantervünk, tananyag kimutatásunk nem maradt fenn, legalább a felállítás közeli időszakából nem. — Azt azonban tudjuk, hogy ezt a debreczeni collegiumban használt módszer alapján szervezte iskolánk előjárósága, s épen azért az 1808-ik évi beírási anyakönyvünkben azt olvassuk, hogy ez évben senki nem ment a debreczeni collegiumban, mivel

itt is tanulhatták mindazon tudományokat, melyek ott két év alatt előadattak a tógátusoknak. *)

1828 szeptember 15-ikéről Polgár Mihály «Inspector Gymnasiorum» észrevételeivel igen érdekes, az eddigieknél terjedelmesebb tanterve van meg iskoláknak, mely után a következő megjegyzést olvassuk: «Az itt feltett Methodusát a tanításnak figyelemmel megolvasta és jóvá hagyta Báthori Gábor m. k. superintendens, Nánási Fodor Gerzson m. k. Gener. Notarius.»

E tanterv, a következő címet viseli:

«A Dunánn inneni Helvétziai Vallástételt követő Fő Tiszt. Szuperintendentzia kebelében levő Gymnasiumok számokra készült Tanítás Methodusa alkalmaztatva a Debreczeni Ref. Collegiumbann fenn álló Tanítás Módjához».

Tartalmazza elsőben a «Közönséges Régulák»-at, másodszor a «Tanítás Rendi»-t. Ebből mellőzve a «nemzeti iskolák» tantervét a mai gymnasiális osztályoknak megfelelő classisok tantervét közöljük a következőkben:

Deák Oskolák.

Az Első Grammatica Oskola kisebb Classisa.

1. Schola prima Grammatices Classis prior.

Jegyzés. A Deák Oskolákba a' 3-ik Nemzeti Oskolából jöven által a' Tanulók, azok a' Tudományok, melyek a 4-ik Nemzeti Oskolában tanítódnak, úgy osztódnak fel a Deák Classisokban, hogy eggy-eggy részetske mindenik Deák Classisra jusson. E' szerént az első Grammatica kisebb Classisábann tanítódik az:

Első Fél Esztendőben.

1. Vallás. Az Útmutatás Első Darabjából 2 első Rész.
2. A' Magyar Grammatica repetálódik.
3. Deák Olvasás, melyre nézve fő gondja legyen a' Tanítónak, hogy Tanítvánnyit jó pronuntiatiohoz szoktassa, a leg első kezdettől fogva, mert a' mit ilyenkor rosszul tanulnak, igen nehéz őket abból kivenni, vagy meg lehet soha sem. E' végre kövesse meg a Tanító, követtesse Tanítvánnyival is a' Pronuntia-

*) „... nullus Discipulorum nostrorum in Collegium Reform. Debrecinense migraverit, eo, quod altero etiam Professore constituto, quae Studia in memorato Collegio per biennium a Studiosis Togatis tractari solent, hic etiam n posterum tradantur.“

ciónak ezen Reguláit: Egy szóban bár akár mely hosszú legyen az, soha sem kell többet egy Syllabánál meghúzni, p. o. *prohibuerim* ebben tsak, az *ú* húzódik meg. — az egy Syllabájú szók rövidedenn mondatnak, p. o. *de, et,* a' két Syllabájú szóknak mindenkor az első Syllabájok húzódik meg, p. o. *Férő, dúo, Déús.* E' szerént az egy-két Syllabájú szókat a gyermek magától jól pronuntíálhatja; de mivel a' három és több Syllabájú szóknak helyes pronuntiójára nézve a' penultima Syllaba quantitását kell tudni, melyet az ebben a' Classisban lévő gyermek nem tudhat, az ilyen szóknál a helyes pronuntióra a' maga példájával szoktassa Tanítványait, p. o. *Dómino, Dominórum, Férő, ádfero, défero, aprícus, pálina.*

4. Deák nyelv Elementumai. — Declinatio, motio, Comparatio, Conjugatio. — Ezeket meg tanulván rövid sententiák kitételében gyakoroltassanak a Tanítványok.

5. Arithmetica, a 4 Simplex és Composita Speciesek.

6. Geographia: Európa, Asia, Africa, America, Australia.

7. Írás Calligraphice és Orthographice.

8. A' Soltárokból melódiával 16, 29, 43 és 122-ik, a' Dicséretekből 134, 226.

Második Fél Esztendő.

1. Vallás. Az Útmutatás első Darabjának 3, 4, 5, 6, és 7-ik része.

2. A Tirocinium Paradigmaticumot fordítsák magyarra, előre bocsátódnak a Grammatica Régulák. Ebben az Esztendőben Lángius Colloquiumaiból 2 Decuriát végezzenek el.

3. Sententiák mondatásában és Stylusba való gyakorlás.

4. Declamálás Lángius Colloquiumiból.

5. Arithmetica a' 4 Simplex és Composita Speciesek.

6. Az Ó Geographiából Európa, Asia, Africa — különösen Pannonia, Dácia; az Ujból Magyar és Erdély Ország.

7. Magyar Ország Polgári állapota Horváth Ádám vagy a' Kis Tükör szerént.

8. Írás, minden Héten egy stylus és egy Exemplár.

9. Contractusok, Quietantiák, Levelek Írása módja.

10. A' Soltárokból melódiával a' 24, 35, 88, 20, 21, 33, 77 és 25-ik Soltárokat.

Fegyvés. Az eddig előszámlált Classisoknak őszi vacatiójuk tsak 2 vagy 3 Hétiig tart, t. i. a' szüret és más nagyobb őszi foglaltosságok idejénn.

Az Első Grammatica Oskola nagyobb Classisa.

(*Scholae Primae Grammatices Classis Posterior.*)

Első Fél Esztendő.

1. Vallás. Az Útmutatás 1-ső Darabjának 8, 9, 10, 11. része.
2. Langius Colloquiumi fordítása, resolvállása, a' Grammatica Régulák szerint a' 3, 4, 5, 6-ik Decuriák. Kettő könyvnélkül is.
3. A' mely Deák szók Lángiusba előfordulnak, irassa ki azokat a' Tanító és tanultassa meg Tanítvánnyival, kezdje itt mindjárt útasítani a' Tanulókat, hogy kell a Lexikonnak hasznát venni — apródonként tanítsa meg Tanítványit a' Deák szók', derivatiojokk és Compositiojokk tudományára, 's mikor már ezeket felvették a' Tanítványi, kívánja meg tőlök, hogy előre szedjék ki a Lexiconból és tanulják meg a' Szókat a' következő órán fordítandó Colloquiumból. Így fognak tselekedni a' következő nagy Classisok Tanítói is A' Deák szók sokkal jobban megragadnak a' Tanulók elméjében, ha más szókkal öszve kötetésben tanulják meg; így menekednek meg a' tanulók a' Cellarius vocabulariumának gyötrelmes tanulásától is. A' Classisokra nézve kézbenn forgó kisebb Lexiconok között legalkalmasabb az, melyet Mokry Bénéjámint kiadott Pestenn 1823. ilyen Tit.: *Deák Magyar Etymologia Lexicon*; itt a' Syllabák gravitassa is fel vagyontévé.
4. A fordított Colloquiumokból formált magyar beszéd Deákra való fordítása.
5. Declamálás a' Lángius Colloquiumiból.
6. Arithmetica — a' 4 simplex és Composita speciesek mind észből, mind pennával.
7. Magyar Törvény Kövi Ur ezen munkája szerint: A magyar Törvény rövid summája.
8. A' soltárokból melódiával az 1, 3, 9, 15, 18, 19, 23, 24 és 37-ik Ének.
9. Geographia: Antiqua et Nova Germania.

Második Fél Esztendő.

1. Vallás. — Az Útmutatás 1-ső darabjának 12-ik Része és a' Toldalék a' különböző Vallásokról.
2. Langius hátra lévő Decuriájának fordítása a' fellyebb ki tett mód szerint — könyv nélkül 3 Decuria.
3. Magyar Beszéd Deákra való fordítása vagy Stilusba való gyakorlás.

4. Magyar Ország Historiáját a' kis Tükör szerint próbál-
gatni fogják Deákra fordítani.
5. Declamálnak Langiusból.
6. Rövid Physica.
7. Arithmetica — mint az első fél esztendőben.
8. Az Ó Geographiából Görögország, Itália. Az újból mostani
Görögország, mostani Olaszország.
9. A' Soltárokból melódiával 38, 39, 40, 47. 60, 75, 79, 80 k.

Második Grammatica Oskola.

(*Schola Secunda Grammatices.*)

Első Fél Esztendő.

1. Vallás. Az Út mutatás 3 k. Darabja 1-ső Szakaszsa —
Isten iránt való kötelességek.
2. Cornelius Nepos fordítása — 5 Imperator életét lefordítják,
2-ét könyv nélkül megtanulják.
3. Deák Grammatica és Syntaxis.
4. A Deák Stylusba való Gyakorlás.
5. Kis Tükörből a Magyar Királyok életének fordítása, —
Egyszer másszor szakaszszon időt arra is a' Tanító, hogy közön-
séges dolgokról tartasson tanítványival beszélgetést a' Classisban,
maga mondván mindenkor előttök a Deákra fordítandó Senten-
tiákat magyarul ilyen formán: Hol voltál János? — Az Oskolá-
ban. — Mit csináltak ott? — Cornelius Könyvét fordítottuk
magyar nyelvre s. a. t. Ezenkívül fő kötelessége a Tanítónak,
hogy fordítás közben is sententiát formáljon, és fordíttassa Ta-
nítványival hol magyarból diákra, hol diákból magyarra.
6. Már ebbenn a Classisbann elkezdődik a' Déákul való be-
széllés; és a' fellyebb való Classisokban is szükséges lesz meg-
kivánni a' Tanulóktól, hogy mind egymással, mind a' Tanítóval
Deákul beszéljenek. E' végre terjeszse hathatóssan eleibe tanít-
ványinak, hogy szép dolog az, mikor az ember több nyelvvel is
tud beszélni; s milyen betsbenn vagynak az olyan emberek, kik-
nek ez a' készségek megvan és különösen Magyar Országban
milyen szükséges a' Deák és Német nyelvek' tudása; eleinte kívált
ne kíváncsion a' Tanítványtól valami cifra Deákságot, és ha hibáz-
nak, nyájassággal igazítsa meg. Szoktassa őket arra is, hogy a'
más hibáit ne nevéssék ki. — Hogy tartalékjok légyen a gyer-
mekeknek, signumot kell közöttök elindítani, és a' kinél a' signum

meg fordul, annak valamely pensumot kell hagyni. — De még nagyobb ditséretére fog szolgálni a' Tanítónak, ha signum nélkül is rá tudja Tanítvánniyit szoktatni a' Deákul való beszéllésre.

7. A Persák és Görögök rövid Historiája, a' mennyiben Cornelius megértésére szükséges.

8. Az ó Geographiából Nagy Asia, Kis Asia, Thracia, Moesia, Illiricum, Aegyptus.

9. Arithmetica. — Aurea Regula Simplex.

10. Declamatio Corneliusból — A' végre mutasson példát a' Tanító, egész Caputot elolvassván Corneliusból arra, hogy kell azt jó tonussal és illendő gestussal előadni.

11. Írás Calligraphice és Orthographice.

12. Mappák rajzolása; Mind ebbenn, mind a' több Classisokban közönséges regula az, hogy a' mely részeket megtanultak a' Geographiából, azokat mind lerajzolják.

13. A' Soltárokból Melódiával 94, 99, 115, 116, 118, 121.

Második Fél Esztendő.

1. Vallás. Az útmutatás 3-ik Darabjának 2-ik Szakaszsa. Az magunk eránt való kötelességek.

2. Cornelius Nepos fordítása Datamesig exclusive; valamint az első fél esztendőbenn, úgy itt is szedjék ki mindenkor a' Tanulók a következő Caputokbann előforduló szokat a' Lexiconból, azokat tanulják meg és a Tanító magokkal a' tanítványokkal fordíttassa a' fordítani valókat, maga tsak igazíttsa; a' szokat, kivált melyek nehezebbek, mindig resolváltassa, a' dologra figyelmetesekké tégye, egyszersmind tekintettel légyen mind a Geographicumokra, mind Historicumokra. Mikor valamely darabotskát elfordítottak, akkor osztánn maga is fordítsa el előttök, hogy példát mutasson a' jó tonusonn való olvasásra és fordításra.

3. Declamatio Corneliusból. Ebben az fél esztendőbenn 6 Imperatort tanulnak meg könyv nélkül, és ezekből a' nevezetesebb helyeket declamálják.

4. A' Deák Syntaxis folytatása.

5. A' Deák Stylusban való gyakorlás és a Kis Tükör fordítása.

6. A' Persák és Görögök Historiája folytatása, 's Macedonia rövid Historiája.

7. Az Új Geographiából a' Török birodalom egészen.

8. Írás mestersége és mappák rajzolása.

9. Arithmetica: Composita Aurea Regula v. Regula Dupli.

10. A Soltárokból melódiáva 134, 137, 138, 144, 147 és 150.

Harmadik Grammatica Oskola.*(Schola Grammatices Tertia.)***Első Fél Esztendő.**

1. Vallás: Az Űr mutató III. k. Darabjának 3-ik szakaszsa — a' mások eránt való köteleességeink.
2. A' Syntactica Regulák végig.
3. Cornelius fordítása Datamestől Hannibalis exclusive; két Imperatort könyv nélkül.
4. Phaedrusból 3 Liber fordítva és könyv nélkül megtanulva.
5. Római Historia rövidedenn extrahálva F. T. Buday Úr munkájából a Császárokig.
6. Declamatiók Corneliusból és Phaedrusból.
7. Stilus írásbann való gyakorlás; de már ebben az egész esztendőben a' magyar beszédet, melyet a' Tanulók fordítani fognak, mindig periodus vagy Chria formában diktálja a' Tanító.
8. A' Német nyelv tanítása elkezdődik: Olvasás, Írás, Német Declinatio, Conjugatio, a' Marton Úr Grammaticája szerint a' 12. ik. részig inclusive.
9. Az O Geographiából Hispania, a' Britanniai szigetek, és India.
10. Az Arithmeticából a' Regula Societatis sine Tempore.
11. Calligraphia mind Deákul, mind Németül és Rajzolás.
12. Éneklés mestersége. Minthogy a fellyebb előadottak szerint már mindazon 'Soltárok melódiái megtanítódtek, melyeket a közönséges Istenei tisztelet alkalmatosságával szoktunk énekelni, vagy a' melyeknek nótájára az Új énekek készítődtek: Ezen Classisban gyakoroltassanak a Tanulók az Új énekek éneklésében. Meg tanítódván még azon énekek nótái is, melyek nem a 'Soltárok nótái szerint mennek. De a' Vasárnapi ezen invocatiók: Uram Isten siess stb. Istennek szent fija s. a. t. és ezek a Hétköznapi Invocatiók «Könyörülj rajtunk, Ha te meg nem tartassz», s. a. t., melyek egészséges füleket sértegető nótáik vagynak, maradjanak el, hogy így idővel feledékenységbe menjenek.

Második Fél Esztendő.

1. Vallás: Az Űtmutató 3-ik Darabjából az 5 ik szakasz 2-ik részét a' 101-ik §-ig exclusive, a' 3 ik részét egészen, a 7, 8, 9 és 10-ik részét egészen.
2. A' Syntactica Regulák repetáltatnak.

3. Cornelius fordítása elvégződik és könyv nélkül két Imperator.
4. Phaedrus hátra levő meséi lefordítódnak és könyv nélkül megtanulódnak.
5. Római Historia rövid extractusa a' Császároktól fogva a' nap nyugoti birodalom széjjel oszlásáig.
6. Declamatiók Corneliusból és Phaedrusból.
7. Deák Stilusban való gyakorlás, mint fellejebb.
8. A' Német Nyelv folytatása. Marton Úr Grammaticája és olvasó könyve szerint a 12-ik résztől fogva a gyakorló példák 73-ik §-áig vagy a 106-ik pagináig.
9. Az Új Geographiából Portugallia, Spanyol Ország, Anglia, Skócia, Hibernia, Anglia, Indiai birtokai és észak Amerika leírása.
10. Calligraphia mind Deákul, mind Németül. Mappák és egyebek rajzolása.
11. Arithmetícából a' Regula Societatis cum Tempore.
12. Az Új Énekekből az 1, 8, 12, 16, 17, 25 és 26-ik Disseretek.

Negyedik Grammatica Oskola.

(*Schola Grammatices 4.*)

Első Fél Esztendő.

1. Vallás a' Heidelbergi Catechismus szerint. Bèvezetés a Symbolikus könyvek esmèretére — ezen Catechismus készítése alkalmatosságáról, Magyar Nyelvre lett fordításáról. Ezen fél esztendőben tanítódik a 21-ik kérdésig exclusive rövid világosítással és a' legérthetőbb Sz. Írásbeli Bizonyosságokkal.
2. Periodologia — Etymologia.
3. Római Antiquitások Schönvisner szerint de Re Civili Romanorum a 2-ik Sectio 4 Caputjai.
4. Az Ó Geographiából Gallia specialis Leírása — Európa közönséges leírása a' Szigetekkel együtt.
5. Julius Caesar Commentariussai de Bello Gallico 4 Liber.
6. Declamatio a Caesarbann előforduló nevezetesebb Oratiókból.
7. A' Periodusok, s Chriák leírása az első két hónapokban maga mutatván példát Táblán a' Tanító és Tanítvánnyival együtt dolgozván: a Materiák, melyekről írnak, olyanok légyenek, a melyekről nem nagy Fő töréssel is lehessen írni, hogy előre el ne ijedjenek a' Tanulók. A' harmadik hónapban pedig tsak Dispositiót diktáljon a' Tanító az Elaboratióra, vagy a' kihagyott Materia

dolgozására. A' Magyar ékesen szóllás tekintetéből minden kiadott Materiáról Magyarul is, Deákul is kell írni.

8. A' Német Nyelv folytatódik — a' Gyakorló Példák 74-ik §-ától fogva a 109-dik §-ig.

9. Az Arithmeticából elkezdődik a' Fractiók tudománya. Ebben a Fél Esztendőben megmagyarázódik: mi a tört szám? hogy írják le? mi az igaz tört szám? mi a költött? Hogy keresődik ki a' Communis Maxima Mensura? két vagy több különböző Dénominatorú tört számokat hogy lehet ugyanazon Dénominatorúakká tenni?

10. Calligraphia: Minden Periodust és Chriát, m. u. megcorrigálódnak, le kell pure írni egy arra rendelt Diariumba szépen. Ezen kívül minden hétenn egy Német Exemplár.

11. Terentiusnak egy Comoediája fordítódik.

12. Magyar Ország rövid Historiája elkezdődik.

13. Az éneklés mestersége — a Dicséreték közzül a 35, 37, 40, 42, 43, 61, 63 és 64-ik és a Halotti Énekek.

14. Elkezdődik a Physica Geographia 's a' Practica Geometria és folytatódik a következő Cursusokban.

Második Fél Esztendő.

1. Vallás a Heidelbergi Catechismusból a 21-dik Kérdéstől fogva a 64-ikig.

2. Tropusok és Figurák Tudománya.

3. A' Római Antiquitasokból a 2-dik Sectio 5, 6 és 7-dik Caputjai.

4. Az Új Geographiából Franciaország és Európa Generalis leírása a' Szigetekkel egygyütt megmondódván mindenik részről Európának mellyik Hatalmassága birja.

5. Julius Caesar Commentariusi De Bello Gallico a következő 4 Könyvek.

6. Declamatio, mint az 1-ső Fél Esztendőben.

7. Chriák írásban való gyakorlása mind Deákul, mind Magyarul.

8. A' Német Nyelv Folytatódik a Gyakorló példák már elvégezödvén, az Olvasó Könyv Fordítása kezdődik — ebből fordítódik az 1-ső Abschnitt.

9. Az Arithmeticából a Tört számok összeadása és kivonása.

10. Calligraphia — mint az első fél esztendőben.

11. Terentiusnak következő Comoediája fordítottódik.

12. Magyar Ország rövid Historiája folytatódik.

13. Éneklés Mestersége — a Dicséreték közzül a 65, 70, 72, 73, 74, 75, 76-ik Énekek.

Az Első Humanitatis Oskola.

(*Schola Humanitatis I^a.*)

Első Fél Esztendő.

1. Vallás: a Heidelbergi Catechismusból a 65-ik Kérdéstől fogva a 75-ig.

2. Vers Írás Tudománya — Megmagyarázván a Tanító, mi a különbség a Ligata és Soluta Oratiók között, eleinte irasson a könnyebb Tárgyakról 12, azután 15 tagú Strophákat. Ebbe belekapván próbálgassák a metrumos Verseket — Hexametereket, Distichonokat; a Magyar Poéták remek darabjaikat könyv nélkül is tanulják meg.

3. Prosodia Molnár szerint.

4. Catonis Disticha Moralia Ezen próbálják meg a Deák Vers scandalását, resolutióját.

5. Mythologia de Diis et Deabus coelestibus.

6. Ovidius Élete és munkái rövidedenn.

7. Ovidius Metamorphosisából fordítsák a 6 első Libert — a szebb Leírásokat könyv nélkül is tanulják meg. A Tristium Liberből válogatva a szebb Elégiákat — a többieket privatim olvassák és excerpálják valamint a de Ponto írt Elégiák közül is a szebbeket.

8. A Deák Vers Nemei közül ebben az első Fél Esztendőben csak az Atoniai, Anapesticus, Hexameter és Distichonokat próbálgassák.

10. Magyar Ország Historiája Folytatása.

11. A Német Nyelv Folytatása az Olvasó könyvből egy héten 2 Óránn a 2, 3 és 4 Abschnittokat.

12. A Geographiából Ó Ásia és Africa a Szigetekkel együtt.

13. A Tört Számok sokszorozása az Arithmeticából.

14. Declamálás Ovidius szebb helyeiből.

15. Calligraphia — minden héten 2 deák és egy magyar vers.

16. Éneklés mestersége — az Új Énekek közül a 84, 85, 89, 94, 106 és 137-ik Énekek, a Harmoniás Éneklés Mesterségének Tudása is már itt és a következő Classisokban szorosan meg kívántatik.

17. Terentius következő Comoediája.

Második Fél Esztendő.

1. Vallás az Heidelbergai Catechismusból a 75-ik Kérdéstől fogva a 92-ik Kérdésig rövid világosítással.

2. A Mithológiának hátra levő része.
3. Virgilius és Horatius életek és munkájik rövid előadása.
4. Virgilius Bucolicájából az 1, 4, 5, 8 és 10-ik Eclogákat, az Aeneisből az 1, 2, 4 és 6-ik könyveket, a Georgiconból az 1-ső Libert Fordítják és a szebb helyeket könyv nélkül tanulják meg.
5. Rövid Oeconomia — a Mezei Gazdaság Tudománya, ennek némely Részei reczitálván Virgilius Georgiconjából az oda tartozó helyeket.
6. Horatius ódái — válogatva mintegy 50 ódák fordíttassanak, és a szebbek könyv nélkül taníttassanak meg.
7. A Lyricus Vers különböző metrumait megtanulván, próbáljanak mind Magyar, mind Deák verseket azok szerint írni.
8. A Legnevezetesebb Deák és Magyar Poeták életek s munkájik rövid előadása.
9. A Görög Nyelv Grammaticája minden Héten 4 órán.
10. A Német Nyelv folytatása minden héten 2 órán, az 5-ik Caputból 16 Mese.
11. Az Új Geographiából Ázsia és Africa a szigetekkel edgyütt megmondván mindegyik Részeikről melyik Hatalmasság birja? milyen Culturájú Emberek lakják.
12. Az Arithmeticából a Tört számok elosztásáról.
13. Declamálás Virgilius és Horatius szebb Helyeiből.
14. Calligraphia minden héten 2 Deák és edgy Magyar Vers, Egy Német és egy Görög Exemplárok.
15. Terentius következő Comoediája.
16. Magyar Ország Históriája elvégződik.
17. Enklés Mestersége — a Dicséretekből a 138, 140, 144, 145, 146-ik Énekek.

A Második Humanitatis Oskola.

(*Schola Humanitatis 2-da.*)

Első fél Esztendő.

1. Vallás a Heidelbergai Catechismus a' 92-ik Kérdéstől fogva a' 116-ig rövid világosítással.
2. Hassénak de Causis stili Latini nevű Könyvéből a Legszükségesebbek.
3. A' Római Antiquitásokból a 3- és 4-ik Sectiót.
4. Cicero Biographiája és nevezetesebb munkái.
5. Elaboratiók külömb-külob-féle Materiákról mind Magyarul,

mind Deákul — például felolvasódván olykor olykor a' Tanulók előtt némely Magyar derék Oratorok munkái is.

6. Fordítódik Cicerónak de oratore nevű Munkájából a két első Liber.

7. A' Görög Nyelv Tanítása folytatódik; minden héten négy órán Cebes fordítódik.

8. A Német Nyelv folytatódik 2 órán minden Héten Marton Ur olvasó könyvéből a 17-ik mesétől végig.

9. Terentiusból a következő Comoedia.

10. A Geographiából America — a szigetekkel edgyütt, a' Globologia és a' Physica Geographia.

11. Az Arithmetica-ból a' Regula alligationis és a Ratióról 's Proportióról való tudomány.

12. Calligraphia — az elaboratiók pure leirattatnak — ezenkívül Görög és Német Exemplár.

13. Éneklés Mestersége az Énekes könyvből a 154, 162, 163, 179 és 190-ik Énekek.

14. Rövid Logika.

Második fél Esztendő.

1. Vallás a Heidelbergai Catechismus 116-ik Kérdéstől végig rövid Magyarázattal.

2. Hasse Fojtatódik.

3. A Római Antiquitások 1-ső Sectiója 2, 3, 4, 5, 6-ik Caputjaiból válogatva a' legszükségesebbek.

4. a Legnevezetesebb Deák Irók élete és munkái rövidedenn.

5. Fordítódik Ciceró Selecta Oratiójából válogatva, pro Roscio Amerino, in Catilinam I-a, pro Archia Poeta, pro Milone, pro Marco Marcello, a' többi privatim olvasódik.

6. Conceptusok iratása, mint Fellyebb.

7. Declamatio Cicero Oratiójából.

8. A Görög Nyelv Fojtatódik Isocrates, Pythagoras arany versei.

9. A Német Grammatica és Olvasókönyv repetáltatik.

10. Terentius elvégződik.

11. Magyar Ország rövid Historiája repetálódik,

12. A Logica elvégződik.

13. az O és Újj Geographia repetálódik.

14. Az Arithmetica minden eddig tanult speciesei repetálódnak.

15. Calligraphia, mint fellyebb.

16. Az Éneklés Mestersége a' Dicséretekből a' 165, 171, 173, 176, 177, 229-ik.

E tantervről fentebb megemlítettük, hogy az Polgár Mihály, az egyházkerületi gymnasiumok inspectorának megjegyzésével van ellátva. E megjegyzés a locale consistoriot arra teszi figyelmessé, hogy «oskolájábann a philosophicus cursust kezdő Ifjakat éppenn azokra a Tudományokra taníttatná, mellyek Debreczenben az első és második esztendő Deákoknak szoktak tanítódni, így nem kelene a philosophicus cursusban tartozó Tudományok némely részét a drága idő vesztegetésével kétszer is halgatni, némelyeknek halgatásától pedig talán örökre is elmaradni.»

E figyelmeztetésre jegyzi meg aztán az iskolai előljáróság, mintegy kiegészítéseül a fentebb közölt tantervnek, hogy a pesti Litteraria Deputatiónak rendelése im ez:

Első esztendősek (philosophusok) tanulnak az 1-ső fél Esztendőben:

1. Paedagogiát.
2. Pura Mathesist az Aequatio quadraticáig inclusive
3. Német nyelvet.
4. Mineralogiát.
5. Historia antiqua Universalist, inprimis Historia Romanorum, Persarum et Graecorum.
6. Görög nyelvet még pedig azok miatt, kik nem tanulták, a Grammatikánn kezdve.
7. Exercitatio stili Latini et Hungarici.

A 2-ik Fél Esztendőben:

1. Paedagogia folytatódik s végződik.
2. A Geometriának három része.
3. Német nyelv folytatódik.
4. Botanica.
5. Historia Antiqua Universalis folytatódik.
6. Görög nyelv folytatódik, Cebes, Pythagorás, Isocrates versei végződnek s Gedickéből is a mennyire mehetnek, mennek.
7. Exercitatio stili Latini et Hungarici itt is megy.

A 2-ik Esztendősek. Első fél Esztendő.

1. Trigonometria plana et scientiae omnes opticae.
2. Historia Statuum Europaeorum.
3. Görög és Deák Literatura tetszés szerint felveendő könyvekből p. o.: Gedicke, Homerus, Livius, Horatius etc cum delectu.
4. Chemia et Technologia.

Második fél Esztendő.

1. Trigonometria spherica, Astronomia spherica et theorica, una cum Geographia, Mathematica.
2. Historia Statuum folytatódik.
3. Görög és Deák Litteratura folytatódik.
4. Chemia és Technologia folytatódik.
5. Exercitatio stili Latini et Hungarici az egész 2-ik Esztendőben is megy.

A mennyiben e most egész terjedelmében közölt tanrendszer teljes hű képét nyújtja iskolánk szervezetének a jelen század második évtizede végéről, feleslegesnek tartjuk, hogy ahhoz bővebb commentárt adjunk; csak azt emeljük ki, a mit egyfelől e tanterv czimének e szavai hangsúlyoznak: «alkalmaztatva a Debreczeni Ref. Collegiumbann fenn álló Tanítás Módjához», másfelől a mit Polgár Mihály iskola inspector jegyez meg észrevételeiben, hogy t. i.: «épen az a' czélja a F. T. Superintendentiale Consistoriumnak, hogy a Debreczeni Methodusokhoz alkalmaztatódjon minden iskoláinkbann a Tanítás Rendje.» Látni való ezekből, hogy ez időtájt is az volt iskolánk tanczélja, hogy növendégeit előkészítse, azoknak megkönnyítse és lehetővé tegye a debreczeni anya-iskolában tanpályájuk tovább folytatását és bevégzését.

A midőn az erdőgyűlés más helyen bőven ismertetett határozatával a harminczas évek elején új tanítói székeket állít fel, iskolánk tanrendszerében is változás áll be. — Így szervezi előljáráságunk 1833-ban a mennyiségtani és természettani tanszéket, melyre Wargha Jánost választja meg.

Még nagyobb változás iskolánk szervezetében a tanítókat képző és gazdasági tanintézet felállítása, melynek első professora az 1837. ápril 17-én megválasztott Karika Pál volt.

Az egyházkerületi főtanács 1836. 7. sz. határozatával azt a végzést mondta ki, hogy «a paedagogiai és gazdasági tudományoknak tanítása iskolánkban a philosophiai tudományok egész kiterjedésükbeni tanítása mellett álljon fel», kimondta továbbá az 1839-ik évi egyházkerületi gyűlés 73-ik sz. határozatával, hogy »a ki ez intézetben leg alább egy esztendeig nem tanult, ezen Egyházkerület kebelében levő rectoriára, sem kisebb tanítóságra egy iskolából is ki nem bocsáttathatik.»

Ez időből — 1839. október 17-ikéről a superintendentiához keltezett felterjesztésében jelenti a helybeli ecclesia consistoriuma,

hogy «az egész tanítás nállunk főnálló rendi a három évi philosophicus cursusban így alakuland: Vallástudományt hallgatnak mind a három évek együtt hetenként egy órán Fitos Pál Prof. urtól. Az *első évek tanulnak*: a téli félévben psychologia purat, és logicát Prof. Fitos Pál, — tiszta mathesis algebrai részét Prof. Warga János, oskola tanítás tudományát gyakorlatokkal Prof. Karika Pál uraktól; a nyári félévben: ó-historiát, metaphysica universalist Fitos Pál, tiszta és gyakorlati geometriát Warga János, oskola tanítás tudományát és gyakorlatokat folytatva és természetleirást Karika Pál Prof. uraktól. — A *második évek*: a téli vagy első félévben: specialis metaphysicat, philosophia historiáját Fitoss Pál, — a philosophia mechanica részét alkalmazott mathesisssel Warga János, — mezei gazdaság tudomány chemiai és physiologiai részit, föld ismeretet, földtelkesítést, földművelést Karika Pál Prof. uraktól, — a nyári vagy második félévben: specialis metaphysicát, uj historiát és statisticát Fitos Pál, — physica chemiai részét alkalmazott mathesisssel Warga János, — gazdasági természet és tenyésztés tudományt Karika Pál Prof. uraktól. A *harmadik évek* az első félévben: morális philosophiát Fitos Pál, — neveléstant, mint a philosophia részét Warga János, gazdasági technologiát Karika Pál Professor uraktól; a második félévben: politicát, Fitos Pál, — Jus naturae-t Warga János Prof. uraktól; a gazdasági gyakorlatok folytatásában Prof. Karika Pál ur fölügyelete alatt részt vesznek. A Litteraturák így taníttatnak: első éveseknek görög és magyar, 2-ik éveseknek diák és német nyelv, 3-ik éveseknek francia nyelv. Rajz és hangászat magános órákon taníttatnak. Önként értetvén, hogy a kik az egész philosophicus cursusnak másutti elvégzése után jönnek ide a paedagogiai és gazdasági intézetbe tanulni, azok csak éppen Prof. Karika Pál urtól tartoznak leczkékét hallgatni.»

E gazdag tantervről, mely ugyan csak a 3 éves philosophicus cursus tananyagát tünteti fel, ugyanez a felterjesztés joggal mondhatta, hogy a mi iskolánkban — a gymnasialis osztályokban taníttatni szokott tudományok mellett — az ifjak a praeparandiai intézettel együtt lévő philosophicus cursusban még bővebben és alaposabban megfogják tanulni azon tudományokat, melyek «az oskolatanítókat képző teljes szerkezetű Intézetekben taníttatnak», — azon kívül nemcsak a józan gazdasági ismeretek terjesztésére lehetnek alkalmasokká, hanem az intézetből gazdatisztek is kerülhetnek ki.

A 30-as évek végétől fogva tehát az addig gymnasialis és philosophiai tanfolyamot magába foglaló iskolánk — mint látjuk — gaz-

dasági szakiskolával és praeparandiai tanfolyammal bővült, s így állt az fenn a szabadságharcz idejéig.

Mielőtt most már az újjászervezés korszakának oktatásügyi viszonyait ismertetnők, tárgyalnunk kell azon hosszas, áldatlan és iskolánkra eredménytelenül vívott küzdelmet, mely Kőrös és Kecskemét közt az egyházkerületi főiskola elhelyezése s a lyceum nevezet megnyerése érdekében 1828—43-ig folyt *)

Mutatják egyházkerületünk régibb jegyzőkönyvei — írja Polgár Mihály 1832 május 8-án az egyházkerületekhez Kőrös ellen intézett s a Fodor Gerzson kézirat gyűjteményében eredetiben meglevő felterjesztésében, — hogy már a mult század közepe táján gondolkodtak arról Superintendenciánk akkori buzgó előjárói, hogy ezen Megyében (mai nevezet szerint: egyházkerület) is szükséges volna egy nagyobb iskolát állítani fel, és, úgy látszik, hogy ezen nagyobb iskola helyének Nagy-Kőrös városát nézték ki, mint a melyben van egyházkerületünk legnépesebb ekklesiája, melynek iskolája 1741 évtől fogva, külsországi Akademiákból visszatért férfiak vitetvén professoroknak, szemlátomást kezdett Kecskemét felett felemelkedni. (L. Losonczy István, Halász József, Meggyesi Pál, N. Fodor Gerzson stb élettörténetét). Általadott Superintendenciánk — (1777 évi jegyzőkönyv III. drb 111. lap) — 3500 forintot aranyban és ezüstben a nagykőrösi ecclesianak oly véggel, hogy azon summának interese a nagykőrösi iskola emelésére és virágzóbbá való tételére fordíttassék. Még 1737 óta álltak letétként Nagy-Kőrösön, az egyházkerülettől, hol kisebb, hol nagyobb capitalisok, melyeknek interese az iskola emelésére szolgált. 1793-tól kezdte az egyházkerület «atyáskodó gondoskodását a szomszéd kecskeméti iskolára is kiterjeszteni. 1796-ban a péczeli consistorium (jkönyv 52. sz.) együtt engedte meg mind a két iskolának, hogy deákjait caniculai supplicatoria kiküldhesse. Ezután is mindenikről egyenlően gondoskodott és 1808-ban mind a két iskolát egyenlően kívánta emelni az által, hogy a Debreczenben felállított Encyclopaedicus Cursus bevitelére mind a két iskola előjáróit egyszerre szólította fel, — a minthogy mind a két helyen egyszerre is vivődött be az a Cursus, két professorok állítódván be mindenik iskolába. E beosztást Kecskemét 1811-ben megszüntette, Kőrös pedig az újabb szervezésig fentartotta, amott azóta csak a gymnasiumi, emitt a philosophiai tárgyak is adatván elő.

*) E kérdésnél H. Kiss Kálmán tan.-képezdei igazgatónak levéltárunkban levő kéziratát is használtuk a t. szerzőnek s egyh.-tanácsunknak engedelmével.

Azon vihar, melynek hire felekezetünknel s hazánkban is oly erős hullám-gyűrűkben kerengett s olykor csapkodott, 1828-ban keletkezett. Kecskemét ugyanis emeletes épületet szándékozáva ekkor építeni, azon kérdést intézte az egyházkerülethez: «remélhető-e, hogy ha a dunamelléki ref. egyházkerület kebelében főiskola állíttatnék, ez Kecskemétre fog tétetni?» A kerület e végből bizottságot küldött Kecskemétre, mely az ottani előjárókkal tanácskozzék. E bizottság eljárásáról 1828 aug. 24-én referált az egyházker. kisgyűlésen, mely is erre azt válaszolta: «hogy örömmel és meglepéssel veszi a kecskeméti uraknak a köz jó és tudományok virágoztatása iránt való példás buzgóságának kinyilatkoztatását; igéri, I. hogy a cs. kir. kegyelmes engedelem kieszközlésére a kellő lépést megteszi; II. a canonica visitatio alkalmával a tractusbeli ecclesiák, nagyobb birtokú nemesség és téhetősebb hitűnk sorsosi tejendő Fundatiókra fognak kéretni; III. egy professori cathedra fundálására az Énekeskönyvből vehető Jövedelmen kívül más fundusról is fog gondoskodni; IV. adja be a pesti vásárra az épület tervrajzát és költségvetését.» (A küldöttség jelentése 4. sz. a. levéltárunkban.)

Tudván és érezvén Nagy-Kőrös, hogy a dunamelléki ev. ref. egyházak között ő a legnépesebb felekezeti község s legegységesebb város, s hogy iskolájának multja, hire s folytonos fennállása hazaszerte ismeretes s e téren ő második nem lehet, 1829 május 4-én folyamodott az egyházkerülethez a főiskolának kebelében leendő felállításáért. Az egyházkerületi gyűlés bizottságot küldött ki, mely még a gyűlés folyama alatt megvizsgálná, melyik egyház ajánlata lenne előnyösebb. A küldöttség május 5-én azt jelenti, hogy a kőrösi küldöttek a kecskeméti ajánlatokat sokkal felülhaladó szóbeli ígéreteket tettek. Nevezetesen — így szól a küldöttség jelentése — azon esetre, ha egy főbb iskola felállítása és fentartása Nagy-Kőrös városa kebelében könnyebben eszközöltethetőnek fogna találtatni, a következő ajánlásokat tették a kőrösiek szóval előttünk: I. alkalmas helyül fundust ingyen; II. a tzelba vett iskola és ahhoz megkívántató épületek költségét magukra vállalják, ha a Superintendtia annyi készpénzbeli segedelmet ad, hogy superintendentialis consistorialis ház és ahhoz tartozó szükséges levéltár épüljön; III. Kőrösön már actu van 2 fő professori szék; és 4 kisebb tanítói szék, ha e két utóbbit helybeli tógátus deákok viselhetik; 4 rendes fő tanító tartását és quártélylyal edgyütt lejendő provisióját vállalják magukra; IV. az alsóbb classisok tanításáért, — mint Kecskemét tette —, a Rhetoricaig inclusive a tógátus Deákoknak illő honorariumot fognak fizetni; V. most van 25 alumnus, de e számot igye-

keznek nevelni; VI. a főfelügyeleti jogot a Superintendentiára hagyják; csak a praesentálás jogát tartják fenn az általok fentartandó főtanítói székekre. Indítványozza a deputatio, hogy egyik, vagy másik helyen tartassék superintendentiális gyűlés, a mire Kőrös is írásban adja be ajánlásait. (A küldöttség jelentése levéltárunkban. 1828. a. csomó 10. sz.)

A kerületi gyűlés az ajánlatot s indítványt mellőzte s egyszerűen elhatározta, hogy »a felállítandó nagyobb iskola állandó helyének Kecskemét városa választassék.« (Rövid előterjesztés a kecskeméti és kőrösi iskolákat tárgyzó iratokról 1838. 4. lap. A kecskeméti egyházmegye levéltárában.)

Az egyházkerületi elnökök pedig 1830 február 6-án, a nélkül, hogy erre nézve meghatalmaztattak volna, aláírták azon szerződést, melyet az egyházkerületi küldöttség, — szintén minden meghatalmazás nélkül —, a kecskemétiakkal egyetértve megkötött. (U. o. 4—5. lap.)

Mig Kecskemét csak kezdte az építkezést, 1831 május 2-án Pesten tartott ker.-gyűlésen Fodor Gerzson, Generalis notarius jelentette, hogy Kőrösön már készen áll az iskola épülete s ennél fogva azt indítványozta, hogy a főiskola ide tétessék, vagy legalább a nagyobb tudományokat megosztva tanítsák a két iskolában. Pártolták ezen indítványt Szilassy László segédgondnok s többen; de Kecskemétnek hatalmasabb pártfogói lévén, e kérdés megvitatását a jövő egyházkerületi gyűlésre halasztották. (U. o. 5. l. s. c. ker. jknyv 41. sz.) Mely intézkedésből kiviláglik, hogy a főiskola helye ekkor még nincs meghatározva.

Az 1832. Superintendentiale Generale Consistoriumhoz írásban mutatja tehát be Kőrös presbyteriuma a maga kérését és ajánlatát a végből, hogy a főiskola kebelébe tétessék. Feltárja e felterjesztésében, hogy az 1828 és 29. években »fényes és számos küldöttség bizódott meg, hogy ezen fontos Tárgyat megvizsgálván, adjon véleményt, mellyik Ekklesiába lenne jobb a kérdésben levő iskolát felállítani«, »s e küldöttség azt jelenti, hogy N. Kőrös ajánlása Kecskemétét sokkal felyül haladók«, s mégis »a felállítandó nagyobb iskola hejének köz megedgyezéssel Kecskemét választatik.«

»Kérésünk elvetését leginkább a tette reánk nézve érkeynyitővé, — mondja a kőrösi előterjesztés — hogy midőnn egy fényes, nagy számú és a Fő Tiszt. Gen. Consistorium nagy részét tevő küldöttség véleménye részünkre kedvező, még is kérésünk elvetése köz megedgyezésből valónak határoztatott.« Felhossa to-

vábbá Kőrös szabad rendelkezési jogát, iskolaépületének önerejéből emelését; majd azt, hogy «királyi engedelmet Kecskemét még mind- eddig nem nyert az oskola építésére, mindössze a rajz és költségek felszámításának megnézésére kéretett fel a praesidium».

A mai társadalmi s jogi felfogás, uralkodó gondolkodás és világnézet szemüvegén tekintve ez indító okokat, nagy különbséget látunk a két kor érvelése között. S mert ilyeneknek látjuk, rövidletben felsoroljuk: 1. A számtalan eset, kedvetlen történetek arra tanítanak, hogy egy nevezetes közönséges Institutumot, a milyen a főbb Oskola, tanátsosabb, ha tsak lehet, szabad s Földes Uri igazgatástól nem függő városokba fundálni: N.-Kőrös ezenn szabadsággal ditsekedhetik más, kérdésekben lehető Ekklesiák felett, nem tsak, hanem 2. a nkőrösi Ekklesia maga is Földes Uri jussokat bír, annál fogva Regalét is gyakorol. Ezzel a szerentsével tsak a két nagyobb Anya Oskolánk (Debreczen és S.-Patak) bír. 3. Oskolánknak a minden Esztendőbenn gyakorolni szokott faizásban 12, úgy nevezni szokott Quota fája vagyon, nem a más, minden Esztendőbenn megszüntethető kegyléméből, hanem azt részént Földes Uri jussal, részént a Város dotatiojából bírja, mely közép számítással 30 hatökrü szekereket téssen Esztendőnként, 4. a szabad s minden teher nélkül való s legszebb hejen levő fundusa az Oskolának 2042 quadrát Öleket téssen a rajta újonnan készült s fenn-érdeklelt s 41 ölnyi emeletes épülettel, oda nem értve a két Parokiális és három Professori házak fundusait. 5. Készen állanak öt Professori Házak, melyeknek egy része üres, nem lévén még most annyi Professoraink. 6. Egy nyelvű, egy vallású Városunkat, mint ollyat, nagyítás nélkül, a Superintendentiában legnépesebbnek állíthatjuk . . . 7. A városi Tanácsnak a Helybeli Birtokos Nemességgel egyget értve szabadsága vagyon mindenkor a tet-szések szerént előmozdítani kívánt köz jóra a Közönségesből annyi és annyiszor tenni áldozatokat, a mint jónak látják, a nélkül, hogy arról valakinek felelni tartozzanak, sött ezenn szabad rendelkező szabadságuk Kegylmes Királyi Resolútióval vagyon meg állapítva és megerősítve. Ezen szabadságot és just gyakorolja a Városi Tanács a Helybeli köz birtokos Nemesség egyetértésével Erdő Gyűlésnek nevezett közös gyűléseikben hozni szokott határozások által. 8. Szabad rendelkezhetési tehetsége gyakorlására szerentsés természeti helyheztetése elég alkalmatosságot is nyújtott N.-Kőrösnek; melyből tsak azt említjük: hogy Erdeje egy 4-szeg mértföldet téssen, mely 20 Esztendei vágásra lévén felosztva minden másnak belé szólhatása nélkül egy, vagy több Esztendei

vágást, vagy ennek több, vagy kevesebb részét az elébb megmagyarázott Erdő Gyűlés oda fordítja, a hová jónak látja. 9. Itt méltán megemlíthetjük a Városnak köz tudomány szerént levő nagy kiterjedésű köz legelőjét is, melyből kissébb s nagyobb rész, s több-kevesebb időre, vagy örökre is szinte az Erdő Gyűlés által szabadon fel fogódhatik minden egyes személyeknek, vagy közönségnek a Gazdasági tekintetből való sérelme nélkül is. 10. Éppen szerentsés helyheztetésének és arról szabadon rendelkezésének a multakra nézve az a szerentsés következése lett, hogy tsak egy Esztendei Erdő Vágás egy negyed részének az Erdő Gyűlés által az Oskola számára lett odaajándékozásából lett a fent leírt 41 ölnyi emeletes Oskolai épület és ugyan abból vevődött egy az Oskola fundusával öszve köttetésben levő fundus és egy újj tserepes Ház, mely igen illendő Professori lakásul szolgálhat kevés pótolással. Más kút főből ugyan ennek következése lett, 11. hogy készenn lévén már az Oskolai Épületek, annak további, az elő adandó környüállásokhoz képeest fordítandó dotatíójára a közlegelőből 1600 quadrat Ölivel számítva egy ezer Hold föld kiméretett, úgy hogy az 3 Esztendőre árendába adódván, az abból bájövvő jövedelem az Oskoláé legyen. Eltelvén a 3 Esztendők, a köz legelőhöz vissza tsatoltasson . . . Holdját Esztendőnként 5 forintnál szembetünőképpen fejjebb kivették.» (Utóbb ez 1000 holdat az iskola fentartására fordították.) «Szent vallásához s a Tudományok virágoztatása előmozdításához való buzgósága nem fog soha meg szünni.» (Levéltárunkban A csomó 13. sz. S betű.)

Bár nyomósak s életbevágók voltak okaink (Rövid előterjesztés s. t. b. 5, 6 l.) azokat az egyházkerületi gyűlés figyelmen kívül hagyta. Követeink erre írásban kijelentették, hogy ez ügyet a négy Superintendentia General Conventje elé felebbezik. (E. ker. j. könyv 19. sz. Levéltárunkban 2 NB. A conventhez intézett felterjesztés fogalmazványa A csomó 17. sz.) A püspök, Báthory Gábor pedig 1832 július 10-én kibocsátotta Kecskemét érdekében segedelemkérő pastorageját. (U. o. 6. l.)

Az egyetemes konvent szeptember 8-án elrendelte, hogy Körös és Kecskemét ajánlatai közöltessenek az egyh. ker. gyülekezeteivel. (A jegyzőkönyv kivonata levéltárunkban A csomó 15. b. alatt.)

N. Körös az ügy gyorsítása tekintetéből, be sem várva, hogy az egyetemes konventi határozat a 1833. évi egyh. ker. közgyűlésen kihirdetessék, már április 29-én beterjeszti a maga nagyszabású ajánlatát. (Actr. Nr. 17.) Kecskemét, mely már 36,000 frtot költött — minden újabb ajánlattétel nélkül — iskolájára, hivatkozva a

közös költségre való köteleztetésre, kéri az egyházkerületet az ajánlott segedelmezések beszerzésére. A kerületi gyűlés a Gen. conventet a fenforgó ügyben hatóságának el nem ismervén, végeztetett: «mind a múlt Esztendőben ezen Tárgyban hozott Consistorialis végzés, mind a czélba vett Institutumnak megfundálására, megálapítására s előmenetelesítésére tett minden Rendelések ezennel változhatatlanul megerősítettnek. (Levéltárunkban 2 N. B.) Ez extractust épen Fodor Gerzson, Gener. Notariusnak kellet kiadnia, ki ellen az egyházkerület rosszalását fejezte ki a miatt, hogy ez a Gen. convent határozatát publicalta. Egyébiránt ez egyházkerület, a két egyház között egyességet kívánván létrehozni, egy küldöttséget nevezett ki; de a melynek munkája nem sikerült. (Rövid előt. 7. l.)

1833 augusztus 19-én az egyházkerület a más úton való segedelmezésen kívül 500 p. frtot szavazott meg Kecskemétnek egy professori kathedrára az énekeskönyv évi jövedelméből. A nagykőrösi egyház pedig ezen végzés megsemmisítéseért és iskolájának kollegiumi rangra emeléseért a királyi felséghez folyamodott.

A felségi kérvényre két királyi intézvénny érkezett le, 1833 sept. 17-én Nro 24,274 és 24,727. Ezek a kecskeméti iskolára nézve minden további építést betiltanak; a fenforgó kérdés eldöntését, a conventi utasítás szerint, a négy Superintendentiára bízták. Ezen kir. intézvényeket az 1834 május 5-én Pesten tartott egyházkerületi gyűlésen olvasták fel; de ugyanakkor felolvasták Kecskemét folyamodását is, melyben magát Kőrös ellen védelmezi. Ezek után kimondja a közgyűlés, hogy a 4 egyházkerület conventjét, a hazai törvények által is megerősített kánonok ellenére felebbviteli hatóságnak a kérdéses tárgyban, el nem ismeri és ezt Kőrös védelmének czáfolatával együtt egy feliratban felterjeszteni határozta, (1834 Nr. 4. sub. c.) a mit fel is küldött.

A felíratra ismét két kir. helytart.-tanácsi 10,809 és 20,810. sz. intézvénny jött, mely meghagyja, hogy a szintén felfolyamodó Kecskemét kérelme N.-Kőrösével a legszorosabb kapcsolatban állván, mindkettő bővebben hallgattassék ki s adandó nyilatkozataik, a minélelőbb, időközben is, tartandó egyházkerületi gyűlésen felvételvé, az egész iskolai ügyről körülményes jelentés tétessék. Erre az egyházkerületi kis gyűlés meghagyja Pesten 1834 nov. 7-én 3. sz. a. Polgár Mihálynak, a két iskola felügyelőjének, a kir. intézvények mindkét ekklesiai előljárássággal való közlése mellett, mind a nagykőrösinek oskolája minden környül állásának írásban leendő előadására való felszólítását, mind a kecskemétinek miben léte

megvizsgálását és mind a kettőről ezen consistoriumnak teljes és tökéletes tudósítását. A Polgár Mihály tudósítását a mellékelt nyilatkozatokkal együtt az 1835 május 4-én Pesten tartott egyházker. közgyűlés egyszerűen csak felterjeszti. (Rövid előterj. 8. l.)

Most a kecskeméti egyház előjárói a magok nevében egy folyamodványt adnak be a Lyceum megnyeréséért a kir. Felséghez s a m. kir. Helytartótanács azt kedvező véleménynyel terjeszti a Király elé; ellenben rosszaságát fejezte ki affelelt, hogy a körösiek a maguk lejtől megnagyobbították iskolai épületeket, — egy philosophiát tanító professort (Sz. Warga János) bevitték s céljok elérésére nem egyenes (?) úton törvényes felsőségük kisebbitésével (?) s a már ekkor sok áldozatot hozott Kecskemétnek kárával és megrontásával (?) dolgoztak: annál fogva őket kérelmőkkel a a legfelsőbb helyen is elutasítani javallotta. (U. o. 9. l.)

Ez egyoldalú vélemény folytán 1835 november 3-án 33,589 sz. a. leérkezett kir. rendelet az egyházker. intézkedést helyben hagyván, a kecskeméti iskolát lyceumi rangra emelte, azon meghagyással, hogy annak mielőbbi coordinatiójáról jelentés tétessék. (Actor. Nro. 30.) Ezt a ker. közgyűlés Pesten 1836 május 2 án végre is hajtotta, a jelentést fel is terjesztette. (Rövid előterj. 9. l.)

Most N.-Körös is gondoskodott róla, hogy hatalmas támaszt nyerjen az iskola-ügyben az egyházker. gyűlésen: nevezetesen a derék Fodor Gerzson után lelkészül választotta a püspök fiát, ifj. Báthory Gábort. És a fordulat azonnal megkezdődött. A nagykörösi egyház újból folyamodván, hogy iskolája a lyceumi rangra emeltessék, a m. kir. helytartótanács 1836 április 12-én 9741. sz. a. leküldte azt véleményadás és felvilágosítás végett az egyházkerülethez és ez kimondá: «hogy mivel a körösi iskolát is ápolni kívánja, most is oly móddal óhajtja feljebb emeltetni, hogy ott, az eddig taníttatni szokott tudományok mellett, egy iskolatanítókat képező s gyakorlati gazdaságot tanítóintézet, melyre a város alapítványt tenni önként ajánlkozik, állíttassék fel s a választandó tanítónak utazás általi készítésére az egyházkerület 1000 pforintot kifizetni ígér s mindezekre nézve bővebb intézkedéstétél s a Helyt. tanácsnak teendő ajánlás végett N.-Körösön egyházkerületi gyűlést tart. (U. o. 10. l.)

Ámde Kecskemétnek az is fájt, ha N.-Körös lyceumi rangot nyer. Ezért a N.-Körösön 1836 augusztus 8-án tartott ker. gyűléstől azt kérte, hogy Körös kérelme, mint Kecskemétre sérelmes, tétessék félre. S a helytartó tanácstól kérelmezte, hogy tagadja meg Köröstől a lyceumi rangot. De a folyamodványt Polgár Mihály 1837 május 1-én visszavette. Erre a körösi iskola javára hozott egyház-

ker. végzéseket megerősítették, utasítván az egyházat, hogy alapítólevelét minélelőbb adja be. E kívánságnak N.-Kőrös épen a kebelében 1838 májusban tartott egyházkerületi gyűlésen eleget tett. A be-terjesztett folyamodványt az e. ker. fel is terjesztette a helyt. tanácshoz. (U. o 10—11. l.) Ugyanekkor a ker. gyűlés 149 frt 50 krt ki is utalványozott az énekeskönyvi pénztárból iskolánknak.

Most meg N.-Kőrös akart felülkerekedni, e közgyűlésen arra kérvén a kerületet, hogy törölje el azon reá nézve sérelmes határozatot, hogy a hit- és törvénytudományt kizárólag Kecskeméten tanítsák. (Actor. Nro. 40.) Viszont Kecskemét panaszkodott, hogy az egyházkerület a kamatokért perli; a per megszüntetését s az építkezésre megígért (?) közös költségek viselését s az építkezési számadásoknak küldöttségileg való megvizsgáltatását kéri. A pert azonban nem kellett megszüntetni, mert azt a kerület ügyésze meg sem kezdte! A kerület egy küldöttséget nevezett ki, melynek feladata lett volna a két iskolának egyesítését keresztülvinni, mely által Kőrös — állítólagos — sérelmei maguktól elenyésztek volna. (Rövid előterj. 12, 13.)

Kőrös hajlandó is volt olyan egyességre, hogy a két iskola egy collegiumot képezzen. S az egyesítés föltételeinek kidolgozásával az egyházi jegyzőt bízták meg, ki munkáját 1839 május 14-én az egyh. ker. küldöttség elé terjesztette. Ez három pontból állott: 1. A philosophicus cursus maradjon kirekesztőlegesen N.-Kőrösön, a theologiai és jus Kecskeméten; vagy 2. a philosophicus cursus legyen Kecskeméten és a jus, vagy theologia N.-Kőrösön, vagy 3. a philosophiai pályának első esztendeje kirekesztőleg N.-Kőrösön taníttassék; valamint az iskolamestereket képző- és gazdasági intézet is itt legyen. Ezek közül válaszsának az iskolák előljárói és így létesüljön az egyesülés.

E javaslatokat 1839 május 23-án elfogadván a nagykőrösi consistorium, megbizta Pakos Ambrúzst a kecskemétiakkal leendő tárgyalásra. De Kecskemét egy terjedelmes, szellemes, de szenvedély és epétől nem ment nyilatkozatában megtagadta s lehetetlennek tartja az egyesülést. (Levéltárunk A csomó 26. sz.) Kecskemét nem csak az egyesülés ellen tiltakozott, hanem újból az ellen is folyamodott a helytartó-tanács-hoz, hogy a nagykőrösi iskola lyceumi rangra emeltessék. Consistoriumunk 1841 aug. 26-án megbizta Bakos Ambrus városi főbirót és Fitos Pál professort, hogy a helytartó-tanács tagjait személyesen informálják s az iskolaügyet pártfogásukba ajánlják. (1834—1851 Egyh. tanács jkönyve 68. l.)

A személyes kérelem is híjábanvaló volt! A helytartó-tanács

1841 szept. 21. az 31404. sz. intézkedéssel megtagadja Kőröstől a lyceumi rangot. (M. o. 95. l. 63. sz.)

Végre még egyszer, 1843-ban találkozunk a lyceumi kérdéssel. A pesti e. ker. gyűlésen kijelenti küldöttünk, hogy leveszi a napirendről e kérdést s csak 10 év múlva folyamodunk a lyceumi rangért. Ekkor már nem volt reá sem Kőrösnek, sem Kecskemétnek szüksége, sem alkalma. Különben azon nehézség, a miért iskolánk a lyceumi rangot leginkább kívánta, t. i. hogy tanítványainkat Pesten a jogi és orvosi pályára föl nem vették, elenyészett. A rangot, bár hatóságilag nem nyertük meg, valósággal és tényleg még is lycumunk volt.

Mai szemmel nézve már a lezajlott vihart, Kecskemétnek sem lyceumi rangja, sem rövid életű theologiai intézete újabb küzdelemre, támadásra, vagy védekezésre nem gyulasztja Nagy-Kőröst. Nagy-Kőrös is teljes nyugodtsággal, szeretettel s tisztelettel tekinti a kecskeméti ref. egyháznak jogakademiáját s főgymnásiumát, miként — meg vagyunk győződve — Kecskemét is hasonló érzéssel tekint Nagy-Kőrösnek tanítóképző intézetét s főgymnásiumát!

1848/9-es eseményekkel az oktatásügyben is nevezetes fordulat állott be hazaszerte s így a mi iskolánkban is. A protestáns egyház az Organisations Entwurfban nem csak anyagi erejének túlfokozását s kimerítését látta, a mennyiben az eddig fentartott gymnasiumát 4 rendes tanár s 3 classis praeceptorral látta el, — miként mi is tettük, — de önkormányzati jogát is féltékenyen őrizte. Az azonban határozottan követelte a 12 rendes tanár beállítását. Híjában értekezett s alkudozott Kőrös is Szőnyi Pál kormánybiztossal a 10 tanár elégvolta iránt. A régi rendszer romjain újnak kellett előállni. Az egykori grammaticai s humanitatis cursus annyiban fejlődött tovább, a mennyiben a két szakaszra, felső és alsó gymnasiumhoz a philosophiai cursusból az I. és II. év, az az a novitium és biennium ide csatolásával, alakult a teljes főgymnasium. A magyar nyelvhez jött a második évben már a német, a harmadikban a görög nyelv tanítása. A német nyelvre nézve a tanczél nemcsak annak értése, hanem némely tárgynak a felsőbb osztályokban azon való előadása s beszélése is volt. A történelem tanítása a II. osztályban megkezdődött első fokon, s végződött a IV-ben az austriai birodalom ismertetésével; második fokon az V. osztályban kezdődött s bevégződött a VIII-ban az austriai birodalom statisticaival. Magyarország történelme ezek szolgálatában állott. A természettudományok a gymnasium alsó és felső tagoltságának megfelelőleg

két fokon adattak elő. A bölcsészettan az eddigi terjedelemez képest a lélek és gondolkodástanra szállított alá.

A kormány omnipotentiája hozta magával, miszerint a vele való érintkezés német, vagy jobb esetben latin nyelven történjék. Egyháztanácsunk s tanári testületünk a latint választotta. A tanárok megválasztása s megerősítése nem csak a képesség, hanem a politikai érzeletől is függött; s az e felett való intézkedés s biráskodás nem a felekezeti löhatóság, hanem egyenesen a kormány jogkörébe tartozott. A tankönyvek használására nézve szintén megkött kezekkel s lábakkal járhattunk; a mennyiben — a vallástanon kívül — a ministerium által ajánlott és engedélyezett könyveket használhattuk. Az iskola belső életéről, a tanítványok magaviseletéről s elömeneteléről havonként kelle a tanári testületnek, magokról a tanárokról pedig koronként az igazgatónak kelle jelentést tennie. Az osztályrendszer minden vonalon szakrendszerré változott, mely a régebbi gyakorlattól eltérven, merevségével, szokatlanságával s a nevelői hatás negatiójával kellemetlenül érintett bennünket. Az érettségi vizsgálat, mely nélkül a fögymnasium nyilvánossága teljes nem lehetett volna, a cs. kir. protest. felügyelő — Schul-Inspector — elnöklete alatt s vezérlete mellett engedélyezettett. Ezen vizsgálat s általában a nyilvánosság jogát 1853. augusztus 8-án kelt 7008. sz. miniszteri rendelettel nyerte meg fögymnasiumunk.

A tantárgyak, anyag és könyvek részletes és egyenkénties felsorolását, miután azon kellemes helyzetben vagyunk, hogy azok az 1853/4. év óta kiadott Értesitönkben pontosan közölvék, melözhetőnek véljük.

Az «Organisations Entwurf» 117-ik §-a alapján szervezett nyilvános felgymnasium feladatául azt tüzi ki Sz. Wurga János igazgató az első (1853/4-ik évi) tudósítványban, hogy «a vallás-erkölcsiség a tudományos képzettséggel köttessék össze; az iskolai nevelés az életre való neveléssel sulyegyenben legyen, az iskola és az élet egymással kiengesztelödjének».

E kitüzött feladatot iskolánk az 1853/4-ik tanévtől kezdve tizenkét, illetöleg a rajztanárral együtt tizenhárom tanárral igyekezett megoldani. Az első érettségi vizsgálatot Mikulás János prot. iskolafelügyelő elnöklete alatt 1854 július 25-től aug. 2-ig 34 tanulóval tartották meg, kik közül 24 tette azt le.

Mint már más helyen is említettük, 1860-ban alkotmányos fordulat következén be hazánk politikai életében — változás állott be iskolánk életében s így az oktatásügy eddigi folyamában is. Visszaállítván egyházkerületünk autonomiáját, visszaállítá egyuttal a

lycealis rendszert is, a minek következtében az iskolánkban is életbe lépett. Autonomikus jogánál fogva egyháztanácsunk az iskolaszék által kidolgoztatott egy „tanrendszer”-t, mely az egyházkerület által elküldött tanrendszer módosítása volt s a szak és osztályrendszer vegyülékéből állott. Ezt ideiglenesen életbe is léptették, de már 1860 október 28-án az egyháztanács — ennek helyébe az osztályrendszert hozta be az alsó hat osztályra, a mely felé 3 bölcsészeti osztályt akart állítani, de egyelőre csak kettőt létesített, a harmadiknak felállítását későbbre halasztá. Ezen sok jó akarattal, de a viszonyok félreismerésével hozott határozat azonban célszerűtlennek bizonyulván, maga az egyháztanács már 1860 november 4-dikén tetemes engedményeket tett; 1861 február 20-án pedig a gymnasiumi iskolaszék által ajánlott tantervet elfogadván, tényleg és véglegesen életbe léptette a szakrendszert az osztályrendszerrel egyesítve oly formán, hogy az alsóbb osztályokban két, legfőlebb három tanárnál több ne alkalmaztassék s az osztály vezetése az osztálytanárnak legyen kötelessége.

1861 július 28-án a superintendentia utasítása következtében már kimondá az egyháztanács a harmadik bölcsészeti osztály felállítását s miután e célból a tanárok számát szaporítania kellend, az első gymnasialis osztály tanítására csak egy tanárt választ. — 1861/2-ben a 3-dik bölcsészeti osztályt tényleg fel is állították, melyben a bölcsészeti tárgyak mellett az ó szövetségi héber, az új szövetségi görög nyelveken kívül az I-ső évi jogtudományokat s a classicus görög és latin nyelvet is tanították.

A tanrendszer tekintetében való kísérletezés mellett az egyházkerületi főiskola kérdése is újra napi rendre került. Az egyházkerület 1862 május 14-én kiküldött bizottsága a kerületi főiskolát illetőleg azon tervet készítette, hogy Pesten legyen a theologia, Kecskeméten a jogakademia, és Nagy-Kőrösön a praeparandia. Ezen intézetek együttvéve képezzék az egyházkerület három egyfőiskoláját, mind a három hely azonban háborítatlanul továbbra is fenntarthassa addigi középiskoláit s a bölcsészeti tanszéket. E hármas főiskolának közös igazgatósága legyen. E tervet az egyházkerületi gyűlés el is fogadta s a hármas főiskola fölé egy három egy főiskolai egyházkerületi bizottságot állított.

Az egyházkerület tantervet is dolgoztatott ki s ez az 1863 64-ik tanévben végleges érvénnyel életbe lép. Részletesen felesleges azt ismertetnünk, egyezik az e korszak gymnásiumi tanterveivel. Az ének, zene, rajzolás, francia nyelv melléktantárgyak gyanánt szerepelnek abban. A rajz tanszékét 1866/67-ben rend-

szeresíti egyház tanácsunk, a testgyakorlás tanítására is gondoltak. Az 1867/68-ik tanévben már a testgyakorló tér berendezésére is megtették a kezdeményező lépéseket.

1870/1-ik tanévben az I-ső és II-ik gymnasiumi osztályba az addigi merev osztály rendszer helyett a mérsékelt szakrendszert hozta be egyháztanácsunk; továbbá a reálgymnasiumi irány való-síthatása céljából a kísérleti természettant a felgymnasiumi V. és VI. osztályból az algymnasiumi III. és IV. osztályba tette át, míg az V. és VI. osztályokba a rendszeres természetrajzot akarta át-vinni. A mellék tantárgyak száma is szaporodott a gyorsírás tanításának behozatalával. A lycealis tanrendszer ily módosulásokat szenvedve elvégre is az elmulás stadiumába jutott. A harmadik bölcsészeti osztálynak az 1870/1-dik tanévben már növendéke sem volt.

Igy lép életbe e most említett évben a teljes vagy főgymnasium nyolcz osztálylyal. A tanterv és tanmenet tekintetében leg-lényegesebb változás az 1883/4-ik tanévben történt, a mikor az addigi tanterv a magyarországi ev. ref. egyetemes tanügyi bizottság és az állami középiskolák tantervének megfelelőleg módosult. E módosítást egyháztanácsunk 1883 szept. 4-iki gyűlésében elfogadta. Egy pár tantárgyban átmeneti intézkedésre volt szükség, de ennek keresztülvitele egy tanév folyamán megtörtént.

Ugyanekkor változott a tanév beosztása is, amennyiben az 1884/5-ik iskolai évtől fogva a fél éves cyclusok megszüntetése után a három évharmadra osztott tanév lép életbe.

A legújabb évtized oktatás ügyének eseményei a legkisebb eltérést sem mutatják az egyházkerület, illetőleg a többi hazai protestáns középiskolák oktatás ügyének állapotától, a mennyiben az a konvent által megállapított tanrendszer szellemében van érvényben, épen ez okból annak részletes ismertetését nem tartjuk szükségesnek.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A főgymnásium tanárai.

Régi tanáraink neveit az 1693 és 1701 évben megújított iskolai törvényeink kapcsában találjuk; ez utóbbi ideig másolatban, ezentúl sajátkezű beírásukkal. E két névsort használta fel egyházmegyénk a maga Liber Matricularisában s Polgár Mihály «Egyházi Almanach»-jában. Pest. 1836». Azonban újabb kutatásainknak s nem csekély utánjárásunknak sikerült több, elveszettnek hitt, vagy eddigelé nem ismert férfiak nevét is a romok közül eruderalni s napsfényre hozni. Életök történetét csak ily hézagosan is, sok esetben a körülmények egybevetése és következtetések fonalán is megállapítani, minthogy e téren úttörőknek homokborította nyomaira sem akadtunk, nem csekély időt és fáradságot igényelt. A forrásokra hivatkozás ezt alkalmasint igazolja. Ugyanezek mondják meg, hogy a XVI. a XIX. század közepéig Sárospatakról s Debreczenből nyertük tanárainkat s e két anyaiskolával voltunk, főleg Debreczennel szerves összeköttetésben, miként a tolnai iskola feloszlásától fogva a Tisza s Duna közt létezett kisebb-nagyobb deák iskolák is. Ez állításunk érvényesül még akkor is, mikor a XVIII. század közepétől fogva külföldi akademiákon járt férfiakat választott egyházunk igazgatóknak s tanároknak.

Sőt e viszony állt fenn az újra szervezkedésig, 1850-ig; a mikor hazánk több intézeteiből is nyertünk tanárokat. A tanárképző intézetek felállításával — természetesen — a régebbi közvetlen s az abban képzett tanári nevelés a jelen irányt létesítette.

A régebbi s újabb tanárok élete közlésénél egymással jóformán ellentétes eljárásunk tűnik fel. Amott minden lehető adatot feljegyeztünk, hogy felfedezett adatainkat az enyészettől, vagy újabb utánjárástól megmentsük; emitt többeknél azon szerencsés helyzetben levén, miszerint élettörténetök a hazai irodalom lapjain röviden, vagy általános terjedelemben van kidomborítva, nem annyira az lehetett feladatunk, hogy új adatokat hozzunk felszínre, mint inkább

csak az, hogy melyek azon vonások, melyek őket főgymnásiumunkhoz csatolják. Önérzettel jegyezzük meg, hogy többek történetének adataival a Tud. Akadémia, az «Uj Magyar Athenas», folyóiratok, Lexiconok hasábjain találkozhatunk. S hol saját jegyzeteink megszakadtak, azok felhasználásától nem tartózkodtunk.

Az iskola igazgatói.

(*Rectores Scholae Körösiensis, seu Fraxinopolitanae.*)

1. 1580 körül **Szilvásújfalvi Imre**. Neve évszám nélkül áll 1701-ben megújított törvénykönyvünkbe bejegyezve. Ő Baranyából indulva ki a Túlatiszai vidékre, úgy látszik, itteni rectorása után 1589-ben ment Nagy-Bányára, utóbb Debreczenbe professornak, a hol s később Nagy-Váradon pap lett. (Bod P. «Magyar Athenas» 328 és 329. l.) Ha nálunk szereplése idejét nem tudjuk is pontosan megjelölni; adataink szerint őt kell első rectorunknak megnevezni az előzőkről biztos adatot nem találván.

2. 1598. **Veresmarti Mihály**. Ő már meglevő iskolánk vezetésére vállalkozott; mintegy dicsekedve említi önéletrajzában, hogy a legnevesebb egyházakban szolgált. Hogy iskolánk már e korban előnyös helyzetben volt, természetesen következtethetjük azon vallomásából, hogy iskolánkban munkálkodásaért fölcserélte értünk Czeglédet és Kecskemétet. Tanársága után itteni, később Bars megyei lelkész, végre pápistává lett. (Ipolyi Á. Veresmarti M. élete.)

3. 1621. **Barsi Kovács János** (Johannes Fabritius Neo Barsius) Igaz, hogy Simándi B. Mihály 1621 jan. 13-án Heidelbergben Pareus Dávid elnöklete alatt tartott: «Theses Theologicae de Coena Domini» cz. 16 lapra terjedő vitairatát mint Respondens többek között Barsi F. János körösi papnak dedicalja (Szabó Károly kézirati közlése); azonban azon körülményből, hogy ezen korban már a praedicatorok nem jártak időközben az akadémiákra, de annál rendesebb dolog volt a rectoriákról való promotio; Barsi Kovács Jánost pedig 1623-ban a baseli egyetemen találjuk: alig tévedünk, ha azt következtetjük, hogy ő az előbbi évben, vagy években iskolánk rectora volt s mivel lelkészének papi teendőiben segédkezett, a mi minden rectornak tiszte is volt, s Simándinak külföldre meneküléskor papságra szándékozott; különösb megítiszteltetés végett címmezte sárospataki volt tanulótársa és barátja körösi papnak. Ugy látszik, akademiákról hazatérése után lett ide való, 1630-ban makádi,

1631-ban duna-vecsei rendes pappá; 1632 jun. 3-án Dömsödön püspökké választatott. (Simandianum).

Ha nem állíthatjuk is, hogy gyülekezetünk lelkipásztorai a múlt századokban rendszerint és kivétel nélkül iskolánk rectoraiból kerültek ki; ezt Veresmarty M., Kovács J., Zubor M., Deáki A., K. Szabó J., Keresztesi P., Mocsi I., Medgyesi P. s N. Fodor G. példájában igazolva látjuk.

4. 1630. **Madocsai Dániel.** Debreczenben subscribált 1626 jun. 1-én (Series Studiosorum Debreciniensium ab anno 1585. Ez adatoknak közlését, mint a Debreczenből jött többi rectorainkra vonatkozókat is Dr. Öreg János debr. akadémiai igazgatónak s iskolánk volt tanárának köszönjük. Ez okiratot rövidség okáért «Ser. Stud. Debr.» jelzéssel idézzük.) Őt Tököli Gergely lelkész-esperesünk hozta Debreczenből. (Okmánytár I. k. 21. l.)

5. 1631—2. **Nagyfalvi Dániel.** Debreczenben subscribált 1627 máj. 8-án (Ser. Stud. Debr.) Őt küldötte el a város a lelkészszel, Tököli Gergely esperessel együtt a Dömsödön 1632 junius 3-án tartott Congregatioba, hol Ujbarsi Kovács János, előbb nagykőrösi, ekkor d.-vecsei lelkészt püspöknek választották. (Simandianum 19. l. E. Dániel mestörtül vett Fruttus Dömötör és Ádám Gergely bíró uram prédikátor uramnak egy fajdot 7 denárért. (Okmánytár I. k. 23., 24. és 32. l.)

6. 1634. **Maklári Zubor Márton** (Martinus Zubor de Maklár). Jegyzeteink s az Okmt. I. k. 35. l. egybevetéséből következtetjük e rectorunk szereplését. Utóbb miskolczi pap volt s érte küldött Boldizsár Márton és Szívós János bíránk 1647-ben tudakozókat, míg harmadizben Miskolczról elhozattuk. (Okmt. I. k. 142. l.) Abból a regestrumi feljegyzésből pedig, hogy Buda György és Jó Máté bíránk 1655-ben «praedicator uram koporsójára 20 dén. szöget vött», az olvasható ki, hogy Zubor M. lelkészünk ekkor halt meg. (I. h. 211. l.)

7. 1637—8. **Bösházi Márton.** Itteni tanárságát Tyukodi Márton lelkészünk említi Szent József Patriarcha élete s a. t. cz. Nagy-Várad. 1641 kijött művében. «A város scholamesterét a bötsületes és tudós Ifjbat, Bösházi Márton uramat, illendő költségekkel Németországban felküldötte». (Idézi Balla Gergely «Nagy-Kőrösi Krónika» 29. l. Ember-Lampe: Historia ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transsylvania Trajecti ad Rhenum 1728 pag. 619 szerint évszám nélkül szatmári tanár. Szatmári tanárságát H. Kiss Kálmán: A szat-

mári ref. egyházmegye Története 1878 év 801. lapon, 1642-re teszi.)

8. 1641. **Marosi Miklós.** A «Magyar prot. egyháztört. emlékek» Sárospatak. 1860 131. l. szerint «Rector Kőrösiensis» volt.

9. 1645—6. **Beregszászi István.** Sárospatakról jött. (Gyüge Istvánt és Pál Mihályt, hogy mestor uramért Patakra küldtük, költségük volt 12 frt 93 d. Ugyanakkor vittének el ükigyelmük egy rókabőrt 1 frt 25 d. Okmt. I. k. 123. l.) Innen Angliába ment. (Egykorú bejegyzés anyakönyvünkben.) Ugy véljük, az igazság útján járunk, ha azt állítjuk, hogy Angliából haza jöve hanvai lelkész, majd nógrádi, vagy palánki esperes lett s mint ilyen a pozsonyi judicium delegatum elé citáltatott, Nápolyba hajtattott, azonban a váltságdíjat lefizetvén, Velenczében megszabadult. (Ember-Lampe i. h. 571. l. és Bod Péter: Historia Hungarorum Ecclesiastica Lugduni-Batavorum 1890 Tom II. p. 114. Nro 38.)

Hogy 1647, 48 és 49. Beregszászi és Komáromi közt kik voltak iskolánk rectorai, adatok hiányában névszerint megjelölni nem tudjuk, de városi regestrumainkból s küldött ajándékainkból biztosan következtethetjük, hogy küldötteink a linzi béke és a pozsonyi országgyűlés után hoztak rectorokat. (1647 évi regestrumunk szerint Okmt. I. k. 142. l. «Scholamestörért küldtünk Döbröczönbe, a döbröczöni mestörnek egy pár papuesot kapezástul; — 1648-ban Okmt. 156. l. szerint: Patakra kültünk a Scholamester uramért és ismént egy rókabőrt; 1649-ben is Patakká voltak esperes uraink Scholamester uramért,» de nevök feljegyezve nincs. A rókabőr, darutoll, a papucs karmazsin kapezástul most is kijárt az anya iskolák seniorainak s mestereknek, hogy jó mestert kapjunk.

10. 1652. **Komáromi István.** A kezünk között levő névsorokban nevét nem találtuk, de megvan a Simandianumban, a czeplédi egyházmegye papjainak névsorában, mint kőrösi rector, a mennyiben ő is meghivatott s jelen van a püspökválasztó gyűlésen. (Simandianum 178. l.) Mely eredeti névsorból az is kétségtelenné lesz, hogy ekkor még egyházmegyénk czeplédi, vagy kőrösi nevet viselt. Ugy látszik, hogy a «kecskeméti egyházmegye» elnevezést csak egy száműzött lelkész csalárd emlékezetének sikamlóságára és nem csálhatatlan régi okíratra alapította Ember Pál. (Ember—Lampe Hist. stb., pag. 647. s Tormássi János: Halas városa és ekklesiája Historiája. Kecskemét 1875. 25. lap.)

11. 1656. **Bicskei István.** Nevét 1711-ben id. Bozó Pál bíró vezette a rectorok névsorába. (Lásd Anyakönyvünket.)

12. 1659. **Berkészi János.** A Liber Matricularis Venerabilis Districtus Kecskemétiensis után Polgár Mihály: Egyházi Almanach. Pest. 1836. 82. lapon 1660-ra teszi Berkészi rectorágát. Anyakönyveinkben nincs meg neve. De mivel mindkét rectori névsorunk másolata 1660-ról Szentgyörgyit jegyezte fel, Berkészinek ezt meg kellett előznie.

13. 1660. **Szentgyörgyi István.**

14. 1661. **Decsi János.** Tolnai tanár, (Ember—Lampe i. h. 670. l.) utóbb gyöngyösi lelkész. Libr. Matr. Ven. Distr.

15. 1662. **Szentgyörgyi György.**

16. 1663. **Tatai Sámuel.** Debreczenben subscribált 1657-ben. Contrascriba és Senior. (Ser. Stud. Debr.)

17. 1664. **Váczai Mátyás.**

18. 1665. **Halász Mátyás.** Debreczenben subscribált 1660-ban. Cocus ductus Körösinum. (Ser. Stud. Debr.) Debreczeni Kalocsa János, kecskeméti ref. tanító a «Titkok jelenése» cz. mű előbeszédében elismeri, hogy eme művet «Amaz kegyes életű és szép-tudományú Iffjunak, Halászi Mátyásnak, ki ekkor körösi mesterséget viselt» könyvtárából vette s adta ki. Szében. 1668. Halászi utóbb kecskeméti, majd jászberényi pap lett s az igazságért tömlöczöt szenvedett. (Kecskeméti prot. közlöny I. füz. 47. lap. Polgár Mihály 1844-iki jegyzése.)

19. 1666. **Deáki András,** előbb czeglédi, 1678—1680. nagykörösi pap. (Libr. Matr. Disr.)

20. 1667. **Decsi Gergely.**

21. 1669. **Csernátoni István.** A tanulók névsorát nem jegyezte be. Ugy látszik, időközben ment át Kecskemétre. Birói regestrumunk azon bejegyzéséből: «Kecskeméti scholamester hozásakor adtunk a deákoknak 1 frtot», az tűnik ki, hogy Csernátoni helyett a kecskeméti rector jött át hozzánk, kinek azonban nevét sem egyik, sem másik iskola névsorában feljegyezve nem találjuk Okmt. 1. k. 373. l. Utóbb izsáki pap lett. (Matric., Eccl. Ref. Izsákiensis.)

22. 1670. **Füzesgyarmati István.** Debreczenben subscribált 1666-ban, hol contrascriba volt; keresztúri rector, praeceptor etymol synt. poes. Orator gratissimus. Meghalt 1672-ben. (Ser. Stud. Debr.) Decsi Jánossal együtt, ki lelkész lett, tolnai tanár volt, «St. Gyarmathi autem humanioribus litteris litatus est. Ember—Lampe i. h. p. 670.

23. 1671. **Kis Kállai.** Nevét s itteni hivataloskodását a Libr. Matric. V. Distr. tartotta fen.

24. 1673. **Némedi János.** Debreczenben subscribált 1666, hol neve után ez van jegyezve: «Cum fuisset Senior, ductus Kőrösinum.» (Ser. Stud. Debr.)

25. 1675. **Vecsei K. István.** Fülöpszállási, majd 1692—1702-ig k.k.-halasi, utóbb ráczkevei, végre monori pap. Fia János s unokája Sámuel tulatiszai püspökök lettek. Tormási János: Kunhalasi könyvtár I. füz. 1875. 29. l. és Tóth Ferencz: Tulatiszai ref. püspökök élete. Győr. 1812. 165 és 236. l.

26. 1676. **Kecskeméti Sartoris (Szabó) János.** A felső akademiákban ment Debreczeni Istvánnal és Kecskeméti S. János rectorainknak promotiot adott a város. Okmt. 1. k. 73. l. 1679-ben az utrechti egyetemen van. (Prot. egyh. és isk. lap 1888. évf. 279. l.) 1681—1707-ig kőrösi, 1708—1711. gyöngyösi, 1712—1722. ismét kőrösi lelkész; 1700—1722. esperes, mely utóbbi év kezdetén Veszprémi Gergely lelkésztársával, ki előbb szatmári tanár volt, egy hó alatt halt meg. (Libr. Matr. V. Distr.)

27. 1678. **Polgári György.** A németországi egyetemekre ment. 1682 febr. 23-án Máburgban Brand János György elnöklete alatt tartott «Disputatio Geometrica Solennis» cz. vitairatát a többek közt Kőrös város tanácsának ajánlotta. (Marosvásárhelyi könyvtár. Szabó Károly kézirati tudósítása.)

28. 1676. **Váji Mihály.** A koráig vezetett tanárok és tanulók névsorát ő másolta le. Sajnáljuk, hogy az eredeti példánynak nyomára nem találtunk. 1680 ápr. segítséget kér a tiszteletes tanácstól. (Okmt. II. k. 79.) l. Ő érte küldte a város birája Oláh Jánost és Mányoki Istvánt Debreczenbe. «Adtunk neki itthon 7 frtot, Debreczenben Oláh György urunktól vettünk fel 25 frtot, kinek 5 frtján a csaplárnak vettünk posztót. Ment az exitusra 10 frt; Kocsisoknak adtunk 5 frtot. A többi mire költ, ignoro». (Okmt. II. k. 61. l.)

29. 1681. **Füzesgyarmathi Mihály.**

30. 1682. **Felső Bányai Gergely.** Debreczenben subscribált 1676. Curator Explorator. (Ser. Stud. Debr.)

31. 1683. **Pápai Mihály.** Debreczenben subscribált 1678 Explor. praeceptor. (Ser. Stud. Debr.) Itt halt meg.

32. 1684—5. **Fülöpszállási Gergely.** Debreczenben subscribált 1680 Curator Syntax. Külföldi akademiákra ment. (Ser. Stud. Debr.)

33. 1686. **Szkárosi Ádám.** Debreczenben subscribált 1680. Hol neve után ez áll: Rector Kőrösiensis Laudatissimus. (Ser. Stud. Debr.)

34. 1687. **Kömlei Miklós.**

35. 1688. **Bölcskei György.**

36. 1690—1. **Szilágyi György.**

37. 1692—4. **Pathi Miklós.** 1686-ban a törökök elrabolták feleségével Turbucz Katával s egy kis fiacskájával. Magát és feleségét külön-külön előkelő török vette meg. Mint idevaló fiatal embert, előbb már böddi lelkészt, városunk váltotta ki. Felesége és gyermeke kiváltására is gyűjtött költséget. A török az asszonyt hajlandó volt visszabocsátani, de a fiút nem. Tehát fiával együtt az anya is ott maradt, sirva mondván: «úgy sem vagyok már méltó, hogy feleséged legyek; hagyj hát itt engem is holtomig sirni». Visszatérve Pathi lett kőrösi rector, majd szentesi, gyomai s végre vésztői pap. A török lánczai miatt sánta volt. Vésztőn halt meg s temették el a régi templom mellett, hol most a prédikátor háza van.

Fiát, Miklóst az anya különösen s a török igyekezett jól nevelni s annyira is ment, hogy 1730 táján a török követtel, mint kiaja, azaz, mint belső titoknok ment Bécsbe. Anyjától megtudván, hogy Kőrösön atyafiai vannak, ezeket utazása közben meglátogatta, magához hívatta s gazdagon megajándékozta. (Palugyai: Csongrád megye stb. 1885 Szentesi ref. egyház feljegyzései s Kun Béla, vésztői lelkész levele.)

Iskolánk előbbi törvényeit, az eskü formulát mellékelve, megújította 1693 jan. 3. köteletségévé tevén az utána következő igazgatóknak, hogy e törvényeket minden évharmadban közzétegyék az alájok rendelt ifjaknak. Közli egyszersmind az előző korról a tanárok és tanulók névsorát. Itt is sajnálatunkat kell kifejeznünk, hogy az alapul szolgáló eredeti iskolai törvényekre minden utánjárásunk mellett sem akadtunk.

38. 1695. **Debreczeni Sartoris** (Szabó) **István,** Kecskeméti Sartoris Jánossal együtt küldötte ki Kőrös városa külső akademiákra. (Okmt. II k. 73. l.) Utóbb mezőtúri lelkész s 1702 szept. 6-tól fogva nagykunsági, vagy túri esperes. (Ember-Lampe 643. l.) Túrról 1702-ben ment Kunhegyesre. (Turgonyi Lajos m.-túri lelkész közlése.) Kunhegyesről a ráczoktól való félelem miatt a néppel együtt

NOVA^{7.} STUDIOSORUM
KÖRÖSENSIUM Rector Sch.

H. D. Mich. Váji Anno delcripta, et renovata
Curs. L. L. 1632. 1703.

Stephanus Buczí

Georgius Comáromi

Johannes Ujvárosi

Johannes Pereskei

Johannes B. Kúalyi

Paulus Tasnady

Michael Samardi

Nicolaus Molonyi

Michael Macor

Stephanus Kovács

Stephanus Quémeli

Johannes Lálank

Johannes Bölbei

Michael Bazzi

Franciscus Sz. Michalyi

17

Paulus Maczalat
Amg. Salu. 21 1639.
Michael Damadi
Nicolaus Mosonyi
Michael Macor
Stephanus Kovacs
Stephanus Quesmeli
Johannes Lalank
Johannes Bilbey
Michael Bacs
Franciscus St. Michalyi
Paulus Maczalat
Amg. Salu. 21 1639.
Johannes Mester
Nicolaus Veres March
Daniel Katal
Nicolaus Laska
Paldew Zapor
Johannes Veres March
Lorenz Danos

580 Johannes
 Gasparus
 591
 Lebrechtsem
 Tobiaslar
 dischmann
 Tempore H. Dm
 Gregory K. S. S. S. S.
 Anno 1705 ex. 2. 2.
 Samuel
 Johannes
 Matthias
 Johannes S. Tabaldi
 Andreas
 Stephanus
 Celsi. patrae pestis
 Rejertari
 Marofn
 propter maledictum
 vobis att. emisso
 Catholici factus est
 factus 8.

52.

Johanna	Gönczi
Stephan	Begumen. Senior emigrus.
Michael	Loforczy emigrus.
Paulus	Hunkarösi emigrus.
Gregorius	Pöndri
Michael	Lutski male sanus.
Johannes	Solty
Stephanus	Przemath. emigrus.
Stephanus	Prudzi.
Stephanus	Sebedzen.
Franciscus	Lathaus.
In nomine H. B. C. P. m. u. l. b. i. R. P. K.	

48. 2722.

10. 29. 67

Prepared

23. Apr.

Septimus

Supra

Rec'd. Year
entry

Stenzel

Georgius

2

Joannes, c

extrin.

Koröien 2

27.

August

Joannes.

2

Libro 1.º

1167. 24.

698

Wm. H. H. H.

This micrograph shows a cross-section of a cell. A large, dark, oval nucleus is visible, containing a smaller, denser nucleolus. The surrounding cytoplasm is lighter and granular.

Conci. 70

1777. 19

585

Rakamazra futott s ott halt meg 1710-ben. (A kunhegyesi ref. egyház feljegyzése. Közlötte Székely Károly, esperes.)

39. 1697. **Boros Jenei István.**

40. 1698. **Tisza-Földvári István.**

41. 1700. **Kecskeméti Sartoris (Szabó) György.**

42. 1701. **Egri István.** Ő ismét megújította iskolánk törvényeit s ehhez mellékelte a már régebben használatban volt debreczeni iskolai törvények kivonatát; ugyancsak ő másolta le a korát megelőző rectorok és tanulók névsorát a maga idejéig.

43. 1703—4. **Csekei P. István.** Innen külföldre ment tanulmányainak folytatása végett. 1706-ban az utrechti egyetemen találjuk. (Prot. egyh. és isk. lap 1888 évf.)

44. 1705—8. **K. Szőnyi Gergely.** Milyen volt a fegyelem intézetünkben, bizonyítja az, hogy egy tanítványa e káromkodásért: »Vesztetatta» az iskolából elutasított. (Tanulók névsora.)

45. 1708. **Kecskeméti H. György,** másként: *Zakri*; rectorása után városi jegyző, senator és 1729, 35 és 40-ben főbíró. (Nagy-Kőrös város u. n. Arany-könyve. A H név Hajgató, vagy Hajagos?)

46. 1710—12. **Dabi Sámuel.** Debreczenben subscribált 1701-ben, hol Syntax. praeses, utóbb contrascriba vigil volt. (Ser. Stud. Debr.) 1714-ben az utrechti egyetemen volt. Végre dömsödi lelkész. (Libr. matric. V. District.)

47. 1712. **Udvardi János.** Debreczenbe subscribált 1705-ben, hol juratus volt. (Ser. Stud. Debr.) Rectori hivatala után városunk polgára s 1727-ben bíró. (N.-Kőrös város u. n. Arany-könyve.)

48. 1713. **'Sigrái István.** Ez évszámot nem jelöli ugyan meg a Ser. Stud. Debr.; de mivel 1747-ről Kincses Mihály felől azt jegyzi meg, hogy akkor a hollandi katonák közt zászlótartó volt, azon magyar lovasságnál, melynek ezredese — Colonellus — 'Sigrái István, az egykor kőrösi rector: életkorát s ezredesi állását tekintve, úgy véljük, nem tévedünk, ha rectorágának idejét 1713-ra tesszük.

49. 1715—16. **Debreczeni M—agvas-János.** Solti lelkész lett. (Libr. matr. V. Distr.)

50. 1716—17. **Pápai Ferencz.**

51. 1718. **Gyöngyösi János.** Debreczenben subscribált 1709. Ser. Stud. Debr. Az ő idejében az előbbi években itt volt s itt maradt tanítványok is újból aláírtak iskolai törvényeinknek,

52. 1719—20. **Keresztesi Pál.** Neve után egykorú írással ez van jegyezve: «Pietista.» Weszprémi István említi, hogy Debreczenben subscribált 1711 jun. 6-án; a körösi tudós iskola vezetésére vitetett, hol két évet betöltvén, külföldre utazott; Franequerában 1725 jan. 25-én az orvostanból Doctor Bullatus czímet nyert. Hazájába visszajöve Debreczenben ispotályi pap lett 1734 január 26-tól haláláig. Polgártársai között gyakorló orvos is volt. Több orvosi műve is jelent meg. (Weszprémi I. Succincta Medicorum Hung. et Transsylv. Biographia. Centuria prima. Lipsiae 1774. pag. 77.) Azt, hogy Franequerából doctor bullatus czímmel hazajöve, debreczeni papsága előtt 1730—32 években körösi pap is volt, Weszprémi nem jegyezte fel, holott egyházmegyénk anyakönyve ezt világosan állítja. (Libr. matr. V. Districtus.)

53. 1721—23. **Csúzi István.** Utóbb városunk polgára. (Tanárok névsorában jegyzés.)

54. 1723—25. **Komáromi Dallos Albert.** Utóbb körösi polgár. Özvegye férjének könyveit az iskolának ajándékozta. Ennek igazgatósága alatt 1723-ban az ifjúság ekként írta be nevét: «Ego N. N. subscribo Legibus Illustris Scholae Fraxinopolitanae, vel Körösiensis», kitevén az évet és napot is.

55. 1725—27. **Debreczeni István.** Ennek rectoróságában 8 tanulót utasítottak el az iskolából. Az ő idejében írta be nevét 1727 január 14-én anyakönyvünkbe Losonczy H. István ekként: «Ego Stephanus H. Losonczy subscribo Legibus scholasticis Körösiensibus», kinek neve után azonkori kézírással ez áll: «Postea constitutus professor Körösiensis.» (Életiróinál e tényt mindenütt mellőzve látom.) Rectorsága idejéből maradtak fenn azon törvényeink, melyek e munka II-ik részében az iskolai törvények közt a negyedik helyen vannak ismertetve.

56. 1727. **Ercsei Zsigmond.** Debreczeni collégiumi könyvtárnoksága után jött hozzánk. Innen külföldre ment s 1730-ban az utrechti egyetem növendékei közt találjuk. (Prot. egyh. és isk. lap 1888. évf.)

57. 1729—30. **Debreczeni Tavasz János.** A debreczeni collegiumból jött; rectorágát letevén körösi polgár s városi senator lett. (Libr. matr. v. distr.)

58. 1732. **Sambéki János.** Egyházmegyei jegyzőkönyvünkben: Joan Török Sambéki civis oppidi et senator. (Libr. matr. V. Distr.)

59. 1733. **'Sigray Mihály** Debreczenben tanult s ott 1728 és 1731-ben classis praeceptor, (Ser. Stud. Debr.), a kecskeméti rector-ságból jött hozzánk rector-nak; itt megnősülván lett idevaló köz-birtokos. (Polgár M. Kecskeméti prot. közlöny I. füz. 58. l.)

60. 1734. **Laskai János**, a debreczeni collegiumban a syntax. tanításágából és könyvtárnokságból jött hozzánk. Utóbb városunk polgára; 1750, 56. és 57-ben másod, 1760, 63. és 69-ben főbiránk (N.-Kőrös város «Aranykönyve».)

61. 1736. **Mocsi István**. Debreczenben tanulása után, hol 1733-ban az Etymologistákat s 1735-ben az Orátorokat tanította, lett iskolánk rectora. A külföldi akadémiákra ment s 1739-ben Utrechtben találjuk. (Prot. egyh. és isk. lap 1888 évf.) 1740-től Ráczkevei Ötvös János után Helmecki István és Csáti Dániel dunamelléki püspökeink mellett másod, — Csáti D. halála után 1757—1777-ig első lelkészünk, 1760-tól egyszersmind egyházmegyénk esperese. (Libr. matr. V. Distr.)

62. 1738—9. **Liszkai Miklós**. Akademiкус, utóbb kun-szent-miklósi lelkész. Liszkai József Nagy Győr multja és jelene cz. 1868. 51. lapon azt jegyzi meg róla: «Liszkai Miklós 1739-ben a nagy-körösi tanárok koszorújában foglalta el méltó helyét». Althán váci püspök, Nyerges Péter kecskeméti, tisztátalan életü rectorral együtt 1746-ban a róm. kath. hitre térítette s magát és övét jó-karba helyeztette Váczott. (Jos. Innoc. Desericii . . . Hist. Episcopus Diocesis . . . Vaciensis. Pestini. 1763 p. 252.)

63. 1740. **Simoni András**. Debreczenben subscribált 1730 április 26. s 1737-ben köztanító ugyanott, hol az van róla bejegyezve: Rector scholae Kőrösiensis omni laude dignus. (Ser. Stud. Debr.)

64. 1741—69. **Losonczy István**. Venio nunc ad fortissimum virum. Iskolánk törvényeinek 1727-ben irt alá. Papi tudományát Debreczenben bevégezve Czeglédre ment tanárnak, innen Utrechtbe, hol tudori eklevelet nyert. A pápai tanárságnak elébe tevén a körösit, ezt 1741-ben elfoglalta s 28 éven át, míg meg nem siketült s nem kényszerült leköszönni, mint tanár és igazgató fáradhatatlanul munkás, igen szigorú, pontos és nagytekintélyű volt; nagy kedvességben állt úgy tanítványai, mint a közönség előtt. Osztozott eme szeretet és figyelem tanusításában maga egyházkerületünk is. Beleznai Miklós, az Illustrissimus Generalis, egyházunk bajnoka, így ír Sz. Virág Mihály püspökünknek, midőn Losonczy halottas

énekes könyvét ki javítva s megbővitve kiakarja adni: «Kőrösi Emeritus Professor, Tiszteletes Losonczy István Uram, gyermekeink neveltetésére nem kevés hasznót hajtó jeles munkácskával annyira obligálta a publicumot, hogy engedelem méltán lehet arra, hogy a dicséretes pálmát mások kezéből kivegye. Ebben a szent szándékban is, valamint a correctiot szükségesnek itélem, úgy a Fő Tisztelendő Uramban illendőképen becsülöm azt, hogy odakormányozza Vbilis Superintendentiáját, hogy Tiszteletes L. I. Uram az illetén Commissiokkal, mintegy Consolatióval excitáltasson. — Pest, 1778. aug. 35. Beleznai Miklós.» Suptiale protoc. III. k. 131. l. Az ő rector-sága alatt 1736 és 37-ben Helmeczi I. és Ötvös János lelkészek, Borotvás István és Nyári Mihály főbírák és Curatorok idejében épült azon iskola, mely több pótlás és módosítás után 1830-ig fennállott, a mikor ez lebontatván, új emeletes épült. Tanári s az ehhez kötött papi foglalkozását megkönnyítették s kellemessé tették kiváló lelkészeink: Helmeczi I. (Melianus Gnate-reth) s Csáti Dániel püspökök, Mocsi István, Szélesi Pál esperesek s Gonda János és Szalai György, ismét a főbírák és curatorok, mint a Borotvások, Nyáry, Pataky, Balla G. Farkas, Bajomi, Veres, Laskai, Fekete, Pataji stb.

Úgy látszik, hogy ő is szükséges fegyelmi eszköznek tartotta, hogy Iudex et Curator Primarius Perillustris ac Generosus Dominus Michael Nyáry, három korbácsot csináltasson az iskolában a gyermekeknek 1737 április 29-én 45 denárért. De ugyancsak ő, vagy Helmeczivel együtt, jónak látta, hogy a távozó praeceptoroknak pro expensis viaticis — úti költségül — húsz forintot adjon Nyári főbíró. Nagy pénz ez ahhoz képest, hogy egy-egy praeceptor évi bére 30 frt.

Az ő idejében is az iskolát végzett deákok tanították úgy az elemi, mint az alsóbb latin osztályokat; azonban Bartók István személyében már állandó correctort is alkalmaz mellé és alá egyházunk, kivél az iskolai tanítást megosztja. «Ennek conventiója 1764-ben készpénz 50 frt, 6 akó bor és perpetua coquia, míg magát jó rendbe veheti vagy meg nem házasodik. A bor akóját 2 forintért szokás megváltani.»

Az ő idejéről nem csak a subscribált tanulók, hanem a clasisták névsora is meg van könyvtárunkban.

Munkásságának gyümölcsét legközvetlenebbül Kőrös érezte ugyan; de szellemében s dolgozataiban ref. felekezetünk s a magyar haza csaknem minden polgára egyformán részesült. Halottas énekeskönyvét, templomi énekeit, (a 118—123-ig kezdőbetűiből

kijön: Losontzi István kőrösi professor irta) ma is éneklék a ref. gyülekezetek. A hármaskis Tükör 1770 évtől 25 kiadást ért s közel egy századig volt hasznos tankönyve a serdülő ifjúságnak. Az 1850 év előtt felnőtt nemzedék maig is édesdeden emlékszik a versbe szedett vármegyékre. A latin költők szemelvényei: *Artis poeticae Subsidium* több iskolában tankönyvül használtatott. Tan-tárgyai: a földrajz, theologia s politica kéziratban van meg s ezek még a jelen században is tantárgyul szolgáltak.

Azon fontos elvet, miszerint a népiskolák diákizálásával szakítani s a magyar gyereket magyarul kell tanítani, ugyancsak, hogy az elemi iskolákban a vallástanon kívül a magyar írást s olvasást, számtant s történelmet kell tanítani, különösen hangsúlyozta. Losonczi neve és működése méltó dicsekedése és büszkesége volt és lesz a kőrösi iskolának, melyet magas színvonalra emelt s tartott fenn a magyar nemzet, a közös ref. egyház s a magyar haza színe előtt.

Vallásosságban és szigorú erkölcsben valódi példánykép volt. Szép vonás életében az, hogy noha magának is nagy családja volt, háza sohasem volt árva gyermekek nélkül, kiket saját szülötteiként nevelt és oktatott. A tanárságtól visszalépése után még 11 évig élt; meghalt 1780 márczius 29-én (Dr. Kiss Áron: A nevelés és oktatás története Bpest 1880. IV. kiadás. 166. l. után.)

65. 1769—1781. Halász József. Született Fülöpszálláson 1736-ban. 1752-ben iskolánkban subscribált. Debreczenben mint tógátus deák hét évig tanult, a midőn Szoboszlóra ment három éves akademikus rektornak, 1766-ban ment a genfi akadémiába, honnan harmadfél év mulva Losonczi ajánlatára Nagy-Körösre hivatott professornak, hova »béjött 1769 László király napján». Ezen hivatalát viselte csak 12 esztendőig 1781-ig mert — mint önéletrajzában mondja — egy itt levő bizonyos és practikáirul igen nevezetes prédikátornak — (Váradai Ferencz?) vexatióját megúnván, önként letette a kőrösieknél ötszöri marasztásuk ellen is. Papnak szenteltetett fel 1776 május 2-án. Az egyházkerület 1778 márt. 25-ik Congregatiójában 22. sz. a. azt mondja: *Clarissimus Professor Gymnasii NKörösiensis Josephus Halász ut in Statu maneat, utile et necessarium esse censetur.* (Suptiale Protoc. fasc. III. pag. 113.) Az egyházkerület elé terjesztett jelentésében távozására ezen okokat hozza fel: 1. hogy az iskola patronus urai a professor nélkül tárgyalják és döntenek el az iskola ügyeit, 2. hogy a praeceptorokat a professor tudta és beleegyezése nélkül állítják be, 3. hogy az

egyházi előljárók által kidolgozott tantervet a professzorral nem közlik; holott Szélesi Pál lelkész és esperessel ő is dolgozott ki a Ratio Educationis és a Litteraria Deputatio elvei alapján egy önálló tantervet, de — úgy látszik — Váradi F. lelkész praktikáival szemben alkalmazásba nem vehette.

Innen tehát 1781 áprilisban a nagyharsányi egyházba, Felső-Baranyában rendelték lelkésznek és alesperesnek. — Nem kevés szomorúságot és álmatlanságot okozott Virág Mihály püspöknek — írja ez 1785 jan. 9-én: 1. midőn a V. tractuson kívül a nkörösi professort Halász J. Uramat meghívták Gombára, V. presbyterialis gyűlésben maguknak prédikátorul, --- 2. midőn a V. presbyterium Tiszt. Halász J. Uramat baranyai V. tractusban ezzel a Titulussal eresztette el: Prosenior. Ezen sok ott való régi Tiszt. Prédikátorok megvakarták az ő fejeket, hogy ezen ifjú emberrel degredáltatnak, Seniorok nem lehetnek. Mely iránt csendesítettem az olyan Tiszt. Prédikátorokat, hogy nem azon Titulus teszi a Prédicátort Seniorrá, hanem Canoninkbeli szabados voxok, a kire adatnak. (Superint. Protoc. fascil. III., 790. lap.) 1784-ben pápai lelkésznek s Generalis Notariusnak, 1786-ban püspöknek s 1787-ben kocsi lelkésznek választatott.¹⁾

Időközben távozván interimalis rektorul Tiszt. *Mocsi János* Uram 100 frt fizetéssel volt alkalmazva. Az ő rektorsága idejében épült a rektori lak újra, mely némi javítás és változások után 1861-ig fennállott. A vidéki — extraneus — gyermekek fűtőpénzt s tan díjt is fizettek; a helybeliek maguk hordtak fát a tanterem fűtésére.

Halász József meghalt 1793 október 19-én.

66. 1781—92. **Medgyesi Pál.** Született Debreczenben 1752 decz. 10-én. Atyja Pál bírói hivatalt is viselt; anyja dabasi Oláh Mária; keresztapja Varjas János a nagyhirű debreczeni professor. Tanulmányait a debreczeni kollégiumban kezdte s 1775-ben a poesis tanítása, 1777-ben könyvtárnokság és seniorsággal végezte. Seniori látogatása alkalmával külföldre menve úti költségül Cura-

¹⁾ L. a kocsi ref. egyh. jkönyvében sajátkezűleg beirt életrajzát. László József lelkész 1889 nov. 25-iki közlése, ki levelében arról is értesít, hogy: „Halász neje Karai Éva nagykőrösi születésű volt, ki férje halála után nem-sokára Kőrösre költözött. Itt azonban nagy nyomorúságban kellett élnie, mert egy siralmas levélben segélyért folyamodott a kocsi egyházhoz; mely kérelemre húsz frt segélyt küldött neki a presbyterium. Ilyen volt akkor egy ref. püspök özvegyének állapota! Nec postera credant saecula; nos certe taceamus“. Özvegye a 'Sigray kegyes alapítványból nálunk is nyert olykor segélyt.

torunk Pataji József egy körmöczi aranyat adott neki 1779 junius 15-én. Tanulmányainak folytatása s befejezése végett Bernbe ment; utjában több németországi egyetemet is meglátogatván. Előbb orvos akart lenni, de természete nem bírta ki az e pályával összekötött műtéteket; ugyanazért a papi pályára vállalkozott, melyre hajlama s kitünő tehetsége vonzotta. (Unokáinak: Gáll Ferencz kuriai birónak és Mészöly Pál ref. lelkésznek tudósítása.) Hogy e téren mily fényes sikert ért el, mutatja papi vizsgálata, mely alkalommal, 1783 május 23-án, mint vizsgálendő s egyszersmind vizsgáló vett részt. Sz. Virág Mihály őt nevezé ki társai közül az egyházkerületi gyűlés tagjai előtt tartandó prédikálásra. — Az egyházkerületi jegyzőkönyv ezt jegyezi fel felöle; frequente coetu, disertissimus primum saluberrimusque Concionator Clarissimus Paulus Medgyesi ita partes suas exornavit reliquorumque deinceps Doctissimorum Candidatorum virtus, in Examine subsecuto adeo eminuit, ut accedente ad eruditionis laudem, Deputatorum plebis testimonio, dignos se omnino praeberint, qui interposito iurciurando, per impositionem manuum Presbyterii, veniant in sortem Ministerii Sacri. Halász után Péczeli József, az utóbb komáromi lelkész, hivatott ugyan meg igazgatói székünkre, de mivel Saussure Horace genfi professor egy évre még magának kötelezte őt le s tartotta vissza, a szintén tekintélyes Medgyesi Pált választotta meg egyháztanácsunk ez állásra. (Toldy Ferencz Magyar költők élete I. k. Pest. 1870, 191 l.)

Medgyesi 1781-ben foglalván el tanári székét, a következő év jan. 26-án nőül vette Gonda István kecskeméti lelkész s Balázsfalvi Kis Zsuzsánna leányát Katalint.

Nemcsak szónoklásával tűnt ki, hanem tanításával, széles tudományával és tekintélyével is. Nem csak mint kitünő szónok, de egyszersmind mint önérzetes, büszke tanár volt kortársai, sőt az idősebbek előtt is ismeretes. Templom szenteléseknél, papi beavatásoknál, vagy vidéki nevezetes halottak temetése alkalmával tisztelt s bámult férfi volt. Tiszteletet s bámulatot gerjesztett alapos tudásán s műveltségén kívül termete, amennyiben ifjú éveiben egy vállal, még hajlott korában is — miként I. László király — egy fejjel magasabban emelkedett ki temetések alkalmával hallgatói közül. Tanári s szónoki képességét méltányolni kívánván a körösi gyülekezet, Szélesi P. lelkész-csperes halála után 1792-ben H. Kovács József mellé lelkészévé, a kecskeméti egyházmegye pedig 1818-ban esperessé választotta. Kiadta a Szélesi P. Huszonhárom válogatott predikációját. Pest és Pozsony 1792 8r. 555. l.

Meghalt 1826 máj. 21. a város leégése után csakhamar. A tüz, mely a város alsó felét elhamvasztotta, az ő saját házat, mint-hogy cserepes tetejü volt, megkimélte s itt hunyt el 74 éves korában, hagyván maga után számos, jól nevelt s kiváló tisztelet és tekintélynek örvendő fiakat és leányokat.

67. 1793—1815. **Nánási Fodor Gerzson.** Született Derecskén, Biharmegyében 1763 július 26-án, hol akkor atyja a Hübner Sz. történetének fordítója, sok viszontagságot átküzdött pap volt. (Bíró Antal, derecskei lelkész 1889 febr. 2-án kelt levele.) Tanult szülőföldjén, majd Debreczenben, hol 1787 és 88 években könyvtárnok s a szónoklat, logica és metaphysica publicus praeceptor s ez osztályokban Csokonai Vitéz Mihálynak is tanítója volt, mely viszonyra mindig önérzettel emlékezett; majd az első éves philosophiai osztály praesese s senior volt. Magánnevelője volt Budai Ézsaiszal együtt a gróf Teleki Sámuel családjának, melylyel összekötését egész életében fenntartotta. Majd a genfi akademiára ment, meglátogatva Németország több egyetemét s több ideig tartózkodván Párisban is. (Kézirat-gyűjteménye közt őrzött útlevelle.) Akademiкус korában több egyház hívta meg lelkészének; azonban a tanári kathedrát előbb valónak tartván a papinál, 1792-ben a körösi tanárságot fogadta el, hol nagy tiszteletének tárgya Szélesi P. és testi-lelki barátja H. Kovács József lelkészkedett. 1794-ben nőül vette Ns. Molnár Máriát, ennek korá halála után ugyanennek öcscsét Sárát 1799. évben. De alig élvezte a családi boldogságot, midőn 1794-ben Szentjóni Szabó László itteni látogatása folytán a Martinovics-féle összeesküvés gyanújába keveredve, egy nem sejtett éjjel kocsiba ültették s Budára hurczolták. Megszabadult ugyan a börtönből 1795 május 8-án kelt kir. táblai s 9-én kelt kúriai ítélet alapján, de megtörve s megöszülve. (Tisztos öregeink még csak a nem rég multban is emlegették s énekelték a budai fogásból küldött emez érzékeny versét: «Kedvesim, Isten hozzátok, Nem találok többé rátok. Itt könnyezem le éltemet, Felejtsetek el engemet!») Bár szabadon bocsáttatott, a megszakadt tanítást nem folytathatta azonnal; Bereczk Péter teljesítette azt helyette.

Tanári s igazgatói működését közeli kortársa Polgár Mihály méltányolja, «huszonhárom évig fáradozván — mondja — az ifjúság nevelésében, megmutatta, mit tehet egy tanítónak született férfiú. Még életben levő igen sok tanítványai, áldják most is az ő nevét szép bánásmódjáért és épületes tanításáért, melylyel ritka tanító dicsekedhetik oly nagy mértékben, mint ő! (Egyházi Almanach 1836 Pest. 98. l.)

Az ő idejében hozatott be iskolánknál az encyclopaedikus cursus. Ez új tanári szék felállítására felhívta egyháztanácsunk lakostársainkat, kik még ugyanazon 1808-ik évben adakoztak 4812 frt 30 krt, ajánlottak pedig, melyet be is váltottak, 10,295 forintot; ezen felül járultak ez összeghez Guthy Gáspár s Frater Ádám tiszavárkonyi földesurak öt-ötszáz forinttal. — Mely összeg fedezvén az új tanáriszék fizetését, még azon évben meg is választott az új tanár Balog Mihály szentélyében második professornak. (Az adakozók névsorát az öszszeggel együtt máshelyt közöljük.)

Ha az történt, hogy valamely osztályba nem kaptak tanítót, vagy alkalmast nem, időt s fáradságot nem kimélve, hiányt vagy fogyatkozást pedig az iskolai nevelésben és oktatásban nem tűrve, egy maga vette kezeibe jobb tanítványai segédlete mellett az egész intézet tanítását. Tudományosságát s tanári sikereit megismerve az egyházkerület, előbb a papi sz. hivatalra szándékozók megvizsgálójának — censur — és egyházkerületi tanácsbírónak neveztetett ki; majd 1814-ben mint tanár az ekkleziák szavazata által egyházkerületi főjegyzőnek — Generalis Notarius — választott meg; a következő 1815-ik esztendőben professori hivatalát a körösi lelkipásztori hivatallal cserélte fel, mely hivatalban ismét húsz évet töltött el a körösi nép előtt igen nagy kedvességgel és nagy szorgalmatossággal.

Nyomtatásban megjelent munkái: 1. Jó ember képe, melyet nyáregyházi Nyáry Lajos úr életéről rajzolt és ezen boldogult jó urnak temetése . . . alkalmatosságával . . . előadott. Pest 1803. 2. Emlékezet oszlopköve; melyet néhai 'Sigray Julianna ifjú Asszony-nak, kismányai Hangyás Dávid úr kedves életpárjának érdemlett tisztességére emelt. Pest. 1804. 3. Hazafiui látás, melyet a magyar nemes felkelő seregnek készülete alkalmatosságával látott és leírt 1809. 4. Az egészség fentartásáról való rendszabások, Diaetetika. Az Oskolák számára készítette orv. doct. Zsoldos János; versekbe foglalta a helv. hitv. tételét tartó négy főtiszt. Superintendentia rendeléséből F. G. Sárospatak 1818. Kéziratban maradt tőle: Bredow rövid historiája és Walther természetről való értekezése; továbbá kéziratban maradt egy nagy kötet halotti prédikációja, az ötvenkét urnapra kidolgozott Katekhisatioja, némely tantárgya és tudományos tanulságos jegyzete, melyekből bő és alapos tudása, puritán keresztyéni és classicus műveltsége, tűnik ki. Végre hivatalos állásánál fogva hozzá megküldött conventi s egyházkerületi jegyzőkönyvek értékes gyűjteménye.

Fodor G. meghalt 1835 febr. 6-án 72 éves korában. Szilárd

testszervezetére, munkaszeretetére és birására vall azon jelenség, hogy halála előtt csak egy hétig nem végezte hivatalos teendőit; gyengélkedett, de még az utolsó napon is felöltözködött s szokott vidámságát annyira megtartotta, hogy halála közelgését környezete még csak nem is gyanította.

68. 1808—36. **Balogh Mihály.** Született 1777 aug. 27. Érsemlyénben, polgári családból (Béressy Dániel, érsemjéni lelkész levele 1889 febr. 7-ről keltezve.) Debreczenben subscribált 1798 ápr. 24-én, hol 1804/5 és 1805/6-ban a syntact. és rhetorica classisban praeceptor volt; azután a karczagi iskolában rektoroskodott. Kőrösi tanárságra Budai Ézsaiás ajánlotta. Mielőtt hivatalát elfogadta volna, Karczagról hazafelé való útját 1808 szept. 10-én Kőrös felé vette. Az encyclopaedikus cursus életbeléptetése tette szükségessé e második tanári-szék felállítását, mely itt, miután a gazdasági tanári szék s ezzel együtt a mesterképző intézet felállítása elhatároztatott, 1833 évig volt érvényben.

1815-ben papi censornak tétetett. Fodor G.-nak egyházkerületi főjegyzővé s lelkészszé választása után 1814 nov. 26-án «egyes akarattal» rector professorrá s helyére Tiszt. Mészáros Beniamin uram a humaniorák professorává tevődött.»

A philosophia, theologia, historia és class. philologia terén nagy tudományú s egyszersmind játszi kedélyű s költői hajlamú férfiú volt. Halotti búcsúztatói szívhöz szólók s amennyiben ez eszme megengedte, fenszárnyalók voltak. Mint Csokonainak kortársa s jó barátja, azt utánozni kívánván, irt lyrai, lakodalmi, és egyéb alkalmi verseket is, melyeknek egyes kifejezései s vonatkozásai ma is visszhangzanak városunkban. Közölve van egy pár a «N.-Kőrösi Nap-tár» 1861 évfolyamában. A «Hasznos Mulatságok» 1830 nov. 16. számában megjelentek azon versei, melyeket a nagykőrösi gymnasiumbeli ifjúság febr. 12-én hármóniával énekelt a templomban Ferencz királyunk születés-napján a könyörgés előtt és után. Irt több szindarabot, melyet tanítványai játszottak el. «Az asszonyi praktika» és «Szennyhátiné» népszínmű előadását fentartotta az emlékezet. 1809 február 9-én vette nőül Molnár Máriát, Molnár Albert, több ízben főbiránk leányát.¹⁾

¹⁾ Curiosumként közöljük a lakodalmi ebédre tett költséget a curatori számadások szavai szerint: 4 pulyka 14 frt, 11 kenyér 14 frt 54 kr, 4 font disznóhús 13 frt 20 kr, 10 font kolbász 4 frt, 11 lúd 27 frt 20 kr, túró 2 frt 18 kr, tejföl 2 frt 22 kr, írósvaj 5 font 10 frt 14 kr, 3 itcze tej 24 kr. Pestről hozatott a curator 1 font kávé 5 frt 30 kr, 2 font czúkort 7 frt 30 kr, pet-

Meghalt 1837-ben. Helyette alkalmaztatott ideiglenesen tanárnak fia, Balogh Antal ügyvéd. Könyveit az örökösök az iskola könyvtárának ajándékozták. Fenmaradt költeményei közül nem látjuk fölöslegesnek a következőket közleni:

Régiségek.

I.

Balgatagság nagyon főnhéjazni,
Ellenben okosság nem pompázni;
Két kezünket a munkára tenni,
A sók adósságot föl nem venni.

Ázsiából jött dicső eleink,
Párduczboros kalpagos őseink,
Ha egy abaposztó — mentét vettek,
Abban becsülettel megvénhedtek.

Puczezo, dominót ők nem ismértek,
Liqueuröket hitelben nem kértek,
A czukerbakkerei és a torta
Igazan gyűlt pénzök el nem hordta.

A sok olasztészák és fagyaltak
Sok magyar vért már úgy megfagylaltak,
Hogy a tiszta magyar vér helyében
Csupa savó tolydogál erében!

Az egyszerű magyar öltözettel
Beh sok gyönyörű virtus veszett el!
Minket elpusztít a más módija,
A Speczeráj és Galantéria!

Módi-ruhánk azért úgy újuljon,
Hogy kevés vagyunkánk ne pusztuljon;
Igy osztán nem átkozzák hamvaink'
Miattunk szegény maradékaink.

II.

Azt mondják, hogy nem illik
A táncz a magyarnak;
Nem — ha neki czipellőt
S bő nadrágot varrnak;
De a pengő sarkantyúnak,
Kócsagtollas főnek,
Illik gyöngyös pártának.
S magyar főkötőnek.

Azt mondják, hogy magyarul
Nagy kompaniába'
Nem tánczolni, nem is áll
Rá a magyar lába;

De lám Pestvármegyében
A magyart eljárják,
Sőt, hogy magyart huzzanak,
Azt is alig várják.

A francztáncz mind negédes,
Mind szeles a német;
Nincsen mutatciója,
Csak egyről varr himet.
Melánkhólus az anglus
Szövevényes táncza;
Csak az ugrós magyar táncz
A szent Dávid táncza.

69. 1815—37. **Mészáros Bénéámin** született 1787-ben K.-K.-Szentmiklóson. A debreczeni iskolát s ott 1810-ben a II. encyclo-

rezselyemgyökeret 1 frt, 4 pár czitromot 2 frt 24 kr, zellert 1 frt, brabantzia olajat egy butelliával 1 frt, 20 font montlisztet 5 frt 12 kr, fűszerszámot 9 frt 12 kr. Egy cintál elveszett, ezt Pestről hozatták meg 6 frt 15 kr. Önként értetik, hogy a szükséges bor az egyház vagy város pinczejéből ingyen került. Ilyen lakodalmi kiadásokkal többször is találkozunk a curator s városgazdai számadásokban. (L. Czira Gergelynek február 13-ról vezetett naplóját.)

paedicus cursus tanítóságát s a seniorságot elvégezve, 1812/3-ban a göttingai egyetemen találjuk. Bár több egyház akarta lelkészének, ő a tanári állást fogadta el. Tudományossága s társadalmi műveltsége a tanuló-ifjúságnál s az előkelő köröknél is biztosította kedveltségét. Azonban a városi előljáróság nem mindenkor nézte jó szemmel, hogy a városi közönség és a compossessoratus közt fennforgó viszonyok közt ez utóbbiakhoz vonzott. Vagyonilag jólétre tevén szert, a tanárságról 1837 május 20-án leköszönt s utóbb papi karakterét is letette. Késő vénséget ért, de ruganyosságát, vidámságát, ítélőtehetségét s társalgási hajlamát folytonosan megtartotta; az egyházi, egyházmegyei s egyházkerületi és községi ügyek vezetésében is élénk, tevékeny részt vett. Nőül vette Fodor Gerzson első házasságból származott leányát Máriát. A francia háború idején Németországban élén, azon hadjáratokra nézve élő lexiconként kívánt szerepelni. Meghalt 1866 április 26-án.

70. 1833—74. Szigeti Warga János. Született Kovács-Vágáson, Abauj-megyében 1804 január 8-án polgári családból. Tanulói pályáját Sárospatakon kezdte, hol magát több úri gyermekek magánnevelése által tartotta fenn. Itt esküdt deák, cantus praeses s 1830-ban a III. gymn. oszt. 1831/2-ben pedig Kézy Mózes helyett a mennyiség- és természettant tanította. Tudományos készsége s főleg a magyar irodalom iránt kifejtett érzékéből folyólag Szemere Bertalannal együtt ő alapítá a «Sárospataki nyelvmivelő társaság»-ot.

1833-ban hívta meg egyháztanácsunk a mennyiség- és természettan tanítására, melyet, — noha Sárospatak is óhajtott utóbb megnyerni, — egész életén át megtartott. Azonban mielőtt tanszékét elfoglalta, öntökélyesbitése céljából a németországi egyetemeket látogatta meg. Legtöbbet időzött Berlinben, hol a bölcsélet és természettan, majd a neveléstan- és nevelőintézetek tanulmányozására fordította figyelmét. Ezen tudományokkal felvértezve foglalta el 1833 októberben tanári székét. A következő évben vette nőül Mészáros Beniamin és Nánási Fodor Mária leányát, Máriát.

Még 1832-ben lépett fel az irodalmi téren, kiadván husvétkor Kassán tartott egyházi beszédét a gyülekezet kívánságára. 1833-ban dolgozott a M. T. Akademia kitűzött mathematicai kérdésére s midőn külföldi utjáról haza jött, a nyert száz arany jutalom készen várta. 1834-ben a népnevelést s tanítást érdeklő Marczibányi másodrendű jutalmat nyert el. Ezek folytán 1835-ben a M. T. Akademia levelező tagjává választotta. Ez időtől számos bölcsészeti cikk jelent meg tőle az Athenaeumban s Figyelmezőben s a következő 1836-ban

philosophiai műve ujabban jutalmat nyert. Mint bölcseész Hegelt követte s Vecsei József debreczeni tanár ellenében harczolt is mellette Szeremlei Gábor, sárospataki és Tarczai Lajos pápai tanárral együtt 1838—1842; de élete vége felé az újabb angol bölcseészek befolyása is meglátszik művein. 1867-ben tudományos működéseért a M. Tud. Akademia a Marczibányi jutalommal és tiszteletére vert éremmel tüntette ki.

Irodalmi működése a nép- és középiskola csaknem minden tanágára kiterjed az abécztől a legreálisabb s legabstractabb régióig. Irt vallástant, magyar nyelv- s mondattant, abéczt és olvasókönyvet, természetrajzot, természet-, mennyiség-, bölcseészet-, nevelés- oktatást, fordított latin nyelv- és mondattant Schultz Ferdinánd után.

Főgymnasiumunk tanárai között eddigelé ő működött leghuzamosabb ideig, t. i. 41 évig, elévülhetetlen érdemeket szerezvén magának nemcsak iskolánk, egyházunk és városi közügyeink fejlesztése tekintetében, hanem a ref. felekezet tanügyeinek magasabb színvonalra emelése, sőt a hazai tudományos irodalom terjesztésének mezején is. Negyvenegy évi, fáradságot nem ismerő munkálkodásával termékenyítette a tankönyv-irodalmat, fejlesztette a népnevelést s ezen intézeteket. Széles tudása s humanus modorával új és korszerű lendületet adott iskolánkknak s tanuló-ifjúságunknak. Főgymnasiumunk fellendülésének s az absolut korszakban újra-alkulásának egyik főtényezője félreismerhetetlenül Wargá volt. Előre látásának, nagy befolyásának s magasra törő szellemének, ugyancsak alkotó eréjének egyik legfényesebb s maradandóbb vívmánya az évtizedekkel ezelőtt felállított mezőgazdasági s mesterképző intézet romjain fennálló tanítóképezdénk.

Egyházmegyénk is méltányolván Wargánk érdemeit, tanácsbírájává s pénztárnokává; egyházkerületünk tanácsbírájává s papi vizsgálójává; szülőmegyéje, Abauj pedig táblabírájává választotta.

Testi gyengélkedését érezve 1874-ben tanári pályájáról visszalépett. Meghalt 1875 január 10-én. Érdemeit méltatta temetésekor a gyülekezet előtt Filó Lajos lelkész s Ádám Gerzson igazgató tanár, az akademia gyűlésen 1875 ápril 6-án Galgóczy Károly lev. tag. Egyháztanácsunk Wargá emlékéért az utókor számára föntartani kívánván, nevére 1875 febr. 5-én 400 frtos alapítványt tett, felerészben a főgymnasiumi, felerészben a praeparandiai növendékek ösztöndíjára; s arczképét a gyűlésterem részére lefestette. Tanítványai pedig a gymnasiumnál 300, a praeparandiánál 100 frt; családja szintén 1891-ben a praeparandia 200, s 1892 évben a gymnasium növendékei részére 200 forint ösztöndíj-alapítványt tettek.

71. 1837—53. **Fitos Pál.** Született Abonyban, 1789 juniusban; 1804-ben irt alá iskolai törvényünknek, melynek bevégeztével Debreczenbe ment a felsőbb tudományok hallgatására, 1825—27-ig volt a helybeli nemzeti oskolának professora. 1827—37-ig abonyi lelkész; 1837 deczember 2 án választatott 400 frt évi fizetés mellett rendes tanárnak s itt működött 1854-ben épen nevenapján történt haláláig. Művei: 1. A h. h. nagykörösi iskola örömnépe, midőn 1837 április 16-án nt. Fitos Pál úr, mint philosophai professor tanítói hivatalába belépett. Pest, 1837. 39 l. (Tartalmazza: Bakos Ambrús iskolai inspector és főbíró beszédét s egy pár alkalmi éneken kívül Fitos Pál: «Az erkölcsiség és annak próbakövei» cz. értekezését.) 2. Halotti beszédek, melyek nh. főtiszt. id. Báthory Gábor urnak utolsó tisztességtételekor NKörösön 1842-ben tartattak. (Polgár M. és Tatai András társaságában.)

72. 1837—40. **Hegedüs Ferencz.** Született 1812. április 12-én Nagy-Körösön, hol középiskolai pályáját megfutván, Debreczenbe ment a jog- és theologiai szak tanulmányozására. Egyháztanácsunk «a szép tehetségéről ismert ifjut több jelesek és alkalmatosok között» a humaniorák tanítására választotta 1837 junius 28-án. Három évi tanárkodása után 1840-ben Dókus László, itélőmester «oldalára esküdött.» Mint tekintélyes ügyvéd az 1848/9. események legváltóságosabb idejében fogadta el városunkban a helyettes főbírótságot. — Utóbb pestmegyei, végső éveiben városi árvaszéki ülnök volt.

Meghalt 1893. október 3-án.

Nyomtatásban megjelent műve: Versek, melyeket főt. Báthory Gábor úr . . . superintendensi 25, s papi 50 éves hivatalának a pesti helv. hitv. gyülekezetben 1839 aug. 25-én nagy pompával meginnepeltetésekor készített Hegedüs Ferencz, nagykörösi helv. hitv. lyceumban költészet és szónoklat tanító. Pest 1839.

73. 1839—48. **Karika Pál.** Az erdőgyűlés 1837 ápr. 17-én választotta meg az iskolatanítókat képző s gazdasági tanintézet vezetésére. Mielőtt azonban állását elfoglalta s az egyházkerületnek 1836 május 1-én hozott határozata és ebben kimondott 1000 pfrt utazási költségen a külföldi szakintézetek tanulmányozása végett külföldre ment volna, bent a hazában a tótmegyeri gazdasági tanintézetben praktizált. Az 1839—40 évben kezdte meg tényleg tanári működését s folytatta a forradalomig, a mikor a szabadságharczban résztvevén, de meg azért is, mert úgy önmaga, mint az előjáróság meggyőződött, hogy tanársága (dadogása növekedett) nem sikeres, állásáról 1848 okt. 28-án leköszönt. A forradalom el-

multával mint magánzó városunkban telepedett le; később Abonyba, majd Erdélybe költözött.

1840-ben az orsz. gazd. intézet által kitűzött 130 arany pályadíjat «Gazdasági kistűkőr» cz. művével, melyet Szentmiklósi Sámuellel együtt készített, nyerte el.

74. 1840—49. Sánta Lajos. Született 1810-ben N.-Kőrösön, hol a philosophicus cursusát seniorsággal végezte. Bár szülei jómódú polgárok voltak, őt semmi segélyben sem részesítették. Így kelle elvégeznie Debreczenben a jogot és theológiát, hol az akkor nevezetes Tánczos Kovács két fia mellett volt nevelő. Innen academica promotióra Szabadszállásra ment. Az 1839/40-iki országgyűlésen mint juratus vett részt. 1840-ben foglalta el szónoklat-költészeti tanári állomását, melyről évenként megújuló makacs torokbaja miatt kelle 1849-ben lemondania, a mikor népszószóló s utóbb városi hivatalnok lett. A negyvenes években a helybeli védegyletnek jegyzője volt. Tanárságát, főként a classica literaturában alapos tudás, erély és szigorúság jellemzi. Meghalt 1882. augusztus 31-én.

75. 1848—49. Galgóczy Károly. Gazdaságtani, társadalmi, monographiai író s akademiai levelező tag. Született 1823. január 23-án Lápafőn, Tolna megyében, hol atyja, Gábor akkor ref. lelkész volt. Középiskoláit Gyöngyösön s Nagy-Kőrösön s ez utóbbi helyen az I. g. o. köztanítóságával végezte. Innen a jog hallgatására Pozsonyba ment.

Gyakorlati gondolkozását és tehetségét a hazaszerte kevésbbé művelt gazdaság és földmívelés emelésére irányozván s e célból 1843-ban hazánk legjelesb uradalmait meglátogatván, az orsz. magy. gazdasági egyesület vizsgálóbizottsága előtt szigorlatot tett s a mezőgazdaságból oklevelet nyert. Irodalmilag is felmutatta az elmélet és gyakorlat terén szerzett ismereteit, megírván «Népszerű gazdasági földmívelés» cz. művét 1848-ban.

E szak tudományos mívelése mellett 1846-ban ügyvédi oklevelet is szerzett; azonban szakszerűleg nem ügködött. 1848-ban a magy. belügyminiszterium statistikai osztályába rendes tagul neveztetett ki. Ugyanezen évben köszönnvén le előde, Karika Pál, egyháztanácsunk azon év nov. 10-én őt kérte és nyerte meg a természetrajzi s gazdasági tanszékre. Azonban a tanuló-ifjúság is fegyverre kelvén s mert inter arma silent Musae, s mert Galgóczy is részt kívánt venni a nemzeti önvédelemben, előbb mint ujonczozási biztos, utóbb százados lett s több ütközetben jelen volt; a fegyverletétel után Nagy-Kőrösre jött családi tűzhelyére. Egyháztanácsunk felkérésére to-

vábbra is megnyerhető lett volna megszakított tanári pályájának folytatására, ha ettől őt a kormány el nem tiltotta volna Fentartó-testületünk kényszerülvé a felső hatalmasságnak engedelmeskedni, 1849 nov. 22-én «kimutatott szorgalmas tanításáért elismerésének és méltánylásának kifejezése mellett elbocsátotta.» Később, iskolánk újrászervezésekor sem lehetett őt, az előbbi ok miatt, alkalmaznunk.

Bár kevés időt töltött Galgóczy főgymnásiumunknál, e kevés idő alatt is, méginkább a főgymnásium gazdasági földjének haszonbérlete alatt lendületet adott ifjaink s városi polgárainknak az ok- és korszerűbb földművelésre nézve, ő hozván be s ismertetvén meg a Vidacs-ekét először, mely csakhamar annyira elszaporodott a többi gazdasági eszközök és gépekkel együtt, hogy azóta szakítván gazdáink az eddigelé divott rendszerrel és eljárással, mintegy új korszaka nyílt meg nálunk is a földművelésnek.

1853-ban tőlünk Pestre tette át lakását, hol több irányú s a nemzeti irodalomra nézve áldásos tanulmányaival s tekintélyes gazdaságának mintaszerű kezelésével foglalkozik. Az ő kezdeményének, fáradságot nem ismerő munkásságának s áldozatkészségének köszöni városunk és hazánk Nagy-Kőrös városa monographiájának szerkesztését s nagy részben megírását.

Az előző századok tanárainak sorát az újrászervezés korszakáig ő fejezi be. Lőn a próphéták záróköve.

1849/50. Fazekas Lajos és Ozsváth József. Sánta Lajosnak a humaniórak tanárságától visszalépésével ideiglenesen Fazekas, helybeli születésű s szép reményekre jogosító ifjú alkalmaztatott a két (mai beosztás szerint: V. és VI. gymn.) osztály vezetésére. Azonban terhesnek találván a munkakört s előnyösebbnek ítélvén magára nézve az elemi osztályok tanítását, melyet haláláig meg is tartott, Ozsváth bölcskei születésű s a trienniumot is főgymnásiumunkon dicsérettel végzett ifjú próbálkozott meg ez osztályok tanításával; ki feladatát kívánt jó eredménnyel oldotta meg, míg az első félév végén Mentovich Ferencz át nem vette tőle az osztályok tanítását.

Ozsváth J. tovább folytatta tanulmányait Debreczenben, honnan a jog és theologia bevégezése után academica promotiora ment Vörösmartra, Baranya m. utóbb gyönki, végre kecskeméti gymn. tanár lett, hol meghalt.

76. 1850—53. **Jánosi Ferencz.** A forradalom lezajlásával, mely után új korszak nyílik meg iskolánk életében, ő kezdé meg az eddig itt működő Sz. Warga J. és Fitos Pál mellett azon tanárok sorát, kik főgymnásiumunk újrászervezésének és fellendülésének hat-

hatós tényezői voltak, kiknek nagyobb része a politikai s közigazgatási közpályáról leszorítottván s egyedül a tanügy s irodalom terén találván fel munkakörüket, lelkesedésök, írói tevékenységek s egy jobb jövőben vetett bizalmuk által tanintézetünknek régi jó hírnevét fentartani s a magyar haza előtt tiszteltté tenni törekedtek. Nemes buzgalmukat s kitartásukat, minden dicsekedés nélkül ismerve el, a legszebb siker koronázta s megadta főgymnasiumunknak a «nagy-kőrösi kis Athenae» nevezetet. Azonban azonkori elöljáróinkat is megilleti a méltó elismerés, a miért a jók közül a legjobb s legnevesebb tanerőket választották ki.

Jánosi még a régi lycealis szervezet tanáraúl választatott. Ő a három philosophicus cursuson a természetrajz, a chemia s az elméleti s gyakorlati gazdaságtan tanszékét töltötte be kezdetben azon nagyobb tanítványai részére, kik a harczai zaj után össze-
verődünk.

1851-ben már ő is az Organisations Entwurf követelése szerint tanította a természetrajzot. A gazdaságtan tanítása és gyakorlati alkalmazása, mely a mesterképezde alkotó részét tette, mint maga a képezde is, nem fért bele az újrászervezés keretébe. Annak életét leginkább csak egymaga, Warga J. igazgatónk tudta, sokszor a kormányrendeletek ellenére, fentartani s titkon, vagy különös körülménnyel és tántoríthatatlan buzgóságával fejleszteni.

Jánosi született 1819-ben Deézsén, hol atyja: Mózes kitünő ügyvéd volt s mint egyszersmind vármegye ügyésze tekintélyes társadalmi állást foglalt el. Középiskoláit, a theológiát és jogot N.-Enyeden végezte. Ezek befejeztével több évig a német egyetemeken volt, hol kiválólág a chemiára szánta magát. Életrőja, Salamon F. azt jegyzi fel róla, hogy «alig haladva meg a serdülő kort, azt lehet mondani, érett ember, kész jellem, az volt már, a mi mindig egész későbbi életében.» (Vasárnapi Ujság. 1879 jan. 12. sz.) Az 1848-diki ár magával sodorta őt is. Kossuth huszár lett. De mivel gyenge testalkatú, finnyás, rekedt hangú ember volt, activ szolgálata nem tartott soká; vegytani ismereteinek azt a hasznát vette, hogy puskaport gyártott.

1850 ápr. 7-én választatott főgymnasiumunkhoz; honnan negyedfél év eltöltése után, mint compromittált egyén, mint forradalmi puskaforrasztó, de meg azért is távozott, mert mutatkozó mellbetegsége miatt terhére volt a köztanítás. Innen Pestre ment s az irodalommal, politikai journalistikával és fölfedezési kísérletezéssel foglalkozott. Később a kiegyezés után igazságügyi ministeri titkárr

s tíz évig az «Országos Törvénytár» és «Rendeletek Tárá»-nak szerkesztője volt.

Meghalt Budapesten 1879 jan. 3-án.

Itteni tanárságában fordította Mentovich Ferenczczel és Szász Károlylyal Schödler Természetkönyvét.

77. 1850—56. Mentovich Ferencz. Született Nagy-Debreken, Erdélyben 1819 ápril 19-én. Tanult Naszódon, Deézsén s a nagyenyedi kollegiumban, mely utóbbi helyen a nagyhirű tanár, id. Szász Károly felismervén tehetségét, fia, Károly mellé nevelőül fogadta. Lelke a költészet felé vonzotta s már ifjú korában reményteljes kísérleteket tett e nemben. Unió dalai által ismerkedett meg Vörösmartyval, ki méltányolván e művet, ösztönt kapott Mentovich a költészettel foglalkozásra. Midőn a jogot elvégezte, beutazta a hazát s a külföld meglátogatása közben félétvét Bécsben, felet pedig Berlinben töltött természettani tanulmányainak szentelve. Honnan megérve a br. Kemény családnál nevelősködött.

A természet- és vegytani tudásának a forradalomban vette a hasznát, a mennyiben löpor- és gyutacsgyártással szolgálta a hazát. A forradalom lezajlása után Pestre ment, hol a hírlapok mellett dolgozgatott; később Nyitra-Ujlakon a kivégzett B. Jeszenák János fiait oktatta.

1850-ben a költészet és szónoklat tanszékére választatott iskolánkhoz; az újjászervezéskor a természettant vette át, melyet itt léteben 1856-ig meg is tartott; a mikor Maros-Vásárhelyre ment tanárnak, hol 1879 decz. 15-én halt meg.

Széleskörű ismerete, finom modora, főként kedélyessége és kifogyhatatlan humora felejthetetlenné és nélkülözhetetlenné tette őt társai között. Némely «viselt dolgai» és tettei az utókor előtt is emlékbén maradtak. A költészet-szónoklati tanszékhez lévén kötvé a búcsúztató készítés, ezt ő állandóan magának tartotta fenn s «Halotti búcsúhangok» cím alatt 1856-ban kiadta, melyekben a vallásos, kenetes hang mellett a magasabb költői szárnyalás is mindenütt kitünik. Ugyancsak itt írta «Száraz lombok» című verseit 1854-ben. Ezeken kívül fordította Szász Károly és Jánosi Ferencz közreműködésével Schödler: Természet könyvét. Tanszaka s a költészet s a mellett, hogy Báthory Gábor, helyettes püspök, főleg a német levelezés végett titkárául alkalmazta, mindig maradt ideje a kaszinóban s vadászati sportban való részvételre. Utóbb természeti és számtani iskolai kézikönyvek és magasabb természettudományok művelésével foglalkozott. A Moleschott, Büchner, Vogt s b. Holbach

materialistikus elméletekre ő figyelmeztette s ébreszte a magyar tudományos világot.

Hogy mily szeretetet vivott ki intelligentiánk s egyházi hatóságunk részéről, fenntartja azon jegyzőkönyv, melyben úgy ő, mint hatóságunk egymástól búcsút vesznek. Melegebb részvétellel és ragaszkodással egy tanártól sem vált meg hatóságunk.

78. 1851—55. Ács Zsigmond. Született 1824-ben Laskón, Baranyamegye, hol atyja, László ref. lelkész volt; gymn. pályáját Halason s Kecskeméten, az utóbbi helyen a jogot s hittant is végezte. A papi vizsgálatokat 1847-ben letevén, Daróczon (Baranyamegye) töltött 5 havi káplánság után Kecskemét s innen újonnan szervezett főgymnasiumunkhoz hivatott 1851-ben a görögnyelv és irodalom tanszékére. Iskolánk újraszervezésének s nyilvánosságának fontos munkájában odaadással működött közre, a mennyiben az Organisations Entwurf alapján Mentovich Ferenczczel, Kiss Lajos és Szász Károlylyal egyesülve kidolgozta a tanrendszert és az iskolai törvényeket.

Pontos és lelkiismeretes tanár volt. E mellett tudományos műveltsége, különösen nyelvismerete, a mennyiben 14 élő és holt nyelvet értett és beszélt, nem szoritkozott csupán csak az iskolai előadásokra. Ő is egyike volt azon férfiaknak, kik a nagykörösi kis Athenaet alkották. Angol, francia s spanyolból több maradandó s értékes műveket ültetett át a magyar irodalomba.

Innen 1855-ben Foktőre (Pestmegye), 1874-ben pedig szülőföldre, Laskóra ment lelkésznek, hol most is közkedveltségnek s tiszteletnek örvend.

79. 1851—59. Kiss Lajos. A példánytanár 1813-ban Debreczenben született, hol atyja, Sámuel rajztanár volt. Ugyanott kezdte s végezte be közép és felső tanodai pályáját, mely után 1840—47-ig br. Vay Miklós, majd Szentkirályi Mór gyermekei mellett volt nevelő, kikkel 4 évet töltött a berlini egyetemen.

Főgymnasiumunk újra szervezésekor 1851-ben választottat a latin nyelv és történelem tanszékére, hol 1859-ig működött, a mikor Mikulás János után a budai kerületben cs. és kir. prot. tanfelügyelőnek neveztetett ki. A bécsi kormány németül, vagy latinul kívánván velünk levelezni, mi a latint választánk s jegyzőkönyveinket Kiss Lajos vezette s fölterjesztéseinket leginkább ő fogalmazta kifogástalan classicitással.

1861-ben a protestánsok visszanyervén önkormányzatukat Kiss Lajos nyugalmaztatott és latin s görög nyelv- és irodalommal foglalkozott. Meghalt Budán 1867 okt. 6-án.

Itteni irodalmi művei: 1. Ókori földrajz és történelem. Pest 1854. 2. Görög nyelvtan Curtius után. Pest 1857. 3. Schenkel Görög elemi olvasókönyve Curtius nyelvtanához. Pest 1858.

80. 1851—53. **Szász Károly.** Dunamelléki ref. püspök, budapesti első lelkész, V. és K. O. miniszteri tanácsos, a M. Tud. Akad. alelnöke, főrendiházi tag stb. született Nagy-Enyeden 1829 jun. 15-én. Hasonló nevű, a jogtörténelemben, classicismusban, s a realirányban s államügyek vezetésében kimagasló atya id. Szász Károly nagyenyedi tanár s Mentovich Ferencz vezetésén tanulmányaiiban, nem csodálható, hogy szép lelki tehetsége annyi munkára s különböző irányban a legmagasabb képzettségre ki-művelődött. Mielőtt már itteni magyar nyelv és irodalmi tanszékét, melyet Aranyra engedett át, s a helyett a mennyiségtanít, melyben szintén nagy tudással s előszeretettel rendelkezett, elfoglalta volna; kimagaslott a költészet terén s az európai művelt nyelvek ismeretével s tudásával. Azonban nagy előszeretettel tanulmányozta a szépirodalmat s a theologia mezején is oly sikert ért el, hogy már 1851-ben papi vizsgát is tett. Kiváló érdemeket szerzett magyar nemzete előtt az irodalom legtöbb ágában, különösen a műfordítás mezején, a melyben utolérhetetlen.

Mint 22 éves ifjú foglalta el itteni tanárszékét. S bár több tanítványával csaknem egykorú volt, — ha némelyiknél nem fiatalabb, ezeknek, valamint az előjáráságnak osztatlan szeretetét és tiszteletét, a felmutatott siker után, kiérdemelte. Mélyen sajnáljuk, hogy tanáraink szép koszorúját csak két évig diszithette. Azonban, ha távozott is, alkalomadtán többször meglátogatta a kört, melyhez őt lelke s tanulmányai vonzották; szerencsétlente hivatalos állásából folyólag is több ízben iskolánkat. Azon korról reánk maradt jegyzőkönyve, szervező munkássága, a törvényeknek s a tanrendszernek átdolgozása fennen hirdetik ítélő tehetségét, munkakedvét s kitartó lelki erélyét. Első nejét, a széplelkű s tehetségtű Szász Polixénát, unokahugát, 1852-ben itt vette s 1853 július 13-án itt temette el. Iduna sírját maig tiszteletben s díszben őrzik árnyas temetőkertünkben főgymn. tanítványaink.

További fényes és hasznos pályáját követni nem e lapok vannak hivatala. A nap összes sugarát egy prismában nem foghatjuk fel. Ő egyházunké és magyar hazánké levén, tetteit Clio írja meg.

Tanintézetünk felemelő önérzettel s mint főpásztorára tisztelettel tekint reá, mint kis Athenaenk többi jeles tanáira.

Itteni irodalmi működése: 1. Számtan, atyjával együtt, 2. Schödlér: Természet könyvét Mentovichchal s Jánosival együtt fordította 1852-ben, 3. «Iduna hagyományait» kiadta 1853-ban, 4. »Külföldi költők» műfordítása.

81. 1851—60. **Arany János.** Bizonyosan nem érzik magukat megsértve főgymnasiumunk sem élő, sem elhunyt tanárai, ha főgymnasiumunk aranykorát az ő nevéhez fűzzük s őt Nagy-Körös kis Athenaeje középpontjának nevezzük a körünkben töltött 9 év alatt. Egyéni puritán jelleme, rendkívüli tanítói képessége, tanítványainak tisztelő ragaszkodása s magyar irodalmi alkotása nemcsak iskolánknak, hanem a magyar, sőt a művelt nemzetek egét is bera gyogja. Helyesen jegyzé meg Wurga János igazgató 1860/1-dik évi «Értcsitőnk»ben: »Kilencz éven át elsőrendű disze volt intézetünknek: buzgalom, lelkiismeretesség- s ügyszeretctben egyfelől, szakismeret, humanitas és jó collegialitás tekintetében másfelől, senki sem multa felyül őt Tiszttszrai ő ökké kegyeletesen emlékezendnek e férfiúra, jó kedélyére, páratlan becsületességére s gazdag ismereteire!» Városunk intelligentiájából csak néhányat tisztelt meg barátságával. Társadalmi élete leginkább tanártársaira s az őt gyakran látogató Akadémikusok s írók bizalmas és kedélyes körére szorítkozott, melyben vidám kedélye és nyílt őszintesége adomázásban és szellemességben, olykor játsziságban tükröződött vissza.

Élettörténetét s műveit minden magyarnak jobban kell tudnia, mintsem azok ismertetését s méltánylását e rövid keretbe szoríthatnók. Csak annyit jegyzünk itt fel, hogy született 1817 mártius 2-án Nagy-Szalontán s hogy 1851 novemberben jött hozzánk a magyarnyelv és irodalomnak az V—VIII. osztályban s az ezzel egybekötött latin nyelv (V—VI. osztályban) tanítására s 1860 augusztusban távozott tőlünk a Kisfaludy-társaság igazgatójául, mely állást csakhamar a tudományos akademia titkárságával cserélte fel. Az 1851 október 3-iki presbyteri gyűlés elhatározta, hogy Szász Károly helyébe «honunk egyik nevezetes költője, mint a ki a nevelésben szinte jártas és hajlammal bir, hívassék meg.»

1851 október 19. presbyteri gyűlés: «Arany János úr leveléből sajnálattal olvasván . . . , hogy a tanárságot anyagi körülményei, különösen a messzeség miatt a költőzködéssel együtt járó költség tekintetéből el nem fogadhatja.»

Végzés: «Az egyháztanács átlátván Arany János úrnak a

messzeség miatt származható nagy költségét, hogy e tekintetben is az okozandó költsége visszapótoltassék, utazási és költözködési költségre 120 ezüst frt. fizettetik ki az Egyházi pénztárból.»

Ez azon időben, mikor 600 pforint volt a tanár egész évi rendes fizetése, jelentékeny, de szívesen meghozott áldozat volt.

Tanárunkká történt megválasztatását gr. Thun megerősítette. Polgár Mihály püspökünk pedig megerősítő levelében szerencsésnek vallotta magát s iskolánkat, hogy ily férfiút megnyerhettünk. Mielőtt őt megnyertük, a magyar irodalomra Szász Károly vállalkozott; a midőn pedig Arany megérkezett, az első tanáriszéken Szász Károly önként kitért Arany elől s önérettel engedte át a magyar irodalom tanítását, maga pedig a helyett a mennyiségtant vette át, melyet szintén előszeretettel művelt. A magyar nyelv és irodalom tanításában s az önképzés terén akként vezette növendéinket, hogy mindegyik osztálytól pontosan megkövetelte a házidolgozatok pontos elkészítését, ezeket rövid, de velős észrevételével kísérte; tanítványaitól a szavalást megkívánta s a szabadon választott darabok előadását megbíráta; a magyar szépirodalmi műveket tanítványaival olvastatta, magyarázta s fejtegette. Mely utóbbi eljárásával azt érte el, hogy a remekebb helyeket s darabokat jobb növendékei önként tanulták meg könyv nélkül is. Ekként helyettesítette s tette nélkülözhetővé az ő itteni tanárságában a methodus docendibe különben is be nem egészen illő, sőt megtiltott önképző társaságot.

Arany János meghalt 1882 október 18-án Budapesten. Temezésén, ugyancsak szobrának leleplezésén városunk, egyházunk, iskolánk és tanári testületünk képviseltette magát. Megtisztelte egyházunk az által is, hogy nevére főgymnásiumi növendékeink részére 400 frtos ösztöndíj alapítványt tett. Megtisztelték egykori itteni tanítványai azzal először, hogy a halálát követő évben 1883-ban összejöttek városunkba s kis hiján 1000 frtos ösztöndíj alapot raktak össze egy vagy két gymnásiumi növendékünk jutalmazására s míg az összeg 1000 frtra növekedett, Kún Kálmán miskolci törvysz. bíró 50—50 frtot adott az alapítvány kamata fejében; — másodszor azzal, hogy szobra leleplezésekor 1893 május 14-én Budapesten baráti találkozásuk alkalmával előbbi alapítványukhoz 130 frtot ajándékoztak; Dr. Holländer Adolf, jankováczi orvos pedig 250 frtot tett le ez alkalommal alapul szegényebb sorsu növendékeinknek könyvvel leendő segélyezésére. (L. Adomány rovat.) Ugyanekkor elhatározták, hogy a magyar nemzet ezredéves ünnepélye évében 1896 július 1-én Arany nevének s tanárságának

s egyszersmind főgymnásiumunknak megtisztelésére lehetőleg minden egykori tanítványa városunkban egybejön.

Itteni tanársága alatt napvilágot látott művei: 1. A Nagyidai cigányok 1852. 2. Toldi 2-ik kiadás 1853 és 3-ik kiadás 1857. 3. Toldi estéje 1854 és 1859. 4. Kisebb költemények 1856 és az 1855/56 évi iskolai tudósítványunkban először megjelent «A magyar nemzeti versidomról» cz. nagybecsű értekezés. Itt írt több gyönyörű versei közül Nagy-Kőrösre vonatkozik a «Tetétleni halmon» és a «Vén gulyás és temetése» című. Szépsége és korszerűségére való tekintetből jónak látom közölni az előbbenit, melyre az adott közvetlen alkalmat, hogy ide, Tanárky G. birtokára, több tanártársával együtt kirándult.

A tetétleni halmon.

Még áll a domb s én állok a felett,
Játszik velem bűbajos képzelet.

Csekély a domb, alig emelkedő,
Ormán csak fű, nem a bérc fenyve nő.

Csak, mintha pajzán szélfiak szeszélye
Egykor magát mulatta volna véle,

Midőn a porba' játszván, mint szokott,
Fövényből a pusztán csibét rakott.

Vagy, mintha ember hánytá volna
nem rég ...
Ki gondolná, hogy százados nagy
emlék!

Hogy épen e halmon verette sátrát
Honunk szerzője, diadalmas Árpád!

Innen tékinte szét uralkodó
Szemekkel a vitéz honalkotó,

Le a Tiszáig, melyen túl ama
Berek sötétül, a táj karama,

S le Alpárnak, hol a kevély Zalán
Földönfutóvá lesz ... holnap talán!

Ma még a zászló mind nyelére függ,
Ma még a harczlovat békózza nyűg;

Békén legelnek a halom körül
Ropogva, mint láng, mely avarba dül.

Egy ménes ez, egész a látkörig,
Hol a nap fénye játszva megtörik.

Csúcsos süveggel a tengernyi sátrak
Elszórva mindenütt, — s a deli bátrak

Mint a köpüből méh, ha rajt ereszt,
Körül donogják a szellős ereszt.

Itt ősi dal zeng bujdosó Csabáru,
Bús vigalomban a szív öble fájul;

Ott kanczatejnél, mely borrá megerjed,
Harsány mulatság nyers lármája
gerjed,

Mig ösztörűfán egy-egy vizsga kém
Függ, mint árbocz fölött hajóslegény,

Vagy egy vezér, a hadnak pásztora,
Vágtat s nyomán fölkel a föld pora.

Megszólal egy kürt napnyugat felé,
Csatára hívó — ez a Lehelé...!

Nem, nem, — csak a szomszéd Abony
vagy Törtel.
Kanásza mulatá magát a kürttel.

Gulyát növel a tábor helye s ők
Alusznak régen, a honkeresők.

De te virulj lábuk nyomán, Tetétlen!
Bársony füvet, sarjút tenyész a réten,

Hogy a kaszás ha egymást sarkalá,
Kövrer rend dőljön a csapás alá.

Terhes kalászkok habzó aranya
Borítsa földed, — s a csinos tanya,

Mely ott fehérlik zöld fasor megett,
Hordjon magán jólléti bélyeget;

Körözze mindég színe-telt majorság,
Hogy lássa hasznát Isten, ember,
ország, —

És álljon a domb, a multak jele,
Kímélve bánjon a vész is vele.

1855.

82. 1851—69. Weiss János. Született 1818 aug. 26 án Szepes-Olasziban, tisztes, polgári, ág. hitv. ev. szülektől. Felsőbb iskoláit elvégezván s a németországi egyetemeket, Hallét, Jenát s Berlint meglátogatván, előbb a B. Duka, utóbb a B. Ambrózy családnál nyert magánnevelői állást, melyet a temesvári tanársággal cserélt fel. Innen, az 1848/49-iki események a harczterre szólitván, kised vagyonából kifosztva, elűzték. Azután tudományának élve, szülő-városában vonta meg magát. Mig főgymnasiumunk szervezése alkalmával barátjának Mikulás Jánosnak, ki később cs. és kir. prot. felügyelőnk lett, ajánlatára egyházkerületünk őt választá főgymnasiumunkhoz a német nyelv és irodalom tanszékére, mely tanszakot Mentovich távoztával a természettannal cserélt fel. Classicus németségének félreismerhetetlenül nagy hasznát vette intéze-tünk az absolut korszakban.

Nagy tudású és szép műveltségű tanárunk meghalt 1869 november 27-én.

Munkája: «A visszakerülő mozgás, avagy a lengés, rezgés és hullámozás törvényeinek elméleti kifejtése», mely az 1857/8. évi értesítőben jelent meg. Ezen kívül részt vett Csikay, Kiss s Szilágyival együtt Pütz Vilmos: «Földrajz és történettan alaprajzának» 1855; ugyancsak Kiss L. és Szilágyi Sándorral Dr. Beck József: «Egye-temes történelem» 1856. fordításában.

83. 1851—1856. Csikay Imre. Született Kecskeméten 1820 november 8-án, hol összes iskolai pályáját is seniorsággal s 2 évig a gymnasiumban köztanítósággal végzé. Ennek végeztével 1846-ban Bécsbe ment, az ottani prot. theologiai intézetben a papi, az egyetemen pedig a philosophiai tudományokat hallgatni. 1847-ben Sárközy Kázmér gyermekei mellé nevelőül alkalmaztatott s mint ilyen az ez évi országgyűlést Pozsonyban élte át. A forradalom előtt és ebben részvéte után Kecskeméten, mint segédtanár működött, honnan 1851-ben főgymnasiumunk tanárául nevezte a duna-melléki egyházkerület, mely állást 1856-ban a duna-vecsei lelkész-séggel cserélte fel. Volt a solti egyh. megyének aljegyzője, al- majd

főesperese s a dunamell. egyh. kerületnek pénztárnoka. Meghalt 1895 október hóban Kecskeméten, hova szüretelni ment.

Művei: 1. Vezérfonal a bibliai ismeret és történethez, Palestina földrajzával, mely innen távoztával is kézikönyvül használtatott. Kéziratban maradt egyháztörténelme s erkölcsstana, melyeket a bécsi kormány nem engedett kinyomatni s csak mint ilyeneket használta tanításában.

84. 1853—67. **Szilágyi Sándor.** Akadémiai r. tag, egyetemi könyvtári igazgató, a történelmi társulat titkára, a «Századok» szerkesztője, stb. Született Kolozsvárt 1828 aug. 30-án. Atyja, Ferencz kolozsvári philologiai tanár, történész és publicista volt; ki korán elhunyt szépreményű fiának, Bélának nagybecsű könyvtárát iskolánknak ajándékozta s ezt a magából is gazdagította.

Szilágyi Sándor atyja éber gondjai alatt Kolozsvárt elvégezvén a középiskolai tárgyakat s a családi körben a német és francia nyelven való társalgást is elsajátítván, juratuskodott Maros-Vásárhelyen, majd fogalmazó gyakornok lett az erdélyi kormányszéknél. Az 1848/49 szabadságharcban a hadsereg élelmezési osztályában működött. 1852-ben kecskeméti, a következő évben pedig nagyköroői tanár lett, hova őt az itteni jeles tanárkarral való szoros barátság s együttműködhetési vágy s az intézetnek szilárdabb és gyorsabban emelkedő alapon fejlesztése vonzotta. Mielőtt történelmi tanszékét elfoglalta, történelmi s szépirodalmi téren — főleg a forradalmi emlékek megírása által — szerzett érdemei fényt vetettek nevére. A történelmi s földrajzi tanszékre hivatott, e mellett tanított magyar nyelvet is; Szabó Károly távoztával, itteni hivataloskodása alatt, könyvtár-őr, melyet Szabó Károly kezdeményezése után és terve szerint szakszerűen rendezett; mely ma is a két könyvtárnok nyomain kezeltetik. Tanári működése mellett épen a könyvtár rendezésével is hatott tanítványaira, a mennyiben bő tárgyismerete alapján velök készséggel és könnyed modorával megismertette az írókat s több műveik lényeges tartalmát; ekként fejlesztvén növendékeiben a tudomány s a magyar irodalom szeretetét, méltánylását. E közlékenységet, ártatlan kedélyességét s szívjóságát ma is érezteti környezetével.

Mentovich távoztával ő lett Báthory Gábor mellett a püspöki titkár. Arany távoztával átvette a magyar irodalom tanítását s az ifjúsági önképzőkör vezetését; a 60-as évek elején, a régebbi lycealis rendszerrel, a IX. osztály is visszaállítatván, ebben a gymnasiumi tárgyak mellett az I-ső évi jogi szak tárgyait is előadta.

Tanítványai tisztelték benne a tudóst, szerették a jó barátot. Társadalmi műveltsége s mindenkire alkalmazkodni tudása, a miveltek körök társaságos egybehozása városunk intelligentiája előtt biztosította általános kedveltségét.

1867-ben a nemzeti alkotmány helyreállításával B. Eötvös József mellé miniszteri titkárnak neveztetvén ki, elhagyta intézetiinket s városunkat. Azonban családi kötelek csatolván őt városunkhoz, ifjabb éveiben gyakran szerencsételte látogatásával barátait s rokonait. Miniszteri titkárságát az egyetemi könyvtár igazgatóságával cserélte fel. S részint mint történész s egyetemi könyvtárnok, részint mint jó barát jelentékeny adatokkal s utasításokkal segédkezett e jelen mű megírásában is.

Itteni irodalmi művei: 1. Világtörténet I. r. 1854. 2. Balla Gergely: Nagykörösi krónikája 1856. Szabó Károlylyal együtt II. kötet. Inczédy Pál: Kecskeméti névtelen, Szakáll Ferencz s Vizaknai Briccius Gy.: Naplófeljegyzései 1660—1715-ig; 1860 Szabó Károlylyal együtt. 3. Török-magyar kori történelmi emlékek; okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon, Nagy-Körös, Czegléd, Dömsöd, Halas levéltáraiból Szilády Áronnal I. és II. kötet 1863. 4. 1858/59. főgymnasiumi értesítőnkben: «Nagy-Körös városa török levelei nh. Repiczky János fordításai szerint.» 5. Kiadta Bod Péter: Kösziklán épült ház ostromát 1866. Lipcse. 6. Erdély története 1865. 7. Vértanúk a Magyar Történetből. Pest 1867 (Előszó. Nagy-Körös 1866 szept. 30.) 8. Bánffy Dénes kora és megöletése. Történelmi rajz, melylyel a M. Tud. Akademiában széket foglalt. Pest 1859. 9. Zrinyi Péter. és társai ligája. A rendkívüli törvényszékek. Lipcse 1867.

85. 1853—1870. **Losonczy László.** A magyar nép egyik kedveltebb és nagy termékenységű népies költője született Kecskeméten 1812 május 25-én. Tanulását szülővárosában kezdte s folytatta a philosophia bevégezéseig; a jogot és theológiát pedig Debreczenben hallgatta, hol pályájának végeztével a korán elhunyt Nagy Imre helyébe a költészeti osztály köztanítójául alkalmaztatott. — 1841-ben az ér-szalaci akad. rectoriára ment, hol két évet töltvén, 1843-ban Komáromi György, bihari követtel — mint fogalmazó — Pozsonyba ment. 1844-ben a gyönki, 49-ben a kecskeméti gymnasiumba, innen 53-ban főgymnasiumunkba hivatott a latin s magyar nyelv és irodalom tanszékére. Itt működött, mint tanár és költő 1870-ig nagy szorgalommal, mignem azon rögeszméjében, hogy mindenütt mellőzik és nem részesül a megillető elismerésben,

búskomorság lepte meg, mely később elmezavarrá fejlődven, a budai irgalmasok kórházában ápoltatott, hol igen rövid idő alatt visszanyerte ugyan eszméletét s Czeplédre vonúlt fiához, de utóbb a búskomorság ismét erőt vett rajta s meghalt Budapesten 1879 augusztus 2-án. Borosnyay Oszkár, miniszteri tanácsos, ki véletlenül találkozva a gyászmenettel, egyedül kísérte temetőjébe egykori jó tanárát, azonnal mozgalmat indított, hogy a jónevű költőnek siremléket emeljünk. Mintegy pár száz forint áll rendelkezésünkre e célra.

Itteni irodalmi művei: 1. Költemények I. Pest 1853. 2. Költemények II. 1857. 3. «Kesergő Lant», gyászköltemények, búcsúztatók, halotti énekek és sirversek. Kecskemét 1879.

86. 1853—1854. **Tomory Anasztáz.** Jeles mérnök, főgymnasiumunk tiszteletbeli tanára, született 1825-ben Duna-Földvárt, hol atyja — Theodorovics — boltos kereskedő volt. Tanult Sz.-Fehérvárrt és Pesten, hol mérnöki oklevelet nyert, miközben magántanításból s irodalmi vállalatából, «Emlékkönyv» cz. anthológiájából tartotta fenn magát. Azon korbéli hirneves tanáraink ajánlatára, Szász Károly távoztával, több ref. felekezeti pályázó mellett egyháztanácsunk őt, a gör. kel. szertartású férfiút választá meg a mennyiségtanra.

A ref. főgymnasium tanára, egyszersmind az itteni görög fiókegyház curatora is lett egyszerre. Azt írta róla Arany Tompának: «Van két új collegánk, az egyik Tomori, egy becsületes görög fiú, unser Muszka.» E czím, mely azon korban élénk és gyászos emlékken élt, úgy megtetszett Tomorynak, hogy maga is gyakran így jelenté be magát látogatások alkalmával: itt a muszka professor. S bár nemzetiség és felekezetiiség tekintetében nem tartozott közénk; de azért testestől-lelkestől magyar volt. Hát biz én — mondá — vér szerint alig számíthatnám közétek magamat, de lelkem egészen a tietek.

A vidám társaságokat szerette, s őt, a szegény tanárt is szerették, a női körök, mert szívesen s jól tánczolt, a férfiak, mert tósztozott s előkelően mulatott. Legszívesebben időzött tanár s érdemes írotársai között.

Egy tanévet töltött iskolánknál buzgón és sikeresen. Az első érettségi vizsgálaton fényes bizonyítékát adta tanítói képességének. Egy év múlva azonban, mivel nagybátyja, Baranovszky Miklós, kinek Hamburgban és Bécsben műkincsekkel gazdag palotái voltak, roppant vagyonát Tomory anyjára, illetve annak örököseire

hagyta, lemondott, azon kérelmének kifejezésével, hogy ő a nagy-kőrösi főgymn. tiszteletbeli tanári czimét megtarthassa; melyet fentartó testületünk örömmel meg is adott. A czim viselésében iskolánk lett megtisztelve. Búcsúlakomájáról s több baráti összejöveteléről, különösen Jókai gyönyörű és vonzó leírásán kívül, a görög templom falai — jelenleg városi kisdedővő intézet — zenghetnének dicshymnusokat.

A szegény ifjú s szerény javadalmazású tanár meseszerű gazdaggá levén, a mellett, hogy a magyar irodalom és művészet fejlesztésére országosan elismert és magasztalt áldozatokat hozott, hogy a még szegényes sorsában, de nemes vágygyal itt tervelt teljes magyar Shaksperet létrehozta, jótékonyságát intézetünkkel is érezte; a mennyiben évek hosszú során 5, majd 3 aranyat küldött évenként a VIII. g. o. «legderekbabb tanulójának.» S hogy ez áldozata örökké fenmaradjon, az általánosan úgy nevezett Tomory aranyak helyett 1888 május 21-én kelt alapítványi levele értelmében 500 frt alapítványt tett a magyar irodalomban s magyar írásbeli dolgozatokban legjelesebb VIII. g. o. tanuló jutalomdíjául. A következő évben nevelt leánya által olajba festett arczképét ajándékozta diszes keretben főgymnasiumunk számára.

Meghalt 1894. októberben. Itt irt műve: Mennyiségtan I. és II. füz. Pest 1854.

87. 1853—55. **Móricz Sándor.** E forradalmi honvéd alezredes, theresienstadti államfogoly, született 1820 január 8-án Köpeczen, Háromszékmegyében. Tanulmányait Kézdi-Vásárhelyen kezdte s mint fegyvertiszt Bécsben fejezte be. A forradalomban Gál Sándorral együtt tartották fel Lüders orosz táborát Bem megérkeztéig. (Horváth M. «Függetlenségi harcz története.» III. k. 275. l.) Két évi fogsága és minden vagyonának elvétele után Báró Radákné Gr. Rédey Klára, eme kimagasló magyar honleány, fiának, Ádámnak nevelését bízta reá. Ezzel jött főgymnasiumunkhoz s lett két évig rajztanárunk; de nótórius forradalmár levén, meg nem erősített tanári állásában. Innen Br. Radák Ádámval Bécsbe ment; honnan megtérve s nevelőségét befejezve, Br. Radáknétól a bikszádi fürdőt bérelte s tette vonzóvá és keresetté 1860-ban. Elkobozott jószágát 1859-ben kapta vissza. 1869-ben m. kir. honvéd alezredes s 1872-ben a m. kir. Ludovika akadémia első igazgatója lett. 1875-ben nyugalmaztatott. Meghalt 1882 augusztus 20-án Nagy-Szebenben. (Életradatai: fia, Dr. Móricz K. kecskeméti jogtanár közlése után.)

88. 1854—79. **Deák József.** Született 1814-ben Nagy-Körösön, polgári rendű szüléktől. Középiskoláit itt helyben elvégezvén, egy évi gymn. oszt. tanítósága után, 1835-ben Debreczenbe ment a jogi és theologiai tárgyak tanulása végett, s 1837-ben Világosvárra a Bohus családhoz nevelőnek. 1838-ban az Inárcsi Farkas fiúk, Elek és László nevelését vezette ide haza, majd az eperjesi, pozsonyi s debreczeni collegiumnál. E családdal teljes életében fenntartotta a legbensőbb viszonyt. 1843-ban Szél Imre nádori ítélőmester mellé esküdött jurátusnak. Az 48/49 szabadságharcban polgártársainkkal, mint nemzetőr vett részt.

1854-ben választott a latin és magyar nyelv tanárának, e mellett nagy melegséggel tanította később a magyar történetet. Tanári állásáról 1879-ben önként nyugalmába vonult. 27 éves tanári pályájáról való visszavonulását azzal pecsételte meg, hogy különböző iskolai czélokra 7000 frt alapítványt tett oly kikötéssel, hogy ez összeg 22.000 frtra növekedvén fordítassék rendeltetésére. Ezen kívül rokonaira is jelentékeny összeget hagyott.

Megérdemlett nyugalomát kevés ideig élvezhette; meghalt 1883 május 5-én.

Soha meg nem házasodott. Ezért magára s minden nőtlen férfiúra boszankodott. — Ezt kifejezte az által is, hogy a tanárok javadalmazására tett alapítványának élvezéséből kizárta a nőtlen tanárokat

Műve: «Rövid latin-Mythologia és Prosodia» Nagy-Körös 1878. Kéziratban maradt fenn «Római régiségtana».

89. 1854—70. **Dr. Lengyel Dániel.** Przmysli Lengyel Dániel, vagy ősi lengyel néven: Lubomirski, született 1815-ben november 15-én Kolozsvártn. Atyja, István gróf Kendeffy Ádám nevelője, később jószágigazgatója és a kolozsvári collegiumban a bölcsészet tanára volt, hol Dániel is ifjúkori tanulmányait végezte. 1835-ben Pestre ment medicusnak s 1842-ben orvostudorrá avattatott; azon évben az abrudbányai bányász-orvosi állást nyerte el. 1845-ben Vajda-Hunyadra kamarai orvosnak neveztetett ki; a 48/49-iki harci zaj, a honfiai köteletségérzet kicsalta békés otthonából s nem mervén övét a félig oláh Hunyadon hagyni, magával vitte nejét és gyermekeit Bem táborába; ott volt Gyula-Fehérvár ostrománál, ott a világosi fegyverletételnél, a mikor mint őrnagy törzsorvosnak egész kórházával Déván kellett maradnia, hol napát s nejét 3 nap alatt kolerában elvesztette. A besorozástól orvosi minősége s tekintélyes pártfogói mentették meg. Ekkor vette nőül második feleségét,

budai Schiesszel Jozefát, balázsfalvi gyógyszerész leányát, kit az irodalom terén Dalma néven ismerünk 1851 és 52-ben Zaránd megyei tiszti főorvos volt, honnan Pestre költözött s a Rókus kórház első segédorvosa lett.

E foglalkozása közben hívta meg 1854-ben egyháztanácsunk főgymnasiumunkhoz a természetrajz és német nyelv tanszékére. A természetrajzi gyűjteményt nemcsak nagyban gyarapította választékos tárgyakkal, hanem szakszerűen rendezte s katalogizálta is azt s akként, hogy az még ma is irányadóul szolgál. Tanári tisztén kívül orvosi gyakorlatát is folytatta; tagja volt a budapesti orvosi egyletnek, a magyar természettudományi s a bécsi cs. és kir. földtani társulatnak. Innen a losonczy, 1875-ben a fehértemplomi állami főgymnasiumhoz neveztetett igazgatónak. 1876-ban gyengélkedett, s szabadságoltatott; 1878-ban nyugalmába lépett; meghalt 1884 aug. 18-án Pozsonyban.

Művei: Ifjabb éveiben a sziniköltéssel is foglalkozott. Irta: 1. «Gizul» cz. eredeti operaszövegét. 2. Fordította a «Fekete Domino» cz. operát. 3. Orvostudori értekezés a «A fürdők gyógyerejéről s használatáról»; továbbá 4. «Fürdői zsebkönyv, magyarországi összes fürdőinek s ásványvizeinek ismertetése». E műve német nyelven is megjelent 1854-ben. 5. Orvosi tanácsadó városon és falun. 6. Szülék kötelessége gyermekeik iránt.

90. 1854—64. **Szotyori Nagy József.** Született 1830 Debreczenben, hol tanulmányait kezdte s végezte. Hajlama a rajz és zene felé vonzotta. Az utóbbit művelte elméletileg és gyakorlatilag. A 48-iki események a harczterre szolitották, melyet mint tüzér harczolt végig. Ezek lezajlásával a megszakított iskolai pályát, mint már képzett zeneismerő, a czeplédi organista-kántorsággal váltotta fel. Innen hivatott meg Vajda Ferencz kántorunk mellé félfizetésre; orgonánk felállításával egyszersmind organista lett. E minőségében alkalmaztatott a képezdéhez a zene és ének tanításra rendes, a főgymnasiumhoz az énektanításra melléktanárnak.

1864-ben Sárospatakra, utóbb Losoncra neveztetett ki az állami tanítóképezdéhez, hol jelenleg is működik.

Dal- és egyházi énekszerzeményei a nép és a felekezet ajkain ma is élnek.

91. 1854—55. **Salamon Ferencz.** Született Déván, hol atyja ref. lelkész volt, 1825 szept. 4-én. A nagyenyedi collegiumban id. Szász Károly és Zeyk Miklós voltak tanárai s mintaképei. Atyja halála után minden segélytől megfosztatván, a naponkénti két

czipó s évi 100 bankó forintnyi ösztöndíjból tartotta fenn magát. Biennis deák korában az által menekült meg a nélkülözéstől, hogy báró Kemény Simonné hívta meg udvarába nevelőnek. A 48-iki események őt is a honvéd zászló alá vitték. Hadnagy lett. Csucsánál egy ágyu kerék összetörte lába fejét; gyógyítás végett Nagy-Váradra vitték, hol szállásadójának siketnéma fiát beszélni és olvasni tanította. A muszkák bejövetelére felgyógyult. Világos után ismét Nagy-Váradon vonta meg magát s ott több siket-néma gyermek tanítása körül bámulatos sikert tüntetett fel. 1851-ben Pesten az orvosi szakhoz iratkozott be s szenvedélylyel tanulmányozta a matematikát. 1853-ban hívta meg fentartótestületünk, Tomory távoztával, a matematika tanítására. A történetírás terén itt működött először, a mennyiben a hódoltsági emlékek összegyűjtésében s megírásában Szilády Áron és Szilágyi Sándorral együtt dolgozott. Egy év múlva, minthogy maga megvallá, hogy a középiskolai tanárság nem terem számára babérokat s a Bonitz-Chrisar-féle Entwurf nem illett bele az ő rendszerébe, visszatérván Pestre, a hirlapirodalomra, majd a történetírásra szentelte magát s az e téren kifejtett tudományos működése s elért sikere folytán a Kisfaludy-társaság s a magy. tud. akadémia tagja lett, s mint egyik kiváló történettudósunk egyetemi tanár, a hivatalos Budapesti Közlöny szerkesztője 1892-ben Budapesten halt meg.

Irodalmi munkálkodását s érdemeit méltányolja Szilágyi Sándor történettudósunk az 1894 nov. 26-án az Akadémia összes ülésén tartott kitünő emlékbeszédében.

92. 1855—60. **Szabó Károly.** A nagy görög nyelvész s magyar történetíró született 1824 decz. 14-én Körös-Tarcsán, hol atyja, Mihály, ref. lelkész volt. A puritan jellemet atyjától, a lobbannékonytságot anyjától örökölte, a töstörzsökös magyar nyelvérzékét s fajszeretetet a szép k.-tarcsai néptől kezdte tanulni. Középiskoláit Debreczenben, a jogot magán úton Késmárkon végezte, hol a mellett a görög nyelvben is tökélyesbitette magát Hunfalvy Pál alatt; 1845-ben tette le az ügyvédi vizsgálatot. A helyett, hogy az ügyvédi pályára lépett volna, hazafiúi lelkesedéstől ösztönöztetve Fiuméba a tengerészeti akademiába ment, honnan egy jó kiadású Thucydidest hozott magával, mely mű megadta itteni tanárságában az ő nem tisztességtelen «Tukidides» nevét. Gyenge szervezete és egészsége miatt kelle haza jönnie. Egy évet — üdülés végett — édes atyja házában töltött. 1847-ben Pestre ment, hogy részt vegyen a Toldy Ferencz által megindítani szándékolt «Magyar tudósok

tára» című vállalat szerkesztésében. 1848-ban kiadta az Euripides fordításait. Mig ezt nyomták, a «Kossuth Hírlapja»-nál, mint journalista szerepelt. Ezután részt vett a szabadságharcban, melyben hadnagy lett. Ennek lezajlása után gr. Teleki József hívta maga mellé segédül s a görög források fordítójául, s mint ilyen ő tisztázta és rendezte sajtó alá a «Hunyadiak kora» című nagyszerű történeti munkát. Gr. Telekinek 1855-ben történt halála után hívta meg egyháztanácsunk Ács Zsigmond helyére a görög nyelv és irodalom tanszékére. Itt könyvtárnokká is megválasztatván, a Szilassy György adományából felszaporodott könyv- és kéziratárt nagy passióval kezdte rendezni és sajtóságos szép betűivel írta a czimlapokat s a főkönyvet.

A görög nyelvet nagy buzgalommal és szeretettel tanította intézetünknel 1860-ig, a mikor az Erdélyi Muzeum Egylet könyvtárnokává választatván, Kolozsvárra ment, hol 1872-ben a Ferencz József tud. egyetemen a magyar történet rendes tanárává nevezetett ki. Mint ilyen, párszor a magyar kormány képviselőjében főgymnasiumunknál az érettségi vizsgálatot is vezette.

A fáradhatatlan munkás tanár, a rendíthetetlen magyar, a jó barát és történetíró nem érhetvén meg nemzetünk ezredéves ünnepélyét, mely ténynek földerítésében nagy tudása s buzgóságával fáradozott s melyre fehér lovon szándékozott menni, meghalt 1890 augusztus 31-én.

Itteni irodalmi művei: a napi lapokban, a tudományos és népszerű folyóiratokban megjelenteken kívül: 1. Szilágyi Sándorral együtt megkezdte a «Történelmi emlékek a magyar nép községi és magánéletéből» című vállalat kiadását. 2. Lefordította 1856-ban Thierry «Attiláját». 3. Az 1857 iskolai értesítőben magyarra fordítva kiadta Sophocles: «Oidípos király»-át, mely külön is megjelent. 4. I Béla király névtelen jegyzőjének könyve; a magyarok tetteiről 1860. Általában nemzetünk őstörténetére s a vezérek korára vonatkozó alapos tanulmányai által, mint legnagyobb részt úttörő s erős kritikájú író szerzett kiváló érdemeket. Városunkban megírt tanulmányai Arany János költői működésére is irányadó hatást gyakoroltak. Tanárky Gedeon tetétleni birtokán együtt voltak kinn s pár nap múlva megszületett Arany «Tetétleni halmon» című gyönyörű költeménye. Városunk társas életében, — a kaszinóban a lapok közleményeinek hangsúlyozása, magyarázása s a sorok közé beleolvasás, által jelentékeny szerepet és kedvességet szerzett magának. — Törhetetlen bizalmat, csüggedetlen reményt, az elnyomtatás akkori szomorú időszakában nem csak maga érezett és táplált,

hanem élesztette mindenki ben nemzetünk jövő sorsa iránt. Egyéb áldásos műveiről számot ad az 1891 évi Akadémiai értesítő 497—501 lapja.

93. 1855—74. **Szarka Mihály.** Született 1832 márczius 28-án Nagy-Körösön; középiskoláit elvégezte ugyanitt 2 évi köztanítósággal együtt. 1851-ben a budai polytechnicumba ment, hol mérnöki oklevelet nyert. 1855-ben választatott főgymnasiumunkhoz a menyiség tanra s 1870-től a természettanra is alkalmaztatott. 1871-ben egyházi hatóságunk engedélyével egy évig öntökéyesbités végett a külföldi egyetemeket látogatta meg, legtöbb időt töltött családjával együtt Berlinben. Erélyes és sikeres tanítása mellett alkalomadtán mérnökséggel s gazdálkodással is foglalkozott. 1874-ben a budapesti VI. ker. főreáliskolához neveztetvén ki, hagyta el itteni tanszékét. Később a kecskeméti főreáliskola igazgatója lett s mint ilyen nyugalmaztatott; jelenleg Nagy-Körös egyik pusztáján, nyársapáti Tusculanumában gazdálkodással s gyümölcészéssel foglalkozik.

94. 1855—57. **Pajzán Dávid.** Rajztanár. A gyönki gymnasi-umtól jött s pár év múlva Budapestre költözött.

95. 1855/56-tól maig. **Ádám Gerzson.** Született Izsákon, Pestmegyében 1832 február 22-én, hol akkor atyja, később T. Várkonyon és T. Vezsenyen lelkész volt. Elemi iskoláit atyja lakóhelyén, középiskoláit Nagy-Körösön végezte, hol 2 évig az I. g. o. köztanítója volt, mi közben részt vett polgártársaival a haza védelmében 48 és 49-ben, mint nemzetőr. Jogi és theologiai pályáját 1850—53-ig Debreczenben futotta meg, mely után egy évig juratus és elemi iskolai tanító — publicus praeceptor — volt. Egyéni életére nagy s jótékony hatással volt az, hogy négy évig Fésős András debreczeni lelkész, esperes s egyh. kerületi főjegyző 3 gyermekének házi nevelője volt. Tanítósa bevégeztével a német nyelv elsajátítása végett a Szepességre ment; innen megtérve, 1855 május 1-én papi vizsgálatot tett Debreczenben s káplánnak rendeltetett Körös-Tarcsára Szabó Mihály lelkész mellé, hol a cholera miatt, csaknem egymagára hagyatva, bő alkalma nyílt a lelkesi teendőkkel való foglalkozásra.

1856 január 2-án hívta meg Báthory Gábor, h. püspök a főgymnasiumunknál az egyh. kerület által fenntartott tanszékre, melyhez a vallástanon kívül a magyar s latin nyelv s a 60-as években, a jogi s theologiai előkészítő osztály is felállítatván, a prot. egyházjog is csatoltatott. Az 1857-ben a szünidőt arra használta, hogy a Bécsben felállított gymn. tanárképezdei pótló tan-

folyamot hallgassa; miközben meglátogatta Triesztet és Velenczét. A következő 1858/9. tanévet, az egyh. kerület segítségével a külföldi egyetemeken töltötte, egyik félévet öcscsével, Józseffel Tübingában, a másikat Zürichben; közben meglátogatta közép Németországot, Belgiumot s Franciaországot, gyalog beutazta Helvetia nagy részét.

Ifjabb éveiben közreműködött a társadalmi egyletek alakításában és vezetésében. Ujabb időben tanárságának s egyszersmind 22 év óta igazgatóságának él. 25 éves tanárságát kartársai, barátai, tanítványai s a helybeli izraelita hitközség elöljárói 1881 február 22-én megjubilálták.

Munkái: 1. melyek felhasznált töredékeit képezik a jelen történetnek, megjelentek a «Nagy-Körös» cz. heti lapban saját neve, vagy Földi V. és Mihályfi név alatt. 2. Főgymnasiumunk monografiája, megjelent Nagy-Körös város monografiájában. 1896.

96. 1856—60. **Ballagi Károly.** Családi nevén Bloch Károly, született Buj községben, Szabolcsmegyében, 1824 ápril 24. szegény izraelita szüléktől; később reformátussá lett. Bátyja Mór segítette s vezérelte tanulói pályáján. Középiskoláit Tarczy országos híru tanár pártfogásával Pápán; a jogot Török Pál pesti lelkész, majd püspök ajánlatára Péczely József tanár jóakaratából Debreczenben végezve Aradra ment nevelőnek. Az 1848/49-iki szabadságharcban, mint honvéd-hadnagy szolgált, melyben karját is átlőtték. 1850/51-ben mint segéd-tanár működött a pesti evang. gymnasiumban. 1852-ben rendes tanáruvá választott Kecskemétre, honnan 1856-ban hivatott át az egyházkerület által fentartott német nyelv és irodalom tan-székére. Az egyházkerület 1860-ban a nagykörösí egyházzal közösen újra szervezvén a kebelbeli tanítóképző intézetet, Ballagi ide tétetett át, mely állását 1869-ig megtartá, a mikor a tanfelügyelő-ségek felállittatván, előbb Sopron és Mosonmegye másod — majd 1870-ben Vas megye s 1880-ban Borsodmegye tanfelügyelőjévé s kir. tanácsossá neveztetett; meghalt 1888 november 21-én Miskolcon.

Itt kiadott munkái: 1. Német olvasókönyv 1856. 2. Magyar feladatok a német nyelv gyakorlására 1857; 2 kiad. 1861. 3. Az állatvilág csodái, Pest 1857. 4. Német nyelvtan, 5 köt. 1862. Tizenhárom kiadást ért. 5. Aranybánya: képes A B C 2. kiad. 1860. 6. Geschichte Ungarns für Volksschulen 1860. 7. Magyarország története 1861. Huszonhárom kiadást ért. 8. Magyarország és Erdély története izr. népiskolák számára 1862 és 63. 9. Német

olvasmányok Dr. Lengyel D. és Dúzs S. társaságában. 10. Der ungarische Sprachmeister 1864 és 1868. 11. Iparosok naptára 1858. 12. Nagykőrösi naptár 1861-re. (Tart. Nagy-Kőrös Deák Józseftől. A nagykőrösi erdő Nemcsik Jánostól. — Bakos Ambruzs, életrajz Deák Józseftől. Magyarok története Bulcsú Károlytól. Rangkor, beszély Boross Mihálytól. Termények gyűlése Bulcsútól. Balogh Mihály tanár fenmaradt versei stb.)

97. 1857—66. **Borostyán Sándor.** Született 1859 aug. 4-én Kecskeméten, hol gymnasiumi és theologiai pályáját is elvégezván, Halléban és Utrechtben töltött egy-egy évet. Mint rajz és szépirástanár működött a két tanintézetnél. E helyzetből lépett át a képezdéhez rendes tanárnak, hol 1871-ig működött s 1869/70-ben igazgató is volt, a mikor a budapesti tanítóképezdéhez, 1877-től a székes-fehérvári főreáliskolához neveztetett ki, a hol jelenleg is a történelem és földrajz tanára.

98. 1858—59. **Miskolczy Károly.** Ádám Gerzson tanszékét töltötte be, míg az a külföldi egyetemeken volt. Született 1830-ban Sár-Keresztúron hol atyja, István akkor, később Sz.-M.-Kátán lelkész s esperes volt. Tanulmányait Kecskeméten végezte. Ezután külföldi egyetemekre ment. Egy helyettesi éve után cs. és kir. tábori lelkész lett a bécsi katonai kerületben, mely állásban nyugalmaztatott; meghalt Pozsonyban 1894-ben.

99. 1859—73. **Dúzs Sándor.** Született 1834-ben D.-Sz.-Györgyön, Tolnamegyében. Gymnasiumi éveit Gyöngösön s Nagy-Kőrösön, a theologiát Kecskeméten végezte; ezután a külföldi akademiákat látogatta; egy évig Utrechtben, Hollandiában tanulmányozta szak tárgyait; papi vizsgálatát letévén s fölszenteltetvén, Báthory Gábor mellett káplánkodott; ez állomásáról, mint kiváló nyelvész és szép képzettségű ifjú választatott 1859-ben főgymnasiumunkhoz a latin s görög nyelvre tanárnak, hol később a német nyelvre és történelemre is alkalmaztatott, mindkét tanszakon fényes sikert aratván. Tanította egyszersmind szivességből az önként vállalkozó tanítványoknak a francia nyelvet is. 1873-ban a budapesti ev. ref. főgymnasiumhoz választatott, hol jelenleg is a görög nyelvet és irodalmat tanítja.

Munkái: 1. Német olvasmányok. Kézi könyvül felsőbb osztályok számára Ballagi Károly és Dr. Lengyel Dániellel együtt. 2. Francia nyelvtan dióhéjban. Gymnasiumok és reáliskolák számára 1867.

100. 1860—74. **S. Hoffer Endre.** Savniczai Hoffer Endre született 1836 január 2-án Büdösfán, Baranya megyében, hol atyja,

Pál ref. lelkész volt, anyja a híres rézmetsző és mappakészítő Karacs Ferencz leánya, Mária; középiskoláit Nagy-Kőrösön, családi ősi fészkeben, theologiai pályáját Kecskeméten kezdte s bevégezte a pesti ref. theologiai intézeten fényes eredménnyel. Mint fölszentelt pap alkalmazást nyert a k.-halasi gymnásiumnál, honnan az 1859/60 tanév második felében főgymnásiumunknál Szabó Károly elhagyott örökébe lépett. 1861-ben autonomiánk visszaállítatván s ezzel IX-ik osztályunkban 1870-ig a jog és theologia első évi tárgyai is taníttatván, Hoffer a theologiai előkészítő osztályban a zsidó és újszövetségi görög nyelvet is előadta. Szilágyi Sándor távoztával átvette a könyvtárnokságot és a magyar irodalom tanítását, melyet itt léteben nagy előszeretettel s szakszerű képességgel megtartott.

A «Nagykőrösi Népbank» megalkotásának ő volt az egyik s jelentékeny tényezője. Őt lehet elsőnek tartani, ki, mint egyházmegyei tanácsbíró, a felsőbaranyai ref. esperességi gyűlésben a tanítók képviseltetését kezdeményezte; mely eszme a dunamelléki egyházkerületben, utóbb másutt is érvényesült. 1874-ben a kormány a szegedi állami főreáliskolához nevezte ki igazgatónak, mely intézetnek igazgatóságát ma is férfias kezekkel vezeti.

Művei megjelentek a Lónyai-Klapka-féle «Századunkban» a «Polgári házasságról», továbbá: Autonomia és Anyakönyvvezetés. A Révész Imre figyelmezőjében közölte: Fodor János (Gerzon atyja) ref. lelkész életrajzát a mult század közepéről. Kiadta: «Kronika Magyarország polgári és egyházi közéletéről a XVIII. század végén, Keresztési József egykorú eredeti naplóját». Pest 1868. Eredeti művei. 1. Görög nyelvtan, tan módszeres módszerben. Pest 1876. E művét még itt írta azon módszerben, melyben növendékeit körünkben nagy sikerrel oktató. 2. Az 1848-iki Reakció és ellenforradalom. Rogge Walter után. Budapest 1876.

101. 1861—73. **Toldy József.** Született Gyöngyösön 1805 április 1-én. Egerben a Ferenczrendi szerzetbe lépett s mint ilyen több helyen működött. Azonban a negyvenes években történt vallásos mozgalmak megérlelték lelkében a szabadabb irányt s áttért a ref. egyházba. 1848-ban letette a jogból a vizsgálatot Losonczon, az ügyvédi Pesten, hol az ötvenes évek elején ügyvédkedett; majd a forradalomban részvéte miatt bebörtönöztetett; innen megmenekedvén a kun-szent-miklósi gymnásiumba tanárkodott; utóbb városunkban volt ügyvéd.

1861-ben az alsóbb osztályokban a merev osztályrendszert próbálván alkalmazni egyh. hatóságunk, Toldyt az első osztály

tanítására választotta; 1870-től a humaniorák a reáliáktól különválasztván, ő az I. és II. osztályban az előbbi tárgyakat kezelte haláláig, mely 1873 december 21-én következett be.

102. 1866—69. **Irinyi Sándor.** Okleveles első rendes rajztanára volt iskolánkknak. Három évi itteni tanítása után a kormány a szegedi, utóbb a pécsi állami főreáliskolához nevezte ki hasonló minőségben, hol 1893 december 20-án meghalt.

103. 1867—71. **Király Pál.** Született 1841 december 13-án Csobádön, Abaúj megyében, hol atyja, Dadai Király László földbirtokos volt. Az elemi iskolákat Szikszón, a közép- és felsőket pedig Sáros-Patakon végezte. 1865-ben külföldre utazott, hol a német egyetemeket s gymnasiumokat látogatta meg. 1866/7-ben gróf Bethlen Sándor fiai mellett nevelő volt Erdélyben. 1867-ben választatott főgymnasiumunkhoz a II. osztály tanárának, az 1870/71 évben már a felsőbb osztályokba is alkalmaztatott a magyar nyelv tanítására. A VI. vagy régebbi elnevezés szerint a költészeti osztályhoz volt kötve a búcsúztatók készítése. Bár előbb tett is költői kísérleteket s nyelv- és aesthetikai műzslése meg volt is, búcsúztató készítésre nem vállalkozott. Ezentúl ennek készítése a tanárokról a segéd lelkészekre és a kántorra ruháztatott.

1871-ben a helybeli tanítóképezdébe lépett át. Mielőtt ezt tette, Kiss Áron igazgatóval az ausztriai, németországi és schweizi tanítóképezdéket látogatta meg állami segély mellett. Képezdénkből 1873-ban a budapesti ev. ref. főgymnasiumhoz választatott, innen az állami tanítóképezdébe neveztetett ki, a hol jelenleg is működik.

Folyóiratokban s szaklapokban sok dolgozata látott napvilágot. Külföldi, német és francia összeköttetéseit itt is fenntartotta, hogy az esetleges téves informatiókat ellensúlyozza.

Főgymn. tanárságában irt műve: Egyetemes földrajz 1 köt. Pest 1870. (Ballagi K. társaságában).

104. 1867—máig. **Dadai Oláh Károly.** Született 1841 szeptember 2-án Szatmár-Németiben, hol elemi s gymnasiumi tanulmányait kezdte, folytatta pedig Debreczenben. Korán kifejlődő zeneérzéke és hajlama Sz. Nagy Károly alatt segéd kántor-organista, majd Derecskén rendes lett. 1864-ben választatott a helybeli tanítóképezdéhez rendes s 1867-ben főgymnasiumunkhoz ének- és zenére mellék tanáru, hol azóta fáradhatatlan tevékenységgel az iskoláknak és a zeneirodalom művelésének szenteli életét.

Művei: Templomi és temetési karénekek Sz. Nagy Józseffel együtt I—II. füzet. 1875 és 1876. 2. Egyházi énektár. 1878. 3. Az orgona építészet története 1880. 4. Gyakorlókönyv a népiskolai énektanításhoz 1880.

105. 1869—77. **Szakács József.** Rajztanár. Nem egészen ön-elhatározásából lépett vissza állásától. — Mint magánzó Pestre költözött.

106. 1869—70. **Koczó Sándor.** Weiss János halála után tárgyait azon félévben tanártársai, özvegye javára, maguk közt osztották fel; a második félévre alkalmaztatott Koczó Sándor mérnök, ki tőlünk Kecskemétre ment vissza gyakorlati irányú pályájára.

107. 1869 máig. **Sebestyén Bálint.** Okleveles tornamester s elemi iskolai rendes tanító. Született Kocson, Komárommegyében 1843 febr. 14-én. Gymnasiumi osztályait, az érettségi vizsgálattal együtt Pápán befejezván, uradalmi gazdatiszt lett. Később nálunk tanítóképeségi s Budapesten 1870-ben tornamesteri oklevelet nyervén, elemi iskolai tanítónak s úgy a főgymn. mint tanítóképezdénél tornatanításra alkalmaztatik.

108. 1870—máig. **Bónis Károly.** Nádudvari Bónis Károly született 1837 április 9-én Kölesden Tolnamegyében, hol atyja Ferencz, ref. lelkész volt. Középiskolai pályáját Gyönkön kezdte s Pápán végezte. A polytechnikumot Bécsben s Budán végezve, 1857—65-ig mint gyakorló mérnök dolgozott, a midőn a k. sz.-miklósi IV. osztályú gymnasiumhoz, 1870-ben pedig főgymnasiumunkhoz hivatott a természettudományok és mennyiségtan tanítására, később egyedül csak a mennyiségtan tanítására — egy időben a gyorsírásra is — alkalmaztatott.

Művei: 1. Egyetemes számvetés vagy Algebra. Középiskolai és magán használatra N.-Kőrös 1879 II. 1883. III. 1888. 2. Közönséges számvetés, középiskolák alsóbb osztályai számára. N.-Kőrös 1882. II. 1885. Czikkei a Prot. Egyházi és Iskolai Lap 1861, a Vasárnapi Ujság 1864, a Prot. naptár 1875. az Egyházi Reformban és a Prot. Lapban jelentek meg.

109. 1870—máig. **Sánta Béla.** Született 1846 nov. 1-én N.-Kőrösön, hol atyja Lajos, a költészet s szónoklat tanára volt. Tanulmányait itt kezdte, a theologiai tanszakot Budapesten s Debreczenben futotta meg, mely utóbbi helyen később mind két papi vizsgálatát kitünő eredménynyel letette. Mint 22 éves ifjút Nagy-Sza-

lonta, 1870-ben főgymnasiumunk választá a mennyiség és történelem-földrajzra tanárává. Ezen tárgyak közül éveken keresztül csak a történelem-földrajzot tartja meg tanszakának. Már, mint ide való tanár az 1872/3 tanévben egyházhatóságunk engedélye és támogatása mellett ismereteinek gyarapítása végett a külföldi egyetemeket látogatta meg, fél évet töltött Heidelbergben, beutazván Német, Franczia, Olaszország, és Schweiz jelentékeny részét.

Tanársága mellett tevékeny részt vesz egyházi és városi ügyeink vezetésében. Politicai téren is szerepelt, a midőn a közelebbi választás alkalmával képviselőjelöltül fellépett városunkban.

Műve: Az 1848/49-iki szabadságharcz rövid története. Nagy-Körös 1878. Ezenkívül a napi s humoristikus lapokban is jelentek meg közleményei névtelenül.

110. 1871—72. **Belák Imre.** Született Kecskeméten, hol tudós atyja: József, a költészet-szónoklat tanára volt. Középiskoláit ott, a theológiát Pesten végezte. Nagy-Körösi káplánságból választottatott Király Pál örökére. Egy tanévi tanársága után ismét káplán lett Baranyában, hol fiatalon meghalt.

111. 1871—72. **Dr. Kiss Áron.** Tanítóképezdénk akkori igazgatója, jelenleg a budapesti állami képezde tanára s igazgatója, az országos nevű paedagogus és tankönyv-író ez évben a természetrajz tanításával segítette ki főgymnasiumunkat.

112. 1871—72 és 1880—81. **Magyar Antal.** Tanítóképezdénk rendes tanára, utóbbi években egyszersmind igazgatója, ki 1882 október 7 én, 45 éves korában, hivatali kötelessége teljesítése közben halt meg. A mennyiségtannak az első ízben az egész éven át, másod alkalommal félévig volt kisegítő tanára.

113. 1872 máig. **Mészöly Gáspár.** Csobánczi Mészöly Gáspár — Tinódi Sebestyén ivadéka — született Sár-Bogárdon, Fehérmegyében, hol atyja, János közbirtokos volt. Elemi iskoláját ugyanott, középiskoláit K.-K.-Halason s Debreczenben, az utóbbi helyen végezte theologiai pályáját s tette le utóbb mindkét lelkészképeségi vizsgálatát is. Tudásvágya a külföldi egyetemek látogatására vonzotta. Bécs, Heidelberg és Zürichben fél-fél évet töltött. Német-, Angol- s Olaszország nevezetesebb városainak, egyszersmind több tudományos intézetnek megtekintése után 1872-ben több pályázó közül főgymnasiumunkhoz választottatott a magyar s német nyelv tanszékére, melyen ma is működik; mely tanszakból 1875-ben a kolozsvári egyetemen tanári oklevelet nyert.

Tanárkodásából, melyhez Hoffer Endre távoztával a főkönyvtár őrsege s már évek hosszú során keresztül az ifjus. önképzőkör vezetése is járul, fenmaradó idejét városunk közügyeinek s emelkedésének előmozdítására érvényesíti a városi képviselőtestületben, továbbá a községi iskolai székben és a különböző társadalmi egyesületek körében.

Az ő honfiúi buzgalmának s erélyének köszönhetjük főként, hogy képviselőtestületünk elhatározta, miszerint Árpádnak a tetétleni halmon, N.-Körös birtokán, a nemzet ezredéves ünnepélyére, emlékoszlopot emel.

A nagykőrösi monographia egyik írója és a szerkesztő bizottságnak tagja.

114. 1872/3. **Barta József.** Sánta Béla helyettese volt, ennek külföldön töltött idejében. Született Nagy-Kőrösön 1850-ben, hol középiskolai s az első évi theologiai pályáját 1869-ben bevégezte s ennek folytatása végett Budapestre ment, hol kápláni vizsgálatot is tett. Egy évi helyettes tanári tiszte után Czeplédre ment káplánnak Dobos János mellé, honnan egy év mulva haza tért meghalni.

115. 1873/4. **Chenier Sándor.** Született franczia lévén, e nyelv tanítására választotta egyháztanácsunk. Egy évi itt tanárkodása után Pestre távozott vissza, hol jelenleg is több intézetnél tanárkodik.

116. 1873—87 **Mikler Sámuel.** Beszterczebányai ágost. hitv. ev. lelkész. Született 1835-ben Hodrus-Bányán. Tanulmányait Selmeczen s Eperjesen végezte, mely utóbbi helyen ideiglenes tanár, utóbb csekei, majd nagy-károlyi lelkész volt. 1873-ban választatott a természetrajz és német nyelv tanszékére. 1879-ben a kolozsvári egyetemen a német nyelvből oklevelet nyert, melyet 14 éven át tanított, a midőn, minthogy a magyar, német s tót nyelvet egyforma könnyűséggel s szabatossággal beszélte, a beszterczebányai fényes gyülekezet hívta meg lelkészéül, hol jelenleg is működik s nagy tiszteletben részesül.

Műve: «A tanító mint orvos» német eredetiből Losonczy L. társaságában fordítva 1878. Kéziratban van a «Gudrun» nagy ó német eposz fordítása.

117. 1874—84. **Dr. Öreg János.** A debreczeni ref. akadémia igazgatója, bölcész, paedagogus, tankönyv-író s műfordító. Született 1838-ban Pátkán, Fehérvármegyében. Tanulmányait Pápán kezdte; a theologiát Pesten végezte 1859-ben, a hol aztán 2 évig s.-lelkész volt Török Pál oldala mellett Innen ismereteinek szélesbitése végett külföldre utazott, hol két évig tartózkodott. Hosszabb ideig volt

Utrechtben, Brüsszelben, Párisban s Németország nevezetesebb városaiban, mely útjában a francia, angol és holland nyelvet is elsajátítá. Haza jöve 1863-ban szentesi tanár lett, pár év múlva verebi lelkész, de vágya újra a tanári pálya felé vonzotta s 1870-ben a pesti egyetemen tanári oklevelet nyert. 1874-ben Sz. Warga János 41 évi tanárkodása után nyugalomba vonulván, helyébe a bölcsészeti tanszékre főgymnasiumunkhoz választatott, mely tantárgyhoz a magyar, latin, s német nyelv és irodalom s pár éven át a francia nyelv is járult. Itteni tanárságában 1878-ban szerzé meg a bpesti egyetemen a bölcsészet-tudori oklevelet. Az 1881-ben tartott zsinatra a dunamelléki egyházkerületben levő középiskolák tanárai Dr. Öreg Jánost választák képviselőjükül. A vallás és közoktatásügyi miniszter őt bizá meg az elemi iskolák helybeli felügyelőségével. Tíz évi itteni tanársága után a debreczeni főgymnasiumhoz a classica philológia, utóbb az akademiához a bölcsészeti tanszékre választatott, hol jelenleg is működik.

Művei, melyek itteni tanárságában láttak napvilágot: 1. Értekezés, melyet a nagykőrösi ref. lyceumi bölcsészettanári székének elfoglalásakor tartott. 2. Értelmi, erkölcsi és testi nevelés Herbert Spencer eredeti angol műve után fordította Losonczy László társaságában. Nagy-Kőrös 1875. 3. Nevelés és oktatástan. Irták: Dr. Kiss Áron és Dr. Öreg János. Budapest 1875. II. kiadás 1879. 4. A történelem előtti idők. Irtá Sir John Lubbock. Az angol eredeti 3. kiadása után fordította 2 köt. Budapest 1876. 5. Gondolkodástan, az egyetemesítő s lehozó rendszer alapján. Nagy-Kőrös 1877. 6. Logika. Budapest 1878. 7. Természettan és gazdasági vegytan. Budapest 1880. (A kis tükör 5-ik füzeté.) 8. Elbeszélések a római történelemből az V. században. Irtá Thierry Amadé, francziából fordítva, kiadja a magy. tud. Akadémia könyvkiadó vállalata. 9. »Utazás a napsugáron«. Irtá Lady Brissay, angolból átdolgozva, kiadja a magyar földrajzi társaság. 1884. Szerkesztette a »Gyakorlati Lelkészetet« V. Balog Lajossal 1874. Dolgozott több lapban és folyóiratban.

118. 1874—81. **Szücs Ferencz.** Született 1850 április 30-án Nagy-Kőrösön, hol elemi s gymnásiumi iskoláit elvégezvén, Budapestre ment a műegyetemre, hol mérnöki oklevelet nyert. 1874-ben ideiglenes, 1875-ben rendes tanáruvá választatott főgymnasiumunkhoz a természettani tanszékre, melyből 1881-ben a kolozsvári egyetemen kitünő tanári oklevelet nyert. Hét évi tanárkodása alatt tevékenységének, szervező s rendező ügyességének adta tanújelét. Az ő

érdeme leginkább a meteorologia felállítása s működése, mely, az ő halálával azonban lebontatott, megszűnt; továbbá a több év vasárnap délutánjain tartott tudományos és népszerű felolvasás. Meghalt több izbeni betegeskedés után 1881 május 18.

Műve: «Méter» 1875, melyben a méter-rendszert s a régebbi s új mértékek viszonyát ismerteti.

119. 1874—maig. **Vass Sámuel.** Született Bereg-Rákoson 1844 decz. 1-én. Tanulmányait a joggal együtt S.-Patakon végezte; majd mint Tolcsvai Nagy Gedeon magán nevelője Budapestre jött, hol a tanári képezdébe lépett. Innen hívta meg egyháztanácsunk főgymnasiumunkhoz 1874-ben, hol azóta a classica philológiát tanítja, melyből 1879-ben nyert a kolozsvári egyetemen tanári oklevelet.

Munkássága a tanári hivatás mellett a «Nagy-Körös» című hetilapban, melynek segédszerkesztője is volt, városunk anyagi s szellemi téren való emelésére irányuló cikkekben és értekezésekben tűnik ki. Ezeken kívül több lapban is dolgozik.

120. 1874—76. **Deák Mihály.** A szép reményekre jogosító és hitbuzgó ifjú született Alvinczen, Erdélyben 1850 június 11-én; miután közélettanodáit s theologiai tanulmányait Nagy-Enyeden elvégezte, a bécsi műegyetemre ment, melyen míg egy évet töltött, önkéntes évét is leszolgálta és tiszti rangot nyert. Ezután még egy évet a bécsi prot. theol. fakultáson, egyet pedig az utrechti egyetemen töltött, melylyel tudományos összeköttetését, holland nyelven folytonosan fentartotta. 1874-ben a görög nyelv és irodalom tanszékére választatott, melyet 1876 június 9-én szülőföldén, hol a reményét és támaszát vesztett édes anyja körében gyógyulást keresett, bekövetkezett haláláig meg tartott. Az édes anyja fiának végakarata szerint 1082 darabból álló, theol. és philolog. tárgyú, nagybecsű könyvtárát tanintézetiünknek ajándékozta, egyházunk pedig 200 frtot ajándékozott az édes anyának.

Műve: Krisztus és az ő helye a világ és az emberiség történetében. Van Osterzoe után. Debreczen 1875.

121. 1876—87. **Dóczi Imre.** A debreczeni főgymnasium igazgatója s az orsz. közoktatási tanács külső bírálója született 1849 szeptember 30. Villyen, Abauj. (most Zemplén) m.; közép- és felsőbb iskoláit S.-Patakon végezte, hol, a theol. mellett a görög irodalom tanulmányozására adván magát, 1872/3-ban annak tanításával bízott meg. A következő évben önkéntesi katonai szolgálatot teljesített, azután letette a lelkészképességi vizsgát s két évig magánnevelő volt.

1876-ban választá meg egyháztanácsunk a görög nyelv és

irodalom tanszékére; a classica philológiából 1879-ben nyert Kolozsvárt dicséretes oklevelet. 1887-ben a debreczeni ref. főgymnasiumba hívatott ugyancsak a class. philológia tanítására, hol jelenleg is, mint tanár és igazgató férhásan és áldásosan működik.

Műve: Görög nyelvtan. Budapest 1887. Ezen kívül értekezései jelentek meg: Sophocles drámái jellemei (Fővárosi Lapok 1877), Amphitheatrum (U. o. 1881). Jellemképzés a nevelésben «Nagy-Körös» 1880). A középiskola egysége és az irodalmi képzés ügye (Sárospataki Lapok 1882). A határozók logikája (Orsz. Közép-isk. Tanár egyll. Közl. XIX. 1885). Nem lennének Dóczi iránt méltányosak, ha el nem ismernők, hogy az iskolai szervezés s rendtartás kidolgozásában, melyeket egyházkerületünk s conventünkhöz terjesztünk, neki oroszlán része van.

122. 1877—78. **Majorosi Gyula.** Született Sátoralja-Újhelyen, hol s Kassán középiskoláit végezve, a pesti művészeti iskolába lépett, honnan főgymnasiumunk és képezdénk rajztanárának választatott. Innen egy év mulva a mező-túri gymnasiumba ment, hol meghalt.

123. 1878—79. **Biczó Kálmán.** Egyházunk, majd városunk volt pénztárnoka, jelenleg adótanácsnoka született Nagy-Körösön, hol elemi s középiskoláit bevégezve, a budapesti egyetemre ment a bölcsészeti szakra. Innen a gróf Ueberacker családhhoz nevelőnek. A második félévben a gyengélkedő Szűcs Ferencz mellett volt segédtanárunk a mennyiségtanban.

124. 1879—80. **Gál Zsigmond.** Városunk szülötte s főgymnasiumunk növendéke. A bölcsészeti tanfolyamot a budapesti és bécsi egyetemen végezte; az előbbinél tanári oklevelet szerzett a bölcsészet és magyar irodalomból, később a latin nyelvből is. Ez év második felében a gyengeségét érző Deák Józsefet helyettesítette. Innen a k.-sz.-miklósi s utóbb a szatmári főgymnasiumhoz alkalmaztatott, hol ifjonta meghalt 1890 január 23-án.

125. 1879—80. **Kovács Ferencz.** Jelenleg tanítóképezdénk r. tanára, mint városunk szülötte s főgymnasiumunk tanítványa, a ki Budapesten és Bécsben — a katonai önkéntességi szolgálatával együtt — végezte a matematikai és physikai cursust, melyből főgymnasiumi tanári oklevelet is nyert, majd magánnevelő volt a Szepességen, a gyengélkedő Szűcs Ferenczet pótolta a második félévben. Ezután a csurgói gymnasiumhoz, utóbb jelenlegi állására választatott.

126. 1879—80. **Spotkovszky Károly.** A rajztanár képezdeből hivatott rajztanárnak. A jégsporthoz ő kezdeményezte s kedveltette meg városunkban. Egy év múlva a selmeczi akadémiához nevezetett ki.

127. 1880—maig. **Szalay Gyula.** Zalaegerszegi Szalay Gyula született 1855. április 12-én Nagy-Körösön, hol középiskoláit kiutóan megfutván, 3 évi tanfolyamot, állami ösztöndíjt élvezve, a budapesti egyetemen végzett, hol 1882-ben a class. philológiából tanári oklevelet nyert. Mielőtt tanárrá választatott, egy évig magánnevelő volt. 1880 óta választott szaktárgyainak él. Több éven át tanítja ifjúságunknak szíveségből a francia nyelvet is. Ezen kívül az érem és régiségtárnak, a tanári s ifjúsági könyvtárnak az őre. Részt vett a magyarországi tanárokkal együtt a görögországi tanulmányútban 1893-ban. — Társadalmi téren is tevékeny buzgóságot fejt ki.

128. 1880—81. **Biczó Géza.** A k.-halasi gymnasiumból hivatott, mint helybeli születésű s főgymnasiumunknak volt növendéke rajztanárnak. Négy havi rajztanársága után államköltséggel Münchenbe küldetett; ezután a budapesti VII. kerületi állami főgymnasiumhoz nevezetett ki, a hol jelenleg is működik.

Iskolánkra vonatkozó műve Arany János nagykörösi lakása, megjelent Arany «Hátrahagyott iratai»-ban és Sz. Wurga János arczképe tanácstermünk részére.

129. 1880—82. **Árnhold Nándor.** Véletlenül nyertük meg a véletlenül időközben megüresedett tanszékre, e középiskolai oklevél rajztanárt s katona tisztet. Azonban itt töltött két éve után állását a kismartoni (Sopronmegye) polgári iskola tanárságával cserélte fel. Emlékül őrizzük tőle intézetünk képét, melyet 1881-ben rajzolt.

130. 1881—maig. **Benkó Imre.** Született 1859 márczius 23-án Tápió-Szelén, Pestmegyében. Főgymnasiumi tanulmányait Debreczenben s Nagy-Körösön, három évi bölcsészeti cursusát a budapesti tud. és műegyetemen végezte s önkéntességét, a mikor tisztírágot nyert, kiszolgálván s egy évig magánnevelőséggel foglalkozván, 1881-ben a természettan s mathematica tanszékére választotta egyháztanácsunk, mely szaktárgyakból 1883-ban Budapesten tanári oklevelet nyert. A természettani szertár őre; a főgymn. igazgatótanács, ezenkívül a népbanki felügyelőbizottság, a kecskeméti ref. egyházmegyei számszék tagja; városi képviselő.

131. 1882—84. **Telegdi László.** Polgári iskolai rajztanári pályájáról hivatott ideiglenes rajztanárnak. Két éve után Budapestre ment s lett a városi rajzipariskola rendes tanárává.

132. 1884—92. **Tóth János.** A sok technikai ügyességgel bíró okleveles rajztanár született 1852 január 30-án, H.-M.-Vásárhelyen, hol gymnasiumi éveit, majd Budapesten az orsz. mintarajztanodát és rajztanári képezdét elvégezvén, vasútépítő-társulatnál hivatalnok, később a m. túri, majd a rimaszombati egyesült prot. gymnasiumnál rajztanár lett, honnan hozzánk választatott s míg elméje el nem borult, itt működött s nemcsak kijelölt szakmájában, de több éven át Kalocsa Balázs buzgólkodása s úgy ennek, mint tanintézetünknek anyagi támogatása mellett a fa-faragászatban is szép sikert mutattak fel növendékei. Meghalt Budapesten a 1893. márc. havában.

133. 1884—maig. **Dr. Joó Imre.** Munkácsi Joó Imre született 1860. július 3-án Szatmár-Németiben, hol atyja tanító s orgonista volt, kitől a zeneművészet iránti hajlamot átörökölte s hol gymnasiumi tanulmányait az ev. ref. és kir. kath. főgymnasiumban is végezte, a mely idő alatt egyuttal a szatmári ref. egyháznak pár éven át orgonistája is volt. Négy évi tanfolyamát állami ösztöndíjjal a kolozsvári egyetemen megfutván, ugyanott 1883-ban bölcsész-tudori s a történelem-földrajzból tanári oklevelet nyert. Egy évig önkéntességét szolgálta le. 1884-től maig főgymnasiumunknál a latin s magyar nyelv tanára. Ekközben 1887-ben a latin philológiából is tanári oklevelet nyert. Tanításon kívül tevékenységet fejt ki a társadalom s a közélet terén; a «Nagy-Kőrösi Hírlapok» szerkesztőtársa.

Művei: V. Károly császár világhuralmi törekvése és a reformatio. Tudori értekezés. Kolozsvár 1883. «Richelien bibornok minster hatása Franciaországra és Európára.» A kolozsvári egyetem bölcsészeti kara által 100 frttal jutalmazott pályamunka. Nagy-Kőrös 1896.

134. 1887—maig. **Dr. Mentovich Ferencz.** A hasonló nevű atyának s kedves emlékü tanárunknak fia. Született 1859 április 3-án Maros-Vásárhelyen. Szülőhelyén bevégezvén középiskoláit és leszolgálgván önkéntességét, hol tiszti rangot nyert, a kolozsvári egyetemen töltött állami ösztöndíjjal négy évet, melynek befejeztével 1884-ben a természettudományokból és földrajzból tanári, 1887-ben bölcsész-tudori oklevelet nyert. Egy évet állami utazási ösztöndíj segélyével külföldön töltött u. m.: Bécsben, Münchenben, Heidelbergban és

Párisban szakismeretei öregbitése végett. 1885/6-ban tanársegéd a kolozsvári m. kir. tud. egyetem növényteni tanszékén s ennek tudós kezelője, Dr. Kanitz Á. egykori jeles tanítványunk mellett és gyakorló tanár volt egy évig az ev. ref. főgymnásiumban.

Kiváló készségére, de egyszersmind atyjára való szíves emlékezésre való tekintetéből is 1887-ben választá egyháztanácsunk a természetrajz és földrajz rendes tanárául s a természetrajzi szer-tár örül.

135. 1887—89. **Jancsó Géza.** Született 1855 szeptember 4-én S.-A.-Ujhelyen. A premontrei kanonok rendből kilépve, reformátussá lett. Legközelebb a nyíregyházai ev. gymnásiumnál volt alkalmazásban. Ottani tanárkodása után főgymnásiumunk hívta meg helyettesül, mely állást két évig töltötte be. Innen Győrbe ment, hol a főreáliskolához neveztetett ki a latin nyelv tanítására.

136. 1887—88. **Túry József.** A budapesti kereskedelmi akadémiánál a török és arab nyelv tanárat, a keleti összehasonlító nyelvészet mezején tudományos műveiről ismert férfiút, ki született 1860 december 25-én Makádon, Pestmegyében, a német és magyar nyelvre helyettes tanáruul választá egyháztanácsunk. De alig ismerhetők meg tanári működését és sikerét, őt már az első évharmad zártával, K.-Halas választá meg rendes tanárnak tanulmányaihoz közelebb eső tárgyak tanítására, hol jelenleg is tanárkodik s Szilády Áron körében él, tanári működésén kívül, a keleti nyelvészetnek és irodalomnak.

137. 1888—90. **Nagy Zsigmond.** Debreczeni főgymnásiumi tanár s a «Debreczen» című lap szerkesztője, született Szolnokon, J.-N.-Kun-Szolnok megyében, 1860 április 25-én. Középiskoláinak befejezése után Budapestre ment a theologia elvégzésére, hol a lelkészképességi vizsgálatot letévén, két ízben is kiment ismereteinek gazdagítása végett az utrechti akadémiára; honnan megtérve helyettes lelkészül Nagy-Szebenbe, majd Kőbányára rendeltetett, innen 1885/6 évben a kun-szent-miklósi gymnásiumhoz tanárnak, 1886/7-ben a budapesti egyházban tanítókáplánnak alkalmaztatott.

Az 1887/8 tanév folyamán választatott főgymnásiumunkhoz a német s latin nyelv és irodalom tanszékére; tanári oklevelet nyert Budapesten 1888-ban ugyanezen tantárgyakra. 1890-ben mostani állására távozott.

138. 1890—93. **Dr. Székely György.** Sárospataki akadémiai bölcsészettanár született 1866 július 23-án Keleméren, Gömörmegyé-

ben, hol atyja Tompa Mihály mellett tanító volt. Alaptanulmányait, majd a bölc. és theol. tárgyakat Sárospatakon végezve, ismereteinek gyarapítása végett egy-egy semestert a lipcsei és heidelbergi egyetemen töltött. 1890-ben a budapesti egyetemen a német s magyar nyelvre tanári és bölcsész-tudori oklevelet nyert. Ugyanazon évben választá egyháztanácsunk főgymnásiumunkhoz tanulmányozott szaktárgyaira rendes tanáruul. Székfoglaló beszéde: «A német nyelvnek a magyar közép tanodákban e tárgy előadására nézve kövendő módszeres eljárásról.» 1890. Két év múlva mostani állására távozott.

139. 1890—1. **Dr. Aczél József.** Kisujszállási tanárságból választott helyettesül; egy év múlva a nagyváradi kereskedelmi akadémiához hivatott, jelenben a hódmezővásárhelyi főgymnásiumnál van alkalmazásban.

140. 1891—92. **Horváth Ferencz.** Született 1868 december 17-én Nagy-Körösön; a főgymnásiumot ugyanitt, a theologiai tanzakot Budapesten végezve s ott papi vizsgálatot téve, egy évet az utrechti egyetemen töltött, egy évi itteni tanárkodása után a budapesti egyetemre ment tanári szakpályájának befejezése végett, ennek bevégeztével a n.-kun-karczagi gymnásiumhoz választatott tanárnak.

141. 1892—94. **Bakos Tibor.** Városunk régi tekintélyes családjának sarja, született 1868 április 12-én itt; hol alaptanulmányait végezve, a budapesti rajztanári képezdébe ment, hol 1891-ben oklevelet szerzett. A sümei reáliskolából hivatott a két testvértanintézet rajztanári állására. Két éve után a debreczeni tanító képezdébe választatott hasonlóan rendes rajztanárságra.

142. 1892—94. **Fejes Áron.** Született Bukarestben, Oláhországban, hol szülei, a Székelyföldről költözködvén ki, több évig éltek. Theol. cursusát Nagy-Enyeden s két évét a kolozsvári egyetemen végezte, hol segédlelkészkedett is. Nagy-enyedi s. tanárságból hivatott főgymnásiumunkhoz a német s magyar nyelv tanítására, mely szaktárgyakból alapvizsgát tett 1893-ban Kolozsvárt. Tőlünk a sz.-udvarhelyi főgymnásiumhoz választatott.

143. 1892—93. **Dr. Gulyás István.** Született 1867 márczius 27-én, Tisza-Dobon, Szabolcsmegyében. Gymnasiun s egy évi theol. cursusát Sárospatakon, egyetemi szakpályáját Budapesten végezte, hol 1892. bölcsész-tudori, 1893-ban a magyar s latin philológiából tanári oklevelet nyert, mely két tárgyat nagy szeretettel s eredménnyel

kezelte alsóbb osztályainkban. Egy évi itt szolgálata után a debreczeni főgymnasiumhoz választatott rendes tanárnak.

144. 1893—94. **Székely Sándor.** A privigyei tanárságból ki lépven s reformátussá lévén, választá egyháztanácsunk a latin s magyar nyelvre helyettes tanáru. Szaktárgyai mellett a gyorsírásban is vezette növendékeinket szíveségből. Egy éve után az új-verbászi gymnasiumba ment

145. 1894—maig. **Schneider Mátyás.** Született 1868 július 15-én Csatádon, Torontálmegyében. Érettségi vizsgálatot Győrött tett, tanárképzőt Pannonhalmán végzett; tanári oklevelet a magyar és német philológiából 1893-ban Budapesten nyert. A győri főgymnasiumtól s felekezetétől megválva, reformátussá lett s szaktárgyaira főgymnasiumunkhoz választatott.

146. 1894—maig. **Bencze Zsigmond.** Született Bágyon, Udvarhely m., a főreáliskolát Sz. Udvarhelyen, a rajztanár-képzőt Budapesten végezte; a debreczeni tanítóképezdétől választatott a rajz és szépírás föltételeken rendes tanárságára.

147. 1894—95. **Olasz József.** Jelen mű anyagának összeírásában, ugyancsak a graphikai táblák egybeállításánál kifejtett tevékenységét és képességét el kell ismernünk. Született 1873 január 11-én Nagy-Körösön, hol középiskoláit kitünő eredménnyel elvégezve, egy évig Budapesten a műegyetemen volt, két éven át a tud. egyetem bölcsészeti karán a német és latin philológiát hallgatta; mint ilyen alkalmaztatott főgymnasiumunkhoz; egy évi itt működése után, mely alkalommal a gyorsírást is tanította növendékeinknek, választott szakpályájának befejezése, különösen a német nyelv gyakorlati elsajátítása végett az 1895/6 tanévet a lipcei egyetemen tölti.

148. 1895—96. **Szép Lajos.** A balaton-kövesdi (Zalamegye) rendes ev. ref. lelkészégből választatott helyettes tanáru. Született Veszprémben 1857 augusztus 26-án. A theologiát Pápán, egy évi bölcsészeti szakot s ezen a latin s magyar philológiát a budapesti tudományos egyetemen végezte.

Jelenlegi tanárikar.

1. **Ádám Gerzson,** igazgató, okleveles rendes tanár, egyházi. Tanítja a vallástant a VI. és VIII. oszt. heti 2—2 órában, a latin nyelvet a VI. osztályban heti 6 órában. Heti óráinak száma 10.

2. **Bencze Zsigmond**, föltételes megválasztott rendes tanár. Tanítja a mértani rajzot az I. oszt.-ban két csoportban heti 5 órán; a II. oszt.-ban heti 3 órán; a III. és IV. oszt.-ban heti 2—2 órán; a szabadkézi rajzot a III. és IV. osztban heti 1—1 órán; a szépirást az I. oszt.-ban két csoportban heti 4 órán, a II. oszt. ban heti 2 órán. Heti óráinak száma 20.

3. **Benkó Imre**, okleveles rendes tanár. Tanítja a természettant a VII. és VIII. oszt.-ban heti 4—4 órán; a mennyiségtant az I. oszt.-ban 4-, az V. oszt.-ban heti 3 órán; bölcsészettant a VII. és VIII. oszt.-ban heti 2—2 órán. Heti óráinak száma 19. A VIII-ik osztály főnöke.

4. **Bónis Károly**, gyakorlat alapján államilag elismert rendes tanár, okleveles mérnök. Tanítja a mennyiségtant a II. oszt.-ban heti 4 órán, a III., IV., VI., VII. és VIII. oszt.-ban heti 3—3 órán. Heti óráinak száma 19.

5. **Dr. Mentovich Ferencz**, okleves rendes tanár. Tanítja a földrajzot az I. és II. oszt.-ban heti 3—3 órán; a természetrajzot a IV., V. és VI. oszt.-ban heti 3—3 órán; a magyar nyelvet a IV. oszt.-ban 3 órán. Heti óráinak száma 18. A IV-ik osztály főnöke.

6. **Mészöly Gáspár**, okleveles rendes tanár, egyházi. Tanítja a magyar nyelvet a VI., VII. és VIII. oszt.-ban heti 3—3 órán; a vallást a III. oszt.-ban heti 2 órán; a német nyelvet a III. oszt.-ban heti 4 órán; a történelmet a III. oszt.-ban heti 3 órán. Heti óráinak száma 18. A VI-ik osztály főnöke

7. **Sánta Béla**, gyakorlat alapján államilag elismert rendes tanár, egyházi. Tanítja a vallástörténelmet a VII. oszt.-ban heti 2 órán; a történelmet a IV—VIII. oszt.-ban heti 3—3 órán; a földrajzot a III. oszt.-ban heti 3 órán. Heti óráinak száma 20.

8. **Schneider Mátyás**, okleveles rendes tanár. Tanítja a német nyelvet a IV. oszt.-ban heti 4 órán, az V. és VI. oszt. ban heti 3—3 órán; a VII. és VIII. oszt.-ban heti 2—2 órán; a magyar nyelvet a III. és V. oszt.-ban heti 3 órán. Heti óráinak száma 20. A III-ik osztály főnöke.

9. **Szalay Gyula**, okleveles rendes tanár. Tanítja a latin nyelvet a IV. oszt.-ban heti 6 órán, a VIII. oszt.-ban heti 4 órán; a vallást az V. oszt.-ban heti 2 órán. Heti óráinak száma 18. Az V-ik osztály főnöke. A francia nyelvet a III—VIII. osztályból önként vállalkozóknak szíveségből heti 4 órában.

10. **Szép Lajos**, helyettes tanár, egyházi. Tanítja a latin nyelvet az I. oszt.-ban heti 7 órán, a III. oszt.-ban heti 6 órán; a magyar nyelvet az I. oszt.-ban heti 2 órán. Heti óráinak száma 19. Az I-ső osztály főnöke.

11. **Dr. Joó Imre**, okleveles rendes tanár. Tanítja a II. oszt.-ban a latin nyelvet heti 7 órán, a VII. oszt.-ban heti 4 órán; a magyar nyelvet a II. oszt.-ban heti 4 órán; a vallást a II. és IV. oszt.-ban heti 2—2 órán. Heti óráinak száma 19. A II-ik osztály főnöke.

12. **Vass Sámuel**, okleveles rendes tanár. Tanítja a görög nyelvet az V., VI., VII. és VIII. oszt.-ban heti 5—5 órán, a VII. oszt.-ban heti 4—4 órán. Heti óráinak száma 20.

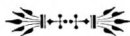
Mellék tanárok.

1. **Oláh Károly**, a tanítóképezde rendes tanára. Tanítja az egyházi és műéneklést az I—IV. osztályban heti 1—1 órán. Heti óráinak száma 4.

2. **Sebestyén Bálint**, okleveles tornamester. Tanítja a tornát az I—VIII. osztályban heti 6 órában, három csoportban. Heti óráinak száma 6.

Másfelekezetű hitoktatók.

1. **Balla Ádám**, helybeli izr. elemi iskola tanító.
2. **Csupics Kornél**, szent-endrei görög-keleti lelkész.
3. **Gyurinka Antal**, helybeli róm.-kath. lelkész.

HATODIK RÉSZ.

A t a n u l ó k.

unkánk e részében beírási anyakönyveink s hozzáférhető forrásaink adatai alapján ismertetni fogjuk: *1. a tanulók által viselt iskolai tisztségeket és az általuk teljesített szolgálókat; 2. a régi tanulói életet; 3. a tanulók segélyezését és 4. a tanulók létszámának statistikai adatait.*

Mielőtt azonban ez egyes részek kimerítőbb tárgyalásába bocsátkoznánk, szólunk kell iskolánk tanulóinak vallási, nemzetiségi viszonyairól, továbbá arról, hogy mely vidékek szülőttei népesítettek be leginkább tanintézetünket s ezek — itteni tanulmányaikat bevégezve — hova mentek annak folytatása végett.

Vallás felekezetre nézve. Azon körülmény, hogy iskolánknak a reformáció adott életet s református egyházunknak volt veteményes kertje, s hogy úgy ezt, mint tanítványainkat ref. egyházunk, vagy az ezzel azonosított város tartotta fenn, természetesen következik, hogy tanítványaink felekezetünkhöz tartoztak. Nincs ugyan két századon át a név után feljegyezve a felekezetiség; de mivel ref. egyházunk egyházi és iskolai teendők végzésére is használta fel növendékeinket, alig engedhető meg az a feltevés, hogy azok más felekezetűek lehettek volna. A róm. kath. egyház a kormányval egyetértve pedig híven örködött, hogy híveinek gyermekei általában prot. iskoláinkat ne látogassák. Az ág. hitv. ev. testvérek s gör. kel. szertartásúak közül 1630-tól 1830-ig és így 200 év alatt alig akadunk négy-öt tanulóra.

Hogy e körülményt a szabadabb gondolkozású negyvenes, méginkább a 48/49 év teljesen megszüntette s ez időtől fogva napjainkig a szigorú felekezetiség korlátai eltűnván, mindegyik felekezet gyermekei minden különbség nélkül látogatják főgymnasiumun-

kat, erről évenként kiadott Értesítőink tesznek bizonyosságot. Még az abszolút korszakban gátolta ugyan a kormány s csak fontos okok mellett engedte meg — a mire azonban az októberi diploma kiadása óta eset nem fordult elő, — a róm. kath. növendékek fölvételét.

A jelzett két évszázad alatt izraelita növendékek neveire nem találunk.

Nemzetiségre nézve. Azon jelenség, hogy újabb korig foytonosan tős-törzsökös magyar nevekkal találkozunk, azon néhány morvaországi ref. ifjún kívül, kiket egyházkerületünk vagy egyes tekintélyes hitsorszosunk itt neveltetett, s pár lengyel és szerb hangzású néven kívül, azon feltevést engedik meg s azon igazság mellett tanúskodik, hogy iskolánk tanítványai nemzetiségre való tekintetben magyarok voltak. Természetes, hogy ezen állapotban már a jelen század derekán, még inkább a forradalom multával jelen napjainkig nagy változás történt; annyira, hogy azóta a magyar haza minden nemzetisége, sőt több ízben a Lajtán túli nemzetek gyermekei is fölkeresték iskolánkat.

Születési helyre nézve. 1753-tól, Losonczy István korában ad számot először anyakönyvünk tanítványaink születési helyére nézve. Elsőül Sz. Virág Mihály irta alá törvényeinknek nevét a születési helynek K.K.-Szent-Miklósnak bejegyzésével. Arra pedig, hogy melyik iskolából jöttek a növendékek ide tanulmányaik tovább folytatására, csak 1831-től van adatunk. Látogatták iskolánkat a haza mindazon vidékéről tanítványok, hol a kálvini hithűség magyarul hirdettetik. Tagadhatatlanul, minthogy egyházunk évszázadokon át folytonosan legnépesebb, legtisztább s talán a legnagyobb jólétnek örvendő ref. gyülekezet volt a Tisza Duna között, az egyes vidékekhez arányitva, legtöbb növendék került ki magából városunkból. Mely tény-körülményből egyenesen következett az, 1. hogy városunk polgársága közt az iskolázásból folyó értelmiség mindenkor kellő színvonalon állott; 2. hogy városi tisztviselőinket saját fiaink, vagy iskolánk által képzett egyéneink közül választhattuk. Melyből ismét az derül ki, hogy ezek folytonos meleg érdeklődést ápoltak keblökben a tanintézet iránt s ez érzést kívánták átültetni s gondozni polgártársaikéba is, meglevén győződve, hogy városunk benső fejlődését s jólétét s küle hatólag jó hírnevét és tiszteltetését földmivelése, bor- és gyümölcs termelése, baromtenyésztése, vagy ipara mellett sokkal inkább iskolája biztosítja. Ez őseitől öröklött «virtus»-hoz Nagy-Kőrös városa és ref. egyháza, mióta a körisfa árnyékában pihen, hűtelen nem volt és nem lehet!

Pestmegye után Fehér, a kis és nagy Kunság, Tolna, Komá-

rom, Heves, Külső-Szolnok, Somogy, Baranya, Veszprém, Bars, a Jászság, Békés Csongrád fiai látogatták nagyobb számban iskolánkat. Kevesebb számot adott már Esztergom, Győr, Hont, Nógrád, Borsod, Zemplén, Bereg, Szatmár, Kraszna, Bihar, Szabolcs, Csánád, Arad, Doboka; elenyésző kis számot Temes, Torontál, Pozsony, Nyitra, Zólyom. Ez volt a viszony a század közepéig. Hogy a nemzet újraébredése, a cultura fejlődésével új tanintézetek felállítása és a közlekedés megkönnyítése e viszonyt lényegesen megváltoztatta, természetes.

A deákok iskolánk elvégzése után, hol a felsőbb tanulmányokat két, vagy Losonczy István óta három évig köteleztettek hallgatni s az iskolának szolgálni, tanulmányaik folytatása végett leginkább Debreczenbe mentek. Mentek sokan Sárospatakra, néhányan Szatmárra, Mármaros-Szigetre, Maros-Vásárhelyre, Kolozsvárra, s szintén egyenesen a külföldi akadémiákra is. Lettek vidéki községi jegyzők vagy helyben városi polgárok s hivatalnokok; lettek a haza s a város védelmére többen katonák. Kik az illustre collegiumban képezték magukat, természetes, hogy leginkább lelkészek, kevesebben ügyvédek, lettek; sőt azok is, kik ügyvédi, tanári vagy orvosi pályára léptek, legtöbbször theológiát is végeztek. Legtöbbször lettek azonban a múlt századokban iskolánk növendékei közül tanítók. Anyakönyveinkben egykorú feljegyzésekkel a gyülekezetek is meg vannak nevezve. Úgy hogy e tekintetben alig van a hazában közel vagy távolabbi ref. gyülekezet, melyekben a múlt századokban a kálvini hit s magyar szó hangzott, tanítványaink neveivel nem találkozunk, p. o. Bars, Hont, Nógrád, Borsod, Gömör, Heves, K.-Szolnok, Szabolcs, Bihar, Szatmár, Nagy és Kis Kunság, Jászság, Csongrád, Pest, Fehér, Tolna, Baranya, Somogy, Veszprém, Győr, Esztergom, Komárom, Békés, Bereg stb. Ezeken kívül egyes vidéki úri családok is megtisztelték iskolánkat az által, hogy innen magán tanítókat és nevelőket kértek és vittek.

1839-ben midőn lyceumunk kebelében a nevelés-oktatás s gazdasági tanszék felállított, méginkább 1854-ben, midőn a tanítóképző intézet önállóvá, majd később közösen egyházunké és egyházkerületünké lett¹⁾ gymnasiumi tanítványaink tanítóságra nem bocsátattak. Az érettségi bizonyítvánnyal megnyitlak előttök 1854 évvel nem csak a papi, de a tudomány- és műgyetem ajtajai is a hazában s azon kívül.

¹⁾ H. Kiss Kálmán. A nagykőrösi és dunamelléki ev. reform. tanítóképző-intézet monographiája. Nagy-Kőrös. 1896.

I. A tanulók által viselt tisztségek s az általuk teljesített szolgálatok.

Hogy a növendékek tanulására, tanítására, magaviseletére és élelmezésére, továbbá a jótétemények vagy jövedelmek beszédésére és elosztására az iskolai hatóság, mely mindezeket a sok munkát igénylő teendőket természetesen maga közvetlenül nem teljesíthette, kellő felügyeletet gyakorolhasson; s hogy másrésről a tanulók is önállóságra szokjanak: az iskolai hatóság maguk közül a diákok közül választotta ki a tekintélyesebbet s megbízhatóbbakat a fentebb elsorolt teendők ellátására.

Igy lőnek szervezve a tanulói tisztségviselői állások. E rendszer az iskola alapításától a legujabb időkig fennállott, mindaddig t. i., míg azon munkakör, melynek betöltésére az illető tisztségviselők meg voltak választva, vagy kijelölve, a változott körülmények és a kor-szellem következtében meg nem szűnt.

A tanulói tisztségviselők intézménye tehát több mint harmadfél századot élt át iskolánk életében, mert feltehetőleg az iskola alakulása első korától fogva egész 1848/49-ig, illetőleg részben az 1850/51-ik évi újjászervezés koráig fennállott az több-kevesebb módosítással.

Mínhogy iskolánk, mint a törvényeket ismertető részben kifejtettük, jó eleve átvette a debreczeni anyaiskola törvényeit; s mínhogy továbbá a XVII-ik század hatvanas éveitől fogva az újított törvények megszakítás nélküli sorozata áll rendelkezésünkre: nem okoz nagy nehézséget, hogy éppen e törvények alapján meg lehetősen hű képet alkothassunk magunknak iskolánk belső életéről.

Csak természetes, hogy, mivel az iskola belső életében igen jelentős szerepük volt a tanulók sorából — tanulói minőségük fenntartásával, vagy annak az előző évben bevégezése után alkalmazott tisztségviselőknak, hatáskörüket egész részletes pontossággal körvonalozzák törvényeink.

Ezek alapján ismertetjük mi — hivatali fontosságuk sorrendje szerint — a tanulók által viselt és betöltött hivatalokat és teljesített szolgálatokat.

A Senior.

Mellőzve annak fejtegetését, hogy a seniori intézményt a wittenbergi magyar ifjak társulatánál (bursa) létezett ifjusági elnöki tisztségnek megfelelőleg s annak mintájára létesítették s szervezték-e hazai prot. tanintézeteink, éppen iskolánknál a debreczeni collegium

tól átvett legrégibb törvényekben találunk ennek első nyomára. Az Extractus u. is szüksézávalag annyit mond a seniorról, hogy az kegyes, tudományos és józan életű legyen, a tanulók szavazataikkal szabadon választják s íránta az iskola összes polgárai kötelees tisztelettel és engedelmességgel tartoznak. (33., 34. cikk.)

Legrégibb eme törvényünk tehát részletesen nem szól a senior hatásköréről; de ama szavaiból, hogy íránta az iskola összes polgárai kötelees tisztelettel és engedelmességgel tartoznak, kétségtelen, miszerint már azon korban is a legfőbb tisztség volt, a mit a tanuló-ifjúság — bizonyára legkitünőbb tagja viselt, mert föl kell tennünk, hogy a szabad választásra jogosított ifjúság bizalmával a legérdemesebbet tüntette ki s tette maga fölé hatósággá.

A XVII-ik század végén már egész mívöltában áll előttünk a seniori intézmény, mert egyfelől az 1693-iki törvények négy cikkelye szabja meg pontosan hatása körét, másfelől az e törvényekhez csatolt s magyar nyelven fogalmazott eskü nyújt e tekintetben teljes tájékoztatást, a melyet az iskola törvényeit tárgyaló II-ik részében közöltünk munkánknak.

Csak ismétlésbe bocsátkoznánk, ha ez eskü-forma szavaiból pontról-pontra szedve részleteznők a senior köteleességeit. Elégnek, de egyszersmind szükségesnek is tartjuk, ha kiegészítőleg közöljük az 1693-iki részletes törvényekből, miszerint e seniornak, mint a rector helyettesének teendője volt, hogy az iskola-kormányzás másodrendű jogánál fogva, mely első sorban a rectort illette, általában hűséggel és szorgalommal tartozott felügyelni az iskola mindennemű ügyeire. Erre kötelezte magát a rectornak adott jobb-jával s a tanuló ifjúság közös gyűlésében, a mindenható Isten színe előtt letett esküjével.

Miután a törvény minden egyes tanulóól kivétel nélkül megköveteli, hogy a seniornak adja meg a tartozó tiszteletet, megmondja, hogy a tanuló-ifjúság és az iskola anyagi ügyeinek intézésében s a felügyelete, ellenőrzése alatt álló többi tanulói tisztségviselők írányában mi a senior teendője.

Nem volt szabad a rector tudta nélkül s titokban osztást (divisio) eszközölnie; felügyelt az iskola vagyónára, javaira, azokat a rectorral egyetértőleg tartozott az iskola javára fordítani. Továbbá ő rendelte ki az exploratort (énekvezért), a szakácsot, az oeconomust s ellenőrizte ezek foglalataskodását. Hasonlóan ő rendelte ki az éneklő diákokat a templomba és temetésre, gondot viselt ezek temetés-pénzére, azt a közpénztárba beszolgáltatatta; feljegyezte az énekkarból s a temetésekről hiányzókat és azokat pénzbüntetéssel

is sújthatta. Végezetre reggelenként szemlét tartott a lakó szobákban s a hiányzókat feljegyezte.

Láthatjuk a seniorra vonatkozó ezen részletes törvényekből, hogy míg a rector inkább a szellemi-erkölcsi felügyeletet gyakorolta, a mi neki egymagának mindenestre nagyon is sok dolgot adott, bár e tekintetben is segítségére volt a senior, emezt illetve kiválóképen a tanulók anyagi- és pénzügyeinek kezelése és az iskola belső rendjére, a tanulók viselkedésére való gondviselés, mely munkájában segítségére volt a contrascriba és az oconomus, kikről alább lesz szó.

A későbbi törvények, mint azt a seniori állás fontossága igényelte, folyvást tartalmaznak módosító, pótló cikkeket a senior hatáskörére vonatkozólag.

Igy az 1725-iki törvények kötelességévé teszik a seniornak, hogy a törvények szerint részrehajtatlanul járjon el a büntetések végrehajtásában; hogy az ifjúság pénzét idegeneknek, t. i. az iskola kötelékén kívül állóknak ki ne kölcsönözze, a tanulók között pedig takarékosan, legfőlebb 2—2 frtjával eszközöljön osztást, hogy tiltsa el az anyanyelven beszélést, s csak úgy menjen ki az iskolából a városba vagy bárhova, ha helyetteséül hagyja a contrascribát, s végre, hogy a lakószobákat kapuzárás után, vagy kapunyitás előtt hetenként 3-ór, 4-er vizsgálja meg s intézzen kérdést a tanulókhöz, hogy nincs-e valami kívánságuk?

Nagy hatalom volt a senior kezében azon jog gyakorlása által, hogy az iskola épületéből csak az ő engedelmével mehettek ki a bentlakó tanulók.

Az 1792-iki törvények szerint a senior köteles volt a reggeli könyörgés alkalmával minden nap felolvasni a tanulók névsorát, hogy a hiányzókat a professornak bejelenthesse; — megvizsgálni naponta a reggeli könyörgés előtt s az esteli imádkozás után a deákok kamaráit, s végre bejelenteni a rectornak a pipázókat.

Igen részletesen szólnak a senior kötelességéről az 1803-iki törvények is, melyek szerint az kétféle: t. i. «a Deákok Pénzének Gondviselése és a Deákokra való vigyázat». Mivel az iskola törvényeiről szóló fejezetben e pontok egész terjedelmükben közölve vannak s újat tulajdonképen nem igen foglalnak magukba, az ismétlés kikerülése végett ezek részletezését mellőzzük.

Az újabb időben a változott viszonyok változást idéznek elő a seniori intézmény hatáskörében.

Az 1846-iki törvények szerint a senior eszközli a tanulók beiratását; jegyzőkönyvet tartozik vezetni, melybe bejegyzí az

iskolai szolgálatot teljesítő jótéteményes tanulók neveit; ezek kijelölése is az ő tiszte. Ő kezeli a jótéteményeket s bejelenti az igazgatónak a tanulók kihágásait.

Miután ezekből megismertük a senior kötelességeit, fel kell sorolnunk azon büntetéseket is, melyek hivatala hanyagul vitele vagy a törvény rendeleteinek átlépése esetén őt érték.

A törvények teljes szigorúsággal sújtották azt a seniort, ki az iskola ügyeinek gondozásában a kellő hűséget és szorgalmat nem fejtette ki, mert a lehető legérzékenyebb, egyszersmind megsegyenítőbb büntetést szabják az ilyenre: t. i. a megveszszöztetés után az iskolából való kitiltást.

Ha a senior a büntetések végrehajtása körül részrehajlást tanusított, épen az a büntetés érte, mint a minő volt annak büntetése, a ki iránt elnéző volt. Az ifjúság pénzével gondatlanul bánt pedig sajátjából térítette meg a kárt.

Az ily senior 1-ör a rector szigorú megintésében részesült, 2-szor 1 frt bírságot fizetett, 3-szor hivatalát veszítette az a senior, a ki az énekkarból vagy a temetésekről hiányzókat szigorúan nem ellenőrizte; végre 15—25 dénár pénzbírságot fizetett akkor is, ha helyettes hátrahagyása nélkül távozott az iskolából, vagy a lakószobák vizsgálását elmulasztotta.

Láthatjuk ezekből, hogy a mérsékelt összegű pénzbírságon kezdve a leginkább megbélyegző megveszszöztetésig, a hivatalvesztésig és elutasításig előírta a törvény a kötelességét mulasztó seniorra — a legenyhébb és legszigorúbb fenytékek neveit.

A senior *javadalmazására* vonatkozólag adataink csak az újabb időből vannak, a miért is arra az érdekes kérdésre, hogy iskolánk régibb korában minő anyagi jutalmazással volt e fontos állás összekötve, feleletet nem adhatunk.

Igaz ugyan, hogy az 1803-iki törvényeknek a seniorra vonatkozó részlete végszavaiból következtethetünk a seniori jövedelemre, de, hogy mely időponttól élvezte azokat, teljességgel nem tudhatjuk. — A törvények végszavai ezek: »Ezen kötelességeinek hivteljesítéséért jutalmul meghagyatnak a seniornak *eddig szokásban volt* Commoditásai, melyek ebből állanak: hogy a három Innepi publicatiókból gyűlt Summákból 6 rhénes forintokat a maga rendes Portiója felett vegyen, — ezen kívül semmi iskolai szolgálatot ne tegyen, (hanem ha valamelyikre a rendes szolgálatok közzül a Deákok elégségesek nem volnának).

Az 1846-iki törvények részletesen elsorolják az »Oskola Nagy« fizetését: »az ünnepi osztalékból mindenik ünnep alkalmával 2 vfrt

külön az övé, ezenkívül az osztalékból két annyit vesz, mint a többiek egyenként kapnak. A temetési osztalék egy személyre 12 vkr, ebből az oskolai szükségre magánál letartóztat 2 krt, miből krétát, papírt venni, könyvkötőt fizetni tartozik. A várostól adatik 20 font fadgyú ára, innepi tisztelet díj az egyház pénztárából. Hogy a benlakáson kívül iskolai élelmezésben is részesült a senior, az kétségtelenül bizonyos.

A seniort az Extractus szerint az iskola polgárai szavazatukkal szabadon választották. Az 1693-iki törvények szerint a tanuló-társak választották szavazataikkal s az iskola kormányzói erősítették meg (suffragiis condiscipulorum electus et a Directoribus Scholae declaratus). Hogy e szokás nem változott-e a későbbi idők folyamán s megtartotta-e mindig a tanuló ifjúság szabad választási jogát, vagy kizárólag csak az előjáróság nevezte-e ki, vagy választotta-e későbbén a seniort, írott adatok hiányában nem tudjuk megmondani egész a jelen század harminczas éveig, a mely időtől fogva egyenesen az iskolai előjáróság nevezte ki a seniorokat.

Nem adhatunk határozott feleletet azon kérdésre sem, hogy mennyi ideig viselte hivatalát iskolánkban a senior. A tanulók névsora 1632-től kezdődik s mindjárt a legelsőben beiratkozott Buczy István után oda van jegyezve seniori rangja. Minthogy a subscribált tanulók nem évenként vannak bejegyezve, hanem az egyes rectorok hivatali időtartama szerint vannak csoportosítva s néhány éven át nincs megjegyezve, hogy kik viselték a seniorságot, megközelítő pontossággal sem tudjuk megmondani, mennyi időre terjedhetett egy-egy senior hivataloskodása. E tekintetben mindenestre irányadó lehetett az anyaiskolánál dívatozó szokás s épen ebből következtethetjük, hogy egy fél vagy egész évnél tovább egy senior sem viselte hivatalát.

A mikor 1848 június 23-án az egyháztanács eltörli a diákok benlakását, a seniori intézmény is megszűnik. Ezt olvassuk a jul. 5-iki gyűlés jegyzőkönyvében: »az eddig a szeniorok által vezetett halottas jegyzőkönyv vitelére, mint szinte a halottra menők kiállítására a szeniornak eddig egy személytől járt 2 kr váltó díj átadása mellett Rózsa István, a német nyelv rendes tanítója bizatott meg... lakásául az eddigi seniori szoba jelöltetvén ki«. (Egyháztanácsí jegyzőkönyv.)

Mivel Rózsa, lemondván állásáról, eltávozott, már a szeptember 18-iki gyűlés azt határozza, hogy »az oskolai épületben a senior és contrascriba benn fognak jövőre is lakni.« (Egyháztanácsí jegyzőkönyv.)

De ez sem tart sokáig, mert 1850/51-iki ujjászervezés végkép megszünteti a seniori intézményt.

A contrascriba.

Bár a debreczeni törvények Extractusa már említi a contrascribái hivatalát s ebből következően minden esetre tényleg is fenn kellett annak állania azon törvény érvényben léte alatt, mégis 1725-ig a név említésén kívül egyetlen adatot sem találunk arra nézve, hogy minő hatásköre volt a contrascribának?

E most idézett törvényből tudjuk, hogy a seniornak hű társa, helyettese volt, ki épen úgy köteles volt felügyelni, gondosan vigyázni az iskola jó hírére, nevére, a tanuló ifjúság magaviseletére, előmenetelére, mint maga a senior. Tennie kellett pedig ezt azon jognál fogva, mely őt az iskola ügyeinek intézésében a senior után kötelességszerűleg megillette.

Hogy az Extractus egy pont alatt említi a contrascribát a seniorral s az ezt megillető engedelmességet és tiszteletet a contrascriba iránt is követeli az iskola minden polgárától, s végre, hogy egy és ugyanazon esküt tette le mindkettő, elég bizonyíték arra, hogy a contrascribát joggal tekinthetjük a senior helyettesének s rangra és tekintélyre nézve a közvetlen utána következő, tehát második tanulói tisztviselőnek.

Innen érthető, hogy habár kifejezetten csak a temetésekből, éneklésekből befolyó pénzek kezelését, az ének-karból s a temetésekről hiányzók, továbbá a magyarul beszélők neveinek feljegyzését teszik az 1725-iki törvények kötelességévé, a melyek egyéb iránt a seniori teendők között is el vannak sorolva: semmi más különleges hatásköréről nem találunk említést, csak arról, hogy a contrascriba a senior helyettesítője, ennek mintegy segéde.

Az 1792-iki törvények is azonos kötelességeket szabnak a contrascriba elé, minők teljesítését a seniortól követelik az 1803-iki törvények ezen szavakkal: «A contrascriba Collegája lévén a seniornak áttalában mindazok a kötelességei, a melyek a senioréi.» A tanulói tisztviselők magyar elnevezését először használó 1846-iki törvény szinte ily értelemben szól az «ellenőr» munkaköréről.

Választása az Extractus szerint épen úgy történt, mint a senioré, t. i. a tanulók szavazata által. Az 1725-iki esküszöveg szavai szerint a contrascribát is a tanulótársak választották szavazataikkal s az előljárásság erősítette meg, (suffragiis condiscipulorum electus et a Directoribus Scholae declaratus).

Azt azonban, hogy mennyi ideig viselte hivatalát, biztosan nem tudjuk, csak valószínűnek tarthatjuk hivatala lényegéből következően, hogy a seniorral egy időben foglalta azt el, s ugyanannyi ideig viselte.

Büntetéseiül a tanulók pénzével való hűtlen sáfarkodásért a kárnak sajátjából való megtérítését, más hivatali mulasztás esetére az előjáróság szigorú megdorgálását s megvesszőztetve az iskolából kitiltást említik a törvények.

Fizetéséül az iskolai élelmezésen és lakáson kívül az 1803-iki törvények szerint «az rendeltetik, hogy egyéb iskolai szolgálatoktól felszabadítódik és azokra csak akkor lesz köteles, mikor a több Deákok nem elégségesek».

A contrascribaság intézménye a seniorsággal egyidejűleg szűnt meg.

Az oeconomus.

Az oeconomus munkaköréből ítélve nem tekinthető tulajdonképeni tisztviselőnek, hanem a tanulók közül időről-időre kirendelt olyan alkalmazottnak, ki a rector és a senior fennhatósága alatt állott s ezek rendeleteinek végrehajtó közege volt. Épen ennél fogva nem is volt ez kitüntetés, mint inkább terhes és fáradságos szolgálat, mondhatnók büntetés, a mit bizonyít az a körülmény is, melyszerint az 1793-iki törvények kifejezetten büntetés gyanánt említik az oeconomusságnak 14 napon át teljesítését.

Az Extractus még névszerint sem említi az oeconomust, a kiről az első írott adatot az 1693-iki törvényekben találjuk. Egész részletesen írják elő munkakörét az 1725-iki évi törvények.

Ezeket olvasva tisztán úgy áll előttünk a régi oeconomus, mint egy valóságos iskolai rendőr, ki szolgálati ideje alatt kezében korbáccsal őrökdi az iskola belső rendje és tisztasága fölött.

Miután az ekkor már szereplő vigíl fölkelte, télen 4, nyáron pedig reggeli 3 órakor jelt adott az iskola épületében bentlakó tanulóknak a felkelésre. A reggeli könyörgés végeztével névsort olvasott, s a hiányzókat szolgálati hete leteltével a seniornak jelentette. — Ezzel kezdődött kora reggeli teendője.

A nap folyamán feljegyezte mindazok neveit, kik a köztanításról, vizsgálatokról, vitatkozásokról vagy bármely más iskolai gyakorlatról elmaradtak s a kiket aztán a seniornak bejelentett. — Éberén tartozott őrködni arra, hogy a gyermekek az iskolában lármát, rendetlenkedést, czivódást ne csináljanak, rút beszédet ne folytassanak, ne káromkodjanak. Fel volt jogosítva arra is, hogy

az ilyeneket mérsékelten fegyelmezze. Este aztán a rendes könyörgés idején a rector lakásáról elvitte az ifjúság bibliáját, (melyet másnap reggeli imádkozás után oda visszavitt), naponként kirendelte azon tanulót, ki az ifjúság bibliájából egyes részeket olvasott fel. Az esti könyörgés végétével a nagy csengettyűvel adott jel után télen 8, nyáron 9 órakor bezárta a kaput s a kulcsot a rectorhoz vitte. Kapuzás előtt azonban felszólította az iskolában időző kintlakosokat a távozásra.

A későbbi törvényekben csak ismétlését találjuk az oeconomus most elsorolt teendőinek, azzal a különbséggel, hogy az 1803-iki törvény szavai szerint a senior utasítása szerint ő rendelt »hétköznapiakra Templistákat, Temetésre menőket, Vigileket, a közönséges könyörgésre előlkönyörgőket, Éneklőket, a Templomba ez idő szerint Diktálókat.»

A mennyiben az oeconomusokat a senior rendelte ki, közvetlenül ennek fennhatósága alatt álltak is azok. Főfelügyeleti jogánál fogva azonban természetesen a rector is rendelkezhetett velük.

Szolgálatukat, — vagy ha úgy tetszik hivatalukat — az iskola régebbi korszakában hetenként fölváltva teljesítették. Ez idő elteltével az oeconomus tisztét kirendelt utódának adta át, a mely alkalommal latin oratiót kellett tartania az auditoriumban. Ha nem tudott az auditorium méltóságához illő beszédet mondani, köteles volt egy vagy több fejezetet könyv nélkül megtanulni Szent Pál apostol leveleiből. E szokás jellemző egyfelől a régebbi kor gondolkozásmódjára, de másfelől ép úgy szolgál adatul az oeconomusi intézmény teljes megismertetéséhez, mint az a körülmény, hogy tisztének teljesítése közben egész héten át nem volt szabad távoznia az iskola épületéből.

Ha ismerjük azt a túlszigorú életmódot, melyet az iskolai törvények a bent lakos tanulóktól a régebbi időkben megköveteltek s melyszerint már reggel 3—4 órakor föl kellett kelniök és foglalkozáshoz látniök, egyedül az iskola épületét el nem hagyhatták, csak kettesével, stb., nem fogjuk túlságos büntetésnek tartani, a mi a mai kor szempontjából ítélve nagyon is annak volna tekinthető, hogy az oeconomus egy héten át, a míg e tisztet viselte, úgy szólván iskolai fogságra volt kárhoztatva.

De hogy az oeconomusság nem volt kellemes szolgálat, az elsorolt teendők kívül abból is következtethető, hogy az 1793-iki törvények 11-ik §-a szerint a hanyag oeconomus büntetésből újra tartozott a kötelességeit viselni; a ki pedig a ruházatra vonatkozó

s ugyanekkor kiadott tilalmat áthágta, 14 napig tartó oeconomus-sággal bűnhődött. Törvényeink egyébiránt leginkább pénzbüntetést szabnak és pedig 5—20 dénárig terjedő pénzbüntetést a kötelességeit elmulasztó oeconomusra.

Iskolánk újja szervezését megelőzőleg már az 1846-iki törvényekben is más fogalmat találunk az u. n.: «Oskola rendőr»ség intézményéhez kötve, mint a minő lényegét állapíthattuk meg annak a régiebb időkbel. E most idézett törvény szerint «kötelességei: az oskolai épületekre, fákra, kerítésekre közvetlenül felvigyázni, különösen akkor, midőn a gyermekek oskolai tanításokon bent nincsenek, szélylyel járva felügyelni, a szolgálk a szükséges tisztogatást megtéetni, a károsításokról felelős.» Fizetése pedig 100 forint, miből 70 frt a városi és egyházi jótéteményekből, 30 frt pedig az egyház pénztárából fizetendő.

Az 1848-iki kuratori számadás jelzi, hogy «az oskolai rendőr fizetése két stipendiumból szerkesztett össze. Ezen rendőri fizetést kapja jövőre Rosen István német nyelv tanító.» (Kuratori számadás.) Az egyháztanács 1848 július 5-iki gyűlése jegyzőkönyvében pedig azt olvassuk, hogy Rosen «fog ügyelni az eddig volt rendőr helyett az iskola épületére, azoknak tisztán tartására 60 váltó forint évi fizetés mellett.»

De már szeptember 18-án azt határozza az egyháztanács, hogy «az iskolában a tanuló ifjak által vitt rendőri hivatást eltörli, s... a gondnok a rendőri fizetésen fogadjon egy olly egyént, ki az oskolákat fogja naponta tisztogatni.» (Egyháztanácsí jegyzőkönyv.)

Már az 1849-iki költségjegyzékben ezt írja a kurator «Iskola-seprő fizetése 60 frt, mely az oskola rendőri hivatal helyett, melly két stipendiumból szerkesztett elébb, állittatott fel.» (Kuratori számadás). Itt látjuk az iskolai rendőrség végleges megszüntetését és a pedellusi, iskola szolgálai állás szervezését.

A szakács (coquus).

Hazai protestáns iskoláinknál a legrégebb idő óta általános volt az az üdvös szokás, hogy a vidéki szegény sorsú tanulók az iskola épületében lakást és ételmezést kaptak. Hogy e jótéteményben a helybeli vagyontalan tanulók is részesülhettek, az önként következik ez intézmény természetéből és céljából.

Épen a tanulók iskolai ételmezése hozta létre a szakács, vagyis a főzető diák intézményét.

Igen tévednénk azonban ennek megítélésében, ha a szó szoros értelemben vett jelentése alapján azt hinnők, hogy a kik e tisztsé-

get viselték, illetőleg a kik e szolgálatot teljesítették, azok főzték volna meg a tanulók edeleit.

A mint sok intézetnél rendes szokás volt, sőt van ma is az erdélyrészi ref. iskolák némelyikénél, úgy volt az gyakorlatban e mi iskolánknál az 1833/4-iki iskolai évig, hogy a város tehetősebb családjai önkéntes ajánlat alapján sorban főztek saját házuknál a szegény tanulók számára.

E családokkal való érintkezés és az e körüli teendők végzése céljából volt szervezve a szakácsság, melynek legelső írott nyomára az 1693-ik újított törvényekben találunk.

Hogy azonban ez intézmény s így önként érthetőleg a tanulók iskolai ételmezése gyakorlatban volt már előbb is; a mikor t. i. azon törvények voltak érvényben, a melyekből az 1693-ikiakat megújították, azt következtethetjük azon sajátszerű viszonyból, mely minden időben meg volt iskolánk s annak egyik jelentékeny fenn tartója: — a városi közönség között. — Nem is gondolhatjuk azt másként, bár a legrégibb kort illetőleg írott adatokra nem hivatkozhatunk, mint úgy, hogy iskolánk fentartását mindjárt az alakulástól kezdve ilyenmő segélyezés által is igyekezett lehetővé tenni a városi közönség.

A mi már a főzető diák teendőjét illeti, arra nézve törvényeink a következőkben nyújtanak részletes fölvilágosítást.

A senior kirendelt egy-egy bentlakos tanulót, a ki megjelenén az egyes ajánlkozó családoknál és pedig naponként egymás utáni sorrendben, — illedelmesen köszöntötte a házi asszonyt s megkérte, hogy azon napon főzessen a deákok számára. Délben aztán — 11 órakor — elment a kész ételért s azt bevívén az iskolába, igazságosan kiosztotta tanulótársai között, mely foglalkozása közben önhasznát nem volt szabad néznie. Ebéd után kellőképen elmosta az edényeket s azokat visszavitte az illető családokhoz. Ő mosogatta fel az iskola evőedényeit is, melyeket a tanulók használtak. Az 1693-iki s ezzel egyezőleg a későbbi törvények is büntetést szabnak azon főzető diákra, ki e most említett teendőit gyermekekkel végeztette. Teljesítették pedig e szolgálatot a főzető diákok eleinte két hétig, később egy hónapig, a novitiusok pedig két egész hónapon át.

Szelidítik a régibb szigorúságot az 1803-iki törvények az által, hogy a főzető diák szolgálgyerekeket is alkalmazhatott az edények elmosására s azok hazaszállítására. Ugyancsak e törvények szabják meg azt is, hogy a nyári hónapokban reggeli 6, a téli féleszt-

dőkben pedig reggeli nyolcz óra előtt kérje fel a főzető diák a soros családokat a főzetésre.

A ki aztán kötelességeit hanyagul teljesítette, a városiakkal tiszteletlenül társalgott, azokat szóval, vagy tettel megsértette, avagy bár csak a legcsekélyebb tárgyat is jogtalanul eltulajdonított: az pénzbüntetéssel vagy áristommal lakolt.

A soros főzetés megszűntével természetesen a főzető diákok sem szerepelnek többé, a mint hogy 1833/4-től fogva róluk semmi féle említést nem találunk.

Az explorator (énekvezér).

A református egyház liturgiájának azon czélzata, hogy a gyülekezet tagjainak az istentisztelet s a temetések alkalmával a közénklés által jelentős szerep jusson, tette okvetlenül szükségessé azt, hogy a templomi és temetési énekeket az iskolákban rendszeresen tanítsák. Az 1693-ik törvények II. és III-ik pontja nagy sulyt fektet arra, hogy az éneklésben a tanulók is tevékeny részt vegyenek, a midőn kívánja, hogy az istenes énekek együtt éneklésére száját felnyitni senki se szemérmeskedjék.

A rendszeres énekoktatás három okból volt kívánatos és jöhatású.

A míg ugyanis egyfelől a tanulók összhangzatos, iskolázott éneklése a közistentisztelet komoly méltóságát nagyban emelte, a gyülekezet áhítatát fokozta, másfelől a temetések alkalmával teljesített éneklés bizonyos jövedelmet biztosított a tanulók számára, mely önfentartásuk terhen könnyített.

Ha aztán ezekhez hozzáveszszük azt is, hogy a három sátoros ünnepen, Szent György-napkor, továbbá vendégségek, czéhbeli ünnepségek, bírótétel, pap beiktatás, barátságos összejövetélek, lakodalmak alkalmával az iskola növendékei pénz, avagy ételnemű recompensatióért összhangzatos éneklésük által emelték a társas összejövetélek kedélyességét: bizonyos tekintetben társadalmi jelentőséget is kell tulajdonitanunk a tanulók e nemű szereplésének.

A régi patriarchalis korban ugyanis, a midőn a társadalmi életet erősebb vallásos érzület hatotta át és jellemezte, szokásban volt, hogy az összejöveteleket a mai zenét helyettesítő éneklés által tették derültebbé. Nemes, ártatlan örömet okozott ez az együtt volt társaság tagjainak s bizonyára hangulatosakká tette a vigalmakat, a mikor a tanuló ifjak üde hangján, erőteljes, begyakorolt karban előadva hallották a kenetteljes egyházi és alkalmi énekeket.

Ezért voltak kedvesen fogadott, szinte talán nélkülözhetetlen tagjai a társas összejöveteleknek az éneklő deákok, kiknek ilyen alkalmakkor leendő viselkedésüket az 1693-iki törvények XV. és XVI. cikkei szabják meg.

Hogy a tanulók éneklése kellemetes és egybevágó legyen, eleink az exploratori, vagy énekvezéri állást szervezték, melyre a senior, a hozzá értő és jobb hangú tanulók sorából alkalmazott egyeseket. A debreczeni Extractus 35-ik pontja szerint a kántorok és éneklő társaik választása szavazat útján történt. Az explorator gyakorolta be aztán a tanulókat a templomi, temetési és alkalmi énekekre, kinek egyúttal kötelessége volt felügyelni arra is, hogy az éneklő deákok magukat illedelmesen viseljék. A mennyiben az explorátort épügy, mint az éneklő deákokat, a senior nevezte ki, mindezek az ő közvetlen fenhatósága alatt is állottak.

Érdekes szerepe volt az exploratornak a vendégségek és lakodalmak alkalmával, a mikor törvényeink szerint illedelmesen és tiszta hangon üdvözölte a vendégeket, a kapott segédelmet (elemosyna) röviden megköszönte s azt az iskolába visszatérte után a seniornak átadta. Hasonlóan járt el akkor is, ha a tanuló-ifjúság részére bárány, vagy a rector számára must kéregetés végett voltak kiküldve.

Az ilyen szereplések alkalmával egyfelől ők maguk részesültek tisztességes ellátásban, de másfelől a többi alumnus tanuló ifjak javára is kaptak pénz, avagy élelmi segédelmet.

A mult századi kurátori számadások már «chorus»-ról tesznek említést, s az 1803-ik évi törvényekben az éneklő diákok chorusának már egészen rendszeres képével találkozunk. Ezek szerint az alkalmas hangúakat a rector a kántorok lajstromába iktatta, s ezek aztán ugyancsak a rector által kinevezett cantus praeses felügyelete alatt az auditoriumban hetekint háromszor gyakorolták magukat a harmóniás ének tanulásban.

Hogy az éneklő diákok minő jutalomban részesültek, azt bővebben tárgyaljuk «a tanulók segítéyzése» című fejezetben. Természetes, hogy a chorusnak fizetett díjból az explorátort, vagy a későbbi kor elnevezése szerinti cantus praesest a jövedelem nagyobb része illette meg, mint a többi éneklő diákokat; ő bajoskodott tanításukkal, méltányos volt tehát, hogy osztaléka is nagyobb legyen. Az 1803-iki törvények szerint «jutalmul neki a rector arbitriumától fog függeni valamit rendkívül határozni, mikor valamely alkalmatossággal felesleg való Discretiót kap a chorus.»

Ugyan így rendelkeznek az 1846-iki törvények is.

Korábban 20 dénár büntetés pénzt fizetett a kötelességét mulasztó explorator minden egyes éneklési alkalommal, az éneklésben hanyag, vagy azt aluszékonyan teljesítő tanulók pedig mulasztásukhoz képest például bűnhődtek. Ha az alumniumon élő deák vagy szolgatanuló nem vállalt kántorságot, minden beneficiumát elveszítette. A templomi és temetési éneklést végezték iskolánk növendékei mindaddig, a míg az a helybeli praeparandia felállításával az ereszak- s hivatásszerűleg készülő képezdei tanulók kötelességévé nem vált.

A harangozó (pulsator).

Hogy iskolánk első korszakában a főzető diákok s később az éjjeli örök és szolgatanulók intézménye rendszeresítve volt, mint hogy ezek sajátlag az iskola belső életrendjével összefüggő munkát teljesítettek, korántsem lehet oly feltűnő, mint az, hogy a templomi harangozást is tanulók végezték.

Ha azonban az 1693-iki törvények célzatát ismerjük, mely szerint a városi előjáróság kegyes engedelemből ruházta át a tanuló ifjakra — és pedig ezek javára — a harangozás teljesítését, kik is ezért esetenként bizonyos díjat kaptak, úgy tűnik fel előttünk a templomi harangozásnak a tanulók által teljesítése, mint jótétemény, a mi tényleg volt is!

Hogy hány tanuló, s egy-egy mennyi ideig, mily díjazás mellett teljesítette ebbeli kötelességét, erre egyetlen adatunk van 1631-ről, mely szerint a város fizetett a harangozó diáknak 90 denárt. (Szilády—Szilágyi Okmánytár I. k. 24. l.) De egész természetesen kell tartanunk, hogy minden egyes temetkezés alkalmával megállapított díjat kaptak a temettető felektől.

Az 1693-iki törvények különben megszabják, hogy illendően, pontos időben harangozzanak s a templom ajtait az istentisztelet végeztével késedelem nélkül zárják be.

Ha még azt említjük meg, hogy a hanyag harangozó 6 dénár büntetés pénzt fizetett s ismételt hanyagság esetén harangozói díját az osztás alkalmával nem kapta meg; — továbbá, hogy az 1725-ki törvényekben harangozó diákokról nincs említés, a mikorra e működésük nyilvánvalólag megszűnt: előadtuk mindazt, a mit e tárgyban törvényeink alapján tudhatunk. Ezután az egyház szervez rendszeres harangozói állást, a melynek betöltője egyuttal a toronyóra gondozója is volt, és így a diákok e működése is véget ért.

Az éjjeli őrök (vigiles).

A mult évszáz második tizedében az iskolai előjáróság a tanulók közül — vigileket — éjjeli őröket alkalmazott, kiknek munkaköre meglehetősen terhes és alárendelt szerepre mutat.

A vigilek első nyomára az 1725-iki törvényekben találunk s minthogy a korábbi törvények ily alkalmazottakról nem szólnak, a legnagyobb valószínűség szerint ekkor kezdik meg működésüket először.

Ha 'a munkakörüket megszabó törvényeket vizsgáljuk, látjuk, hogy bizonyos tekintetben az oeconomus teendőiben osztoztak. A míg ugyanis az oeconomus nappal ügyelt iskolarendőri szerepéhez hiven az iskola belső rendjére s tisztaságára: a vigilek ugyanezt az esti és éjjeli órákban tették.

Rendesen két tanuló volt vigil gyanánt alkalmazva és pedig egyikük este 9 órától éjjeli 12 óráig, a másik ez időponttól hajnali 3 óráig, a mikor is e teendőt az általa felköltött oeconomus vette át.

Kötelessége volt, hogy a folyosókon s az udvaron, de semmiesetre nem szobájában — ébren ügyelve feljegyezze a kapuzárás után kimenő tanulók neveit, s ezeket a rectornak bejelentse.

Ha őrködése ideje alatt tűz ütött ki, vagy az iskola épületében tolvajra bukkant, jelentenie kellett azt a rectornak, a tüzet pedig jeleznie a nagyobb csengetyűvel a tanuló ifjúságnak, hogy az ol-tásra siessen.

A későbbi törvények a vigilek ugyan e kötelességeiről szólnak s így ezek munkaköre e század negyedik évtizede végeig, a míg intézményük fennállt, ugyanaz maradt.

Kötelességük hanyagul teljesítése esetén 10—25 dénárig terjedhető pénzbírságot fizettek, sőt, ha az iskolába belopódzó tolvajt fel nem jelentették a rectornak, mint bűnrészeseket, ki is csapták őket az iskolából.

Az ajtónálló (janitor, apparitor).

E szolgálattétel, mint törvényeink igazolják, csak e század elején lép életbe, legalább törvényileg ekkor van elsőben arról intézkedés. Igaz ugyan, hogy az 1725-iki törvényekben már találunk ennek némi nyomára, amennyiben egy szolgatanulónak kellett napközben a kapunál állani, hogy az istentisztelet folyama alatt a templom körül esetleg zajongó gyermekeket onnan eltiltsa, de rendszeresítve a janitorság — még ekkor nincsen.

Az 1803-ik évi törvények említik először, hogy e szolgálatot kivétel nélkül minden tanulónak sorban kell teljesítenie. Állott pedig ez nevének megfelelőleg abból, hogy reggeli 5 órától esti kapuzárásig az iskola kapujában állott s jegyezte a ki s bemenő diákok neveit, megakadályozta a gyermekek és szolgatanulók kimenetelét, a porta előtt lármázó, hajigáló gyermekeket csendre intette. A zord téli időben nem a kapuban állva teljesítette kötelességét, hanem a bejáráttal szomszédos szoba ablakából őrködött.

Ha tudjuk e most említett törvényekből, hogy szolgálatát egy hétig kellett viselnie s az alól csak a tanítási órák és az étkezés ideje alatt volt felmentve, a mikor a szolgál-janitor helyettesítette; ha tudjuk továbbá, hogy tiszte hanyagul teljesítése miatt két nappal volt megtoldva szolgálati ideje, sőt áristommal is bünhődött, eléggé terhes és egyhangú foglalkozásnak minősíthetjük a janitorságot.

Az 1839-ik évtől kezdve e szolgálatot az apparitor teljesíti, ki a rector és senior meghagyásából a tanulók be-, vagy az iskolaszék egybehívására is alkalmazva volt. Az 1846-iki törvények szerint az apparitori szolgálatot minden jótéteményes tanuló teljesíteni tartozott.

A senior ugyanis a jótéteményesek közül egymásutáni sorrendben kijelölte az apparitorokat, kik folyvást kéznél lévén, a professor, senior s az iskolaszék rendeleteit teljesítették; a tanulók megidézésével s az examenekre és az iskolaszéki tagok egybehívásával ekkor már az úgynevezett hivogatók voltak megbízva, és pedig olyformán, hogy «a kisebb idejű tanulók inkább apparitorok, a nagyobbak pedig hivogatók legyenek.»

1851-től fogva e szolgálatokat a rendszeresített, de már nem a tanulók sorából alkalmazott iskolaszolga teljesíti.

A collatiók elnökei s tagjai.

A tanulói tisztviselők ismertetése közben kell szólanunk a collatiók elnökeiről is, mert bizonyos tekintetben ezeket tisztviselőknek lehet tekintenünk.

A debreczeni Extractus tárgyalásánál közölve volt a collatiók fogalma. Ez intézményt a debreczeni collegiumtól vette át iskolánk, a mit kétségtelenné tesz az a körülmény, hogy az Extractus 12—14 czikke körülírja az e gyakorlatok alkalmával követendő eljárást. Ugyancsak az Extractus említi, hogy a collatiók alkalmas elnök felügyelete alatt és utasításai szerint tartandók s az, azokban való részvételre az iskolából kitiltás büntetése alatt minden tanuló kötelezve van. Az 1693-iki törvények 6-ik czikke szerint szintén köte-

lessége minden tanulóknak, hogy az ismétlések felmondásán szorgalmasan jelen legyen.

Legrészletesebben szólnak azonban a collatiók elnökeinek és tagjainak kötelességeiről az 1725-iki törvények. Megtudjuk ezekből, hogy minden egyes collatió 7—7 tagból állott; ezek közös szavazással választottak elnököt, kit aztán a rector erősített meg ez állásában s a kinek társaival szeliden, emberségesen kellett bánnia, viszont a tagok is köteles tisztelettel, szeretettel és engedelmességgel tartoztak elnökük iránt.

Ha tudjuk, hogy vasárnap kivételével naponta kétszer tartottak collatiókat, nem lehet azok üdvös hatását kétségbe vonnunk.

Későbbi törvényeinkben már nem találunk a collatiók nyomára s így igen valószínűnek kell tartanunk, hogy azok helyét a mindinkább nagyobb jelentőségre jutott magántanítói intézmény foglalta el.

A tanítók (paedagogi).

Iskolánk épen úgy, mint hazaszerte protestáns tanintézeteink, a mult évszázadokban maga képezett magának tanárokat, minthogy akkor tanárképző szakiskolának még az eszméje sem volt meg.

Részint a javadalom csekélységéből, részint és inkább azokból, mert ex-professo tanférfiak kellő számmal nem voltak, fejthető meg azon általános szokás, hogy egy-egy iskolában — kivéve az anyaiskolákat — a mai fogalomnak megfelelőleg csak egy, néha két rendes tanárral találkozunk, kik a felsőbb osztályok növendékeinek tanításával foglalkoznak, míg az alsóbb osztályok és méginkább az elemi tanulók tanítására tógátus vagy nagyobb diákokat alkalmaztak.

Hogy e szokás nem vált hátrányára a protestáns tanügynek, évszázadok tapasztalata bizonyította. A kiválóbb tehetségű tanulók ugyanis bizonyos becsvágygyal tekintették tanulmányaik végcéljának a papi, tanítói s tanári állást, melyre szegénységük miatt a legtöbb esetben — az iskolák beneficiumainak segélyével készülhettek el.

Csak természetes, a mire a legujabb kor tesz ismét lépéseket törekvéseivel, hogy a tehetségesebb tanulók már tanuló korukban ki lévén jelölve leendő tanári pályájukra, mintegy gyakorlati előképeztetést nyertek a magántanítósággal foglalkozás által, s ezek sorából alkalmazott aztán az iskolai előjáróság köztanítókat.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy törvényeink privatus és publicus praeceptorokat ismernek.

Ha már most e praeceptorok körülményei megengedték, s hajlamuk vonzotta, több-kevesebb időt töltöttek el vagy hazai főbb iskolák, vagy külföldi egyetemek látogatásával. Így az előzőleg, még tanuló korukban elsajátított gyakorlati jártasságukhoz megszerezze a kívánt elméleti ismereteket, hivatásukat egészen átérző, annak élő tanárok váltak belőlük.

Hogy épen ennél fogva a régibb időben majd minden iskolánál találunk oly kiváló tanárokat, kiknek egymaguknak hire-neve elegendő volt arra, hogy országos jelentőségűvé tegye az illető iskolát s messze földről vonzza oda a tanulókat, ismertebb dolog, hogy sem arról szükséges volna bővebben szólnunk.

S míg a régi kor e nemű tapárképzésének üdvös hatása a »docendo discimus« elv megvalósulásában nyilvánult, másfelől megélhetési, sőt tőke szerzési módot is nyújtott ez intézkedés az illető tanuló-tanítóknak tanulmányaik tovább folytatására. Mai napig is sok helyen divatozó szokás ez, főleg az erdélyrészi ref. közép iskoláknál, a melynek kívánt eredménye meg is van.

A mi már közelebbről az iskolánknál alkalmazott **magán tanítóság** rendszerét illeti: a *privatus praeceptorokról* elsőben az 1693-ki törvények szólnak.

E törvények más helyen szószerint közölt szövegéből tudjuk, hogy a gyermekek tanításával az igazgató bizott meg egyes jobb tanulókat és pedig oly formán, hogy egy—egy *privatus praeceptor* több gyermek oktatását és nevelését teljesítette. Kötelességük volt a rájuk bizott gyermekeknek az igaz tudományokban férfiasan, hűséges szorgalommal való oktatása és, — a mi a régibb kort oly annyira jellemzi, — nevelése is.

Magántanítóik, mint megannyi nevelőik folytonos felügyelete, ellenőrzése alatt álltak a kisebb tanulók, a mi eléggé kitűnik a törvény ama szavaiból, hogy, ha a magántanítók az iskolából távoztak, visszatértükig alkalmas helyettesükről kellett gondoskodniok, kiknek felügyeletére bízták tanítványaikat.

Ismerve ugyan e törvények azon rendelkezését is, mely szerint a rendes tantárgyakon kívül tanítványaikkal »a vallás érthető főtételeit«, hitcikkelyeit is megtanították: a mai kor nevelője képében és fogalma szerint áll előttünk a régi idők magántanítója, ki úgy szólván lépésről lépésre vezeti a rábizott gyermekek oktatását és nevelését s így készíti elő magát is jövőendő tanári pályájára.

Az 1725-iki törvények az eddig felsorolt teendőkön kívül azt is kötelességökké teszik a magán tanítóknak, hogy ugyanazt a rendszert kövessék magántanításaik alkalmával, mely a köztanításnál

használatos, hogy az esetleg egymástól elütő tanítási rendszer meg ne zavarja a tanulók értelmét.

Az 1803-iki törvények már több oly részletet emlitenek, melyeket a korábbi törvényekben fel nem találunk. Innen tudjuk meg, hogy a privatus praeceptoroknak szolgatanulók álltak rendelkezésükre, a kiket szolgálatuk viszonzásául épúgy tanítottak, mint a director által rájuk bízott tanítványokat. Megtudjuk azt is, hogy a magántanítók sem szolgálk, sem magán tanítványaik felett nem gyakorolhattak fegyelmezési jogot; sőt minden oly esetet, a mely akár tanulás, akár erkölcsbeli hibájuk miatt fegyelmezést vont maga után, tartoztak a publicus praeceptoroknak bejelenteni, a kik a magán tanítványokat a superintendentia fegyelmi szabályzata szerint büntették, míg a szolgálk fenytése a rector jogkörébe tartozott.

Végül, a mi igen érdekes, megtudjuk e törvényekből, hogy a magántanítók «bére» a magántanításért a főzetés volt oly formán, hogy minden egyes tanítványuk szüleivel három hetenként egyszer főzethettek maguknak. — Kaptak némelyek magántanítványaiktól pénzfizetést is, ezek voltak a numisták; némelyekre mosattak is tanítványaik szülei, a honnan eredt a «lotor» elnevezés. Az 1834 márczius 9-iki egyháztanács részletesen megszabja, a mint azt «a tanulók segélyezése» című fejezetben bővebben ismertetjük, a magántanulók által fizetendő tanítási díjat.

Végül még azt említjük meg, hogy a hanyag magántanítónak az volt a büntetése, hogy a rector megfosztotta tanítványaitól, a mi, tekintve, hogy ez tisztességes javadalmozással volt egybekötve, mindenesetre érzékeny büntetés lehetett.

A köztanítók (publicus praeceptorok).

A mint fentebb említettük, az alkalmas és hivatott tanerők hiányában, a fizetés csekélységében, de másfelől a tanítványoknak a maihoz hasonlíthatatlanul kisebb létszámában s a tanítandó tananyag csekély terjedelmében keresendő azon körülmény oka, és magyarázata, hogy az előző évszázadok folyamán egy-egy iskolánál rendszerint egy, legfőlebb két professort találunk. Kivételt képeztek e tekintetben az anyaiskolák, melyeknél úgy a tanulók létszáma, mint a tantárgyak változatossága miatt is több professor volt alkalmazva. Mivel azonban a particularis iskolák élén álló s annak szellemi életét vezető rector professor egymaga valamennyi osztály összes tantárgyainak tanítására nem volt képes, segédtanárokról kellett az iskola fentartó testületnek gondoskodni, azaz publicus praeceptorokról.

Igy jött létre a köztanítás intézménye, mely, mint hazaszerte protestáns tanintézeteknél, úgy e mi iskolánkban is, a legujabb szervezés koráig fennállott.

Legelső nyomára ennek az 1725-iki törvényekben találunk, melyek kifejezetten különbséget tesznek a köz- és magántanítók között. Hogy azonban már az iskola első alakulása korszakában sem lehetett más a helyzet s hogy elejétől fogva köztanítók tanítottak a rector mellett, azt már abból a körülményből is alaposan következtethetjük, mert egyfelől iskolánk anyagi ereje nem engedte meg, még ha lettek volna is ilyenek elegendő számmal, több rendes professor alkalmazását, másfelől csekély díjazásért is szívesen vállaltak köztanítóságot a fiatal tógátus deákok «kik a tanárságot lépcsőül tekintették a jobb papi állomásokra, melyeket gyakran rövid idő alatt el is nyertek, ha magukat a tanári pályán kitüntették.»¹⁾ «És kétségtelen — mondja Frankl, — hogy azon gyakorlat, mely szerint az iskolák tanszékei lépcsőül szolgáltak a jobb lelkesíti hivatalokhoz, az iskola ügyre mindenek felett előnyös volt.»²⁾

A köztanítás intézménye, mint e most hivatkozott törvény pontjai bizonyítják, csakugyan «gradus ad Parnassum» volt. Egy évre voltak a köztanítók alkalmazva, megszabott fizetéssel, mely segélyforrásul szolgált nekik arra, hogy a hazai főbb iskolákat, vagy a külföldi egyetemeket látogathassák.

Meg van szabva, hogy naponta négyszer, illetőleg a téli rövidebb napokban háromszor tartsanak tanítványaikkal köztanítást; tartsák meg az órákat pontosan s tanítványaikat ne csak értelmesen oktassák, hanem hűségesen gondoskodjanak azok erkölcsi neveléséről is.

Sőt nevelői tisztükből kifolyó kötelességük volt az is, hogy tanítványaikkal szabad idejükben együttesen mentek ki a mezőre s ott éber felügyeletet gyakoroltak azok játszása, mint a templomba s temetésekre járásuk alkalmával.

Felügyeltek a VII-ik pont szerint tanítványaik egészsége fenntartására, továbbá az osztályok és a konyhák tisztaságára, az asztalok, székek, táblák, botok, névsor stb. épségére.

Az oktatásban követendő eljárásukat az említett törvény IV. cikke szabályozta, mely szerint tanítás közben magyarázniok kellett a felvett auctorokat s gyakorlatot tartaniok; a syntaxis és etymologia tanítói pedig szerdán és szombaton eszélyesen gyakorolják

¹⁾ Molnár Aladár i. m.: 26. l.

²⁾ Frankl Vilmos i. m.: 18. l.

tanítványaikkal a számtant, különben az igazgatóság szigorú büntetését vonják magukra.

Tanításuk eredményének feltüntetése végett félévi vizsgálatokat tartottak. Egyébként pedig a rector professor ellenőrzése alatt álltak úgy tanítói, mint nevelői működésüket illetőleg, a mit igazol az 1792-iki törvény 5-ik pontja, mely szerint a «tiszteendő Professor úr hetenként rendről rendre megjárja a classisokat s megvizsgálja a Tanulók tanításoknak módját s magokviseléseket». Sőt a «nemes Patronatus» is gyakorolta és pedig havonta egyszer vizitálási jogát.

Az 1803-iki törvények félre nem érthetőleg megmondják, hogy »mivel a mi Gymnásiumunknak vagy on arra szüksége, hogy az alsóbb classisokban a Praeceptorok az ide való Deákok közül tevődjenek; jussa is vagy on pedig ezen szolgálatnak azoktól való megkívánására, a kik ennek Beneficiumival élnek, tehát rendeltetik, hogy a kik az iskola convictusában élnek, három egészsz Esztendőket eltöltsenek, hogy e szerint a *harmadik esztendő Deákok közül Praeceptorok választódhassanak.*»

A 9-ik pont pedig azt tartalmazza, hogy a Professor tanítására négy grádus járjon, a miből következtetnünk kell, hogy a többi classisok publicus praeceptorok vezetésére voltak bízva.

Az 1846-iki törvények meghagyják, hogy a közönséges tanítóknak az iskola épületében kell lakniok s kötelességük a canonica órákon való praedicálás; — elmondandó munkáikat tartoztak előzetesen bemutatni az iskola igazgatójának; s épen ezen praedicálás alapján voltak felmentve az alamizsna kéregetés alól, melyre pedig minden jótéteményes kötelezve volt. Tartoznak továbbá — mondja e törvény — az eleikbe adott tanítási rendszert pontosan követni, a tanszobákra felvigyázni s az itteni kártételekről számolni.

A mi a publicus praeceptorok fizetését illeti, arra nézve a kurátori számadások bő felvilágosítást nyújtanak, még pedig 1736-tól 1850/51-ig. «A tanulók segélyezése» czimű fejezetben ezt is kimerítőbben tárgyalván, itt csak egyszerűen felemlítjük azon hozzáadással, miszerint a készpénz fizetésen kívül a bentlakás és ingyenes étkezés jótéteményében is részesültek.

A köztanítósnak épen úgy, mint a régibb kor oly sok más intézményének az iskola újjászervezése vet véget. Még 1850/1-ben vannak köztanítók, de az Entwurf-követelménye keretébe ezek be nem lévén illeszthetők, már az 1851/2-ik iskolai évben tíz rendes tanárt alkalmaz az előjáróság, a mikor aztán a publicus praeceptorok működése végkép megszűnik.

I r n o k o k.

Az 1846-ik évi törvények említik először, hogy az oktatói kar a jobb és szebb író tanulók közül hatot kiválasztott, a kik «az iskola ügyeiben minden írományokat készíteni tartoznak».

Jutalmuk a rendes jótéteményeken kívül a napi, u. m.: apparitori, hivatgatási, alamizsna kéregetési, oeconomiai stb. szolgálatok alól való mentesség volt.

A szobafelügyelők.

A bentlakás rendszerének természetes következménye gyanánt tekinthetjük az iskolai előjáróság azon intézkedését, mely szerint minden lakószobában (kamara) első diákot jelölt s nevezett ki, a ki aztán lakótársai felett a legközvetlenebb felügyeletet gyakorolta. Igaz ugyan, hogy a bent lakos tanulókra a rector, senior, contrascriba s az oeconomus is felügyeltek, de azért legközvetlenebbül mégis csak az «első diák» ellenőrizhette a vele egy «kamarában» lakó társait.

Hogy e szobafelügyelői intézmény a bentlakás rendszerének életbeléptetésével egyidejű lehet, azt egészen természetesnek tarthatjuk. Oly elővigyázattal, gondossággal őrködött az előjáróság az iskola belső rendjének fentartása felett, hogy lehetetlennek tarthatjuk, miszerint az egyes kamarák lakosai teljesen magukra hagyatva közvetlen felügyelő nélkül lettek volna; lenni kellett s bizonyára volt is «primus inter pares» — minden lakó szobában.

Épen ezért tarthatjuk elég különösnek, hogy írott nyomaira a szoba felügyelőségnek először 1792-ben találunk. Az 1792-iki törvényekben olvassuk, hogy »a melly első Deák minden kamarában meg fog eskettetni arra, hogy a Deákul nem beszélőket feljegyezze, ugyanazon Deák fog a kamarákban lévő Ablakokra, kályhákra s más egyéb kamarabeli eszközökre is vigyázni, azokat, a kik kárt tesznek bennük, feladni, hogy a kártételért való elégtétel a kártévőre háramolhassan. — Hogy ha pedig a kártévőt a kamarabeliek feladni nem akarnák, fizetessen a kár az egész kamara divisióra menendő pénzből.«

Az 1792-iki törvények kapcsolata gyanánt fenmaradt eskü-minta is egész részletesen tájékoztat bennünket a szoba felügyelő teendőiről. Ez eskü értelmében kötelezve volt arra, hogy tegyen jelentést a professornak szobatársai mindennemű kihágásairól, trágár beszédeiről, durva szavairól, hamis esküvéséről; szinte így jelentse be kimaradó szobatársai nevét.

A »Deákok szobáikban lakó első«-nek ugyancsak e kötelesegeit sorolják fel az 1803-iki törvények, kiket már ekkor »Gazdák« neve alatt is említenek törvényeink.

A szoba felügyelői intézmény rendeltetéséből önként következik, hogy az csak addig állt fenn, a míg iskolánkban a bentlakás rendszere érvényben volt — s megszűnt az 1848-ban, a mikor a tanulók bentlakása is véget ért.

A szolgatanulók s azok felügyelője.

Egyik jellemző vonása a protestáns iskolázásnak, hogy mint ma is teszi, eleitől fogva szerető gonddal karolta fel azon szegény sorsu tanulók ügyét, kikben a tehetség és szorgalom jeleit felismerte.

A tudomány csarnokai egyaránt nyitva voltak a föld rögéhez kötött jobbágy s a hatalmas földesurak gyermekei előtt. S bizonyára, ha hazai és különösen egyházi történelmünk lapjain számba szednők a jelentősebb szereplőket, aligha arra a tapasztalatra nem jönnénk, hogy aránylag nagyobb contingentiáját szolgáltatták a nevesebb férfiaknak azok, kik szegény sorsból önszorgalmuk által küzdötték fel kiváló polczra magukat, mint azok, kik az anyagi jólét ölen növe fel, nem tekintették tudományos kiképeztetésüket élethivatásuk egyedüli eszközlőjének.

A protestáns érületnek és gondolkozásmódnak mindig meg volt az a törekvése, hogy tegye lehetővé az önerejükből haladni nem képes tehetséges tanulók tudományos kiképeztetését. Ennek volt egyik eszköze a szolgatanulóság intézménye. A vagyon nélkül való, de tehetséges tanulók ugyanis tanulói pályájuk folyamán, leginkább annak első éveiben az egyes iskoláknál ingyen lakást és közélélmézést élveztek — s ezért viszonzásul bizonyos szolgáltatásokat teljesítettek, a honnan elnevezésüket is nyerték. Szolgálataik azonban nem voltak oly mérvűek, hogy az által nagyon gátolva lettek volna a tanulásban. Sok idejüket vette ugyan igénybe szolgálataik végzése, de például egyik törvényünk rájuk vonatkozó pontja határozottan rendeli, hogy az ételért járásra is oly időben köteleztesse a szolgatanulók, hogy azért tanulniok is lehessen.

Ha szorgalmukkal és tehetségükkel magukat kitüntették, tanulói felsőbb pályájukon mentesek voltak a szolgai teendőktől, lőnek privatus, majd publicus praeceptorok s így fejezték be iskolánkban is, egyebütt is tanulói pályájukat.

Az 1693-iki törvények megszabják a gyermekek (elemi iskolások) és szolgák kötelességeit. Mivel ezek újított törvények —

ujtva az iskola régibb törvényeiből, fel lehet egész alapossággal tennünk, hogy a korábbi törvények is ép úgy megszabták a szolgatanulók teendőit s így nemcsak e most említett törvények évszámától, hanem bizvást jóval előbbi időtől keltezhetjük iskolánkban a szolgatanulók rendszerének behozatalát. Vagyontalan tanulók, kik önerejükben tanulmányaikat képtelenek valának folytatni, mindig voltak, mióta iskolánk szervezve van s így tehát azok taníttatása mindenkor — az első kezdet óta — gondját, tárgyát képezte az iskola fentartó egyháznak és a városi közönségnek.

A szolgatanulók kötelességeit törvényeink a következőkben szabják meg. Ép úgy kellett iskolai teendőiket végezniök s alkalmazkodniok az iskolai életrendhez, mint a nem szolgatanulóknak. A soros főzetés megállapított rendjéhez képest ők jártak el az egyes házakhoz a kész ételekért, s ugyanők vitték haza az általuk elmosott edényeket. A vakációk idején, hogy maguknak ruhára vagy a szükséges könyvekre való költséget megszerezhessék, pénzért munkára elmehettek a városiakhoz. Kötelesek voltak seperni, tisztogatni az auditoriumot, tantermeket, lakószobákat, az iskola udvarát és környékét, még pedig a termeket naponta az udvart pedig hetenként kétszer.

E szolgálataikért kaptak a szolgatanulók bentlakást és kosztot, s osztalékuk volt a temetési, éneklési pénzekből.

Bár a szolgatanulók, mint az iskola valamennyi növendéke, a rector, senior, s általában a tanulói tisztviselők fennhatósága és ellenőrzése alatt álltak, mégis a közvetlenebb felügyelet gyakorlása végett az 1725-ik évi törvényekből kitetszőleg külön gondnokával találkozunk a szolgatanulóknak, kit e tiszteire a rector, illetőleg később az iskolaszék nevezett ki.

Köteles volt e gondnok naponta kétszer összehívni a szolgálakat, gondosan felügyelni azok mindennemű viszonyaira. Ehhez képest őket tanítani, leczkéiket felkérdezni, s különösen magukviselésére őrködni. Ugyde a szolgálak temetési és éneklési pénzeit nem a gondnok, hanem a contrascriba kezelte, fegyelmezési jogot pedig a rector gyakorolt felettük.

A bentlakás intézményének megszűntével lassanként megszűnik a szolgatanulók intézménye is oly formán, hogy fennállt ugyan az az ötvenes évek elejéig, de már nem a régi alakjában. A 30-as évek közepétől többé nem járnak ételért s az ezt helyettesíteni némileg hivatott alamisna kéregetésre már nem csak ők, hanem minden alumnus (jótéteményes) kötelezve volt; az iskolai helyiségek seprése pedig hova tovább az iskolaszolga kötelessége.

Igy vette le a haladó kor szelleme a tanulók vállairól — legalább iskolánknál — mindazon szolgáltatokat, melyek míg egyfelől terhes kötelességeket róttak rájuk, másfelől önérzetükre sem lehettek nagyon felemelő hatással.

2. A tanulói élet.

Valamint iskolánk első korszakában, úgy azóta is folyvást az iskolai törvények voltak szabályozói a tanulók tanulásának, életmódjának és viselkedésének.

Épen e szabályozó erejű törvények tanulmányozásából láthatjuk, hogy a régi időben a mainál hasonlíthatatlanul szigorubb törvények alatt éltek tanulóink. Csaknem perczről-perczre pontosan meg volt szabva teendőjük, napi életrendjük, elő volt írva ruházkodásuk módja is. Egész lényüket úgy szólván absorbeálta tanulói hivatásuk, s főleg a bent lakosok katonai fegyelem alatt csaknem zárdai életmódot folytatva, alig érzéklöztek a külvilággal.

Ennek magyarázatát természetesen a kor felfogásában és uralkodó szellemében kell keresnünk, minthogy a törvények mindig az illető kor gondolkodásmódjának hű visszatükrözői.

Egész más álláspontra helyezkedik a tanulóval szemben a mai kor. A leglényegesebb változás, a mi a régi s mai kor tanulóinak életviszonya közt első tekintetre szembe ötlük, az, hogy az újabb kor szelleme függetlenítette a tanuló nemzedéket a lépésről-lépésre éreztetett ellenőrködő nevelés rendszere alól. S amennyiben a gyakorlati élet számára kíván nevelni, nem zárja el a tanulót a társadalmi élettől, a külvilágtól, mert tudja, hogy ennek zaja, forgalma, viszonyai edzik s tanítják élettapasztalatra.

Hogy a régi s mai tanulók életviszonyai közt az összehasonlítást megtehessük, feltüntetjük munkánk e részében azon szellemet, mely iskolánk falai közt három századon át egész az újjászervezés koráig honos volt; részletesen ismertetjük a tanulók napi életrendjét s végül a használatban volt fegyelmezési módokat.

A mit a kor uralkodó felfogása természetes hatásának kell tartanunk, legelsőben is az a mélyen vallásos szellem tűnik elénk, mely annyira jellemzi az iskolai életet.

Egyházas, erősen vallásos érzület hatja át a törvényeket, s hatja át ennél fogva a tanulókat, úgy, hogy joggal elmondhatjuk, miszerint a régiebb időben bizonyosan volt akkora súly fektetve,

ha ugyan nem nagyobb, a vallás-erkölcsi nevelésre, mint a tudományok oktatására.

Ha összehasonlítást teszünk a követelmények azon mértéke közt, melyet a régiebb s — melyet az újabb kor állít fel az egyházas érzület és vallásos nevelés tekintetében a tanulókkal szemben: nagy különbséget fogunk találni. Iskolánk bentlakos növendékei a legrégebb időktől egész a jelen század negyedik évtizedéig kora reggel és pedig nyáron 4, télen 5 órakor, mielőtt napi rendes foglalkozásukhoz kezdtek volna, kötelesek voltak összegyűlni az oconomus által adott jelre az auditoriumban. Napi munkájuk bevégeztével este szintén egybegyűltek a »preces«-re. Az összegyűlt tanulók előtt a senior vagy a contrascriba felolvasta a névsort s a tanulók egyházi énekeket énekeltek. Ezután naponta váltakozó sorrend szerint egy-egy tanuló felállt a pulpitusra, előmondott egy imádságot s felolvasott egy részt az ifjuság bibliájából, a mi után ismét a tanulók éneklése következett.

Az 1792-iki törvény, mely ezen naponkénti kétszeri iskolai könyörgést a régi szokásnak megfelelőleg kötelességévé teszi »az oskolában lakozó Deákoknak és szolgálknak« még újabb intézkedést is tartalmaz e tekintetben. Rendeli ugyanis, hogy a bentlakosok, mielőtt a rendes könyörgésre egybegyűlnek, kötelesek »minden kamarában egy imádságot a Lelki hódolásból közönségesen elmondani.« A szolgatatanulók csak az esteli könyörgésben vettek részt, a mennyiben ők a reggeli rendes könyörgés ideje alatt a diákok kamaráinak rendbe szedésével foglalatoskodtak. Miután azonban e munkájukkal készen voltak, ők is minden reggel összegyűltek egy tanterembe, hol kuratoruk felügyelete alatt végezték könyörgésüket.

A rendes könyörgésekről elmaradó tanulót a senior bejelentette a rectornak, ki azt első ízben megintette, aztán 3-tól 25 dénárig terjedhető pénzbírságra ítélte, sőt az Extractus szerint a negyed ízben mulasztót el is utasították az iskolából. Pénzbírságot fizetett az is, ki a könyörgések alkalmával illetlenkedett. Az 1803-ik évi törvények azzal büntetik a könyörgések elmulasztóit, hogy egy hétig nem volt szabad kimenniök az iskola épületéből.

Vallásos szellemű nevelés nyilatkozik azon szokásban is, mely szerint a közétkezés előtt ép úgy imádkoztak, mint a hogy háláadó imát mondtak annak befejeztével, a melybe egyszersmind befoglalták hálájukat azon kegyes jótevők iránt is, kik részükre ebédet főztek. »Ebédre vagy vacsorára egybegyűlve — olvassuk az

Extractusban (IV. p.) —, az ételeket áldják meg s az elvettekért adjanak hálát.«

A napenkénti kétszeri rendes könyörgés mellett azonban a templomi isteni tiszteletben is részt vettek a tanulók minden vasárnapon s az ünnepek alkalmával. A templomba szép renddel s nem kóbor lúdak módjára csoportokban kellett menniök — mondja a törvény, — s kijelölt helyeiken csendesen és szemérmetes tekintettel ülniök s áhitattal részt venniök az éneklésben s imádkozásban. Egyébaránt a templomi isteni tiszteletben akkor is részt vettek, a mikor mint templistákat vagy biblia olvasásra vagy diktálásra és éneklésre rendelte ki őket a senior vagy az oconomus.

Sőt a jelen század eleje óta a »Professor tanítványai«, tehát a nagyobb diákok és pedig úgy a bent, mint a künn lakosok, kötelezve voltak az urí szent asztalhoz járulásra. A publicus praeceptorok pedig a canonica órákon prédikáltak kíségetői gyanánt az erre rendszerint kötelezett rectornak; — s 1831 óta az urasztali bor töltögetését is ők végezték.

Megemlítendőnek tartjuk még — jellemzéséül a vallásos nevelésnek — azt is, hogy az 1725. törvény szerint minden vasárnap tartottak gyakorlat czéljából az iskolában is isteni tiszteletet, a mely alkalommal a szent beszéd tartására kijelölt tanuló tökéletesen el tartozott készülni s beszédét könyvnélkül felmondani.

Hogy mily szigorúan örködött az iskolaszék a tanulók erkölcsé felett, annak jellemző bizonyítéka az 1808. febr. 2-án hozott azon végzése, mely szerint »a mely Deák ezután esküszik, káromkodik, nevezetesen adtát, teremtetét mond, a Divisióból részt ne vegyen. Ha pedig olyan káromkodik, a kinek a Divisióhoz jussa nints: veréssel büntetődjön.«

Az egyházi levéltárban az úgynevezett »Választott polgárok« két panaszos előterjesztésére találtunk. Egyikben 1821. december 28-áról a miatt panaszkodnak, hogy »vasárnapokon sem az Istent megösmertető Tudományokra nem tanítódik, sem az Isten tiszteletére nem hívódik az Ifjuság.« — 1828-ban kelt másik panaszi-íratukban ezt említi: »hogy ne volnának a mi Ifjaink vallástalanok, erköltstelenek, a midőn a Hétnek tanulásra rendelt több napjain, óráin *mindig tsak világi tudományokat tanulnak*, szerdán, szombaton már délelőtti tíz óraker szabadon bocsáttatnak Hétfőn reggelig, a midőn kellene a vallást, az erköltsi Tudományt tanulni, szent kötelességeiket tellyesíteni.«

Jellemzően bizonyítja e két panasz írat, hogy mily elszomorító hatással volt a régi vallásos szellem hanyatlása az iskola belső

ügyeit éber figyelemmel kísérő lakosságra. Pedig egyszerűen csak a korszellem változásának tulajdonítandó, hogy ekkor már világi tudományokat is tanultak tanuló ifjaink s hogy a százados, erősen vallásos nevelési irányzat módosulni kezd.

Mindezek daczára — el lehet képzelni — még mindig erős lüktetése maradt meg a vallásos szellemű oktatásnak és nevelésnek.

A legújabb időben is kiváló gondját képezi az iskolai előjáróságnak és tanári karnak, hogy a tanuló ifjuság vallás-erkölcsi szellemben neveltessék. Nincsenek ugyan ma naponkénti iskolai könyörgések, de a conventi fegyelmi szabályzat és rendtartás értelmében kötelezve vannak tanulóink arra, hogy ünnep és vásárnapokon részt vegyenek a köz isteni tiszteletben s alkalmilag járuljanak az uri szent asztalhoz. — Sőt a mult iskolai évben akként intézkedett az igazgatótanács, hogy a zord téli évszakban, a mikor a templomban való huzamosabb tartózkodás esetleg káros hatással lehet a gyöngébb szervezetű tanulókra, a főgymnasium disztermében legyenek, — a mint az elmúlt télen voltak is, — ifjusági isteni tiszteletek.

Ma érvényes fegyelmi szabályzatainkban, minthogy a kor szelme is egészen más, hiába keresnénk a templom mulasztókra a régiekhez hasonló szigorú büntetéseket. Az osztálytanári, igazgatói megintésnek, vagy a szükséghez képest szelidebb fegyelmezés alkalmazásának meg van az a foganatja, hogy tanuló ifjuságunk vallás-erkölcsi szelme s templom látogatási buzgalma a támasztható jogos igényeket egészen kielégíti.

Lássuk már most a *régi tanulók napi életrendjét*, a melyre törvényeink alapján és utmutatása mellett óráról-órára nyomon kísérhetünk.

A bentlakos diákok folyvást a rector és a soraikból alkalmazott tanulói tisztviselők ellenőrködő felügyelete alatt álltak, a miből következtethetjük, hogy meglehetősen szigorú életrendet kelle követniök. A mellett, hogy a senior és helyettese a contrascriba naponta megtekintették a diák-kamarákat, az 1792-iki törvények szerint »tiszt. Professor ur minden héten egyszer a Deákok szobáit . . . rendről rendre megjárni . . . fogja; a Nemes Patronatus minden hónapnak az elein visitálni fog . . .«

Kora reggel az éjjeli őrökdest teljesítő vigil fölkelte az oeconomust, a ki nyáron 3, télen 4 órakor az iskola csengetyűjével jelt adott az általános és köteles fölkelésre. — Egyszersmind személyesen fölkelte a seniort, a ki sorba járta a diákok kamaráit, hogy feljegyezze az esetleg éjjelre kimaradottak neveit. Csak

ekkor nyitotta ki az oeconomus az iskola kapuját, a melynek kulcsát aztán a rectorhoz beszolgáltatta. Felöltözködés után a diákok először is szobáikban imádkoztak s miután az oeconomus csengett, bevonultak reggeli könyörgésre az auditoriumba, melynek folyama alatt a szolgatanulók kitisztogatták a kamarákat. A reggeli könyörgés végeztével visszatértek szobáikba s tanuláshoz láttak a rendes tanórák elérkeztéig, a mi 6 órakor történt arra való tekintetből, hogy a tanulók már a délelőtti temetéseken is részt vehessenek. A délelőtti tanórák befejeztével leczke tanulással, collatió tartással, a privatus praeceptorok pedig magántanítványaik oktatásával foglalkoztak, a kirendelt tanulók pedig temetni mentek.

Az ebéd 11 és 12 óra közt volt. Ekkorra a szolgatanulók a soros főzető családoktól eleinte kisebb-nagyobb cserépedényekben, később czinezett nagy kondérokban az iskolába vitték az ételeket, a melyeket a főzető diák, a coquus, vagy pedig letett esküjéhez híven a senior részrehajlás nélkül elosztott. A szokásos ima elmondása után »szerényen s tisztességes és pedig latin beszédben gyönyörködve« — mint az Extractus mondja — elköltöttek ebédjüket.

Szerda és szombat kivételével délután is voltak tanítási órák, melyek végeztével újból collatiót tartottak, másnapi leczkéiket tanulták, még pedig a magántanulók privát praeceptoraik felügyelete alatt. Szórakozásra, az iskola udvarán játszásra, esetleg a városba kimenetelre csak e napi teendőik elvégzése után fenmaradt időt fordíthattak.

Este elköltötték vacsorájukat s az oeconomus által adott jelre ismét egybegyültek az auditoriumba esteli könyörgésre. — Ennek végeztével visszatértek kamaráikba s a lefekvésre télen 8, nyáron 9 órakor jelt adó csengetyű elhangzása után lefeküdtek.

Mielőtt azonban ez megtörtént volna, az oeconomus sorba járta a kamarákat, hogy ellenőrizze, vajjon nem maradtak-e kinn a városon egyesek s nincsenek-e a kamarákban városiak, hogy ezeket távozásra szólítsa.

Az ugyanis szokás volt, hogy a városi polgárok szívesen fölkeresték kamaráikban a diákokat s ott elidőztek. Sőt, különösen a fiatalabb polgárok ételt s italt vittek be magukkal, a diák szobáiban világi dalokat énekeltek, pipáztak, muzsika szóra táncoltak, kártyáztak: — «ludabant pictis chartis», — melyeket maguk is készítettek. Az ilyen barátkozások csábították aztán a diákokat arra, hogy kapuzárás után az iskola kerítésén kimásztak s az ismerős polgárok házeit, boros kamráit, pálinka főzőit meglátogatták, sőt

az «Excessus observati» szerint tiltott helyekre is eljártak. Ezek tapasztalása indította az iskolai előjáróságot arra, hogy a városi lakosságot a templomi szószékből tiltatta el a diákok kamaráinak látogatásától. (1792. 2. tv. cz.)

Mikor aztán az oeconomus a diák szobákban elvégezte vizsgálódó körutját, bezárta az iskola kapuját. Az éj folyamán a soros vigilek őrködtek az iskola épületében a biztonság, rend és csend felett. Csengetyüvel adtak lármajelt, ha tolvajt vettek észre az iskola épületében, vagy tűz ütött ki a városban, a mikor is a diákok gyorsan felöltözködve a tűz oltására siettek.

Egyébiránt egész napon át az iskola épületében az oeconomus teljesítette az ellenőrködő tiszteket — kezében szolgálati jelvényével, a korbáccsal, a melyet szükség esetén jogosítva volt használni is, hogy nagyobb érvényt szerezzen parancsainak. Ő jegyezte fel azok neveit, a kik az iskolából a városba kimentek, vagy oda visszatértek. E kötelesség később a vigilekre hárult, kik épen e czélból — s főleg a hideg idők beálltával, az iskola főkapuja melletti vigil szobában laktak.

A bentlakóknak nem volt megengedve, hogy az iskolából szabad tetszésük szerint kimenjenek; ezt csakis a rector, a senior, vagy a contrascriba engedélyével tehették. A míg e tilalom nagyon is jellemző és lényeges befolyással volt a régi tanulói életre, addig másfelől ez lehetett rájuk nézve a legkellemetlenebb.

Már az Extractus tiltja az utczákon való kóborlást és rendeli, hogy «az iskola polgárai közül ünnepnapokon a mezőre, kertekbe, erdőre senki ki ne menjen». Az 1693-iki törvények szintén erősen tilalmazzák, hogy a tanulók hiába való okból a városba ide s tova bámészkodva sétáljanak, vagy magán házaknál látogatásokat tegyenek — különösen az éji órákban. Az éjjel kóborlókat megvésszőzés után az iskolából kicsapással büntették. Épen a kimenetel megakadályozása végett tiltják szigoruan a törvények az iskola bezárt kapujának önhatalmu kinyitását, az iskola falán való bemászást a minek szintén megvésszőztetés utáni kicsapás volt a büntetése. Az 1792-iki törvények (XII.) börtön-büntetéssel sujtják azokat, kik a professor, vagy ennek távollétében a conrector engedélye nélkül mennek ki, vagy kapuzárás után kinn maradnak.

Szabad délutánokon, minők a szerdai s szombati voltak, természetileg kimentek játszani, de mindig egy publicus praeceptor felügyelete alatt, a ki játékuokra vigyázott s velük tért vissza az iskolába.

Játszó helyük a város felett elterülő nagy erdő, vagy árnyas temetőnk volt. A ki és bevonulás alkalmával egyházi énekeket énekeltek, néha a város vége táján egy-egy harczy indulót is eldaloltak. A hagyomány őrzött meg egy pár ilyen indulót, melyek közlését érdemesnek tartjuk: P. o. Belgrádra vitézim omoljatok! Ennek refrainje volt: Már Belgrád a mi várunk, Vig tánczot benne járunk stb. — Majd:

Rajta vitézek a harczra gyerünk,
 Riad a hadi trombita jelszava már;
 Ott ti reátok is őseitek
 Diadalmi dicső neve s ünnepe vár.

Vagy:

Harsog a trombita, riadoz a kürt
 Puska ropog, kard csörög
 Bombi ágyú menydörög stb.

Majd a némesek fölkelésekor:

Jön a francz nagy lépésekkel,
 Rajta hát vitéz magyarok!
 Mondd nemzet: nekem győznöm kell,
 Kell, kell, mert győzni akarok.
 Bizz az egekbe, ne légy szomorú,
 Száll fejetekre babér koszorú.
 Csókra várnak idehaza,
 Áldomásra vár a haza.

De dalolták az ismertebb napoleoni indulót is: «Már siess hazámba vissza vert seregem» stb.

A játszani kimenőknek, mint az Extractusban olvassuk, nem volt szabad nyíllal, birkózva és puskával, hanem labdával, tekével játszaniok. Habár fegyvert (kardot, puskát) maguknál nem tarthattak, hanem tartoztak azt a kijelölt helyre eltenni, mégis megengedve, hogy gyakorolják magukat azok kezelésében. Meg volt pedig ez engedve főleg akkor, ha a hazát ellenség fenyegette s így a város is tarthatott a megtámadástól. De a gyakorlatok végeztével a fegyvereket be kellett szolgáltatniok a senior őrizete alá. Olvassuk Balla Gergely »Nagykőrösi Krónikájá«-ban (81 lap), hogy 1708-ban a ráczok ellen »Kecskeméti György ő kigyelme egy Solti János nevű mendikánsával hasonlóképen egy-egy szál flintával állt a töltéseken belül, puskáztanak kifelé . . .«

Ha a városi családok ebédre, vagy vacsorára hívtak meg bentlakos tanulókat, ez arra engedélyt kért a seniortól, köteles volt azonban idején visszatérni, még pedig este lámpással, különben a városi örök bekisérték.

A kik engedélyt nyertek a kimenetelre, azoknak kettesével volt szabad kimenniök. Az 1792. törvény pótló czikkely eszerint ez régi szokás volt, a mi már akkor kezdett a gyakorlatból kimenni. Épen ezért szigorú utasítást kaptak a tanulók arra, hogy kettesével menjenek ki, — mert így egyik a másik tettének tanuja lehetett. Még erélyesebben rendelkezik az 1803-iki törvény, mely meghagyja, hogy »minden oskolában bentlakó Deák, társával menjen a városba és könyv legyen a kezébe, hogy ezzel a címerrel megkülönböztetődjön a Mester legényektől«. Sőt hozzáteszi, hogy mivel e rendelést leginkább »az ide való Fijak eludálták, . . . mostantól fogva az Ide valóak se járhatnak szüleikhez magánosan.« A városi tanács 1777 szeptember 7-én elhatározza, hogy a diákok »az Vasárnapi napon sehová az oskolából ne menjenek.« (Városi tanács jegyzőkönyve.)

Az 1803-iki törvény részletesen megszabja, hogy »innen és vasárnapokon soha sem szabad kimenni a deákoknak; hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken engedelemmel, szerdán és szombaton délután a privata leczke után csak a seniornak való jelentéssel.« A szünnapokon is csak seniori engedélylyel lehetett kimeniök, a városból való távozásra pedig rectori engedély volt szükséges. A kik e rendeletek ellen vétettek, egy hétig a szabados órákon se mehettek ki; ismételt esetben oeconomusságot viseltek, sőt áristommal is lakoltak.

A kimenetel e szigorú tilalmán az idő igen sokat enyhített. Már a »Választott polgárok« panaszából látjuk, hogy 1828-ban szombat déltől hétfő reggelig szabadon vannak bocsájtva a tanulók. Még inkább változtatott a kimeneteli tilalmon az a körülmény, hogy 1835-ben a benn étkezés eltöröltetvén, az alumnus diákok a városi lakosokhoz jártak ki étkezésre, — a minek következtében szó sem lehetett többé arról, hogy minduntalan engedélyt kérjenek a kimenetelre.

De nemcsak napi életrendjüket, hanem *ruházkodásuk* módját is pontosan megszabták a régibb törvények.

Tóga nélkül, mely alatt bokáig érő fekete kabát értendő, tilos volt az Extractus szerint a városba, templomba, a rectorhoz vagy a tanterembe menniök, épen úgy gombolatlan tunikában vagy dolmánynyal az udvarra. Nem volt szabad hosszú, fodrozott,

vagy törökösen nyírt rövid hajat viselniök, különösen tiltva volt a fülekre kunkorgatott haj, az úgynevezett misziri gallér, valamint feszes övet, katona köpönyeget sem hordhattak, keztyűt pedig csakis fekete színűt.

Az 1693-iki törvények szintén így tiltják a misziri gallér, a veres vagy a feketén kívül bármi más színű tatár keztyű, feltűrt vagy hosszúkás kalap, a «Bíró bosszúságára» nevű főveg és sárga vagy veres czipő viselését. Fodor Gerzson rectorátusa idejében meg volt engedve a dolmány és rövid ujjú mente viselése, azonban csak betegség alkalmával vagy erősen hideg időben, még pedig azért, hogy «a mester legényektől és más eféle foglalkozásuktól különös egyenruha által legyenek megkülönböztethetők».

1764 augusztus 26-án «a Nemes Tanács által determináltatott, hogy ha az Togátus Deákok rövid ruhákban találtnak, a városban akárhol is megfogattassanak és érdemlett büntetéseket elvegyék».

(Városi jegyzőkönyv)

1779 mártius 11-én pedig azt határozza az oskolai szék, hogy «a ki az oskolából rövid ruhába megy ki, 15 botot, a ki pedig ugyanazon ruhában az iskola kerítésén mászik át, 25 botot kapjon». Az 1803-iki törvények, melyek a tanulók mindennemű viszonyaira nézve különben is a legterjedelmesebb rendeleteket tartalmazzák, egész részletes pontossággal megállapítják a diákok ruházatát kalapjuktól le csizmájukig. (Lásd az 1803-ik évi törvények II-ik szakaszát).

Bár az utóbbi évtizedekben nem követelték szorosan az egyenruha viselését, mindazáltal a templomi szószékre fellépő deák rendszeren papi tógát öltött. Egy-két tóga mindig került a tanulók ruhátarában s ha látszott is, hogy nem egészen testhez álló, a szokásos tisztesség kedvéért magára vette azt a predikáló tanuló egész 1848/9-ig.

A tanulók ruházatára vonatkozólag az 1847 decz. 5-iki egyháztanács-gyűlés intézkedik utóljára, a mikor kimondja, hogy «a Deák Ifjoknak hivatalos foglalatosságukban eljárásukkor setét színű öltönyben köteleességök megjelenni.» (Egyháztanácsi jegyzőkönyv). Ugy látszik, és ez természetes is, hogy a haladó kor kezdé felmenteni iskolánk növendékeit e tekintetben is a régi chablonok alul.

Szigoruan tiltották a régiebb törvények a fegyvereknek maguknál tartását, a kártyával és kockával való játszást, továbbá a részegeskedést, a bor bevitelét, hacsak engedélyük nem volt vendégség tartására, (pld. névnapok alkalmával) a mikor is szomjusá-

gok oltására a városi korcsmából kellett bort vitetniök készpénzen. (Extractus).

Tilos volt továbbá a zenélés. »Muzsikán, — így szól az 1693-iki törvény, — vagy más ilyenmő hangszeren másoknak, különösen a directornak bosszantására senki se játszik». De az 1803-iki törvények e tekintetben már engedékenyebbek. »A tánczon kívül minden Játék, — olvassuk ez említett helyen, — u. m.: Muzsika, Schack, Ostábla szabados, ha házbeli társának azzal a Deáknak nem alkalmatlankodik; de Pénzre semmiféle játékot jádzani nem szabad».

Erős tilalom volt a dohányzásra is. (Extractus 22.) »A pipázás úgy az oskolában, valamint azon kívül kemény büntetés alatt tiltva van — még 1793-ban; de már az 1803-iki törvények »mint olyan indifferens dolgot, melylyel ha árt az ember, magának árt«, benn a szobában nem tiltják, de a szobán kívül dohányzókat áristommal fenyegetik. — Ha azonban »csak egy Házbeli társa is a Deáknak a pipa füstöt nem szenvedhetné, a Dohányos olyan Házbá mennyen, a hol senkinek nem alkalmatlankodik.«

Erdekesek azon rendeletek, melyeket régibb törvényeink a diákok társalgási nyelvére vonatkozólag tartalmaznak.

Az Extractus rendeli, hogy »a latinságra rendelt helyen magyarul senki ne merjen szólni«. Szigoruan tiltja és bünteti a mindennapi és anyanyelvi beszédet, mint a parasztság forrását az 1693-iki törvény is. Az 1725-iki pedig kötelességévé teszi a senior-nak, hogy tiltsa el az anyanyelven beszélést, s jegyezze fel a magyarul beszélők neveit; hasonló utasítást ad a szolgák kurátorának a szolgotanulókra, — a publicus praeceptoroknak tanítványaikra, — s a szobafőnököknek szobatársaikra vonatkozólag. Az 1792-ik törvényekben olvassuk, hogy a Togátus Diákok, valamint a többi Classisokban lévők is a Grammaticáig inclusive mind az iskolában, mind pedig azon kívül Deákul beszéllyenek egymás között. »A magyarul beszélők számára a praeceptorok a signumot tartották. A kik ezt megkapták, azokat tanítóik először megintették, másodszor lefektették, mintha meg akarnák őket verni, harmad izben pedig okos mérséklettel meg is vesszőzték.

Érdekes azonban, hogy minő mértékét kívánja e törvény a latin nyelv tudásának. »Nem szükség s kevés haszon is van benne, hogy a Tanuló Deák nyelvére nézve Ciceró legyen; elég, ha érteni s beszélni tud azon a nyelven.«

A következő évben ideiglenesen hozott törvények pénzbírságot rónak a magyarul beszélőkre, a mit a könyvtár gyarapítására

fordítottak. Az 1803-iki törvények már nem általánosítják a latinul beszélés kötelező voltát s azt mondják, hogy »mivel a Tudományok költsa és Eszköze a Deák nyelv, . . . parancsoltatik, hogy minden Rhetor és Poéta mind az iskolán belől, mind azonn kívül Tanulótársával Deákul beszélyen.« — Az ez ellen vétőt elsőben az iskolaszék elé citálták, másod és harmad ízben egész napi áristomot, negyed és ötöd ízben 6—6 pálczát kapott s hatodik ízben, — így szól a törvény, — »az oskolából Testimonium nélkül elküldődik.«

Itt már kifejezetten csak a rhetoroktól és poetáktól kívánja meg a törvény a latinul beszélést. Mihelyt azonban a hazai nyelvnek a gyakorlati életben jogosult használata iránt megindult az országos mozgalom, hódított ez irányzat az iskolák falain belül is. Ennek eredménye volt az, hogy az iskolák tanulási és tanítási nyelve lassanként a magyar lett, a minél fogva szó sem lehetett s volt többé arról, hogy a latin nyelven társalgást szigoruan megköveteljék a tanulóktól. Volt ugyan még a 40-es évek elején is *signum*, adtak elő egy pár tantárgyat latin nyelven; de a 48-iki események mindezeknek véget vetettek!

A szabadságharcz kora, miként gyökeresen átalakítá hazánk politikai és társadalmi viszonyait, elmondhatjuk, a tanulói élet régi képét is tökéletesen megváltoztatta. A forradalom lezajlása után — a kor változott igényeihez képest készült törvények úgyszólván teljesen kivetkőztetik régi alakjából a tanulói életet, azt a modernebb kor kívánalmainak megfelelőleg rendezik be. Más lett az iskola szelleme, mások a tanulók. A régiebb idők maradványai mind eltűnnek a gyakorlati alkalmazás teréről s lassanként mind az emlékezet tárába vándorolnak.

Hátra van még, hogy törvényeink alapján ismertessük azon **fegyelmezési módokat**, melyeket az iskolai előljáróság a törvények tilalmait megszegő tanulók ellen alkalmazott a legrégebb időtől fogva.

I. *A megintés.* A hol a büntetési fokozatok egymás után vannak elsorolva, első helyen van említve a megintés, a mit a rector, az előljáróság vagy az iskola szék eszközölt.

II. *A pénzbüntetés.* Igen feltűnő, hogy a régi törvények ezt alkalmazzák legrendesebben. Alig van elgondolható s a régi diákság által elkövethetett csíny, mulasztás vagy törvénybe ütköző véték, a mit legalább alsófokúlag pénzbírsággal nem sújtott volna a fegyelmezést gyakorló hatóság. Annyira általános neme volt ez a büntetésnek, hogy úgy az Extractus, mint az 1793-iki póttörvények

majd minden cikkelyében szó van a pénzbüntetésről, mely 3 és 50 dénár között változott a büntetendő cselekmény mérvéhez képest. A kiszabott pénzbírságot a divisió alkalmával vonta le a senior a büntetett tanuló járandóságából. A mily sűrűen találkozunk a pénzbüntetéssel a korábbi törvényekben, ép úgy kezd az ritkább és ritkább lenni a későbbiekben, míg aztán a jelen század törvényeiben nyoma sincs többé. Legutóljára az 1793-iki póttörvény 3-ik pontja szól a pénzbüntetésről.

III. *A tanítványoktól megfosztást* büntetés gyanánt csak a hanyag magántanítókkal szemben szabják meg törvényeink. Mivel a magántanításág fontos jótétemény volt, mindenesetre érzékeny büntetés lehetett az attól való megfosztás az illetőkre nézve.

IV. *Az alábbtételt*, még pedig kinek-kinek grádusában 6—10 tanulóval lejjebb tételét szintén büntetés gyanánt említik törvényeink.

V. Szelidebb büntetés mód volt az, a mivel a tanításra későn járórt sujtották, hogy t. i. *latin christ* kellett írnia, melyben elkövetett hibáját sorolta elő s melyet az esteli könyörgés után olvasott fel.

VI. Könnyen elviselhető, bár mind e mellett büntetés volt az is, a mit a templom mulasztók, vagy az ott rendetlenkedők ellen alkalmaztak, hogy t. i.: ezek egy, illetőleg fél hétig voltak kötelesek a templomba járni.

VII. A kötelesség-mulasztó seniort és contrascribát *hivataluktól fosztotta* meg az előjáróság, a mi mindenesetre szégyenítő és érzékeny büntetés lehetett.

VIII. A tanulók által végzett némely terheesebb *szolgálatnak a megszabott időn túl, vagy soron kívül viselését* szintén a szigorubb fegyelmezési nemek közé sorozhatjuk. Így pld. a collatiók elhanyagolót az 1725-iki törvények oeconomusi szolgálattétellel büntetik; az 1793-iki törvények pedig a hanyag vigilt és oeconomust azzal, hogy e tisztét újra tartozik viselni. Két hétig kellett annak oeconomusnak lenni, a ki a megállapított ruhaviseletől eltérőleg öltözködött.

IX. Hogy az iskola épületében, butoraiban vagy tanulóársai tulajdonaiban elkövetett *károk okozót* a törvények azoknak *megtéritésére* ítélik, szintén egyik büntetési nemnek tarthatjuk. — 1809 decz. 31 ről jegyzi fel a kurator, hogy «az Deákok az oskola és Tiszt. Kovács József úr kerítésének pusztításán rajta éretvén megtsináltattam; az reparatióra ment materia és az munka betsülődött 10 frtokra, ezen költség az Nemes Tanács által az kártevő Deákok

által fizetni rendeltetett, melyeket a kezem alatt levő Cassába be is fizettek.» (Kurátori számadások).

X. *A nyilvános bocsánatkérésről*, mint büntetési módról már az Extractusban olvashatunk, ép így találjuk azt az 1803-iki törvényekben, hogy a tanulói tisztviselőket megsértők deák dictióval voltak kötelesek megkövetni a megsértett officialist.

XI. *A megvesszőzés* az iskola legelső korszakában is alkalmazott büntetés — nem volt, csakhogy akkor ritkán s inkább súlyosbítása volt az a kicsapásnak. Szégyenítő hatását növelte az a körülmény, hogy ezt az iskola csengetyűjével egybehívott tanulók jelenlétében nyilvánosan hajtották végre. Hogy a botbüntetés nyilvánosan alkalmazása a régibb időben mindjárt a kicsapás után következett, kitetszik a városi tanács 1812 ápril 13-án hozott azon határozatából, melyet egy rossz erkölcei miatt az iskolából kitiltott tanuló jobbulást ígérő és visszavételét kérő folyamodására hoz. A tanács határozata szerint e tanuló: «az oskola udvarán az egész oskola láttára kiállandó 12 pálca ütéseknél elszenvedése után visszavéttetik s minden tőle elvett Beneficiumokkal való élés neki megengedtetik» (Városi jegyzőkönyvek).

Az e században hozott törvények a pénzbüntetés helyett már rendszeresen alkalmazzák a botbüntetést — megszabva, hogy esetenként hány botot kap az elítélt. De, mint az 1803-iki törvényekből olvassuk, az iskola szék sem üttetett tizenöttnél többet.

XII. *A fogság* büntetésnek két fajtáját említik törvényeink. Az enyhébb az volt, mikor a megbüntetett tanuló szabadon járhatott kelhetett az iskola épületében, de onnan távoznia több-kevesebb ideig nem volt szabad. Szigorubb alakja pedig a bebörtönzés volt. E században hozott törvényeink a régibbek pénzbüntetése helyett a botbüntetés mellett az áristomot is nagyon sűrűen említik. Erre szolgált a börtön, mely adiak kamarák végében volt. Leggyakrabban koplalással volt egybekötve s a börtönbüntetést kenyéren és vízen ülte le az elítélt.

XIII. A büntetések legsúlyosabb neme volt *az iskolából kitiltás*, a melylyel vagy ismételten elkövetett bűnöket, vagy az előjárók iránt tanusított makacs ellenszegülést sujtották. A kitiltás vagy egyszerűen, vagy vesszőzéssel kapcsolatosan történt, de mindkét esetben az összes tanuló ifjuság jelenlétében hirdették ki s hajtották végre az ítéletet. Legszigorubb alakja az volt, midőn «testimonium nélkül» utasítottak el valakit.

Ezek voltak a fegyelmezés módjai, a büntetés nemei, melyek iskolánk legrégebb korától az ujja szervezkedés idejéig alkalma-

zásban voltak. Láthatjuk ezekből, hogy a régi kor vasmarokkal kezelte a fegyelmezést.

A könyvtárunkban meglevő fegyelmezési napló: »Excessus observati«-ból érdekesnek tartjuk közölni a következő eseteket:

1703. Kőrösi Gergely nyeglesége miatt elbocsátatott. 1705. Tabajdi János e káromkodásért: »veszett adta« elutasított. 1720. Sebők János nyelve miatt elutasított. 1721. Bogdányi Mihályt társai, mint gonosz magyart megvesszőzték. Az iskolából elüzetett. 1722. Balog István gyanús helyen tánczolt és pipázott; húsz ifjúval alább tétetett, megkövetésre s két heti szolgálatra — oeconomus — ítéltetett. 1723. Kocsi István és Héregi János a városban 11 óráig maradtak ki, Kocsi István a városban profán dalt dalolt, hogy mások rajta tánczoljanak s kalapját egy polgáréval elcserélte s úgy poharazott. Ezekért 4 ifjúval alább tétettek, egy hétig szolgáltak s közönségesen kértek bocsánatot. 1724. Körmendy Ferencz és Ságvári Ferencz az örködést elmulasztván, 15 denárt fizettek. Polgári István tantárgyait nem tudván, egy hétig szolgált és közbocsánatot kért. Losonczy János, minthogy a lakodalomban két éneklést elmulasztott, 2 máriást — quinaros — fizet. Baki Gergely ezen káromkodás formáért: »eb a lelked« s mivel a szomszéd kertjébe követ dobott, öt ifjúval lejjebb tétetett és kétszer kelle declamálnia. Fülöpszállási János és Csillag Márton, mivel meg nem engedett módon esküdtek, öt ifjúval alább tétettek és declamálniok kellett. Solti István haszontalan ögyelgésért öt ifjúval tétetett alább és declamált. Örsi István és Hajdú János engedelem nélkül távoztak a portáról, egy heti szolgálatra és declamatióra büntetettek. 1725. Marosi János, Kocsi András, Márton József, mivel szolgáluknak, Szentmiklósi Péternek az anyját szidták, 3 személylyel alább tétettek s declamálniok kellett. Petri János ezen káromkodásért: »eb a lelki hitván ember«, az iskolából kizáratott, de kegyélemből visszavétetett s csak 4 emberrel degradáltatott s közdeclamatoriaiá itéltetett. Dömsödi Péter ezen káromkodásért: »Lánczos teremtetted, lánczos mennykö üsse meg a lelkedet s kurvanyád ebadta« megvesszőzés után az iskolából kizáratott. Csombor György, mivel őrszolgálatát elmulasztotta, s még muzsikálni is mert, fizet 25 denárt. Szoboszlai János, mivel csúf dalokat dalolt, közdeclamatoriaiá itéltetett.

Ma már a kor szelleme e téren is emberiesebb felfogást érvényesített. A szó szoros értelmében vett bebörtönzést, a mire külön börtön helyiség sincs, továbbá a botbüntetést a legujabbkor a divatját mult fegyelmezési eszközök közé sorozta. Ezek helyett, mint általán a testi fenyték helyett a humanus nevelési

irány inkább a tanuló lelkiületére kíván hatni. És akár a mai tanuló nemzedék fejlettebb érületének, akár a törvényalkotók gyöngédebb gondolkozásmódjának, akár végre a neveléssel foglalkozó tanférfiak módszere eredményének tulajdonítsuk, aránylag sokkal szelidebb büntetési módokkal is teljesen az óhajtott igények szerint tartható fenn a tanuló ifjuság példás jó rendje.

3. A tanulók segélyezése.

Iskolánk növendékeinek jelentékeny részét rendesen a helybeli tanulók alkották ugyan, de azért a hiteles anyakönyvi adatok tanusítása szerint mindig sok vidéki növendék is nyert itt oktatást, sőt ezek száma olykor-olykor felülmulta a helybeliekét is.

Az élhető állapotban lévő helybeli tanulók a szülei háznál nyertek ellátást, míg a vidékről jövő s szegény sorsu tanulók leginkább az iskola által nyújtott jótétemények segélyével végezték itt tanulmányaikat. Ezek élvezetéből azonban az arra érdemes helybeli ifjak sem voltak soha kizárva. Már maga az a körülmény, hogy nemcsak az egyház, hanem a város és lakosság is mindig nemes áldozatkészséget fejtett ki az iskola fentartásában, nemcsak valószínűvé, de egészen természetessé teszi, hogy az általuk biztosított jótétemények élvezetéből a helybeli születésű tanulók sem lehettek, a mint hogy nem is voltak kizárva. Kitünik ez az iskolai jótéteményekről szóló «Rendelkezés» eme szavaiból: «Minden növendéke az iskolának, akár Nagy-Körösről, akár máshonnét való legyen, tartozik az iskolai év elején, ... ha jótéteményben akar részesülni ... folyamodni.

E jótéteményeket a következő hármas csoportba osztályozhatjuk: a) a bentlakás, b) az élelmezési s c) a pénzbeli jótétemény.

a) Az iskola épületében lakás jótéteménye.

Úgy a vidéki, mint a helybeli tanulók élvezhették e jótéteményt, még pedig ez utóbbiak főleg nagyobb tanuló korokban, midőn tanulói tisztségük elengedhetlen kötelességükké tette, hogy az iskola épületében lakjanak.

A tanulók lakásául e század harminczas évéig azon hat kamarát magába foglaló épület szolgált, mely a jelenlegi algondnoki s jegyzői hivatal előtt állott a mostani főbejárattal szemben. Ez épület lebontása után 1848-ig azon emeletes szárnyépületben laktak a diákok, mely az első lelkészi lak udvarkertjére néz.

Lakott pedig egy-egy kamarában a rector által kinevezett «első diák» vagy szoba-főnök felügyelete alatt 5—6 tanuló. Az 1803-iki 18-ik törv.-czikk szerint a hat kamarában összesen 25 diák lakott, még pedig az elsőben öt, a többiben négy-négy. Az egyházi consistorium 1833 április 29-én kelt fundationalis levelének, a mely az 1833 április 15-én tartott erdőgyűlés, mint patronatus ajánlatait foglalja magában, első pontja «a deákok lakására szolgáló 8 szoba»-ról tesz említést; ugyanannak harmadik pontjában pedig azt olvassuk, hogy «a helybeli ecclesia szolgálattyára, u. m.: Templomban és Halotti Temetéseknél való éneklésre 30 deák elegendőnek találtatván, ezeknek tisztességes provizióját a helybeli Ecclesia és Előljáróság elvállalja». Mivel pedig a tisztességes provizio alatt mindig értendő a bentlakás is, ez időben harminczra tehetjük a bentlakos diákok számát.

Egyébiránt a bentlakosok száma ép úgy változott, mint a szolgatanulóké. A bentlakás intézményét még megért élő tanuk előadása szerint a szolgák lakásául az a tágas nagy szoba szolgált, mely a deákok kamarái mellett az épület északi részében volt. A kik közülök itt el nem fértek, kiváló kegyként a diák kamarákban vetették meg ágyukat a magukkal hozott szalmazsákokon, nyári időben pedig a folyosókon, vagy az udvaron háltak.

Könnyen elgondolhatjuk, hogy e diák kamarák a legegyszerűbb igényeknek megfelelőleg voltak butorozva. A diák szobák butorozatára vonatkozólag egyetlen adatra azon küldöttség jelentésében találtunk, melyet az 1832-ik év február 25-én tárgyalt és fogadott el az erdő-gyűlés. «Minden bent lakó Deák Ifju külön köteles egy egyforma színre festett fenyőfa nyoszolyát tsináltatni, — olvasuk e jelentésben, — és az abban lévő ágybeli ruháit zöld terítővel beteríteni, azon kívül szinte egy-egy festett karszéket, közönségesen pedig minden szobabeliek egy asztalt és egy lábon álló Fogast, mellyeknek az árrokat változás esetében a helyekben jövők tartoznak az antecessoraiknak megfizetni, (ez volt a successio-váltás) ennél fogva napközbe az ágyon való üllés, akár heverés, vagy annak ledörzsölése tiltassék el, úgy szintén a Falba tsak legkisebb szegyet is beütni szabad ne légyen». (Egyházi levéltár A csomó 14. sz.)

Az 1792-iki törvények 11-ik pontja «a tisztátalanságnak és más efféle környül állásoknak eltávolztatására» rendelí, hogy «egy ágyban két Deák ne feküdjék, hanem, minthogy annyi nyoszolya, mint a mennyi Deák vagyon, egy kamarában el nem fér, tehát az ágyban el nem férők tsináltassanak ki és betoló nyoszolyát, a

mellyben magánosan fekkhetnek éjczakára, nappalra pedig az ágyak alá betolhatták.»

A diák szobák fűtésére szolgáló fűtő anyagot eleinte a város, később az egyház szolgáltatta. A kurátor 1787 február hóról szóló számadásában olvasunk egy tételt, melyszerint »az oskolai deákoknak» négy öl fát vett 12 frtért. Arra is van adat, hogy e célra a kurátor vett ugyan nyolcz öl fát, »árrát pedig a Deákok és Publikusok fizessék proportionate» (1792-iki törvények 9. cikkelye).

A lakó szobák világítására az egyház kuratora adott évenként 25 font faggyut, míg aztán az 1840-ik év július 5-én tartott egyháztanács-gyűlés utasította a »Gondviselő urat, hogy a helyett annyi erő gyertyát vegyen.» (Egyháztanácsi jegyzőkönyv).

A jótéteményekről szóló »Rendelkezés»-ben olvassuk, hogy »a lakási, élmezési, alamisnából osztozási s rendes halott temetési jótétemények a bentlakáshoz szorosabban köttetnek a nélkül, hogy az előbbiektől elválaszthatnának«, a miből kitetszik, hogy a bentlakos minő másnemű jótéteményekben is részesült egyszersmind.

A bentlakás megszüntetését célzó törekvésekre először a 40 es évek elején találunk. Az 1841 mártius 6-iki egyháztanács gyűlés ugyanis kimondja, hogy »a tanuló Ifjakkal együtt lakása többféle kihágásokra ad alkalmat, minek megszüntetése célba vétetik olly módon, hogy lassanként a szobák, melyekbe most az Oskola épületében Deákok laknak, egymás után más czélokra forditassanak.»

Ebből érthetjük meg az 1846 aug. 2-iki egyháztanácsgyűlés azon határozatát, hogy »ollyan Deákoknak, kik nem közönséges Tanítók, az oskolai épületekben való lakás meg nem engedtetik.»

A bentlakás intézményére a végső csapást Tanárky Gedeon méri, ki az 1848 jan. 23-iki presbyteri gyűlésen indítványozza, »miszerint azon régi szokás, mellynél fogva az ifjak az iskolákban nagyobb számmal bennt laktak, azonban tudomás szerint ezen együtti lakás szülő helye mindenféle zavaroknak s kihágásoknak, de különben is az illy zárdai lakás az ifjak erkölcsére s világi tapasztalatok szerzésére káros befolyással van, jövőre töröltessen el.» (Egyháztanácsi jegyzőkönyv).

Az indítványt elfogadta az egyháztanács és kimondotta a bentlakás végleges eltörlését.

b) Az élmezési jótétemény.

A bentlakos tanulók ingyenes élmezésben is részesültek, a mi főleg a vidéki tanulókra nézve volt különös jótétemény. — Az alumnus diákok számára a jobb módú családok főzettek egymást

felváltó és előre megállapított sorrendben ebédet és vacsorát. Hogy e soros főzetést a régebbi időben hány család teljesítette, — arra 1803-ig nincs adatunk; bár abból, hogy a főzető diák kötelességeiről legrégebbi törvényeink már tesznek említést, alaposan következtethetjük, miszerint a városi lakosság jótékonyságának és áldozatkészségének ily alakban nyilvánulása réges-régi, hihetőleg egyidejű az iskola fenállásával. Ez okból korábbi gyakorlaton alapulónak is tekinthetjük az 1803-iki törvény ama rendelkezését, hogy a főzető diák kötelessége addig tart, »míg a Főzetés az egész Városon által megyen, a mi 3 Hetek alatt kerül egygyet«.

Ugyanekkor azonban az october 11-én tartott consistorialis gyűlésen Fodor Gerzson professor panaszol »a városi közfőzetés ellen...« — Ez okból indítványozza, hogy »a közönséges városi Coquiát egyáltalában cassálván, jobb lenne a helyett egy olyan Convictust állítani fel, mely bizonyos, a végből összeve szerzendő Fundusból mindenkor rendesen és egyformán fenntartathatik és az abban bé vétetendő Tanulók illendően táplálthatnak.« (Egyházi levéltár A) csomó 1 szám.)

Ez indítványozott rendszeres convictus nem lépett ugyan életbe, de nem csalódunk, ha e mozgalomnak tulajdonítjuk a tehetős városi családok azon készségét, melylyel az egész esztendőn át ajánkoznak a rendszeres főzetésre. Erről tanuszkodik a városi tanács 1809 Bőjt elő hava 13-án tartott gyűlésének jegyzőkönyve, mely szerint: »az Ifjak tartása oly módon vétetvén, hogy a helybeli tehetősebb Gazdák tetszések szerint választandó egy, vagy több napokon minden Esztendőben főzessenek edgyenként olyan Ebédet, hogy az egész Alumniumbeli Ifjak megelégtetésére elegendő legyen, minekutána sok lakosok a szerént edgy, némelyek pedig több napokat is magokra vállaltak... azért, hogy az illetén főzetés terhe és költsége valamely kevés Haszonvétellel köttessen is össze... egyenlő akarattal meghatározottatott, hogy az erdőbeli fa szedegetésben mindenek felett az olyan Gazdák részesitessenek, a kik az Alumnus Deákok számára a mostani tartások módja szerént főzetnek.« (Városi jegyzőkönyv).

Egész hiteles és pontos névsorával rendelkezünk 1809-ből azon kegyes jóltevőknek, kik egész éven át 35 alumnus diák számára őzettek. E névsort a kegyeletes megemlékezés okáért egész teredelmében közlendőnek tartjuk.

Névjegyzéke azon jöltevőknek, akik a 35 deák ifjúnak főzettek az 1809-ik évben.

Januárius Boldogasszony hava. 1-én A város. 2-án Joó Mihály úr. 3-án Bogár János. 4-én Patonai Mihály. 5-én Hegedűs Mihály. 6-án Somorjai János. 7-én Thenke Sándor úr. 8-án K. Faragó János. 9-én Bogár István. 10-én Farkas János. 11-én Czira Mátyás. 12-én Gál Márton József. 13-án Kánya István. 14-én Zsigri Gál József. 15-én Furtus Péter. 16-án Módra Istvánné. 17-én Id. Bódis István. 18-án Sáfár Nagy József. 19-én Szentpéteri Péter. 20-án Id. Kaszap János. 21-én G. Mészáros Gergely. 22-én öregebb Pesti István. 23-án Hoffer Sámuel. 24-én Bartók István úr. 25-én Koroknyai Gáspár. 26-án Németh Gergely. 27-én Farkas Pál. 28., 29., 30. és 31-én Kalocsa Ambrús úr.

Februárius Bőjtelő hava. 1-én N. Kelecsényi Mihály. 2-án Fazekas János. 3-án Losonczy József. 4-én Ifj. Inczédi Gergely. 5-én K. Molnár Pál. 6-án Ns. Szivos Páál. 7-én Tiszt. Kovács Jóseff úr. 8-án Ns. Ács Mihály. 9-én Fodor Istvány. 10-én D. Szabó Páál. 11-én Venczel Páál. 12-én Torma János. 13-án Ns. Jakabházi Páál. 14-én Kopa Sándor. 15-én Mágotsi Gergely. 16-án ifj. Szöllösi Mihály. 17-én Czeplédi Istvány. 18-án Bányai Gergely. 19-én Jalsoviczki Sámuel. 20-án Ns Szekerka Páál. 21-én Jalsoviczki Mihály. 22-én Szárai Kovács Istvány. 23-án özv. ifj. Csók Jánosné. 24-én Ns. Nagy Andrásné assz. 25-én Ns. Pap Jóseffné assz. 26., és 27-én Ns. Nagy Istvánné assz. 28-án Ns. Szeles János úr.

Mártius Bőjtmás hava. 1- és 2-án Kiss Sándor úr. 3- és 4-én özv. Molnár Istvánné. 5-én Ns. Farkas Istvánné assz. 6-án Ns. Muraközi László. 7-én Dobrossy János úr. 8-án Sára Mihály. 9-én Bakonyi István. 10-én Thenke András úr. 11-én Karai Gergelyné asszony. 12-én Nagy János. 13-án Kalocsa András úr. 14., 15., 16., 17., 18., 19. és 20-án Ns. Farkas György úr. 21- és 22-én Czira Gergely úr. 23-án Gazda Szabó István. 24- és 25-én Patonai Gergely úr. 26-án Sütő János úr. 27- és 28-án Ns. Török István úr. 29. és 30-án Mocsi György úr. 31-én ifj. Csendes István.

Április Szent György hava. 1-én Ns. Gaál Jóseff. 2- és 3-án A város. 4- és 5-én Ns. Beretvás Pál úr. 6-án Ns. Gaál János. 7-én Ns. Thenke Sándor ur. 8-án Ns. Thenke András úr. 9-én Száz Jóseffné. 10-én Farkas János. 11-én Kerekes János árend. 12-én Ns. Muraközi Jánosné assz. 13- és 14-én Ns. Keszelyi János. 15- és 16-án Sütő Jánosné nagyassz. 17- és 18-án Ns. Szeles Jánosné nagyassz.

19-én Dúús Ádám. 20., 21., 22., 23., 24., 25. és 26-án Ns. Kalocsa Istvány úr. 27-én Farkas Páál. 28-án Ns. Bartók Istvány úr. 29-én Som Kovács Mihály. 30-án Dajka János.

Május Pünkösöd hava. 1-én Gubodi János úr. 2-án Ns. Farkas Mihály. 3-án Ns. Szarka István. 4., 5., 6. és 7-én Karai János úr. 8-án ifj. Nyikos István. 9-én Ns. Idősbbs Szarka Mihály. 10-én Nánai Szűts Mihály. 11-én Jánossy György. 12-én Habos József. 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19. és 20-án Ns. Molnár Albert. 21. és 22-én A város. 23-án Futó Sándor. 24-én Szűts János. 25-én Tiszt. Fodor Gerzson. 26-án Borbíró Kiss István. 27-én Fekete Ferencz. 28-án Farkas Szabó Józseff. 29-én Földvári István. 30. és 31-én idősbbs Szépe Pál.

Június Szent Iván hava. 1-én Idősbbs Patai Jóseff úr. 2-án Ns. Illés Sándor. 3-án Szalai Jóseff. 4-én Bodrogi Szabó István. 5-én Gazdag Sándor. 6-án Sági Jánosné. 7-én Ns. Muraközi Jánosné assz. 8-án Ns. Sente Pál. 9-én Ns. Sipos Jóseff. 10-én ifj. Póka Somodi István. 11-én Hegedűs Beniamin. 12-én Sz. Dabis János. 13-án Labantz Mihályné. 14-én Szécsén Mihály. 15-én Nándori János. 16-án Isóó Mihály. 17-én Isóó Páál. 18-án Huszár Páál. 19-én Bába Balog János. 20-án Borsós Mihály. 21-én Körösi Pesti János. 22-én Mágocsi Gergely. 23-án Balog Péterné. 24-én Öreg Győri János. 25-én Ns. Török Jánosné assz. 26-án Bekő Jánosné. 27-én Kustár János. 28-án Gellén Péter. 29-én Kopa Mihály. 30-án Kállai Miklós.

Július Szent Jakab hava. 1-én Idősbbs Patai Jóseff úr. 2-án Öreg Sági Péter. 3-án Ifj. Sági Péter. 4-én Nagy István. 5-én Czeglédi István. 6-án Bányai Gergely. 7-én Ns. Thenke Sándor úr. 8-án Précsényi Sámuel. 9-én Godán Demeter. 10-én Farkas János. 11-én Szarvas István. 12-én Lőkös István. 13-án Fehér Pál szabó mest. 14-én Ifj. Tantsa István. 15-én Öreg Csorba Istvány. 16-án Bikkfalvi Istvánné. 17-én Dézsi István fjaival. 18-án Harsányi Ferencz és Faragó János. 19-én Zsoldos Mihály. 20-án Ns. Bitzó János és Lakatos Szűts Ferentz. 21-én Ns. Bitzó Gergely és Tantsa Mihály. 22-én Vert Szabó János és Antal István. 23-án Ádám Mihály és Erdei Mihály. 24-én Módra János. 25-én V. Czirják János és Tánczos János. 26-án Sági Mihály és Pándi Mihály. 27-én Farkas Pál. 28-án Magyar Andrásné. 29-én Bárány András. 30-án Szempéteri Mihály. 31-én Ugró Jóseff.

Augustus Kis Asszon hava. 1-én Halász Miklós. 2-án Nagy Szépe János. 3-án Budai János. 4-én Szikszai Gergely. 5-én Magyar Sándor. 6-án Gál Márton Jánosné. 7-én Cs. Somodi István. 8-án

Ifj. Sánta Mihály. 9-én Csók Mózsesné assz. 10-én Sz. Pap József. 11-én Balog Ferentz. 12-én Karai Mihály. 13-án Sz. Varga József. 14-én Varga József. 15- és 16-án Ns. Káldiné nagyasszony. 17-én Száz István. 18-án K. Kovács Mihály. 19-én Fekete Mihály. 20-án T. Nagy István. 21-én Godány Péter. 22-én K. Nagy Gergely. 23-án Czirják Gergely. 24-én P. Molnár János. 25-én Sallai Pesti János. 26-án Vincze Sámuel. 27-én A város. 28-, 29- és 30-án Kalocsá András úr. 31-én Nyári Péter úr.

September Szent Mihály hava. 1-én Nyári Bálint. 2-án Császi József. 3-án Józán János. 4-én Józán Pál. 5-én Mészáros János. 6-án Szatmári István. 7-én Szivos Andrásné. 8-án Fodor Györgyné. 9-én Nagy Áron. 10-én N. Sebestyén Gábor. 11-én Öreg Patonai István. 12-én Özv. Makai Józsefné. 13-án Barta István. 14-én Dora Tóth Jánosné. 15-én Ifj. Bódai István. 16-án Öreg Nemtsik András. 17-én Ifj. Nemtsik András. 18-án Nyári Ferencz. 19-én Ifj. N. Gál István. 20-án Öreg Fekete Jánosné. 21-én Nyerges György. 22-én Nyerges Mártony. 23-án Szűts Péter. 24-én Váldecz Mihály. 25-én Faragó Pál. 26-án P. Molnár Mihály. 27-én KisUttzai Szabó Ferencz. 28-án KisUttzai Szabó István. 29-én Pándi István. 30-án Idősb Tóth József.

October Mindszent hava. 1-én Szűts Mihály. 2-án Fazekas János. 3-án Demeter Mihályné. 4-én Soldos István. 5- és 6-án Ns. Beretvás Péter úr. 7-én Patay Sámuel úr. 8-án Dezső Istvánné. 9-én Földvári Kovács József. 10-, 11-, 12- és 13-án Ns. Farkas Ferenczné assz. 14-én Ns. Vladár János. 15-én Csipő Péterné. 16-án Benke József. 17-én Tantsa János. 18-án Idősb Tantsa István. 19-én N. Dobos János. 20-án Mozgó Kovács István. 21-én Bordáts János. 22-én Ifj. Pesti István. 23-án Hatvani István. 24-én Öreg Pap Sámuel. 25-én Szűts Márton. 26-án Katona István. 27-én Ifj. Patai József. 28-án Pesti András. 29- és 30-án Sánta Ferenczné. 31-én Kapusi Mihály.

November Szent András hava. 1-én A város. 2-, 3-, 4-, 5-, 6- és 7-én Dabasi Halász Péter úr. 8-án Gubodi János úr. 9-én Búz István. 10-én Farkas János. 11-én Demeter János. 12-én Katona János. 13-án Ns. Gál András, ifj. 14-én Szűts Sándor, hadnagy. 15-én T. Cseri István. 16-án Ifj. Körösi Pál. 17-én Ifj. Száz Pál. 18-án özv. Losonczy Jánosné. 19-én A város. 20-án Ns. Dobos István. 21-én Kocsis István és János. 22- és 23-án Idősb Máté István. 24-én Ns. Vajkó Gergely. 25- és 26-án Ns. Vajkó Jánosné. 27-én Farkas Pál. 28-án Svéger Ilyés. 29- és 30-án Kálmándi Ferentz úr.

Deczember Karácson hava. 1-én Katona Gergely. 2. és 3-án Ns. Nyári István úr. 4-én Ns. Szondi Sámuel. 5-én Ns. Szarvas Péter. 6-án Inokai Tóth István. 7-én Inokai Tóth Mihály. 8-án Csala Tóth János. 9-én özv. Bori Gergelyné. 10-én Idősebb Nyikos János. 11-én Sallai István. 12-én Ns. Vladár István. 13-én Labancz Ferentz. 14-én Pintér József. 15-én Hegedüs Zsigmond. 16. és 17-én Gaál István úr. 18-án Thenke Sándor úr. 19-én Balog Mihály prof. 20. és 21-én Had. Szabó József. 22-én Győri Dabis János. 23-án Zombori János. 24-én Makai Ferentz. 25. és 26-án A város. 27-én ör. Labantz János. 28-án Józan Máté János. 29-én Alsó Hegedüs János. 30-án Várkonyi János. 31-én Dobos Pál.

E névsor bizonyítja, hogy az áldozatkész lakosság jótékony-sága egész éven át biztosította az alumnus diákok élelmezését. Ezek sorába, mint azt az 1811-iki városi jegyzőkönyvből látjuk, a városi tanács vette fel az illető tanulókat. Ez a soros főzetés volt szokásban az 1833/4-ik iskolai évig, a mikor ez ilyen rendszeres alakjában végleg megszűnt.

Ennek okát Bakos Ambrus iskola inspector jelentéséből, a melyet a pátronus szerepét viselő erdőgyűlésen 1833 junius 23-án tesz, olvashatjuk. Ekkor ugyanis a diákok panaszt emeltek a miatt, hogy «a mostani szorgos mezei munka idején a lakosok többnyire a városon kívül levén — a főzetésben sokszor hátra maradáshoz szenvednek; szükségesnek vélné az előadó Inspektor Ur, hogy ezen munka idején a Deákoknak Kenyerekről valami rendelkezést tétetne.» (Erdőgyűlési jegyzőkönyv). A gyűlés utasítja a kurátort, hogy naponta vétessen kenyeret a diákok számára. De hogy ezt nem tartották a kérdés kielégítő megoldásának, kitűnik a városi tanács még azon évi decz. 3-án tartott gyűlése jegyzőkönyvéből. Ekkor ugyanis Bakos Ambrus főbíró, mint az iskola inspectora, jelentette, hogy «az tanuló Ifjuság tartásának jövőre jobb rendbe hozatala most a köz óhajtnak fő tárgya, jó volna azt a városi közönség részéről valamely fundatió szerzéssel elősegíteni.» (Városi jegyzőkönyv).

Igy s ekkor jön létre a város 400 frtos évi stipendiuma, a mely 10 bentlakos tanulónak évenkénti 40 frt összeget biztosítván, kárpótlást nyújtott az 1833 november 1-től fogva megszüntetett közfőzetési segély elvesztéséért. E városi »jutalomdíj»-at egészen 1851-ig kapták a városi pénztárból az iskola növendékei.

De az egyház is igyekezett pénzzel kárpótolni az ingyenes élelmezéstől megfosztott diákokat, a mennyiben »a régen szokásban lévő, de már elhagyott főzetés helyett» 1835 február 15-én tartott

egyháztanács gyűlés 20 stipendiumot alapít. «Minthogy, — így szól a határozat, — a Deákok tanítás, éneklés és temetés és más szolgáltatások által az Ekklesiának használnak, a megállapított 30 stipendium közül huszat az Ekklesia elvállal oly móddal, hogy a Ns. Város megtartván magának azon elsőbséget, hogy 10 stipendiatust már tavaly is per 40 frt vez. fizetvén ezután is úgy fog fizetni, az Ekklesia pedig huszat úgy, hogy tíznek 30, tíznek ismét 20 vfrtnyi stipendiumot ad». (Egyháztanácsí jegyzőkönyv.) E 20 ösztöndíjat aztán az egyház a kitünőbb tanulók között egész 1848/9-ig évente ki is osztotta.

A kurátori számadás adatai szerint 1839 márczius 1-én első rangú (30 frtos) stipendiumot kaptak: Biczó Ferencz, *Szücs János*, Hatvani László, Huszti László, Gulyás István, *Dömötör Pál*, Vörös András, Földvári Sándor, Tóth József, Mágocsi Lajos; második rangú stipendiumot: Pólya Bálint, Vladár Ferencz, *Magyar Pál*, Paczolai Antal, Pap Károly, Szabó Miklós, *Galgóczy Károly*, Mészöly Gedeon, Bálint József és Katona István Legutóljára kapták az egyházi stipendiumot 1848 február 25-én: *Ádám Gerzson*, *Técsi József*, Fitos Pál, Tutzenhaler Lajos, *Hollós Zsigmond*, Kiss László, Papp János és Horváth Pál.

A város és egyház ez ösztöndíj alapításai egyesekre is ösztönző hatással voltak. Így az 1835 évi február 22-iki egyháztanács-gyűlés jegyzőkönyvében olvassuk, hogy Patay Sámuelné egy magános első rangú stipendiumot alapít; ugyanakkor Sigray József bejelenti a család azon elhatározását, hogy a «pium legatum Zsigrayanum»ból egy stipendium alapíttassék. Ugyanazon év márczius 9-én id. Pintér József alapít hasonló stipendiumot. (Egyháztanácsí jegyzőkönyvek.) Hasonló célú adományáról, illetőleg ígéretéről olvasunk még 1821 február 15-ről Gombay István táblabírónak, ki évente 30 frtot ígér az «alumnus diákok tartására. (Kurátori számadás.)

De bár a tanulók ingyenes és rendszeres étellemezése, — a mint látjuk, — megszűnt is, az ez időben kelt «Rendelkezés» tanúsítása szerint a jótétemények között még mindig szerepel a «kosztbeli segítség», csakhogy utána van téve szabatosabb meghatározás okáért e magyarázó szó: «kenyér». Vagyis ekkor a kosztbeli segítség már csupán kenyérből állott. «Hogy kenyerek folyvást legyen, — olvassuk az 1835-ik évi febr. 15-iki egyháztanácsgyűlés jegyzőkönyvében, — jövődre a Diákok ügyekezni fognak magok jó viseletök és alkalmaztatások által a maga idejében Buzát össze szedni, melyből kenyerek legyen.» És a tanuló ifjuság tényleg minden ősszel el is indult kéregető útjára, a mely alkal-

makkor a közönség nagy részét össze is adakozta a kenyertükhöz való buzának és rozsnak. Sőt 1836 június 10-én «az oskolabeli Alumnus Ifjak számára még mult ősszel kenyérnek való gabna kéregetés alkalmával tsöves kukoricza is gyülvén össze, — jegyzi meg a kurator, — 25 frt 20 krért eladtam.» — 1836 okt. 19-ről pedig azt jegyzi fel, hogy «a deákok gabonát kéregetvén készpénzt is kaptak 14 frt 28 krt.» (Kurátori számadások).

Mig a gyűjtésből elegendő gabna nem gyűlt, addig az egyház vette a diákok számára a kenyeret. Így fizet a kurator Bódai Mihálynak 1835 június 2-án 302 kenyérért 75 frt 30 krt, jul. 1-én ugyan oly összeget. De 1839 már április 25-éről azt találjuk feljegyezve, hogy az »Alumnus Deák Ifjak kenyér sütőjöknek éven át fizettem 162 frtot.« Ez azt bizonyítja, hogy a pék ekkor már a diákok által collectált búzából süti azoknak a kenyeret. 1840 május 1-ről találjuk azt az adatot, hogy Kiss Jánosné havi 18 frtéért süt havonta 8 mérő rozsból, egy mérőből 15 darab 8 fontos kenyeret számítva. Egy 1848-iki adat szerint ugyanez a sütő asszony 2 frt 15 krt kap egy-egy mérő kisütéséért (Kurátori számadások.)

Látható ezekből, hogy a közélélmzés megszűntével meg volt a deákoknak a »kenyér segítség«-ük, meg volt kárpótlásul a város, az egyház és három jóltevő kegyes adományából harminczhárom tanulónak az ösztöndíja. De meg volt ezenkívül a diákoknak azon osztalékuk is, a mi őket az ünnepi adakozásokból, bor és egyéb kéregetés gyűjtelékéből megillette:

A diákok élélmzési jótéteményei közt kell említést tennünk arról is, hogy a magántanítókat tanítványaik szülei a szintén nem szokatlan pénzfizetés mellett (nummista) igen gyakran cipó (panista) vagy kosztbeli javadalmazásban (cibista) részesítették, sőt mosattak (lotor) is rájuk.

Említést kell tennünk továbbá azon élelmi adományokról, — melyekhez az éneklő diákok s ezek révén általában az alumnusok lakodalmi s ünnepi alkalmatosságokkal jutottak. Erre vonatkozólag mondja az 1725-iki törvény: «ne engedje a szolgálk kurátora, hogy a városiaktól élelmül adott kenyeret, tojást nyeglén eldobálják, összetapossák s azzal kicsinylőleg bánjanak.»

Az alamizsna-kéregetés (supplicatio) azt bizonyítja, hogy a soros főzetés mellett még más forrásai is voltak a tanulók élélmzésének. A supplicatióra vonatkozólag, a miből ennek régi szokásos volta is kiderül, rendelí az 1693 törvény (XX. cikk), hogy senki ne merje a rector engedélye nélkül a városiakat, vagy a városon kívülieket alamizsna adására kényszeríteni. A suplikálás köteles-

sége volt minden abban osztozó alumnusnak kivéve a publicus praeceptorokat. Suplikáltak pedig az arra kötelezett tanulók ünnepnapok alkalmával, továbbá szüretkor borért, ősszel gabnáért s tavasszal bárányért.

A kéregetés után begyűlt alamizsnát és az éneklő diákok által beszoigáltatott élelmi czikkeket vagy azon módon felhasználták az alumnusok élelmezésére, amennyiben azok, mint pld. a hus, tojás, kenyér stb. arra szolgálhattak, vagy pénzzé tették azokat s az így begyűlt pénzen osztozkodtak. Hogy ez utóbbi szokás is volt gyakorlatban, kitűnik a kurátori számadás 1779 ápril 16-iki azon adatából, melyszerint: «az oskola számára némely Jóltevők által küldött Buzának árából bejött 25 frt 70 denár». — 1806 február 27-ről pedig ezt jegyzi fel a kurátor: «A deák Ifjak borát (a mi hihetőleg a szüreti collectából gyűlt be) megvettem $21\frac{1}{4}$ akót alkú szerint 8 Rhfrtért = 170 frt; — ismét 1811 január 23-ról: «a Gymnasium-beli deákoknak $18\frac{1}{2}$ akó boruknak az árát á 15 frt kifizettem 277 frt 50 d.» (Kurátori számadások.)

Végül bár kisebbszerű élelmezési jótéteményről emlékezik meg a kurátori számadások 1831 október 23-iki azon adata, hogy ez évtől kezdve «a deákok a kathedrában való szentírás olvasást s az úr asztalánál való bor töltögetést tartoznak végezni; az urvacsorájától megmaradt kenyér és bor nekik adattasson által». (Kurátori számadások.)

c) A tanulók pénzbeli segélyezése.

Itt első sorban a praeceptorok fizetése említendő, még pedig természetesen nem az állandósított praeceptoroké, hanem a tanulók sorából alkalmazott publicus és privatus praeceptorok, s végül a professor segítségére rendelt supplens diákok pénzfizetése.

A tanulók közül alkalmazott publicus praeceptorokat iskolánk első korszakában, az akkor még egyedüli fentartó: a város fizette, később pedig az egyház jövedelmének szaporodtával a kurátor az egyházi pénztárból. Az egyházi levéltárban őrzött legelső évi kurátori számadásokon kezdve egészen az 1850/51-ik évig folytonosan rendes előirt kiadás gyanánt szerepel a kurátori számadásokban a publicus praeceptorok fizetése: «a deák praeceptorok bérek», — «az oskolában szolgáló deák praeceptorok conventiója» stb. czimek alatt.

Fizetésük legkisebb összege 10 frt volt; ennyit állapít meg 1756 május 12-iki gyűlésében a városi tanács, mint patronus is, a mit aztán a kurátor fizet az egyházi pénztárból. Találkozunk 12 frtos fizetési tétellel. 1809-ben a kurátori számadás szerint «a quarta clas-

sisban Tanító Deák Ifjunak Horváth Józsefnek készpénz fizetése 50 frt; ugyanennyit kap a quinta classis praeceptor a Tóth Miklós is. 1811 szeptember 19-én Mocsai Bálint Deák Ifjú tanítónak conventiója 50 frt, Konta Bénémin és Csók Moyses diák tanítóknak szintén 50—50 frt. — Már 1816 szeptember 12-éről ezt jegyzi fel a kurátor: «A fiú Oskolában volt 5 Deák Ifjakkal a Tanításokért egynek 150, négynek pedig 40—40 frtot fizettem = 310 forintot.» 1840-ben a kezdő iskola diák tanítójának Magyar Pálnak fizetése 38 frt volt; ugyanennyi díjazást kap 1846/7-ben a conjugisták diák tanítója Busbach Péter is, a mihez járult a tanítványok által fizetett tandíj összege.

Látjuk ebből, hogy a tanulók sorából alkalmazott publicus praeceptorok fizetése igen nagy hullámzást mutat. Épen így változik az a tandíj is, a mit a publicus és privatus praeceptoroknak fizetnek tanítványaik, mig nem az 1834-ik évi márczius 9-iki consistorialis gyűlés megállapítja, hogy a syntaxisták és grammatisták a publicus és privatus praeceptoroknak 2—2 frtot, a conjugisták és a nemzeti iskola növendékei 1 frt 30 krt, a 3-ik nemzeti iskolába járók 1—1 frtot, végre 2-ik és 1-ső nemzeti iskola növendékei — úgy a publicus, mint a privatus praeceptoroknak 30—30 krt fizetnek. (Egyháztanácsí jegyzőkönyv.)

A rector professor kisegítőjéül alkalmazott supplens tanuló fizetéséről is meg kell a köz- és magán tanítókul alkalmazott tanulók készpénz fizetése mellett emlékeznünk, a mire nézve a kuratóri számadások 12—24 frtnyi összegről tesznek említést.

Látjuk ezekből, hogy a tanulók, ha akár köz, akár magán tanítók, akár pedig supplensek gyanánt voltak alkalmazva, azonkor viszonyaihoz képest elég tisztességes díjazásban részesültek.

Másik pénzsegélye volt a deákságnak a temetéspénz. A temetést a bentlakos, tehát jótéteményes diákok végezték. Annyira szoros kötelességük volt ez, hogy a jótéteményekről szóló «Rendelkezés» szerint «a ki, mikor következik, jelen nincsen, az kárpótlást nem követelhet; a ki pedig a rossz idő miatt vonakodik, mikor a sor rákerül, temetni menni, vagy maga hejt mást nem állit, az mikor jó időben következne, büntetésül a sorból ki hagyassék és semmi kárpótlást ne kapjon.» A városban lakó diákok csak akkor voltak temetésre kirendelhetők, ha — a bentlakás kivételével — különben élvezték a többi iskolai jótéteményeket; mert épen alumnista címnél és minőségüknél fogva kötelezve voltak úgy a temetési, mint általán mindennemű iskolai szolgálat végzésére.

A temetés végzése a legrégibb idő óta a tanulók kötelessége volt. Már az Extractus említi (X), hogy «a tanulókat a szokott órákban délelőtt 10 s délután 2 órakor a temetés végzésére a senior rendelje ki.» — Alig is volt olyan kötelesség, melynek illő magaviselettel, szigorúbb rendben teljesítését jobban megkívánnák régi törvényeink, mint éppen a temetés végzését.

E szolgálatukért pénzbeli díjazásban részesültek. Arra, hogy ez minő volt a régibb időben, 1778 ig nincs írott adatunk. Ez évről találjuk feljegyezve a kurátori számadásokban, hogy a chorus fizetése 24 frt, 1779—1784-ig ugyanilyen összegről számol a kurátor, már 1785 és 1786-ban «a Deákok a chorusban tett szolgálatjokért 22 frtot». (Kurátori számadások.)

Az 1803-iki törvények szerint «az éneklésért járó fizetésnek fele az éneklő chorusé»; de ebből nem állapítható meg, hogy egy-egy éneklő diáknak mennyi volt a járandósága. Csak azt látjuk, hogy e most említett összegek évi fizetését képezték a chorusnak. Mivel azonban ez a gyakori temetések által nagyon is igénybe vett tanulóknak kielégítő és méltányos díjazása nem lett volna, minden egyes temetés alkalmával fizettek a temettetők bizonyos megszabott díjat, a mit aztán a pénzosztás idejéig a senior kezelt.

A temető diákok 1834 február 26-án folyamodnak az egyháztanács-hoz «a temetésért járni szokott két garasnak négyre fel-emeléséért», a mit a consistorium a következő év elejétől kezdve el is rendel. (Egyháztanács-i jegyzőkönyv.) Még bővebb felvilágosítást nyújt e tekintetben az 1838-ik évi november 28-iki egyháztanács-gyűlés jegyzőkönyve: «A Cantor, vagy cantista diákok panaszozzák, — így hangzik a jegyzőkönyv, — hogy a mostani fizetés díjjok egy temetéstől 5 v. cz. frt, s annak $\frac{1}{4}$ -ede a Humanitatis Professoré; így az ő díjok egyenként felosztva csekélyebb, mint a közönségesen éneklő Deákoknak egyenként való temetési díjja». — Kéri ez okból a temetéspénz főlebb emelését. — A határozat így szól: »Meggondolván a Consistorium, hogy a harmóniás éneklés nem csak mesterségesebb, hanem diszesebb is, mint a közönséges éneklés és e szerint az előkészítést is kívánván, többségre díjra méltán érdemesíthetetik; tehát abban állapodott meg, hogy ha tsupán Cantus kívántatik, az egész fizetés legyen legalább 7 v. c. frt s ennek $\frac{1}{4}$ -ed része illesse a Humanitatis Professort; ha pedig Bútszató is kívántatik, akkor az egész díj legyen 10 frt 30 kr és ennek fele illesse az említett Professort» Az 1846-iki törvény pedig világosan megmondja, hogy «a temetési osztalék személyenként 12 vkr., melyből 2—2 kr illette a seniort.

A tanulók pénzbeli jövedelméhez tartozik még a templomi szolgálatért (éneklés, imádkozás) kapott készpénz fizetés. Az 1848-iki kurátori számadás szerint hét diák évi 12—12 forintnyi díjazásban részesült ezért; a kik pedig a szünnapok alatt teljesítettek templomi szolgálatot, azok fizetése 24 frt volt.

A »lakodalmi köszöntésekből bejövő summa«, a halott-virasztásból, búcsúztatók leírásából, módosabb polgárok névestélyén való éneklésből, végül az ünnepi és más alkalmakkor végzett kéregetésből befolyó pénz is szaporította a tanulók pénzbeli segédelmét.

Ünnepi alkalmakkor a diákok főpátronusa a város is mindig juttatott nekik kisebb-nagyobb összegeket, még pedig mint az Okmánytár-ban közlött adatok egész sorozata tanusítja, 1626-tól fogva. Néha csak általánosságban van megemlítve, hogy »az deákoknak attunk két tallért« (1632.) »az deákoknak fizettetött 5 frt.« (1634.) »az deákoknak attunk 1 frt.« (1635.) De legtöbbszörre az is ki van tüntetve, hogy minő alkalomból és czímen kapták a város kasszájából a pénz segédelmet. Ilyen alkalmatosságok voltak a birótétel, a praedicátor beállítása, czéhbeli vendégségek, s az ünnepnapokon s Szent-György napkor való kántálás. »Hogy a praedicátor uramat fogattuk meg, akkor az deákoknak attunk 10 d.« (1637.) »Praedicátor uram beszegötségekor az öreg deákoknak kántálásukért attunk 75 d.« (1646.) »Uj biró tételekor öreg deákoknak adtam 65 den., mendikánsoknak 25 den.« (1654.) »Biró tételkor adtam az öreg deákoknak és mendikánsoknak 1 frt 25 d.« (1663.) »Biró választáskor a deákoknak adtunk 84 den.« (1676.) »Szabók czéhében lévő vendégségben biró uram cantansoknak 30 d.« (1653.) »Szabók czéhében létekor biró uram adott a deákoknak 15 den.« (1655.)

Legrendesebb czime azonban a város kasszájából folyóvá tett pénzadománynak az ünnepi kántálás. 1653-tól majd minden év számadásaiban találunk erre adatot. Az adományok összege 10 denár és 1 frt közt változik, s nemcsak a »cantans«-ok kapnak a három sátoros ünnepi és Szent-György napi kántálásért, hanem ugyanazon alkalmakkor a mendikánsok és gyermekek számára is juttat a városi hatóság 3 és 50 denár közt váltakozó összeget.)*

*) Szilády és Szilágyi „Okmánytár“ I. kötet. 28, 33, 36, 58, 132, 185, 211, 223, 244, 245, 266, 296, 297, 318, 373, 387, 413, 414. II. kötet 23, 61, 74, 82, 88, 100, 152, 165-ik lapokon.

Egy másik igen érdekes forrása volt a diákok pénzjövedelmének a *harangozás*.

E jogot, vagy ha úgy tetszik kötelességet az 1693-iki törvények szerint a városi előljáróság bizta «kegyes engedélylyel» az ifjuságra s ha a harangozásra kirendelt valamelyik tanuló ebbeli kötelességét elhanyagolta, «a pénzosztás idején a harangozó díjában nem részesült». — Bár írott adatunk erre nincs, nagyon valószínűnek tarthatjuk, hogy a halottak temettető rokonsága megszabott díjat fizetett a harangozásért, de a város is fizetett olykor-olykor, mint azt az 1631-ik évi Regestrumban olvassuk: «Az harangozó Deáknak attunk 90 dénárt». — E jövedelemtől azonban a mult században elestek a tanulók, amennyiben az egyház tartott s fizette a rendes harangozót, a harangbér pedig az egyház tekintélyes jövedelmi forrása lett, a mint azt a levéltárban lévő kurátori számadások igazolják.

Kizárólag a szolgatanulók (mendikánsok) pénz-segedelmének forrása gyanánt említhetjük meg az 1803 évi törvények VII-ik szakaszának 3-ik pontja alapján a három sátoros ünnep alkalmával begyűlt persely-pénzt is. Továbbá itt a tanulók pénzbeli segélyezésénél is megemlíthetjük azon 33 stipendiumot, melyeket az ingyenes élelmezés megszüntével annak kárpótlásául alapítottak a város, az egyház és egyesek, s a melyekről fentebb részletesebben megemlékeztünk.

Végül az A. A. V.-el jelzett törvénykönyvben olvasható bejegyzés szerint az egyházkerület Péczelen 1796 ápril 7- és 8-ik napján tartott gyűlése engedélyéből a 8 egyházmegyében supplicálni járt tanulók részint páronként kaptak az iskolától 3—3 frtot, részint a maguk számára 2—10 frt közötti összegeket nyertek adományul az egyes egyházaktól és kegyes jóltevőktől. E jövedelmi forrásokról tanuskodnak a bejegyzések 1797-, 98- és 99-ről.

Ha még azt említjük meg, hogy az ünnepi követség (legatio), s az ország különböző vidékein — sparta — tett supplicatio is, melyek a mult évtized elején szűntek meg, tekintélyes pénzbeli segédelmet biztosítottak tanulóinknak s egyházaink és a vidékek közvetlen megismerését, ugyancsak a felekezeti közösség fentartását mozdították elő: elsoroltuk azon jövedelem forrásokat, melyekből iskolánk növendékei pénzbeli segélyhez jutottak.

A különböző forrásokból az egész éven át begyűlt pénzbeli jótéteményeket, adományokat a contrascriba ellenőrzése mellett a senior kezelte. A pénzt az iskola ládájában tartotta, mely ugyan a rektor lakásán volt elhelyezve, de a melynek kulcsa ő nála volt.

A rector tudtával tarthatott, még pedig évente egyszer pénzosztást (divisió) «hogy a Deákoknak kezekbe summásabban menyen az Ecclesia beneficiuma». — De ha valamelyik tanuló évközben megszorult pénz dolgában, annak a senior a rector írásbeli utalványára 2 frt erejéig előleget is adhatott. 1834 február 26-án kérelmezték a tanulók az egyháztanáctól, a mit meg is nyertek, «a bejövő jótéteményeknek a két Examenekkor leendő kioszthatását.» (Egyháztanácsi jegyzőkönyv.)

Az osztás arányára és mértékére vonatkozólag az 1803-ik évi törvények a következőleg utasítják a seniort: «A pünkössti beneficiumból az 1-ső és 2-ik classisbeliek egyformán mind a ketten négy annyi Portiót vesznek, mint a 3-ik classisbeliek. A szüreti, báránynbeli és karácsoni beneficiumból az 1-ső classisbeli két annyt kap, mint a 2-ik, ezek ismét két annyt, mint a 3-ik classisbeliek. A husvéti beneficiumon egyformán osztozik a három classis.»

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy mind ezen elősorolt jótéteményekért bizonyos kötelezettséggel tartoztak a tanulók. A mellett, hogy a bent lakosok teljesítettek mindennemű iskolai szolgálatot, kötelesek voltak azzal a kint lakos jótéteményesek is. Ilyen köteleességek voltak: a temetés, az apparitorság, a tanulói tisztségek viselése, alamizna-kéregetés és a publicus praeceptorság elvállalása. Épen ez utóbbira vonatkozólag mondja az 1803-iki törvény, hogy az iskolának «jussa is vagyon ezen szolgálatnak azoktól való megkivánására, kik ennek Beneficiaimaival éltek.» — Az 1744 ápril 14-én tartott iskolaszék azon tanulótól, ki az iskolát a kikötött három év előtt elhagyja, minden egyes esztendőért, melyen át az iskola közjótéteményét élvezte, 12 frt kárpótlást követel.

Hiányos volna a tanulók segélyezéséről összeállított e részlete munkánknak, ha meg nem emlitenők, hogy a fentebbiekben felsorolt pénzforrások segedelmein kívül élvezték ők azon koronkénti adományokat, melyeket egyes kegyes jótevők kifejezetten a tanulók segedelmezése céljából tettek. Ugy ezen adományokat, mint általában a tanulók segélyezésére tett alapítványokat munkánk első részében ismertettük.

Mivel pedig a tanulók segélyezésének az utóbbi évtizedek alatt egyik legfőbb eszközlője a tápintézet, legczélszerűbbnek tartottuk, ha arról e helyen közlünk ismertetést.

A tápintézet.

Még a város polgárai által teljesített főzetés — coquia — tartama alatt, még inkább ennek az 1833/4-ik évben megszüntetése után egyik

nemes törekvése volt elöljáróságunknak, hogy tanuló-ifjuságunk részére közös tápintézetet hozzon létre. E célra szolgált némileg a szegényebb sorsú s jobb tanuló növendékeknek az alumneum néven a forradalomig fennálló pénzsegedelmezése, melyet egyházunk és városunk s egyes jótévő polgárok (l. e. rovatot) hoztak össze. Azonban a változott viszonyok ezt is megszüntették s egy évtizednél tovább kelle várakoznunk s ennek létesítése felől gondolkoznunk, míg fentartótestületünk a dunamelléki egyházkerülettel kezét fogva, a rendszeres tápintézetet megalkothatá, hogy a tanítató szülék kiadási terheit könnyítse és így a szegényebb sorsú gyermekek tanulhatását eszközölje. Mert intézetünk több százados történetéből azon tapasztalást és tanulságot merítettük, hogy sokkal számosabban voltak oly tanítványaink, kik a szegénység és nélkülözés állapotából nevelkedtek itt az egyháznak, a culturának s a magyar nemzetnek kiváló s számottevő férfiaivá, — *per aspera ad prospera*, — mint a fényesebb rangú tagok közül. A valódi tehetséget kellett azért a magasabb célhoz segíteni. A vagyon maga megadja a lehetőséget, ha birlalója kitartó, nemes akarattal tör előre.

Az egyházkerület első sorban, mint társfentartótestület, a tanítóképző intézet növendékeit kívánta ugyan e jótéteményével segíelyezni, azonban egyháztanácsunk és városunk a főgymn. tanulókat is kívánta e jótéteményben részesíteni. A tápintézet 1862/3 évben nyílt meg először a mostani rajzterem helyiségében, a mely később jelenlegi helyére (a forradalomig a humaniorák professorának lakásául szolgált épületbe) telepítettett.

Ehhez járul egyházunk azzal, hogy a tápintézeti vállalkozónak s az étkező tanulóknak helyiséget s évenként 200, — városunk azzal, hogy tűzifa árában 60, — az egyházkerület pedig 480 frtot ad. Városi közönségünk keblében még mindég él a tanulók iránt őseitől öröklött azon emberbaráti s jótékonysági érzet, mely évtizedekkel s századokkal ezelőtt fentartotta az iskola polgárait; az évenként öt megkereső, u. n. kápsáló deákok még most sem találnak mindenütt bezárt ajtókat; tehetsége szerint terményt, vagy pénzt szokott ajánlodekózni. E gyűjtelék évente 100—150 forint értéket tesz ki. A mult tanévben befolyt 97 frt 34 kr készpénz s termények árából 43 frt 54 kr. Ezeken kívül segélylyel járul a tápintézet fentartására a kecskeméti és solti egyházmegeye.

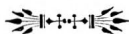
Nem érintve itt a közvetlenül praeparandiai tanulók részére szolgáló, vagy közös alapokat, felsoroljuk a gymnasiumiakat: 1. a 'Sigray kegyes alapítványban e célra szerepel 300 frt. 2. egy magát megnevezni nem akaró tanügybarátnak 300 frt. 3. Ádám Gerzson-

nak 100 frt. 4. Dr. Réthi Mór budapesti műegyetemi tanár s m. tud. akadémiai tag 25 frt, s 5. a Jalsoviczky család 1000 frtos alapítványa kamatának fele, mely utóbbinak évi járuléka, a kamat felével folyton szaporodva, minden évben több lesz. (Ez alapítványokról az illető rovatokban számolunk.) A szükséglet nagyobb részének fedezéséhez maguk járulnak a tanulók a közös alapokból nyert támogatáson kívül. Mindezekon kívül egyesek adományával is találkozunk, p. o. ez évben Lippich Gusztáv szolnoki ügyvéd s szajoli földbirtokos úr 17 frt 65 krt ajándékozott.

E közös tápintézetben már több éven keresztül fizetnek a főgymn. tanulók havonként ebéd s vacsoraért 7-, csupán ebédért 5 frtot; mind két esetben kapnak naponként 56 dgr. kenyeret, délbén és este két-két tál ételt. E tápintézetben étkezett az 1894/5-ik évben átlag 40 növendékünk. Vannak jótéteményesek, p. o. az 1894/5. tanévben 5-en, kiknek tápintézeti választmányunk havonként egy, vagy két forint leengedést szokott adni. Oly anyagi állapotban máig nincs e jótékony intézetünk, hogy teljesen ingyenes ellátásban részesíthetné tanítványainkat.

A tápintézeti választmány, mely eljárásáról az egyháztanácsnak s a dunamelléki egyházkerületnek számol évenként, elnökei 1894/5-ben Filó Lajos lelkész, Ny. Szabó Ferencz főgondnok; tagjai: a főgymnásiumi igazgató: Ádám Gerzson, a tanító-képezdei igazgató: H. Kiss Kálmán, Dr. Joó Imre főgymnásiumi tanár, mint tápintézeti igazgató, — a tanító-képző intézet tanárai: Dr. Dezső Gyula, Kovács Ferencz, Losonczy László, Oláh Károly, egyházi algondnok: Szalai Ambrus, egyházi pénztárnok: Győrfi István, az egyháztanács kebeléből: Bakonyi János, Boros Mihály, Kaszap Péter, ifj. Patonai Pál, id. Somogyi János, Varga István presbyterek. Jegyzője: Kovács Ferencz praeparandiai tanár.

Az 1894/5. tanévi bevétele volt, — az előző évi 2311 frt 88 kr pénztármaradékkal együtt --- 6637 frt 01 kr; kiadása pedig 4314 frt 40 kr — és így a folyó évre ájtött 2322 frt 61 kr pénztármaradék.

HETEDIK RÉSZ.

Az iskola gyűjteményes tárai.

I. A könyvtár.

Időn iskolánk gyűjteményes tárainak alakítását, gyarapodását és mai állapotát akarjuk feltüntetni, elsőben is a könyvtárról kell szólnunk, részint, mert ez a legkorábbi keletkezési, részint és főleg azért, minthogy ez a legbecsesebb gyűjteményes tárunk és egyszersmind iskolánk szellemi értékének egyik ismertetője.

Iskolánk könyvtárának alapját is, mint az többi hazai protestáns tanintézetünkénél történt, a kegyes adományozók buzgósága vetette meg. Már az iskola legelső korszakában találkozhattak egyesek, kik a tanintézetek könyvtárainak fontosságát fölérzékelték s könyvadományaikkal törekedtek e célzt előmozdítani.

Könyvtárunkra vonatkozólag az első irott adatot 1637-ből találjuk¹⁾ s ez a következő: «Az Gradual csináltatása tött summa szerint 53 frt 75 d. Patakra, hogy az gradualejért küldöttünk, az kocsisnak fizettünk 2 frt 50 d. Ugyan oda való ajándék költ el 76 d. Költség költ el 2 frt 40 d. Kádas Istvánnétul vásznat, az kibén a gradualét Döbröczönben küldöttük, vöttünk 2 singöt 18 d.» — A későbbi évekből is bukkanunk ide vonatkozó költségekre, u. m. 1639-ből²⁾ «Az gradualra vettünk 6 sing selyemzsinórt 48 d.»

«Az mely könyvet — olvassuk 1643-ból³⁾ — a fejedelem küldött, azt csináltattuk be s az graduált könyvcsinálóval 3 frt. Ugyan azokra az könyvekre bőrt vettünk 35 d.» — 1649-ben pedig «Ötvös Gergelynek az gradual csináltatásáért fizettünk 80 d.» (Okmánytár I. köt. 156. lap.) — E nagy graduált I. Rákóczi György fejedelem egyházunknak ajándékozta, sajátkezüleg irván bele:

¹⁾ Szilády Áron és Szilágyi Sándor : „Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon I. köt. 58 lap.

²⁾ Ugyanaz I. köt. 88 lap.

³⁾ Ugyanaz I. köt. 107 lap.

«Georgius Rákoczy mpria. Non est currentis neq, volentis, sed miserentis Dei. Kőrösi ecclesiae.»

Ez idézett adatokból látjuk, hogy a város, iskolánk e hatalmas pártfogója, a könyvtár gyarapítására minő áldozatokat, költségeket hozott és tett.

Nem lehet elhallgatnunk azon körülményt, a miről Liskai József «Nagy-Győr multja és jelene. 1868» című munkájában tesz említést, hogy a győri iskola könyvtárát 1695-ben ideiglenes használat és őrizet végett iskolánkunk adta át. De arra vonatkozólag kutatóink nem nyújtanak felvilágosítást, hogy e könyvtár véglegesen itt maradt-e, vagy vissza szállították-e azt Győrbe, s az mily értéket képviselhetett?

Már 1712-ből egész rendszeres betűsoros jegyzékét találjuk a könyvtárunkban meglévő könyveknek — beírva az 1701-ik évi törvény gyűjteményes könyvbe. Nagyon valószínű, hogy az ott felsorolt könyveket apránként gyűjthették össze s ekkor csak catalogisálhatták. E jegyzék 130 könyvet foglal magába, melyek között hét van magyar, a többi latin nyelvű s leginkább theologiai, latin nyelvészeti, bölcsészeti mű s latin remekírók munkája. E könyvek közül néhány után az 1730-dik évszámmal be van jegyezve, hogy azok Komáromi Dallos Albert özvegyének ajándékai és Debreczeni István hagyománya, kik ezzel növelték a könyvtár állományát.

Az ekként már rendezve is lévő könyvtár gyarapításához aztán 1751-től az egyház is járul időnként bizonyos összeggel. «Az iskola számára Tiszteletes Rector úr recommendatiójából négy darab könyvet vettem 8 frt — olvassuk 1751 április 19-éről a kurátori számadásokban, 1761 október 9-én pedig ezt jegyzi meg a kurátor: «Igazság mannája t. Gusztinyi János praelatus ur munkája, (mely Helmecei J. «Igazság Paizsa»-t czáfolja). Egerből 3 frt.» Ugyanazon év november 5-én Debreczenből egy gradualt exemplarban 1 frt 50 d.» — 1793 márczius 6-án «Oskolabeli Bibliotheca számára vettem Páriz-Pápai Lexicon exemplarját Pesten 4 frt 60 d. Bekötésért Sima compactornak 1 frt 13½ d.» (Kurátori számadások.)

Ezenkívül a superintendentia nyolcz tractusában az iskola növendékeitől gyűjtött supplicationális pénzből is tetemes összeget fordított az előjáróság a könyvtár növelésére, a mint azt egyik törvény-gyűjteményes könyvünkben foglalt s a rectortól megvizsgált számadási adatok bizonyítják. Így pld. 1796-ban vétet az előjáróság 16 drb könyvet 27 frt körüli összegben, 1797-ben 9 könyvet, 1798-ban 10 darabot s 1799-ben 22 könyvet.

Mint érdekes adatot említhetjük még fel az iskolaszék 1793.

junius 29-én tartott gyűlésének azon határozatát, mely szerint azt a büntetéspénzt, a mit a magyarul beszélő tanuló tartozott fizetni, a »könyvtár gyarapítására« rendeli. A következő adat, mely szerint »a helybeli fiu iskola Bibliothecájában volt hasznavehetetlen könyvek a consistorialis Határozás szerint Licitatio által eladtván azok árából T. Professor Fodor Gerzson ur a további rendelésig a curator cassába deponált 77 frt 5 krt.« Az 1801 április 1-én történt kuratori feljegyzés már azt bizonyítja, hogy adományok és hagyományokból, de vásárlás után is meggyarapodott könyvtárában sok lehetett a kettős-példány, ha akkora összeg gyűlt be azok elárverezéséből. Helyén valónak tartjuk itt megemlíteni, a mit egyébiránt az iskola alapítványai közt bővebben ismertettünk, hogy 'Sigray István 1806 ápril 26 án tett végrendelete c) pontjában 100 Rh. frtot hagyományoz a könyvtár növelésére.

Tekintélyes adománynyal növelé könyvtárunkat Gróf Teleky László, a dunamelléki superintendens főkurátora, a ki 1806 november 15-én kelt levelében írja, hogy . . . »meg véén az ezen Tractusban Németiben meg holt néhai Tiszteletes urnak igen szép könyv gyűjteményét, abból az iderekesztett Listában foglalt könyveket kívántam a nagykőrösi oskolának ajándékozni; hogy pedig ezen tőlem fundált Bibliotheca napról-napra ezután haszonnal szaporodhasson is, a mig az Isten életemnek kedvez, a jövő uj esztendőtol számlálva minden esztendőbe 50 Rh. frtokat csupán ezen czélra ajánlani.« (Egyházi levéltár A csomó 2 szám).

Az ajándékozott könyvek száma oly tekintélyes volt, hogy a rector 1810 május 2-án 63 frtot ad át a kurátornak a könyvek kötetésére; pedig feltehető, hogy azok közt sok volt kötött állapotban is. 1811 szeptember 8-án Balla Antal táblabíró, iskolánknak más tekintetben is bőkezű pártfogója, értesíti a városi tanácsot, hogy minden theologiai könyvét az iskolának ajánlja s azon hó 30-án az ajándékozott könyvek elenchusát is megküldi. (Városi jegyzőkönyvek.) A gróf Teleky család egy másik tagjának, gróf Teleky Sámuel udvari cancellárnak 100 darab könyvadományáról is tudósít bennünket az egyháztanács 1830 október hó 10-én tartott gyűlésének jegyzőkönyve. Így ajándékozta a Balogh Mihály tanár családja az elhunytak könyvtárát.

Egyébiránt, a mi a fentebb említett adatokból gyakorlatilag kitűnik, az egyháztanács 1837 mártius 29-iki gyűlésében határozatilag kimondja, hogy »a Superintendens Charitativuma ezután a Curatori pénztárba adassék, úgy mindazáltal, hogy az rendeltetése helyére a könyvtár és muzeum gyarapítására fordíttassék azon

megjegyzéssel, hogy a megszerzendő könyv és eszköz az iskolai szék elébe terjesztessék». (Egyháztanácsi jegyzőkönyv).

Mivel ekként a könyvtár évről-évre szépen gyarapodott, gondoskodnia kellett s gondoskodott is az előljáróság arról, hogy azt alkalmas helyen elhelyezze. 1839 június 4-én fizet a kurátor «Molnár Mihálynak a Fiú Oskolában tsinált Bibliothekájért . . . 68 frtot». (Kuratóri számadás).

Pár évvel később — 1842 október 25-én a presbyteriális gyűlés azon alkalommal, hogy köszönettel vette néhai Csapai Péter lelkész egész könyvtárának — némely eroticus magyar művek kivételével az iskola részére hagyományozását, rendszeres könyvtár kezelési szabályzatot alkot. »Előadtván — olvassuk a jegyzőkönyvben, — mikint az iskola könyvtára eddig semmi ellenőrség alatt nem volt s az által, hogy a könyveket olvasás végett szélylyel hordták, tetemes csorbulást szenvedett; határozottat az iskolai könyvtárra nézve jövődre megtartandó szabályok gyanánt; a), hogy az egész könyvtárnak névsora egy példányban az Egyháztanács levéltárába tétessék; b) a könyvtár felelős őre mindenkor kivétel nélkül valamelyik Professor legyen; c) az iskola könyvei egyedül a helybeli lelkész és oktató urak és a tanuló ifjuság használatára fordittassanak s ezeken kívül másoknak soha semmi szín alatt olvasás végett könyvek ki ne adattassanak, a most kinn lévők pedig minél előbb bekeríttessenek, végre d) a könyvtár helyiségéből a természetiek gyűjteménye kitétessék, — a költségeket az egyház kurátora Szépe Lajos fizesse ki.» (Egyházt. jegyzőkönyv.)

Feltűnő az egyháztanács határozatának c) pontja, a mely kereken megtiltja, hogy az egyházi és iskolai férfiakon kívül másoknak «semmi szín alatt soha» ne adjon ki a könyvtárőr könyveket. Hihetőleg az a körülmény birhatta e ma szűkkeblűnek tetsző határozatra a presbyteriumot, hogy a kivitt könyvek nem kerültek vissza a könyvtárba.

Ekként rendezte az iskolai előljáróság a könyvtár viszonyait, melynek gyarapítására 1849 június 26-án Péczeli Szabó Györgyné 200 frtos alapítványt tesz, — mint az az iskolai alapítványok között bővebben megolvasható.

Az iskola 1850/51-ik évi ujjaszervezése — új korszak a könyvtár történetében is, a mennyiben az Entwurf követelményeinek megfelelőleg, a mely az iskolai szertárak és gyűjtemények évenkénti jelentékeny mérvű gyarapítását kívánta, az iskolai előljáróság tekintélyes évi átalányt állapít meg a könyvtár szaporítására. Azon 400 pforintnyi összegből ugyanis, mely 1851/2 óta a tan-

szerek szaporítására van felvéve iskolánk költségvetésében, a legjelentékenyebb rész mindig a könyvtárt illette. 210 frt van folyóvá téve a könyvtár évi gyarapítására mind e napig rendes évi átalány czimén.

Ez tette aztán lehetővé annak szakszerű kiegészítését, növelését, a melyet másfelől iskolánk egyes jóltevői részint könyv, részint pénzbeli adományaikkal szintén buzgóan előmozdítottak.

A könyvadományok között első helyen kell kiemelnünk az újabb időből Szilassy József koronaőr több, mint ezer kötetből és igen jelentékeny országgyűlési, közkormányzati, közigazgatási, törvénykezési és egyházi életünkre nagy fontosságú nyomtatványokból s nagyobb részint kéziratokból álló könyvtárát, melyet a család adományoz iskolánknak. (1854/5 évi értesítő.) Az adományozók közt említik évi értesítőink a kormányt, a Szent István társulatot, az 1856-ik évből Szilágyi Ferenczet, ki fia emlékére «Szilágyi Béla könyvtára» czim alatt több mint 1000 darab könyvvel gazdagítja könyvtárunkat; Tanárky Gedeont, ki az 1857 február 6-iki presbyteri gyűlésen jelenti be 270 kötetnyi könyvadományát. Ugyanez évben adja könyvtárunknak Torma Sándor helybeli polgár theologus korában Debreczenben elhalt fiának 82 kötet könyvét s 1858-ban a korábban is nagy adománytevő Szilassy család egyik tagja Szilassy György, egyházmegyénk segéd-gondnoka, több, mint ezer darabból álló könyvtárának adományozásával, ugyancsak Szilágyi Sándor 1867-ben távozásakor 60 kötet becses művel, a városi kaszinó 37, 1871/2-ben Szilágyi Ferencz újból 50, 1874/5-ben néhai Galgóczy Gábor családja 184, 1875/6 Gubody Sándor 81, 1877/8-ban Beretvás Albert 41, Kucsinyi Rudolf 40, 1878/9-ben Balogh Alberta 105 kötettel gazdagítja könyvtárunkat.

Ha mindezekhez hozzá vesszük, hogy iskolánk lelkes barátja Egressy Galambos Sámuel 1855/6 óta évente 20 frtot ajánlott fel a könyvtár gyarapítására, a míg 1861 február 2-án ez évi adományok állandó biztosításául két darab 100—100 forintos földtehermentesítési kötvényt nem tesz le alapul, (Egyháztanácsi jegyzőkönyv) nem lehet csodálkoznunk, hogy könyvtárunk oly szép gyarapodást von, miszerint az 1856/7-ik évben 4760 — a következő évben már 6520 darab könyvet tüntet ki iskolánk értesítője a könyvtár állaga gyanánt. Növelte könyveink létszámát Fitos Pál tanárunk könyvtára, melyet egyházunk 145 frt 50 kr-ban vett át az özvegytől.

Uj forrásául említjük meg könyvtárunk gyarapodásának a magyar tudományos akadémia, a budapesti könyvkiadók szíves áldozatkészségét, melyből évente tetemes növekedésben részesül könyv-

tárunk, mely az előbbi kimutatástól számított tíz év múlva, vagyis 1867/8-ban már 11,402 könyvet foglalt magába; újabb tíz év alatti gyarapodása oly jelentékeny, hogy az 1877/8-ik évi értesítő szerint könyvtárunk 15,279 kötetből állott, a mit nem csak számuknál, de értéküknél fogva növeltek 1-ször az érettségi húsz éves összejövetelük emlékét ünneplő hálás tanítványok adományából vásárolt könyvek; 2-or a Kiss Lajos egykori tanárunk majdnem 500 drb-ból álló jeles szakkönyvtárának megvétele s 3-or Deák Mihály korán elhalt jeles tanárunk 1082 darabból álló könyvtárának iskolánk részére adományozása, 4-er Sz. Wurga János igazgató, 5-ör Ádám Pál ügyvéd s főbíró családjának, 6-or Hoffer Endre szegedi áll. főreálisk. igazgatónak Fodor Gerzson könyvtárának s felette értékes kéziratgyűjteményének, 7-er Medgyesi Pál s Balla Károly örököseinek és 8-or Ádám Kálmán esperesnek ajándékozása s végre 9-er az a körülmény, hogy a fentartótestület 1867/8-tól kezdve az iskolánkba először belépő növendékektől fizetett beíratási díjat is rendszeresen a könyvtár gyarapítására fordítja. Egyes bár becses művek ajándékozói csaknem lehetetlen volna közölni.

Mint jelentékeny adományt kell még felemlitenünk a nemes városunk áldozatkészségéből megrendelt s könyvtárunk számára átengedett 200 kötetből álló nemzeti kiadását Jókai Mór összes műveinek, melyet 50 éves írói jubileuma alkalmából a nemzet hálás elismerése és áldozata rendezett sajtó alá: továbbá néhai Somogyi Rudolf budapesti ref. főgymn. tanár, iskolánk lelkes barátjának nagy értékű hagyományát, ki különösen a physikai és mathematicai, e mellett azonban az irodalom összes ágait felölélő 1000 drbnál több művet tartalmazó igen becses könyvtárát hagyományozta iskolánkunk s végezetre özv Somogyi Györgyné Gubody Petronella úrnő adományát, ki boldogult férje könyvtárából tekintélyes adománnyal gyarapította könyvtárunkat, mely az 1894/5-ik tanévi értesítőben közölt hivatalos kimutatás szerint 1895 július elején **18,365 kötet könyvet** és sok értékes kéziratot foglalt magában. Könyvtárunk pár unicumának czimlapját érdekesnek tartjuk közölni.

Ez a — hazai középiskolák könyvtárai között igen előkelő helyet elfoglaló könyvtár jelenleg iskolánk azon emeleti részében van egy tágas teremben elhelyezve, melynek felépítését az 1860 november 4-iki egyháztanács-gyűlés határozta el. De a mi elégséges volt azon s a későbbi időkben a könyvtár elhelyezésére, mostanában már teljesen szűknek bizonyult, úgy hogy épen a könyvtár tarthatatlan helyzete is egyik sürgető argumentum gyanánt mutatkozik az iskola fentartótestülete előtt tanintézetünk épületé-

TINTINNABULUM TRIPUDIANTIUM

Az

A' Földi részeg Szerentsének és
ditsőségnek álhatatlan lakodalmában
Tomboló

Ó R A I N T Ő

T S E N G E T T Y Ű J E

Melly a' Világ tsalárdságát, az Ember
negy utolsó dolgainak zengésével, kinek.
kinek e eibe adgya

DIALOGUS

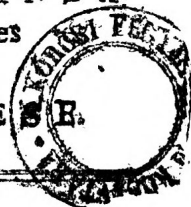
Az az

Egy kárhozatra szállott

T E S T - É S L É L É K N E K

egy - máffal való keferves
panafzolkodó

B E S Z É L G E T É S E.

Tarjai And. Ur munkaja.

Páristák

K E R E N -
G Ö J E,

mellyet mostan Ma-
gyar nyelven az igaz-
ság szeretoknek ked-
véért ki=ád

T. Sz. A. U. R. E. L. P.

J. Patak

Nyomtatott 1661.

*R. D. Joh. Bergh's Post. Eccl. Krefl.
mit - mitte & Parakino Jhrst.*

nek vagy gyökeres átalakítására, vagy egészen újjal fölcserélésére, a mikor — mindenkép alkalmasabb, férősebb helyet fog nyerni ez a nagy értékű gyűjteményes táruink. Megnyugvásunkra szolgál épen e tekintetben az a körülmény, a mit kötelességünk megemlíteni, hogy egyháztanácsunk a folyó évi február 3-án tartott gyűlésében elvileg egyhangulag elfogadta az igazgató-tanács azon javaslatát, melynél fogva Ádám Gerzson indítványa alapján teljesen új épületet emeltet a magas kormány segítségével a főgymnásium számára.

Évenkénti gyarapításának forrásaiul említjük fel 1-ör a főgymnásium évi átalányát 210 forintban, 2-or a beiratási díjakból bejövő 100—150 frtnyi összeget, 3-or a 'Sigray alapból 100 frt kamatát s 4-er a könyvtári alapokból (Péczei Szabó Györgyné és Egressy Sámuel alapítványai) 13 frt 87 krt. Ide sorozhatjuk a főrendiház azon szívességét, melyszerint jegyzőkönyveit évek hosszú során keresztül megküldi könyvtárunknak.

Az 1895 november hó 13-án tartott igazgató-tanács gyűlése a könyvtár 1895/6-ik évi költségvetését a következő adatokkal hagyta jóvá: Bevétel 686 frt 26 kr. Kiadás 466 frt 26 kr, még pedig: könyvek vásárlására 200 frt, könyvköttetésre 100 frt, lapokra és folyóiratokra 95 frt; a többi elegyes kiadások czimén szerepel.

A könyvtár mai adminisztrációját a könyvtári választmány eszközli, melynek tagjai Filó Lajosnak, az igazgatótanács egyházi elnökének elnöklete alatt: Beretvás Zsigmond, Gubody Gedeon, továbbá Ádám Gerzson igazgató, Sánta Béla és Mészöly Gáspár tanárok. A könyvtári választmány intézkedéseit az igazgató-tanács vizsgálja felül s hagyja jóvá, mint illetékes felettes hatóság.

A mi végre a könyvtár szakszerű rendezését illeti, arra nézve meg kell jegyeznünk, hogy azt az 1856/7-ik tanévben Szabó Károly főgymnásiumunk akkori tanára vette munkába, s miután őt akkor már országos híre megilletőbb helyre, az erdélyi muzeum könyvtárnokságára léptette elő, a félbenhagyott munkát Szilágyi Sándor akkori tanárunk, jelenleg a budapesti tud. egyetem könyvtárának igazgatója fejezte be, ki az 1861 július 19-én tartott presbyteri gyűlésen mutatta be a könyvtár jegyzékét.

Két katalogus készült ekkor, u. m.: a cím-tár és alapkatalogus, melyhez az újabb szerzeményeket az illető könyvtárnokok időnként pótlólag bejegyzik. Érdekesnek tartjuk s helyén valónak itt közölni, hogy az 1884 február 26-án, a vallás és közoktatásügyi minisztérium részére készített statisztikai kimutatás szerint akkor könyvtárunkban volt 16,295 darab mű, melyek közül 1. nyelvészeti munka volt 2500 drb, 2. bölcsészeti, paedagogiai s theologiai 3600 drb, 3. tör-

ténelem-földrajzi munka 2000 drb, 4. államtudományok, statistika, politika, nemzetgazdaságtan 1000 drb, 5. mathematicai, orvosi, természettudományi mű 1500 drb, 6. encyclopaedicus művek 500 drb, 7. hirlap 500 drb, 8. szépirodalmi 1100 drb, 9. tankönyvek s ifjúsági olvasmány 2000 drb s 10. vegyes művek 1195 darabban.

Végezetre közöljük itt könyvtárnokaink névsorát, a melyet Fitos Pál nyit meg; ennek halála után következett Csikay Imre, ki azt 1855/6-ig viselte; felváltotta őt ez évben Szabó Károly, a kit követett 1859/60-tól Szilágyi Sándor. Ő viselte e tisztséget az 1866/7-ik iskolai évig, utóda lett az 1873/4-ik tanév végéig Hoffer Endre, kinek távozása után Mészöly Gáspár lett a könyvtár őre s viseli e tiszteket a mai napig is.

Iskolánk könyvtárával kapcsolatosan meg kell emlékeznünk a *tanári kézi könyvtárról* is, melynek megalakítását néhány évvel ez előtt határozta el a tanári testület. E könyvtár alapját, mely először tanári olvasda alakjában létesítettett, legnagyobb részben Filó Lajos, jelenlegi első lelkészünk vetette meg azon szíveségével, miszerint érettségi vizsgálatainknál őt, mint e vizsgálatok egyházkerületi tanácsbíráját megillető díjakat, legtöbbször e célra ajándékozta. E célra maga a tanári testület is járult bizonyos összeggel. E kézi könyvtár évenkénti gyarapítására szolgálnak jelenben azon adományok, melyeket a könyvkiadók s egyesek szíveségéből kap iskolánk. Ezen kívül itt állnak legközelebbiből rendelkezésére a tanári testületnek a főkönyvtárból ide helyezett s leggyakrabban szükség-lendő könyvek. Az 1894/5 dik évi értesítőben közölt hivatalos kimutatás szerint, melyet Szalay Gyula tanár, e kézi könyvtár őre készített, állt az 218 műből, melyek közül volt 7 drb vallástani, 68 magyar, 46 latin, 7 görög, 40 drb német nyelvészeti munka, 13 történelmi, 21 földrajzi, 12 mathematicai, 8 természetrajzi, 1 physical, 1 bölcsészeti s 3 szépiírási munka.

2. A természettani szertár.

Iskolánkban e szertár létezésének a mult évszázadokból semmi nyomára nem akadunk, a mi könnyen érthető azon körülményből, mely szerint a physica nem is képezte tárgyát a tanításnak, arról az 1792 január 15-én készített tanítási tervben egyetlen szó említést sem találunk. De e tekintetben nem áll iskolánk kivétel gyanánt; a debreczeni anya iskolában is csak a mult évszáz 40 es éveiben találhatók fel a physical szertár első nyomai.¹⁾

¹⁾ A debreczeni ev. ref. főgymnasium 1894/5 évi értesítője 347 lap.

Azonban már 1799-ben némi jelével találkozunk a physica iránti érdeklődésnek, minthogy az ezen évben a superintendiában supplicált diákok által gyűjtött pénzből megveszi az iskola előljárósága a «Beschreibung der Electrischen Lampe» cz. könyvet.

A physikai eszközök beszerzésére vonatkozó első adatot az 1803 mártius 12-iki kurátori számadásban olvassuk, mely szerint: «Az oskola Bibliothecájának a Curatorialis Cassában lévő pénzből az Elektrumhoz készült szerszámokért s azoknak haza hozatásokért adtam 6 forint 6 krt.» Ezt követi ugyancsak a kurátornak 1804 július 15-én tett következő feljegyzése: «Tiszt. Professor Fodor Gerzson úr kezéhez adtam az Oskolánk számára vejendő Galvani Machinára 12 frt 15 krt.»

E tekintetben különben azt látjuk, hogy a superintendencia, mely iskolánk oktatásügyére a század elején elhatározó befolyását kezdi érvényesíteni, ad pénzsegélyt és mintegy utasítást a physikai eszközök beszerzésére. Ez tűnik ki a kurátori számadás 1806 május 1-én bejegyzett adatából, mely szerint a «Vener. Superintendencia Charitativumából a rendelés szerint 21 forint 33 kr az oskola számára fordítódik a physicum instrumentumok szaporítására.» 1809 január 4-én pedig azt jegyzi fel a kurátor, hogy «a Superintendencia mult évi 137 frt 33 kr subsidiuma a physikai és mathematicai Instrumentumokra fordítódik.» Ugyanazon év október 31-iki kurátori feljegyzésből szintén azt látjuk, hogy «a Superintendencia által küldött 163 forint 44 kr a physicum instrumentumok vételére használódott fel.» 1818-ban szeptember 16-án azt említi a kurátor, hogy a superintendencia által physicum museumra adott összeg pár évig iskola építésre lesz fordítható.

A mint látjuk tehát, a physikai gyűjtemény az egyházkerület évi segélyeiből történt vásárlásokkal gyarapodott, bár növelte azt s növeli 1806 év ápril 26-tól fogva 'Sigray Istvánnak «a Physikum Instrumentumoknak szaporítására» tett 100 Rh. forintnyi alapítványának, mely most 100 frt o. é., évenkénti kamata is mind e mai napig.

A természettani szertár gyarapodására mindenesetre azon körülménynek volt döntő befolyása, mely szerint iskolánk egyik főpátronusa, a közbirtokosság úgynevezett erdő-gyűlése 1831 október 2-án négy új tanítói-szék felállítását határozta el, a melyek egyike volt a physikai és mathematicai tanszék. Természetesnek kell tartanunk, hogy a mennyiben az 1839 október 17-én kelt tanítási rendszer szerint Warga János a philosophicus cursus második és harmadik évfolyamát hallgató diákoknak heti 5—5 órában adta elő a physicát, ismert buzgóságánál és ügyszeretetésénél

fogva gondoskodott is a szükséges tanszerek beszerzésére rábirni iskolánk előjáróságát. Már az 1843/4-ik évi kurátor számadásában feljegyzí, hogy «T. Warga János Professor úr által vett villany művének karikájáért fizettem 15 frtot.»

De ha szerény lehetett s volt is physicali szertárunk az ötvenes évek elejéig, a mit különben az is bizonyít, hogy egy helyiségben megfért az 1842 október 25-ig, a mikor az egyháztanács külön helyet jelöl ki számára, könyvtárunkkal s természetrajzi gyűjteményünkkel, annál hatalmasabb gyarapodást vesz az iskolánknak újjá alakítása és szervezése idejétől fogva. Az iskola számadásában 1852 december 9-én 390 frt 23 kr van kitüntetve a megrendelt physicali eszközök vételára gyanánt kiadásul, 1853 június 25-én pedig 361 frt. Ha pedig azt vesszük figyelembe, hogy az iskola 1854/5-ik évi kiadásai között 613 frt 09 kr, 1855/6-ban 903 frt 43 kr, 1856/7-ben 518 frt 22 kr tekintélyes összeggel szerepel a taneszközök vásárlási ára, a miből mindig jelentékeny rész jut a physicali szertár gyarapítására, joggal állithatjuk, miszerint az előjáróság buzgóan igyekezett arra, hogy iskolánk enemű igényeit, a kifejlett tanrendszer s felsőbb hatóság kívánalmait kielégítse; s úgy telekezeti főhatóságunk, mint az államkormány képviselői teljes megelégedésüket nyilvánították e gyűjteményünk mennyisége és tanmódszeres egybeállítása felett. Ez eszközöknek a többi gyűjteményektől elkülönítését Sz. Warga János kezdte meg, folytatta ennek kezelését Mentovich Ferencz.

A mi már a physicali szertár leltárát illeti, abban 1855/6-ban 98 drb eszköz van feltüntetve, a következő évben pedig már 184 drb. Az első szakszerű rendezést 1864/5-ben Weisz János szaktanár végezte, amikor a hasznavehetetlen eszközök kiselejtezése után 174 drb taneszköz maradt a szertárban. — 1873-ban a szertár értékét 3500 frtban tünteti ki az iskolai értesítő. 1884/5-ből a szakok szerinti részletes kimutatást is olvashatjuk az értesítőben s a szerint volt: 1. A testek általános tulajdonságaira 9 drb. 2. Szilárd testek erömütanára 28 drb. 3. Cseppfolyósok erömütanára 18 drb. 4. Lég-neműek erömütanára 21 drb. 5. Hőtánra 30 drb. 6. Rezgés és hangtanra 20 drb. 7. Fénytanra 42 drb. 8. Delejességre 10 drb. 9. Vilamosságra 77 drb. 10. Csillagászatra 4 drb. 11. Vegyi szerek 4 drb. 12. Különféle eszközök 37 drb. 13. Fali táblák 20 drb. 14. Buto-rok 17 drb. Összesen 319 darab.

A physicali szertár ügyeit közvetlenül a museumi bizottság intézi, mely az igazgató elnöklete alatt a tanári kar hat tagjából áll s intézkedéseit jóváhagyás végett a felettes igazgató-tanács elé terjeszti.

A szertár évenkénti gyarapítására fordítható: 1-ör a főgymnasiuniumi pénztár évi 105 frt dotatiója; 2-or a 'Sigray 100 frt alapítvány évi kamata.

A folyó tanévben a legutóbbi értesítő hivatalos kimutatása szerint a szertár összesen 371 drb taneszközt foglal magában, köztük a Vladár Károly helybeli birtokostól 1892-ben adományozott, teljesen felszerelt és 500 frt értékű kisebb álló gőzgépet.

Végezetre az önálló physikai szertár öreit említjük fel, a kiknek sorát Mentovich Ferencz tanár nyitja meg, kinek 1856/7-től 1869 november 27-ig utóda volt Weisz János, őt követte ideiglenesen Koczó Sándor, 1870/71-től Szarka Mihály, ennek külföldi tanulmány útja évében Bónis Károly, az 1874/5-ik iskolai évtől fogva 1881 május haváig Szücs Ferencz, ettől a mai napig Benkó Imre.

3. A természetrajzi szertár.

Iskolánk oktatási rendszere a korábbi századokban inkább és jórésben kizárólag a humaniórákat ölelvén fel, szó sem lehet arról, hogy ez időben a természetrajz rendszeres tanításának nyomára találhatnánk. S tényleg 1839 október 17-ig, mint a mikor a «nagykőrösi helyv. hitv. Ekklesia Consistoriuma» tanítási tervzetét elkészíti, kevés jeleivel találkozunk használt forrásainkban a természetrajz tanításának. A mult század végén s a jelennek elején csak szemlélet útján tanították és csak kivételként e tárgyak morphologiaját, mint arról Császári Losi Pál, kecskeméti rectornak 1803-ban Fodor Gerzsonhoz intézett kérés-leveléből meggyőződhetünk.

A midőn az előjáróság 1837-ben felállítja a nevelés és gazdasági tanszéket, az arra megválasztott Karika Pál tantárgyai közt van említve a természetrajz, még pedig a már említett tantervből kitetszőleg akképen, hogy a philosophicus cursus első éves hallgatóinak előadta a természetrajzot heti 5, a másod éveseknek pedig a vegytant heti 4 órán.

Ugyanő veti meg alapját természetrajzi gyűjteményes tárunknak, a minek addig semmi nyomára nem akadunk. Olvassuk ugyan is az 1841 márczius 6-án tartott egyháztanácsgyűlés jegyzőkönyvében, hogy Karika Pál igen szép ásvány-gyűjteményét, a melyet sorshuzás által nyert, 12 frt 40 krért átadta az iskolának.

Az iskola ujjaszervezése koráig forrásaink nem tudósítanak e gyűjteményünk gyarapodásáról, s nyilván nem is lehetett az jelen-
tékeny, a mit igazol az a körülmény, hogy egy helyiség elég volt annak a könyvtárral és physikai szertárral együttes befogadására.

A mit a physikai szertár ismertetésénél említettünk, az épen

úgy áll a természetrajzi gyűjtemény szaporítására vonatkozólag is, t. i. hogy az iskola előjárósága tetemes áldozatot hoz annak gyarapítására, jobban mondva létesítésére. Az 1850-ik év augusztus 18 án tartott egyháztanácsgyűlés Jánosi Ferencz szaktanárnak ásványokért 247 frtot utalványoz. Mivel e gyűjteményes tárunk már olyan, a melyet egyesek is könnyen gyarapíthattak adományaikkal, valószínűnek kell tartanunk, hogy az iskola ujjászervezésekor mindjárt nyilvánult is ez adományozási hajlam városunk lakossága s a tanuló ifjuság körében. Ezen forrásból s a fentebb jelzett vétel folytán annyira növekszik ásvány-gyűjteményünk, hogy az Szász Károly 1851/2-ik tanévi jelentése szerint 650 drbot foglalt magában. Jelentékenyen növelte ezt Br. Radák Ádám, iskolánk növendéke az 1854/5-iki tanévben több, mint 300 drb ásvány-példány adományozása által s az iskola előjárósága az e célra évente utalványozott összegből eszközölt vásárlásokkal. Az 1855/6-ik tanévi értesítő adatai szerint az ásvány-gyűjtemény 1460 darabból, a növénytár 600 drb szárított növényből, az állattár 376 drb. állatból, rovarból, csontból és tojásból állt. 1864/5-ben rendezte Dr. Lénygel Dániel szaktanár e gyűjteményeket, melyek gyarapítására a gymnasium pénztárának évi 105 frt dotációján kívül elismeréssel kell felemlitenünk 1862/3 évről Platow Henriket, ki mutatóványi jövedelméből 50 frt értékű tárgyat, 1863/4 ről Titius Pius piránói minoritarendi áldozárt, ki 188 darab állatfajt ajándékozott. E gyűjtemény gyarapítására az egyházi évi dotáción kívül első sorban tanítványaikat kell említeni, kik vetélkedve hozzák annak növelésére adomány tárgyaikat — s aztán iskolánk barátait, főleg a helybeli közönséget.

Az 1884/5-iki részletes kimutatás szerint volt e gyűjteményes tárunk állattani osztályában 431 darab kitömött állat, váz és prae-paratum; 120 darab tojás, egy szétszedhető embertörzs és egy ember-csontváz, két szekrény lepkegyűjtemény s 155 darabból álló rovar átalakulási gyűjtemény, végül 15 drb állati s bonczani ábra, összesen 723 drb; a növénytani osztályban: Herbarium 1062 drb; fali abrosz 16 drb, 144 gombautánzat papírmachéból, egy virágminta; az ásvány, kőzet és földtani tárban: 600 drbból álló ásvány, 308 drbból álló kőzet, 80 drbból álló kőület-gyűjtemény; 20 drb drágakő utánzat; 30 drb fa jegeczminta; Erxleben földkéreg gyűjteménye 229 drb; egy görcső, egy loupe.

A rendes évi szaporulatok között különösen ki kell emelnünk az 1887-ben vásárolt Seibert-féle mikroszkopot (beszerzési ára 200 frt) a szükséges felszerelésekkel s rajzoló készülékkel; továbbá azon

természetráji gyűjteményt, melyet a néhai Lajos Gyula miniszteri titkár hagyatékából vett meg 200 frtért a fentartótestület. Az újabb beszerzések alkalmával különös figyelemmel van a szertárőr az instructív s a tanítás sikerére nézve igen fontos modellek és praeparatumok beszerzésére és elkészítésére.

A szertár évi gyarapításául szolgál a főgymnasium évi 105 frt dotatiója. Ügyeit — az igazgatótanács jóváhagyásának mindenkor való kikérése mellett a museumi bizottság intézi, mely az igazgató elnökelete alatt a tanári testület hat tagjából áll.

E szertár őrei voltak, a mikor a természettudományok két ága helyzetre nézve elkülönítve nem volt, 1839-től Karika Pál, 1848/9-ben Galgóczy Károly, 1850-től a két tanszak különválasztása után 1853-ig Jánosi Ferencz, aztán Dr. Lengyel Dániel az 1870/1-ik tanévig, ki ezt szakszerűen rendezte; majd két évig Bónis Károly, kit az 1873/4-ik tanévben Mikler Sámuel váltott fel, míg nem 1887/8-ban helyét a szertár jelenlegi őrének Dr. Mentovich Ferencznek adta át, ki azt a fentebbi években alapos szakismerettel, újabb elvek alapján, mint azt Dr. Lengyel tévé és szakszerű pontossággal rendezte. — E szertárunk is hangosan követeli tőrebb helyre állítását, egyéb nyomós okok mellett azért is, mert az értékes régészeti tárgyak is e teremben vannak elhelyezve.

4. Az érem- és régiség-gyűjtemény.

Iskolánk ezen gyűjteményéről joggal mondhatjuk, hogy annak alapját tisztán iskolánk barátainak és növendékeinek adományozása vetette meg s gyarapítja évről évre. Az 1854/5-ik évi értesítő tesz említést először az éremtárról, a mikor jelzi, hogy azt Vecsey József tatai lelkész gyarapította adományával; 1857/8-ban pedig Dr. Ináncsi Károly numismaticai könyvekkel s régi pénzzel. Az 1855/6-dik évi értesítőben közölve van már az is, hogy a pénzgyűjtemény 240 drbból áll, mely 1858-ban 600 drbra szaporodik.

Az idők folyamán jelentékenyebb adománnyal járultak a gyűjteményhez: Fröhlich Ferencz, Ádám Gerzson, Erdélyi Lajos (a schleswig-holsteini háborúból hozta), Kupai Kovács Zsigmond (háza alapozásakor találták), Czanik József, Széll Farkas, Radisics Jenő és György, Szalay György, Barta József, Faragó Balázs, id. Szalay József örökösei, Feiler Mór, Domby Lajos nyug. lelkész, Székely Sándor, Schlauch Lajosné, Török Pál, Szántó János stb.

Szerény állománya tette lehetővé, hogy e gyűjtemény sok ideig a természetrájiak tárának helyiségében megfért. Először ren-

dezte azt 1865-ben Ádám Gerzson s volt akkor abban 1 arany, 256 drb ezüst, 522 rézpénz és 7 drb bankjegy.

Az évenkénti gyarapodással lassanként annyira növekszik aztán e gyűjtemény, hogy husz év múlva 1185 darabról ad számot az 1885/6-ik évi értesítő; ekkor átveszi az a feletti öröködést Szalay Gyula, ki egész odaadó buzgalommal szenteli idejét úgy a gyűjtés nagyobb méretű folytatására, mint a rendezésre és catalogisálásra. Fáradozásának lehet tulajdonítani, hogy az érem és régiség gyűjtemény ma 1757 drbot foglal magában, melyekből a magyar, római, osztrák, orosz, francia, spanyol, portugál, oláh és szerb pénzek és érmek rendezve és catalogisálva vannak, míg a német birodalmi pénzek és érmek rendezésével most foglalkozik.

A fentartótestület a szertár ügyeit első fokulag intéző museumi bizottság indokolt kérelmére pár évvel ezelőtt elhatározta, hogy az érem és régiségtár alkalmas elhelyezésére czélszerű szekrényt csináltat. E határozat foganatosítása óta e gyűjteményt a különben is szűk természetrajzi szertárból kiköltöztette a museumi bizottság és a főgymnasiumi tanácsterembe helyezte el az iskola költségén készített szekrényben.

Régiséggyűjteményünk tárgyaival s rendezésével kezdetleges állapotban vagyunk. Érdekes tárgyaink: hamvvedrek a Duna mellől s a tetétleni pusztáról, mely, — mint látszik, — az országos hírű tószegi lelethelylyel van összeköttetésben, kisebb-nagyobb cserép- és kőedények Tetétlen és Földvár kiásásából, buzogány, sisakok, főveg, kardok, fibulák, hajtűk a város különböző vidékeiről s épen templomunk kőkerítésének lebontásakor e kerítésen belül volt sirüregéből s a szűcs czéh 1646 évi czéhpohara stb. Mindezek eddigelé a természetrajzi gyűjteménytárban vannak elhelyezve.

5. A rajz-szertár.

E gyűjtemény első nyomára az 1855/6-ik évi értesítőben találunk, a mikor 319 rajzmintából állott az; bár hogy előbb is létezett e szertár, azt méginkább abból kell következtetnünk, hogy már Móricz Sándor, — bár nem kötelező tantárgyként, — a rajzolást a két alsó osztály növendékeinek tanította. Sőt tény, hogy a rajzot évtizedekkel azelőtt is tanították szakférfiak, vagy ügyes tanulók.

E szertár őre mindenkor a rajztanár volt azóta, hogy 1867 elején a fentartótestület a rajztanári állást rendszerezítette. De részint a rajztanárok feltűnően gyakori változása, részint a szertár évi dotatiójának csekélyisége, a mely ma is mindössze 30 frt,

eredményezhette, hogy e szertár a legszerényebb, bár a célnak megfelelő gyűjteménye iskoláknak.

Az 1884/5-ik évi kimutatás szerint a szertár állománya a következő volt: Bútorok s ily nemű tárgyak 87 darab. Gipsz minta 16 drb, sodrony minta 14 drb, test minta 10 drb, különféle eszközök 79 drb és 387 rajzminta. Azon év folyamán gyarapodott adományozás útján 86 drbbal s vétel útján 76 drbbal. Ezen kívül vannak eszközeink a fa-faragáshoz.

Az azóta eltelt tíz év alatt a főgymnásiumi pénztár évi dotációja szolgál a rajzszereték gyarapítására.

6. A philologiai, történelem- és földrajzi szertár.

E gyűjtemény magvát a földrajz tanításához elengedhetlenül szükséges taneszközök képezik, melyekről az 1855/6-ik évi értesítő közöl először kimutatást, jelezvén, hogy e célra 64 drb fali és kézi atlas volt használatban. A szükséghez képest újak beszerzésével pótolta koronként az előljáróság a mutatkozott hiányokat mind addig, míg az 1892-ik évre engedélyezett 1750 forintnyi állami segély lehetővé tette úgy e földrajzi szertár nagyobb mérvű gyarapítását, mint a philologiai szertár szervezését. Az évenként e célra fordított 150—150 frtnyi összegből eszközölt bevásárlásokkal szaporodva, e szertárban van a magyar irodalom tanításához 16 drb arckép (magyar írók arcképei), a classica philologia tanításához 58 drb kép, 2 térkép, 8 képes szakkönyv 10 darabban, összesen 70 darab; a német philologia tanításához 3 képes szakkönyv 5 darabban; a történelem tanításához 50 drb kép, 21 térkép, 2 képes szakkönyv 3 darabban, összesen 74 darab; a földrajz tanításához 15 darab kép, 31 darab térkép, 1 képes szakkönyv, összesen 47 darab. Így e szertárak összes állománya 216 darab.

7. A torna szertár.

A tornászat tanítására vonatkozólag az 1867/8-ik évi értesítőben teszi Ádám Gerzson akkori igazgató azt a megjegyzést, hogy a kezdeményező lépések meg vannak téve s reményének ad kifejezést, hogy a tornászat rendszeres tanítása a következő tanévben meg fog kezdődni. Ezelőtt évenként változó tanítók kezelték a gymnasticat.

Ez ugyan nem történt meg az alkalmas tanító hiánya miatt, de az igen, hogy Bokelberg Ernő, a pesti tornaegylet művezetője városunkba jöven, a helyszíni tanulmányok alapján a nyári tornázó hely tervét elkészítette s egyházi hatóságunk az udvar keleti részén

a kellő tért kimérte, bekerítettette s fákkal beültette. Az 1869/70-ik évben alkalmazza aztán a fentartó testület a tornászat rendszeres tanítására Sebestyén Bálint tanítót, ki ez óta foglalkozik azzal.

A mi már a torna szertárat illeti, arra vonatkozólag kimutatót az 1873/4-ik évi értesítőben találunk először; az igazgató jelentése szerint »teljesen fel van a tornászat szerelve s vannak vivő eszközeink is, a melyeket a helybeli vívőegylet ajándékozott az intézetnek.« A későbbi kimutatásból tudjuk, hogy 122 db torna és 79 db vivő eszközzel volt ekkor ellátva iskolánk. A használat folytán elromlott eszközöknek kijavítására s új szerek beszerzésére évi 30 frt rendes dotáció van a főgymnasium költségvetésébe fölvéve.

Azon körülmény, hogy téli tornacsarnoka iskolánknak nincs, hézagossá teszi a tornászat tanítását. Bizton remélhetjük azonban, hogy a küszöbön álló építkezés a téli tornászat gyakorlására is emel czélszerű csarnokot, minthogy ez évek óta kimondott elvi határozata a fentartótestületnek, a mikor önként érthetőleg e szertár is a kívánalmaknak megfelelő gyarapodást fog nyerni. Ez évben határozta el fentartótestületünk a «Lawn Tennis» pálya be rendezését s e játék taníttatását.

8. A meteorológiai észlelő.

Az országos meteorológiai intézet felhívására Szűcs Ferencz tanár buzgólkodása folytán fentartó testületünk 1875-ben elhatározta, hogy iskolánk kebelében meteorológiai észlelő intézetet létesít s alkalmas helyiséget engedett át s állványt épített az épület oromzatán, egyuttal 150 frtot szavazott meg a szükséges eszközök beszerzésére. Mivel ez összeg csekély volt a főgym. és praeparandia tanári testületei hangversenyeket, s több éven át felolvasásokat rendeztek a szükséges költségek megszerzésére; úgy ezeknek, mint az igazgató Ádám G. felhívásának, melyben a helybeli és vidéki közönséget, s iskolánk volt tekintélyesb tanítványait kéri fel adakozásra, az első évben 546 frt 59 kr lett az eredménye, mely a későbbi években még 337 frt 97 krral gyarapodott. (L. az igazgatói s egyházi számadásokat.)

Ezen összegből szerezte be az előjáróság az intézet szükséges eszközeit, melyek segélyével az észleletek megfigyelését eszközölték a két tanintézet tanárai. A tett feljegyzéseket az országos központi meteorológiai intézet igazgatóságához küldötték fel.

Ez észlelő intézet működése azonban rövid életű volt; a 80-as évek elején megszűnnek a feljegyzések, az észlelőtornyot lebontják s a szertár eszközei a physical gyűjtemény helyiségében helyeztetve el, annak gyarapítására és értékes növelésére szolgálnak.

FÜGGELÉK.

I.

Az önképző társulat.

Keletkezése a 40-es évekre esik. Hogy ifjaink az iskolai tananyag nyújtotta ismeretkörnél szélesebb látókört öleljenek fel, még a múlt században alkalmat nyújtott fentartó s kormányzótestületünk. De ez akkor abban nyilvánult, hogy előbb latin, később magyar ujságot rendelt meg kurátorunk a tanulóifjuság részére. E század elején már magyar ujságot hozattunk. A nemzeti újraébredés erősebb nyilvánulásával tanáraink adják át szépirodalmi, mérsékelt irányú politikai s gazdasági ujságaikat olvasás végett a tanulóknak. 1843/4-ben alakul meg az első ifjusági olvasó kör, melyhez némi összeggel járul az önként belépő. Első elnöke volt Vári Szabó József, könyvtárnoka Huszti Kálmán. A szervezkedés alapjául szolgált egy műkedvelői előadásnak 70 frt jövedelme. Ebből fejlődött ki s az előbbivel párosulva nyert határozott alakot a mai értelemben vett önképzőkör.

Kétségtelen azonban, hogy ez eszme az által erősödött intézetünkben s kezdte meg önálló működését, hogy a Páparól jött növendékek a Petőfi s Jókai által ott létesített elméletet s gyakorlatot magukkal hozták. Tanári testületünk nem csak elismerte ennek létjogosultságát, de különösen Sz. Warga segédkezése mellett, maga nyújtott utat módot ennek a korkövetelte színvonalra emelése és fentartása érdekében, kijelölván a követendő nemzeti és tudományos irányt növendékeink elé. — Így működünk a forradalomig.

Az 1848/9-iki események fegyverre szólítván felsőbb osztályú növendékeinket s a fegyverek közt elhallgatván a Musa is, ez önmunkássági társulat is szünetelt. A bekövetkezett absolut korszak kevésbé volt alkalmas a társakozásra. Azonban Arany János követett tanmódszere helyettesítette s tette azt nélkülözhetővé 9 évi tanársága alatt, miután a kormány a gyülekezést s társakozást — úgy szólván — minden vonalon ellenezte s megtiltotta.

1860-ban alakult meg ismét az önképzőkör. A honfiúi s prot. felekezeti lelkesedés hevitette tanítványainkat is. S a lelkesedés egy

önképzőkör felállításában nyilatkozott meg. Kun Barnabás, Zombory László, Nagy Sándor és Csengey Gusztáv buzgólkodtak megalkotásán. A tanáriszék Szilágyi Sándor kartársat bízta meg az egyesület megalakításával, elnökségével s vezetésével.

Az első közgyűlés október 2-án volt, melyet Szilágyi S. nyitott meg lelkesítő és szivreható beszédével, mely után az ifjusági elnök Zombory L. olvasta fel beköszöntő beszédét. Ez alkalommal választá meg a kör Arany Jánost, utóbb Szász Károly, Tomory Anasztáz, Mentovich Ferencz, Szabó Károly volt s Losonczy László az időben itt működő tanárokat tiszteletbeli tagoknak.

Nevezetes vala — írja ez évi Értesítőnkben, 7. lapon, Warga J. igazgatónk — a szellemi élet jelenetei közül a »Szécheny Album« szerkesztése, mely a milyen kegyeletes jel a dicsőült nagy férfi emlékezte iránt az ifjuság részéről, épen olyan dicséretes és kitűnő nyilatkozata az ifjuság szellemi életének; s melyet a hasonlóan ezen évben létrejött »főiskolai önképző társulat«, megbízása és vezetése mellett Veress Károly és Rácz Miklós szerkesztettek.

Ez időtől foga évenként megalakul a társaság s az első alakulás alkalmával kijelölt irányban dicsérettel s szép sikerrel halad, folyton feladatául tartván a szépirodalmi s tudományos önálló és fordítási munkák készítését, felolvasását s megbirálását, valamint a szavallást. — A verseny ébresztése végett pályadíjakat is szokott maga a társulat, vagy egyes jötevő tanügybarát kitűzni.

Tanári felügyelői voltak 1860—67 Szilágyi Sándor, 1867—69 Losonczy László, 1869—70 Dúzs Sándor, 1870—72 Hoffer Endre, 1872—81 Mészöly Gáspár, 1881—82 Dóczi Imre, 1882—83 Vass Sámuel, 1883/4-től máig Mészöly Gáspár.

Az 1894/5. évben tartott a társulat egy alakuló, 22 rendes, 1 ünnepélyes és 1 zárógyűlést. Felolvasás volt a gyűléseken 16, szavallat 54, melyből sikerült volt 7, részben sikerült 27, írásbeli dolgozat 61, ebből jónak ítélték 25-öt. Járattott a társulat 5 lapot, illetve folyóiratot. Ezen könyvtár állománya 468 mű 718 drbban. Jótékony czélokra is adakozott a társulat, nevezetesen: az »EMKE«, a budai ref. templom és a Kossuth-szobor javára 5—5 frtot. Megrendelte részint saját pénztárából, részint az összes tanulóifjuság hozzájárulásával Jókai összes műveinek nemzeti kiadását. — Ezen kívül 500 korona alapítványt tett több éven át megtakarított filléreiből, melynek évi kamatának egyik fele pályadíjúl tüzetik ki, másik fele pedig a legmunkásabb tag jutalmazására szolgál. Hagyományos kegyelettel gondozza a társulat Idunának árnyas temetőnkben levő sírját is.

II.

A latin osztályok tanítói:¹⁾

Syntaxistarum Cl.: 1752 Boda Mihály. 1753 Dömsödi József. 1754 Halász József. 1757 Szondi István. 1758 Turgonyi Gergely. 1759 Karácson Pál. 1761 Szeremlei Mihály. 1762 Gálos János. 1764 Thali Sándor. 1764—70 Bartók István. 1778—84 Kocsis István. 1784—92 Tóth József. 1792—97 Sebestyén Gábor. 1797—1803 Gál Sándor. 1803/4 Sipos József. 1804—06 Varga Sámuel correct. 1806—10 Szabó András correct. 1810—16 Sebestyén Gábor profess. 1816—28 Szilágyi Péter profess. 1828/30 Czeglédi Mihály. 1830—32 Czeglédi Beniamin.

Grammatistarum, seu Tertia Classis: 1752 Kaszap István. 1753 Rádóczi András. 1754 Bikszegi Sámuel. 1755 Barta János. 1757 Polgárdi Sámuel. 1758 Várad István. 1759 Pólya János. 1761 Benedek Pál. 1762 Veszprémi Sámuel. 1763 Tüskés Mihály. 1764 Vecsei Sámuel. 1764/5 Dáni Ferencz. 1778—94 Nagy Áron. 1794—98 Kusztoz Mihály. 1798—1804 Kiss István. 1804—12 Galgóczi Gábor. 1812—14 Harsányi Mihály correct. 1814/5 Dőczy Sándor. 1815/6 Varga József. 1816/7 Jaks Pál. 1817/8 Sallai Ferencz. 1818/9 Márton István. 1819/20 László Sándor. 1820/1 Hatvani Károly. 1821—8 Szilágyi Péter profess. 1828—30 Czeglédi Mihály. 1830—32 Czeglédi Beniamin.

Conjugistarum, seu Quarta Classis: 1752 Mészely József. 1753 Szilágyi István. 1754 Jakabházi István. 1755 Bátorkeszi Ferencz. 1757 Földvári Dániel. 1758 Halász János. 1759 Német Sámuel. 1762 Farkas Péter. 1764/5 Sigray Mihály. 1778/9 Keresztesi Ferencz. 1779/80 Varga János. 1780/1 Varga Tóth József. 1801—04 Galgóczi Gábor. 1804/05 Ifj. Galgóczi Gábor. 1805/6 Nagy Balázs. 1806—10 a Quarta s Quinta Classist deákok tanítják. 1810/1 Tóth Miklós. 1811/2 Konta Beniamin. 1812/3 Arany István. 1813/4 Szabó Ferencz. 1814/5 Gál József. 1815/6 Tóth Pál. 1816/7 Szivos Elek. 1817/8 Márton István. 1818/9 Bácsi Mihály. 1819/20 Hatvani Károly. 1820/1 Halász Boldizsár. 1821/2 Tóth István. 1822/3 Békási Sándor. 1823/4 Farkas János. 1824/5 Csete Pál. 1825/6 Cseri Lajos. 1828—30 Gál József. 1830/1 Santa Lajos. 1831/2 Csete Pál.

¹⁾ Ez épen egy századot felölelő névsort a rendelkezésünkre állott adatokból kíséreltünk meg egybeállítani.

Declinistarium seu Quinta Classis. 1754 Veszprémi Gergely. 1755 Baki Mihály. 1757 Poët. Class. Pati Sámuel. 1804/5 Csató János. 1805/6 Kántor Gerzson. 1806—10 A poet. Classisban suppléált Szűcs Pál és Horvát József. Ugyancsak supplens: Horvát József és Király János. 1812/3 Decl. s. V. Class.: Csók Mózes. 1816/7 Sebők József. 1817/8 Bácsi Mihály. 1819/20 Dezső András. 1821/2 Békási Sándor. 1822/3 Farkas János.¹⁾

Mindegyik osztályt végzett deákok tanítják:

Syntaxistarium Cl.: 1832/3 Darányi Pál. 1833/4 Nagy Áron. 1834/5 Kolozsi Lajos. 1835/6 Vajda László. 1836/7 Gorócz Mihály. 1837/8 Simon Ferencz. 1838/9 Nagy Gáspár. 1839/40 Gulyás István. 1840/1 Gulyás István. 1841/2 Galgóczi Gábor. 1842/3 Vári Sándor. 1843/4 Kerekes István. 1844/5 Sallai Mihály. 1845/6 Mocsi Lajos. 1846/7 *Busbach Péter. 1847/8 *Vég János. 1848/9 *Técsi József. 1849/50 *Técsi József. 1850/1 *Szarka Mihály.²⁾

Grammatistarium, seu Tertia Classis: 1832/3 Nagy Áron. 1833/4 Györke István. 1834/5 Deák József. 1835/6 Pap Lajos. 1836/7 Száraz Ferencz. 1837/8 Nagy Gáspár. 1838/9 Szalai Kálmán. 1839/40 Huszti László. 1840/1 Huszti László. 1841/2 Vári Sándor. 1842/3 *Tóth József. 1843/4 Prszichistal Antal. 1844/5 Szegedi Sándor. 1845/6 Szabó Lajos. 1846/7 *Vég János. 1847/8 Fazekas Lajos. 1848/9 *Szarka Mihály. 1849/50 Dézsi Lajos. 1850/1 Fitos Pál.

Conjugistarium, seu Quarta Classis: 1832/3 Pap Áron. 1833/4 Döme Gergely. 1834/5 Tóth Ferencz. 1835/6 Varga Pál. 1836/7 Szalai Sándor. 1837/8 Garai Sándor. 1838/9 *Kelecsényi László. 1839/40 Pap András. 1840/1 Fábíán Dienes. 1841/2 *Galgóczi Károly. 1842/3 Fitos István. 1843/4 *Szivos Mózes. 1844/5 Mezei János. 1845/6 *Busbach Péter. 1846/7 Kolozsi Gábor, majd Floris Benő. 1847/8 *Cz. Kovács Lajos. 1848/9 *Ádám Gerzson. 1849/50 *Ádám Gerzson. 1850/1 Kovács András.

¹⁾ Ez időtől fogva, úgy látszik, megszűnt a declinistarium classis s a quinta classis elemi osztálylává lett, melyben a latin mellőzéseivel a magyar nyelvtan s egyéb elemi tárgyakat tanítottak.

²⁾ A syntaxisták praeceptorai seniorok voltak egyszersmind. A novitius és veteranus syntaxisták együtt egy osztályban tanultak. A seniorok rendszerint a trienniumot végzett növendékek voltak. A tertia és quarta praeceptorainak olykor a bienniumot jól végzett trienniseket, és így még cursuson levő deákokat is alkalmaztak.

³⁾ A csillaggal jelölt férfiak életbe vannak.

II.

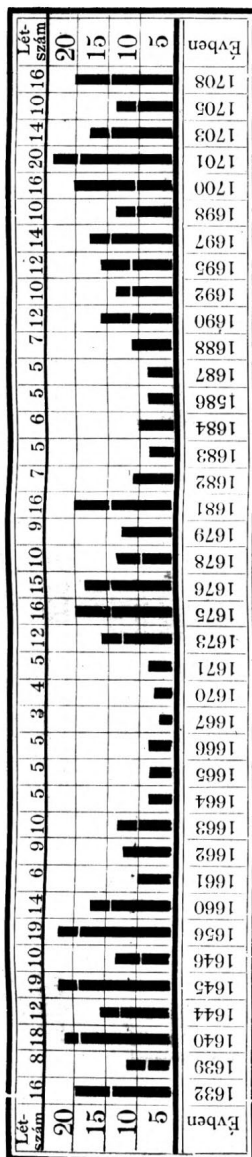
Graphikai táblázatok a tanulók létszámáról.

1632–1895.

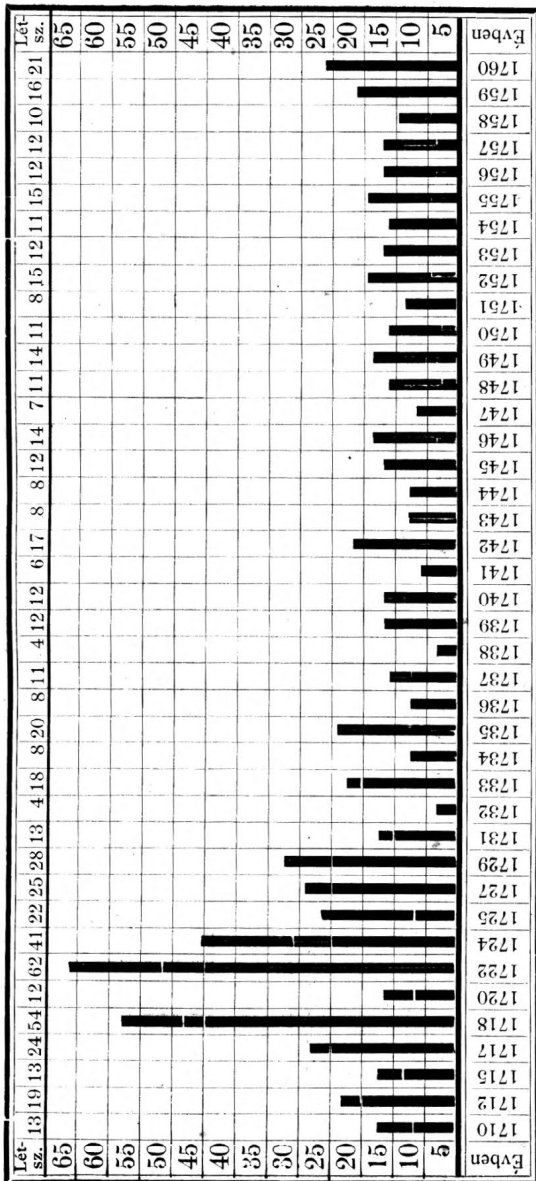
Összeállította: OLASZ JÓZSEF.

Togati, qui subscripserunt legibus scholae Körösiensis.

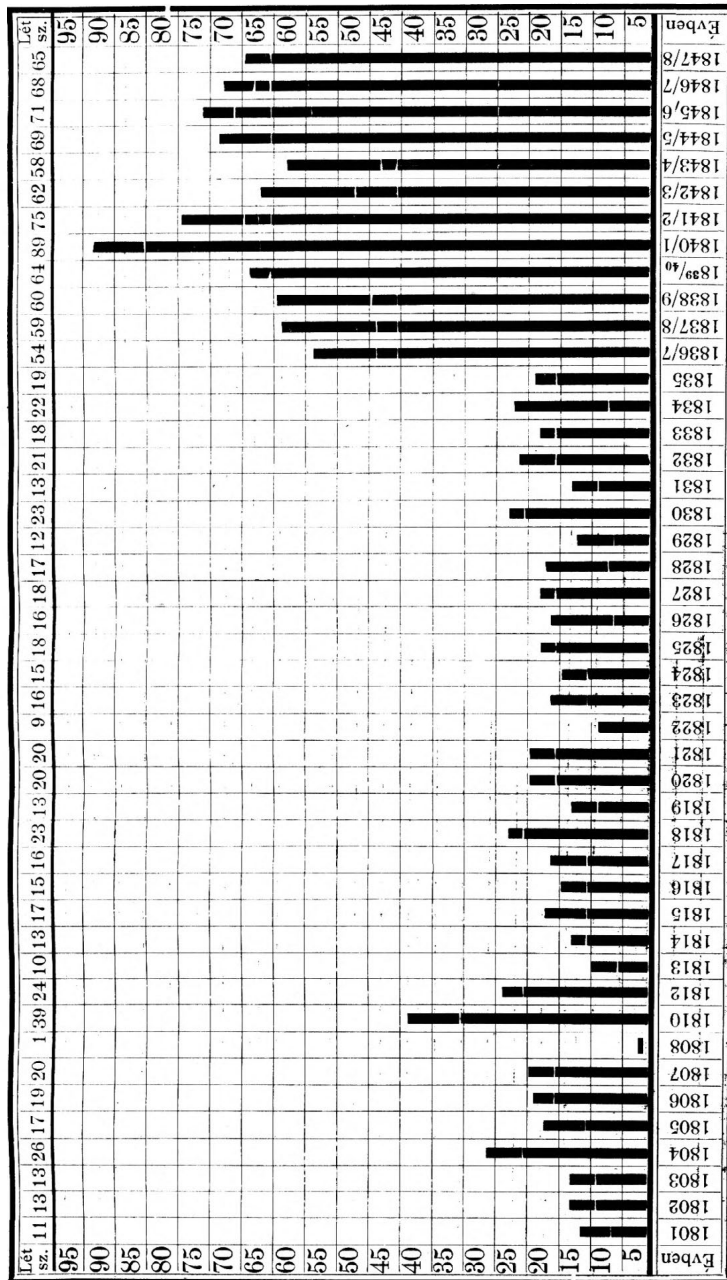
I. 1632–1708.

II. 1710–1760.

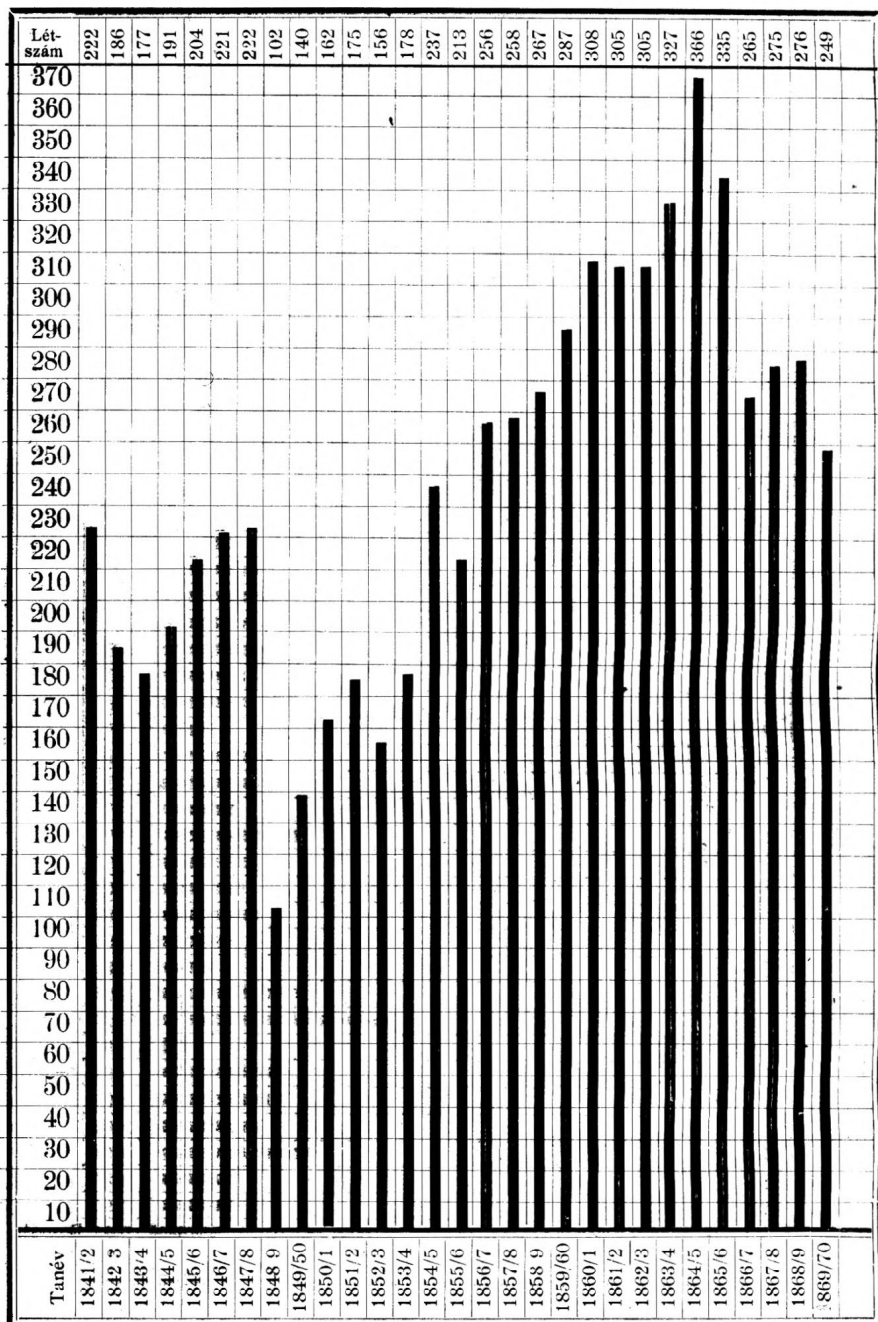

IV. A három bölcsészeti osztály növendékeinek száma 1801—1848-ig.

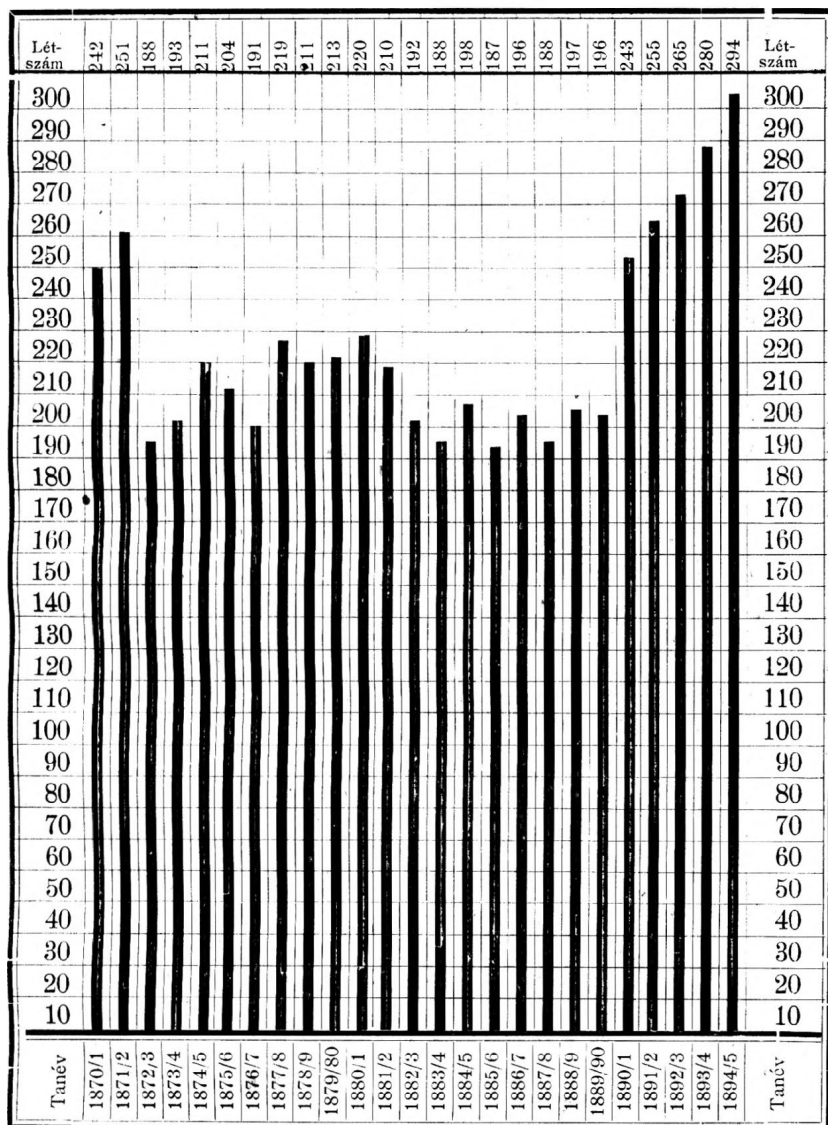

1801—1835-ig csak az először aláírók száma van feltüntetve. 1836—1848-ig mind a három osztály összes létszáma.

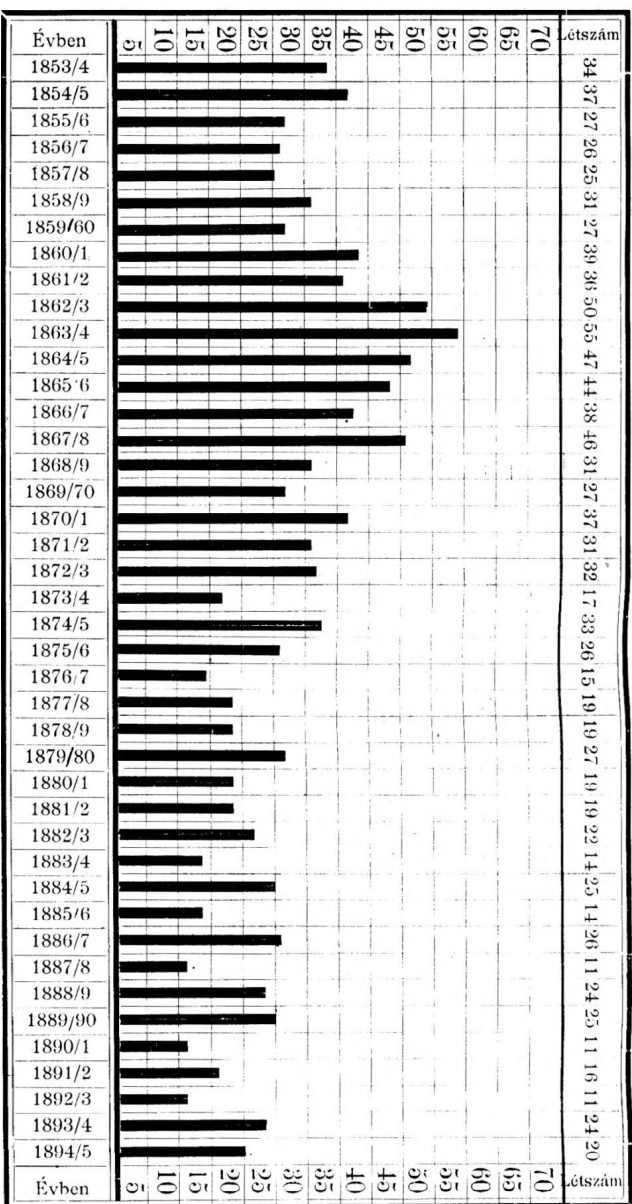
V. Az év elején beiratkozott növendékek 1841–1870.

VI. Az 1870—1895 évben vizsgálatot tett növendékek.

VII. A nagykorúsi ev. ref. főgymnasiumban 1853—1895-ig érettségi vizsgálatot tett növendékek létszámát mutató táblázat.

IV.

Statistikai kimutatás

az 1895/6 tanévben beírt tanulókról.

I. Vallás szerint:

Osztály	Ev. r e f.	Ág. ev.	Róm. kath.	Görög keleti	Izrae- lita	ÖSSZESEN
VIII.	16	2	1	1	7	27
VII.	17	—	3	1	4	25
VI.	20	1	4	—	4	29
V.	19	—	8	—	5	32
IV.	37	—	3	1	10	51
III.	35	2	3	—	6	46
II.	34	—	2	—	7	43
I.	44	2	13	—	15	74
Össze- sen:	222	7	37	3	58	327

II. Születéshelyre nézve:

Osztály	Helybeli	Pest megyébeli	Arad megye	Bács-Bodrog megye	Baranya megye	Bars megye	Békés megye	Bereg megye	Bihar megye	Brassó megye	Csanád megye	Csongrád megye	Fehér megye	Győr megye	Heves megye	Komárom megye	Krassó megye	Moson megye	Nógrád megye	Nyitra megye	Pozsony megye	Olchország	Somogy megye	Jász-N.-Kun-Szolnok	Temes megye.	Tolna megye	Torontál megye	Veszprém megye -	Összes
VIII.	6	8	—	—	1	1	1	—	—	—	1	2	1	—	3	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	27
VII.	9	2	1	—	2	—	1	1	—	—	—	—	2	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	4	—	25	
VI.	6	11	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	—	2	1	—	29	
V.	12	8	—	—	—	—	1	—	1	—	—	1	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	2	1	—	32	
IV.	26	14	—	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	1	—	—	1	3	—	—	—	—	51	
III.	23	8	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	5	—	—	1	—	—	1	—	1	1	2	—	2	—	—	46	
II.	30	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	4	1	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	1	—	43	
I.	52	13	—	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	2	1	1	—	—	74	
Összes	164	67	1	3	6	1	5	2	2	1	1	4	16	2	6	4	2	1	4	1	2	1	2	13	1	11	3	1	327

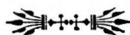
**A főgymnasium vagyoni viszonyainak feltüntetésére közöljük
az 1895-ik évi költségvetés adatait.**

Bevétel 25,027 forint 60 kr.

1. Ez összegben szerepel a város évi segélye .	5150	frt	07	kr.
2. Az egyházkerület segélye s egy tanár fizetése.	1400	„	—	„
3. Földek haszonbére	250	„	50	„
4. 111,886 frt 89 kr tőke jövedelme	7143	„	86	„
5. 15,749 frt 89 kr alapítványi tőke jövedelme	1237	„	13	„
6. Tandíjból	2500	„	—	„
7. Rakodókerti füvekből a föld bérével	1000	„	—	„
8. Patay besnyői föld jövedelme	300	„	—	„
9. 33 erdei quotta fa ára	25	„	41	„
10. Rendkívüli bevétel	6024	„	59	„

Kiadás 24,137 forint 50 kr.

1. Tanári fizetések	14,150	frt	—	kr.
2. Kezelő tisztviselők fizetése	465	„	—	„
3. Szolgák fizetése	388	„	—	„
4. Iskolai szerekre	700	„	—	„
5. Alapítványok	1236	„	27	„
6. Épületek, bútorok javítására, torna-eszközökre, tűzkár biztosításra, tüzelőfára, adóra	2326	„	23	„
7. Iskola ügyek körüli kiadásokra :				
a) Értesítőre s nyomtatványokra	150	„	—	„
b) Küldöttségekre	80	„	—	„
c) Patay föld jövedelméből ösztöndíjra	300	„	—	„
8. Tőkésítésre	3500	„	—	„
9. Elegyesekre	850	„	—	„
10. Pénztármaradék	890	„	10	„

Kijavítandó:

Lap :	Sor :	Helyett :	Olvass :
3.	felül 10.	nevezésesen	nevezetesen.
3.	alul 2.	265 lap	265 lap. „Demetrius Cydae de Kewres“.
19.	alul 20.	tejhatalmával	teljhatalmával.
24.	alul 15.	legnagyobbikkát	legnagyobbikkát.
43.	felül 15.	könyvtár	könyvtár.
45.	alul 9.	Dömsödi	Dömsödi.
48.	felül 7.	1890/1-ik	1889/90-ik
53.	alul 9.	418 ¹ / ₂ krt	418 ¹ / ₂ frt.
57.	alul 16.	egyenkét	egyenként.
59.	felül 2.	94/5-ik	93/4-ik.
70.	felül 8.	ítéletére	ítéletére.
74.	alul 9.	renben	rendben.
76.	felül 11.	gyermekekre	gyermekekre.
86.	alul 6.	Medicansok	Mendicansok.
88.	felül 10.	számolhassok	számolhasson.
88.	felül 11.	tarttsanan	tartsanak.
88.	alul 19.	sességek	lességek.
88.	alul 17.	lágot	ságot.
93.	alul 11.	Ijfú	Ifjú.
96.	felül 11.	intendők	intendő.
126.	felül 20.	akadtuk	akadtunk.
127.	alul 18.	superitendes	superintendens.
133.	alul 5.	fenhatósági	fenhatósági.
152.	alul 1.	n. posterum	in posterum.
152.	alul 2.	a Studiosis	Studiosis.
171.	felül 7.	kellet	kellett.
174.	felül 11.	lycumunk	lyceumunk.
181.	felül 16.	és 49	és 49-ben.
181.	alul 17.	esperes	expressus.
182.	felül 14.	Halász	Halászi.
183.	felül 1.	28.	23.
183.	alul 16.	1676.	1679.
186.	felül 2.	Debreczenben	Debreczenben.
192.	felül 15.	Ezsaissal	Ezsaíással.
193.	felül 6.	összeg	összeg kamata.
202.	alul 11.	fenn s	fenn s búcsúztatóit.
203.	felül 1.	ébreszte	ébresztette.
207.	felül 17.	deli	dali.
211.	felül 11.		3. Ujabb költeményei 2. kiadás. Pest 1862.
215.	felül 11.	1853-ban	1854-ben.
215.	felül 16.	Chrisar	Chrysar.
215.	alul 13.	lobbanné-	lobbané-
217.	alul 9.	Körös-Tarcsára	Körös-Tarcsára.
219.	felül 5.	Rangkor	Rangkór.
220.	alul 15.	módszerben	rendszerben.
227.	felül 17.		1878/9. Paulini László rajztanár.
234.	felül 3.	heti 2 órán	heti 4 órán.
234.	felül 11.	A VII— órán	kihagyandó.

